

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ СТУДЕНТІВ
ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

МАТЕРІАЛИ ДРУГОЇ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПОЛІТОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ, СОЦІОЛОГІЯ: КОНТУРИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПЕРЕТИНУ

10-11 жовтня 2014 року

Одеса

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова оргкомітету:

Завальнюк Володимир Васильович – к.ю.н., професор, перший віце-президент, ректор Національного університету «Одеська юридична академія».

Члени оргкомітету:

Дрьомін В.М. – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія»;

Кормич Л.І. – д.іст.н., професор, академік УАН, академік УАПН, завідувач кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія»;

Івакін О.А. – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

Яковлев Д.В. – д.політ.н., професор, декан факультету правової політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Пахомова Т.І. – д.держ.упр., професор, професор кафедри права та законотворчого процесу Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

Шамша І.В. – к.філос.н., доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

Яценко М.А. – к.соц.н., доцент кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія»;

Пробачай Ю.А. – голова Одеського відділення Міжнародної асоціації студентів політичної науки.

Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного П 50 перетину: матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 жовтня 2014 р.) / за загальною редакцією д.політ.н., професора Д.В. Яковлева. – м. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. – 244 с.

УДК 30(063)

ББК 6я43

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Андрієвська Ю.Д. Поняття кордонів феномену приватності.....	8
Бліхар М.П. Ціннісні преференції сучасної студентської молоді (за результатами дослідження)	11
Болотова В.О., Байдак Т.М. Соціальна реклама очима студентської молоді: соціологічний аналіз	14
Гриньов А.С. Форми соціалізації молоді	17
Жибуль Ю.В. Соціальна політика Іспанії: досвід для України.....	19
Іваськів М.Б. Соціальна політика Канади: досвід для України.....	23
Кльов М.В. Макдональдизація освітнього простору: соціологічний аналіз	26
Коломоєць Т.Г. До питання оцінки соціальної ефективності професійної діяльності працівника.....	29
Кравченко А.С. Діяльність ендавмент-фондів провідних університетів як орієнтир для університетів України	31
Кухта М.П. Соціальне життя людей похилого віку	32
Шанюк (Данильченко) Е.А. Информационные технологии в современном обществе.....	34

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Барабаш Д.Д. Роль мас-медіа у політиці	37
Бедрак Н.М. Феномен політичного представництва та його складові.....	39
Блінцова В.О. Електронне урядування як механізм демократизації публічного управління	41
Вівчар Є.В. Націоналізм і патріотизм: співвідношення понять	43
Воробйов В.А. Механизмы ротации политических элит	46
Ворчакова І.Є. Форми та методи лобіювання регіональних питань на загальнонаціональному рівні	48

Герасимович В.А.	
Переговори як ефективний засіб врегулювання політичних конфліктів	51
Нугуч О.Т.	
The International Aspect of the Ukrainian Energy Security	53
Грушова Г.В.	
Про інформаційну культуру особистості	56
Гуца Є.І.	
Роль парламентаризму у демократичній політиці	59
Жеребятнікова І.В.	
Аксіологічний вимір розвитку політико-творчих процесів	60
Зайцев А.С.	
Напрямки впливу глобалізації на політичний процес	64
Заславська О.О.	
Політичні традиції як складова політичної культури	66
Івасечко О.Я.	
Друга опора Європейського Союзу: особливості становлення	69
Каретна О.О.	
Процес формування та розвиток державної молодіжної політики в Україні	73
Кіусе Л.М.	
Суб'єкти формування громадської думки	76
Костинюк О.В.	
Політичне лідерство як психологічний феномен	78
Кот В.Р.	
Суспільні функції політичного лідерства	82
Красківська Г.В.	
Про еволюцію системи міжнародних відносин	84
Кройтор А.В.	
Генеza політичних партій: від «клубів» до інституту політичного представництва	86
Лепська Н.В.	
Феномен лімітрофу у сучасному геополітичному просторі	89
Логвінчук А.В.	
Теоретичні та практичні аспекти соціальної комунікації в політичній системі	93
Майстренко В.М.	
Діяльність політичного класу: специфіка та функції	96
Марадик Н.В.	
Місце та роль політичної еліти в процесі демократизації суспільства: досвід Чеської Республіки	98
Мельничук І.М.	
Зовнішньополітична стратегія Ірану на пострадянському просторі	101
Милосердна І.М.	
Політична влада: сутність та роль в політичному управлінні	104

Місько В.Є.	
Сутність неліберальних демократій	108
Надозірна М.П.	
Формування іміджу політика та політичної сили	111
Насадюк Ю.С.	
Стан дослідження політичних цінностей в політології.....	113
Нижна Ю.В.	
Роль ЗМІ у формуванні політичної культури та свідомості населення: позитивні та негативні аспекти впливу.....	117
Пасаман Н.Ф.	
«Соціологія» як політична технологія впливу на електорат	120
Попова А.А.	
Критика теорій лібералізму в контексті глобальних трансформацій початку ХХІ століття	121
Приймак В.С.	
Політична свідомість українського суспільства.....	125
Соснін О.В.	
Про деякі проблеми міждисциплінарного перетину інформаційних процесів в міжнародних інноваційних проектах	128
Степанюк І.О.	
Фактори впливу на електоральну поведінку громадян	132
Сурніна-Далекорей О.А.	
Вплив глобалізації на розвиток порівняльної політології.....	134
Фуга Р.В.	
Політичні ідеології: сутність та функції	137
Хорошилов О.Ю.	
Процеси колективної адаптації в проблемному полі суспільствознавства	140
Шляховий М.С.	
Вплив ЗМІ на розвиток процесу театралізації політики	143
Яковлев Д.В.	
Медіакратія – новий політичний клас.....	145

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Алексєєва К.І.	
Проблема досягнення ціннісного <i>a priori</i> в етиці: розуміння заради реалізації	148
Бурій А.Р.	
Деякі специфічні риси російської культури ХVІІІ століття	151
Horbova I.O.	
Socio-philosophical analysis of the concept «intelligentsia»	154
Дем'янюк М.Б.	
Постать Івана Вишенського крізь призму структурного психоаналізу Жака Лакана	157

Ерусалимская В.И.	
Феномен сознания как философская проблема	161
Ивакин А.А.	
Обнадёживающие перспективы кадровой политики.....	163
Капустіна Н.Б.	
Уявлення про владу у класичній філософії	166
Крутий Ю.М.	
Духовні пошуки доби середньовіччя	168
Лисоколенко Т.В.	
Игровые теории в социогуманитарном знании	170
Никитченко О.Е.	
Акселерація як конвергентний процес сучасного релігійного життя.....	173
Петина О.Б.	
Теоретико-методологические основания исследования нового экономического человека.....	175
Архімандрит Веніамін (Погребной В.В.)	
Екстравертне та інтровертне паломництво	178
Польская Т.Д.	
Онтологические измерения масс-медиа	182
Самборська О.М.	
Моральний підхід у науковому пізнанні	185
Сепетий Д.П.	
Проблеми свободи та відповідальності в контексті сучасної філософії свідомості.....	189
Скрицька Н.В.	
Суше як предмет метафізики Дунса Скота	192
Слюсар В.М.	
Субстанційне визначення поняття «насилля».....	195
Солдатська Т.І.	
Метаноміка О. Розенштока-Гюсі як оригінальний варіант діалогічної філософії.....	199
Терепицій С.О.	
Комерціалізація глобалізованої освіти як виклик національним культурам.....	202
Утюж І.Г.	
Феноменологія освіти як цивілізаційний ресурс суспільних змін	205
Чечельницький А.В.	
Трансформационные процессы в условиях становления постнеклассической рациональности.....	207
Шамша И.В.	
Политическое время как вид времени.....	210

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Душак В.Г.

Формування християнської та равиністичної концепцій жінки 213

Захарчин Н.Г.

Особливості сільськогосподарського розвитку
приміських сіл Львівського повіту у 20-30-х рр. XX ст. 217

Макарчук О.Г.

Боротьба робітників та селян за політичні та економічні права: пошуки
порозуміння (на матеріалах Західної України кін. XIX – поч. XX ст.ст.) 219

Пекарчук В.М.

Історія етноменшин України: історичний
та політологічний виміри наукових інтерпретацій 222

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА

Єрмалаєв Д.І.

Перспективи реформування контррозвідальних служб України.....225

Куприєнко Д.А., Демьянюк Ю.А.

Концептуальные подходы по повышению эффективности
функционирования системы обеспечения пограничной безопасности
на основе интегрированного управления границами 228

Моїсєєнко К.Б.

Теорії елітаризму щодо ролі еліт в управлінні 231

Сушко А.І.

Реформування системи державного управління
в сучасних соціокультурних умовах 234

Чорній В.С.

Реформування місцевого самоврядування в контексті децентралізації влади 236

Андрієвська Ю.Д.

Інститут соціології Національної академії наук України

ПОНЯТТЯ КОРДОНІВ ФЕНОМЕНУ ПРИВАТНОСТІ

Поняття публічності та приватності в тій чи іншій мірі зачіпають різні наукові публікації, що розкривають їх особливості, історію становлення, сучасний стан, а особливо – кризи та суперечності (Р. Сеннет, Ю. Габермас, З. Бауман). Актуальність теми визначення кордонів приватного полягає в розширенні меж самого феномену та наповнення публічного атрибутикою та темами приватного характеру, з чого виникає потреба в означенні та розумінні власне тієї тонкої лінії, що розмежовує реальність у термінах особистісного та колективного, закритого та відкритого. Сутнісною властивістю феномену приватності є закритість від сторонніх, яку остання здатна забезпечувати за наявності певних кордонів, що захищають від втручання. У світлі вивчення приватного як явища, що набуває все більшої цінності в умовах масового суспільства, зміцнення позицій віртуальної активності та пов'язаних з нею загроз зазіхання на приватну інформацію, розширення засобів комерційного використання особистісної інформації та багатьох інших викликів сучасності, особливо актуалізувалося питання захисту та визначення кордонів приватного. В першу чергу в контексті правового регулювання і не в останню – соціологічного осмислення.

Публічна сфера, на відміну від приватної, належить усім, не перебуваючи в особистій власності когось конкретного, як наприклад приватна власність. Це простір що є відкритим для усіх та всіх об'єднує, в той час як ключовими характеристиками приватності виступають інтимність з акцентом на індивідуальність та прихованість від сторонніх [1].

Приватне застосовується для вираження права людини на автономію в особистому житті, права на захист від свавільного вторгнення сторонніх осіб (як-то інших громадян, державних органів та інститутів). Це життєвий простір особистості, який вона структурує і заповнює власними формами та проявами життєдіяльності, орієнтуючись на власні інтереси та потреби. Це поняття пов'язане з приватним володінням, господарюванням, індивідуальними чи груповими відносинами, із самореалізацією та саморозвитком, особистими інтересами [2].

В соціології поняття кордонів розглядається достатньо широко у працях представників Чикагської школи в контексті розгляду простору міста, у теоріях, що торкаються соціальної стратифікації, структур, інституалізації, феноменології та багатьох інших. Починаючи від філософії, яка визначала

кордони того, що можна пізнати, і того, що недоступне пізнанню, та до сучасних соціологічних концепцій постмодерністської традиції, ми всюди зустрічаємо поняття кордонів. Питання кордонів торкаються в своїх працях Г. Зіммель, Е. Берджес, Р. Парк, П. Бергер та Т. Лукман, Е. Гофман, Е. Богардус, Л. Вірт, Е. Гіденс, О. Філіпов та інші, а найближче до вивчення предмету нашого дослідження – кордону приватного – підходять А. Етціоні та автор психологічної концепції комунікативної дистанції Е. Холл.

Відома теза про те, що «моя свобода закінчується там, де починається свобода іншого» містить ключову ознаку поняття кордону (межі) – уявної чи матеріальної лінії за якою починається або публічність, або чужа приватність. В соціологічній теорії тема кордонів знаходить своє висвітлення у Г. Зіммеля, який розвиваючи тему простору торкається кордону, розуміючи під ним лінію, що позначає різницю в стосунках елементів однієї сфери між собою та елементів цієї сфери з іншою. Науковець зазначає що наявність кордонів загалом неминуха, але будь-яку задану межу можливо перетнути або зруйнувати. Але це не зводить нанівець саме поняття кордону, адже кожна дія по руйнації кордону, створює новий.

А. Етціоні у своїй праці «Кордони приватності», називає приватність соціальною ліцензією, яка дає можливість звільнити деякі дії, емоції, бажання, об'єкти з під контролю публічного, суспільного та державного [3]. Поряд з підкресленням важливості приватності, науковець зауважує, що вона не є абсолютною цінністю, яку треба підносити понад усе, щоб через неї зневажали інші права, цінності та спільні блага. Тобто Етціоні підкреслює важливість тих кордонів, що обернені в першу чергу до публічного та суспільного і важливості тієї межі, де особисте знецінюється поряд з важливістю спільного.

Звернувшись до розуміння кордону пращурами слов'янами, в працях етнографа, філолога Толстого Н.І. знаходимо визначення кордону, як просторова межа, що відділяє «своє» від «чужого» (ворота, стіна, поріг, вікно, річка) [4]. Кордонам притаманна замкненість, що спрямована на захист внутрішнього простору. Предмети, що позначали кордон, здавна вважалися недоторканими: так навкруги межових стовпів, дерев, навіть не косили траву, баючись їх зачепити.

Кордони можуть бути матеріальними – тобто такими, які перекривають фізичне сприйняття об'єктів, що знаходяться за ними: як то високий паркан, закриті двері, закрита штора. Подібні межі приватності не мають труднощів для їх соціального розуміння та пояснення. Встановлення цих меж пов'язане, найчастіше, з закріпленням правових норм власності. І ці межі, в більшості випадків і в багатьох культурних традиціях, виконують захисну функцію, виступаючи фізичними бар'єрами, які максимально не допускають (або ускладнюють) проникнення в приватну зону. Варто підкреслити, що матеріальні (фізичні) кордони мають бути підкріплені символічними, тільки в цьому разі вони будуть виконувати свої функції: адже паркан нічого не значить без захисту права власності.

Соціально конструйовані кордони приватності можна поділити за принципом їх нормативної закріпленості: надособистісні (всезагальні) та міжособистісні (суб'єктивні, ситуативні).

Надособистісні, всезагальні кордони приватності закріплюються нормативно і підтримуються за допомогою як формальної, так і неформальної системи регулювання суспільних стосунків. Скажімо недоторканість приватної власності охороняється законом і, водночас, повага до неї формується і підтримується за допомогою релігії, традиції, моральних настанов.

Інший тип кордонів приватного – ті, що встановлюються самим суб'єктом. Якщо надособистісні кордони оформилися, бо їх потребувала більшість, то особистісні створюються за волею суб'єктів, та можуть перетинатися в ході спільної взаємодії. Кордони, до яких один індивід може доходити в процесі міжособистісної комунікації, на перших її етапах визначаються загальними нормами поведінки, але в ході розвитку взаємодії та встановлення певного типу комунікації (ділової, публічної, дружньої, інтимної), суб'єкти певними засобами (фізична дистанція, міміка, жести, вербальне оформлення) визначають кордони неперетинання. Мова йде про ситуації безпосереднього спілкування (віртуального або реального), коли один з суб'єктів може виявити бажання порушити власні кордони приватного та посвятити іншого (або інших) у своє особисте життя (тобто зсунути кордони так, що іншій (або інші) потрапить у зону особистого цього суб'єкта). При цьому окрім волевиявлення суб'єкта, що зсуває кордони, має бути волевиявлення іншого (або інших), які погоджуються бути прийнятими та перетнути кордон приватного. Тобто, неможливо бути силоміць посвяченим у приватність іншого. Хоча ми можемо мимоволі стати частиною чийогось приватного життя, побачивши чи почувши щось, не адресоване саме нам.

Поняття кордонів приватності, як і сам цей феномен, складно піддаються дослідженню, хоча воно є можливим на основі фіксації реальних проявів переходу закритого у відкриту зону.

Література

1. Арендт Х. Становище людини / Х. Арендт; [переклад з англ. М. Зубицька]. – Л.: Літопис, 1999. – 256 с.
2. Здравомыслова Е., Роткирх А., Темкина А. Создание приватности как сферы заботы, любви и наемного труда/ Е. Здравомыслова, А. Роткирх, А. Темкина // Новый быт в современной России: гендерные исследования повседневности: Коллективная монография. – СПб., 2009. – с. 7-20.
3. Etzioni A. The Limits of Privacy/ Etzioni Amitai. – USA, N.Y.: Basic Books, 1999. – 280 p.
4. Толстой Н.И. Граница. // Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н.И.Толстого в 5-и томах. Т.1. – М.: Международные отношения, 1995, – с. 537-540.

ЦІННІСНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Сучасний розвиток суспільства ставить перед вищою школою ряд нових завдань у підготовці студентів до активної соціальної діяльності. Сьогодні суспільство потребує відповідальних, активних людей із високим професіоналізмом та рівнем культури, високими моральними, громадянськими та духовними цінностями.

Сьогодні дослідження проблем молоді, соціальних перспектив, специфіки розвитку підростаючого покоління, ціннісних вподобань та особливостей їх ціннісних орієнтацій набувають важливого значення в сучасному суспільстві.

Сьогодні проблематика вивчення цінностей молодого покоління набула значного поширення у різних галузях науки. Так результати соціологічного вивчення студентського середовища, специфіки його цінностей, природи та структури ціннісних орієнтацій представлені в роботах В. Арбеніної, Є. Головахи, В. Ніколаєвського, А. Ручки, Н. Паніної, В. Бакірова, О. Балакіревої, Н. Победи, Л. Сокур'янської, Н. Шуст та багатьох інших.

Є. Подольська вважає, що студентський вік – це період становлення і стабілізації характеру, найбільш активного розвитку моральних та естетичних почуттів, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудових та ін. Студентські роки характеризуються інтенсивним перетворенням мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, формуванням спеціальних здібностей у зв'язку із професіоналізацією – саме тому цей період є центральним періодом становлення характеру та інтелекту [1, с. 666-667].

Процес становлення соціальної зрілості студентської молоді, вибір нею життєвого шляху відбуваються в усіх основних сферах життєдіяльності особи, реалізуючись за допомогою навчання та виховання, засвоєння та перетворення досвіду старших поколінь. Студентство – це шлях у майбутнє, що вибирає сама людина. Вибір майбутнього, його планування – характерна риса молодого віку; він не був би таким привабливим, якби людина наперед знала, що з нею буде завтра, через місяць, через рік [2, с. 280-281].

З метою виявлення особливостей ціннісних пріоритетів та вподобань сучасної молоді в квітні-травні 2013 року нами було проведено соціологічне опитування серед студентів Львівського національного університету імені Івана Франка. Методом анкетування було опитано 580 студентів за чотирма напрямками навчання – економічний, технічний, гуманітарний та природничий.

В першу чергу нас цікавило, що сьогодні найбільше більш за все турбує наших студентів. Як свідчать результати, найбільше молодь занепокоєна відсутністю стабільності та впевненості у майбутньому (53,6%), поширенням наркоманії та алкоголізму (33,6%), байдужістю стосунків поміж людьми (30,0%), низьким рівнем духовності у суспільстві (29,3%) та занепадом моралі (24,5%).

Серед проблем студентського життя найбільше занепокоєння викликає відсутність вільного часу (41,7%), низька стипендія або її відсутність (37,1%), висока плата за навчання (20,5%), низький рівень духовності серед одногрупників (17,8%) та низький рівень культурних запитів молоді.

Характерною ознакою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно закріплюються ті якості, котрих не вистачало повною мірою в старших класах: цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (цілей, способу життя, обов'язку, любові, вірності і т. д.) [3]. Саме тому нас цікавило у чому молоді люди вбачають сенс свого життя. Ми виявили, що велика кількість опитаних абсолютно згодні з тим, що сенс їхнього життя полягає у створенні гарної сім'ї та вихованні дітей належним чином (78,8%). Далі за значимістю йдуть такі варіанти як вдосконалювати себе (65,9%), мати хороших і надійних друзів (58,3%), стати порядною і чесною людиною (57,4%), розвиватися і збагачуватися духовно (50,3%), знайти кохання (49,3%), здобути цікаву професію (46,9%) та вірити в Бога і жити за Його заповідями (45,5%). Отже, як ми бачимо, для молоді найважливішою є сфера сімейного життя, власного саморозвитку та самовдосконалення, здобуття необхідних знань для оволодіння цікавою професією та життя згідно з Божими законами.

Пріоритетним завданням нашого дослідження було виявити важливість такого виду цінностей як духовні, оскільки сфера духовних цінностей охоплює сенс життя, милосердя, справедливості, тобто вміщає в собі вищі моральні категорії. В першу чергу нас цікавило що ж студенти розуміють під духовними цінностями. На думку опитаних, духовні цінності – це, перш за все, внутрішні якості, які притаманні особі і які впливають на її поведінку (23,4%), зіставлення своїх орієнтирів з Божим промислом та Божими заповідями (20,3%), дотримування моральних норм (17,9%), набуті життєвим досвідом чесноти, які проявляються у повсякденному житті (14,1%) та сукупність певних поглядів та ідей, які мають вирішальне значення у вихованні (12,2%). Тобто, як ми бачимо, духовні цінності є складним поєднанням емоційної, вольової та інтелектуальної сфери людської психіки, які проявляються у ставленні людини до самої себе, до оточуючих людей і явищ, до суспільства загалом. Окрім того, абсолютна більшість студентів (78,1%) згідна з тим, що духовні цінності допомагають у виробленні стійкості перед життєвими труднощами, реалізації власних здібностей та допомагають стати порядною і чесною людиною.

Студентство сучасного періоду – це покоління, що живе в період ринково-демократичних перетворень. Це відкрило нові перспективи перед молодими людьми для участі в різних видах діяльності. Саме тому ми вирішили довідатись, які особистісні риси, на думку студентської молоді, сьогодні найбільшою мірою сприяють життєвому успіху. В першу чергу студентство переконане, що потрібно розраховувати на свої знання, власний інтелект та здібності (77,1%), має бути неабияка віра у свої сили і неодмінний успіх (58,8%), а також, безумовно, освіченість, професіоналізм, знання своєї справи та ділові якості (53,3%). Також немаловажним, на думку студентів, є наявність впливових друзів та корисних зв'язків, а також ділова хватка і прагматизм. Нажаль, досить невелика частка студентів (16,7%) вважає, що високий рівень духовного розвитку сьогодні допомагає молоді добитися життєвого успіху. Саме тому необхідно максимально уваги в межах навчального закладу приділяти вихованню духовності, морально-патріотичних настроїв.

Отже, сьогодні духовні цінності повинні виділятися з-поміж інших типів цінностей, оскільки саме вони служать основою стабільності людських взаємин. Сьогодні особливо молоді люди повинні пам'ятати про їхню велику роль у визначенні важливих цілей життєдіяльності та способів досягнення цих цілей, адже це сприятиме розв'язанню багатьох молодіжних проблем та проблем сучасного українського суспільства в майбутньому.

Література

1. Подольская Е. А. Современное студенчество: многовекторность социологического анализа / Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2010. – Випуск 16. – с. 666-669.
2. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти: (філософський аналіз) / В. В. Молодиченко. – Знання України, 2010. – 383 с.
3. Губа Н., Кандиба М. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери сучасної студентської молоді / Н. Губа, М. Кандиба // Психологічні перспективи. – Вип. 13. – Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк. – 2009. – 251 с.

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ОЧИМА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Рекламна діяльність стала об'єктивною реальністю нашого повсякденного життя. Реклама проникає в усі аспекти життєдіяльності людини і має великий вплив на особистість. Вона стає одним із важливих агентів соціалізації людини. Під вплив реклами особливо часто потрапляють молоді люди, що пояснюється особливостями їх вікової групи. Проте реклама може не тільки зашкодити, але й бути корисною. Перш за все, це стосується соціальної реклами, за допомогою якої можливо здійснення пропаганди певної системи цінностей та моделей поведінки, формування громадської думки, сприяння соціальній підтримці населення, відновлення гуманістичних відносин між людьми.

Феномен соціальної реклами є предметом досліджень зарубіжних (С. Овчинніков, С. Ісаєв, О. Феофанов, Д. Берета, К. Еткін, С. Моріарті, У. Уеллс, Л. Шиллер та ін.) та вітчизняних учених (зокрема С. Андріяшкін, Н. Бутенко, Л. Гейдар, Г. Довбах, О. Грубін, Н. Комарова). Увага дослідників значною мірою зосереджена навколо проблем ідентифікації цього питання, аналізу його особливостей, визначення критеріїв якості та ефективності, а також механізмів реалізації соціальної реклами у ЗМІ. Але на сьогодні гостро стоїть не лише питання виготовлення та поширення соціального рекламного проекту, але й аналіз особливостей його сприйняття різними верствами населення, особливо молоддю.

Не всієї молоддю як соціальною групою реклама сприймається однаково. Найбільший інтерес для вивчення в даному контексті становить студентська молодь, оскільки це один з найактивніших суб'єктів сприйняття і важливий об'єкт рекламної дії. Все сказане свідчить про актуальність даної роботи.

Під рекламою в даній роботі ми розуміємо вид діяльності або вироблену в її результаті продукцію, метою яких є реалізація збутових або інших задач промислових, сервісних підприємств і громадських організацій шляхом розповсюдження оплаченої ними інформації, сформованої таким чином, щоб надати посилений вплив на масову або індивідуальну свідомість, викликаючи задану реакцію вибраної споживчої аудиторії.

Метою соціальної реклами є позитивний вплив на людську свідомість, особливо на формування певного стилю, способу життя. Відповідно до Закону України «Про рекламу» поняття «соціальна реклама» визначається як інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, що спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію

загальнолюдських цінностей і поширення якої не має за мету отримання прибутку [1].

Що стосується видів соціальної реклами, то аналіз літератури дозволив виділити наступні її види за критерієм змісту: реклама певного способу життя; реклама законності та правопорядку; реклама відродження патріотизму та національних цінностей; адресна реклама; подієва реклама; реклама милосердя і добродійності; реклама, пов'язана з екологією та охороною навколишнього середовища [2-4].

Метою соціологічного дослідження проведеного співробітниками та студентами кафедри соціології та політології НТУ «ХПІ» у 2013–2014 рр. було виявлення основних характеристик сприйняття та оцінки соціальної реклами студентами. В анкетному опитуванні взяло участь 480 студентів денної форми навчання м. Харкова в віці від 17 до 23 років. Вибірка стихійна. Серед опитаних було 34% хлопців та 66% дівчат. Результати опитування не можна розповсюдити на всю студентську молодь м. Харкова, але можна виявити загальні характеристики сприйняття нею соціальної реклами.

За даними опитування молодь позитивно ставиться до соціальної реклами та вважає її потрібної нашому суспільству. 64% респондентів вважають соціальну рекламу способом боротьби із соціальними проблемами. Також половина опитаних згодні з твердженням що соціальна реклама – це спосіб формування певного ставлення суспільства до соціальних проблем. Проте інструментом впливу на людей та способом реально вплинути на поведінку вважає соціальну рекламу лише п'ята частина опитаних. Отже більшість респондентів сумнівається, що реклама здатна не тільки оповістити про проблеми, але й вплинути на їх вирішення.

Найбільш поширеною опитані вважають рекламу, спрямовану на підтримку здорового способу життя. Частіше звертають увагу на соціальну рекламу дівчата ніж хлопці (переважно це реклама певного способу життя).

Найбільш популярним каналами розповсюдження соціальної реклами за оцінками респондентів є телебачення та радіо, на другому місці – Інтернет, на третьому – вулиця. Менш за все соціальна реклама демонструється у кінотеатрах. Майже для всіх видів соціальної реклами ефективними каналами розповсюдження респонденти вважають телебачення та радіо.

Згадати та навести приклад соціальної реклами змогли тільки 65% респондентів, хоча бачили її 95% опитаних студентів. Що стосується видів соціальної реклами, які були згадані, то біля половини опитаних (44%) згадали рекламу, що спрямована на підтримку здорового способу життя.

Для того щоб зрозуміти емоційний компонент сприйняття студентами соціальної реклами було застосовано метод семантичного диференціалу. Аналіз згаданих образів реклами проти шкідливих звичок, зміцнення сімейних і загальнолюдських цінностей, адресної і подієвої реклами показав, що ці види реклами респонденти сприймають майже однаково. Вони оцінили їх як якісні, цікаві, зрозуміли, корисні такі, що запам'ятовуються. В той

самий час опитані вважають їх не дуже серйозними та пізнавальними, не яскравими та нейтральними за почуттями.

Інша картина спостерігається з рекламою законності та правопорядку – її вважають більш корисною, серйозною, пізнавальною, зрозумілою, тією, яка найліпше запам'ятовується, але менш якісною. Цю рекламу мало хто з респондентів вважає важливою та достатньо поширеною і мало хто звертає на неї увагу.

Що стосується впливу соціальної реклами на молодь, то за результатами дослідження було виявлено що реклама має тільки поверхневий вплив: звертають увагу на проблему, якій присвячена соціальна реклама 47% респондентів, замислюються над цією проблемою вже 23% опитаних і тільки 8% відмітили, що змінили свою поведінку під впливом реклами.

Таким чином, можна зробити висновок що соціальна реклама звертає увагу студентської молоді на проблеми, проте не є достатньо дієвою в плані зміни поведінки.

Результати дослідження дозволяють виділити ті аспекти, які треба удосконалити для досягнення бажаного ефекту соціальної реклами. Ці рекомендації спрямовано органам державної влади, професійним, громадянським асоціаціям та некомерційним організаціям.

1. Перш за все, треба збільшити обсяг соціальної реклами взагалі. Особливу увагу приділити рекламі законності та правопорядку, патріотизму, національних цінностей та екології, бо ці види реклами порівняно мало поширені.

2. При розміщенні соціальної реклами треба враховувати найбільш ефективними каналами її розповсюдження, якими є телебачення та Інтернет. При цьому, для реклами певного способу життя, зміцнення сімейних і загально – людських цінностей, милосердя та благодійності також ефективним каналом є міський транспорт. Для реклами, що пропагує патріотизм та національні цінності – буклети, листівки, а для адресної та подієвої реклами – журнали та газети.

3. Щоб привернути увагу молоді до соціальної реклами треба краще працювати з її оформленням – намагатися зробити її більш яскравою, цікавою та зрозумілою. В цих питаннях треба особливу увагу звернути на рекламу, спрямовану проти шкідливих звичок, рекламу законності і правопорядку та подієву рекламу.

4. Треба розробляти рекламний продукт з урахування статі цільової аудиторії, оскільки на соціальну рекламу частіше звертають увагу дівчата. Відповідно хлопці залишаються поза її впливом.

Література

1. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996./ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 270. – 181 с.

2. Грубін О. Тенденції розвитку соціальної реклами в Сполучених Штатах Америки [Електронний ресурс].– Режим доступу: [http // www.socreklama.ru / sr_article.php? arti_id = 78u003e](http://www.socreklama.ru/sr_article.php?arti_id=78u003e)

3. Євсіна Н., Нефедова А., Панова Є., Яблочкіна С. «Соціальна реклама як основа розвитку сучасного суспільного життя: історія питання, законодавча база, сценарно-прогнознi умови розвитку» [Електронний ресурс].– Режим доступу: [http://www.socreklama.ru/sr_article.php ? arti_id = 52](http://www.socreklama.ru/sr_article.php?arti_id=52)

4. Земсков С. Социальная реклама как коммуникационный ресурс управления. // Власть, – 2009. – № 10–42с.

Гриньов А.С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ФОРМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

У соціальному аспекті поведінка молодої людини значною мірою детермінована культурними, економічними, політичними, юридичними, духовними, національними, ідеологічними відносинами і зв'язками між ними. У процесі політичної соціалізації молоді йдеться про нерозривний зв'язок молодої людини з навколишнім середовищем, який утворюють, у тому числі – політичні інститути.

Важливим інституційним фактором у процесі політичної соціалізації молоді виступають заклади освіти.

Політична соціалізація молоді має цілий ряд особливостей та ґрунтується на визначенні суспільних факторів становлення типових форм політичної поведінки і свідомості молодих громадян.

Процес політичної соціалізації молоді відбувається під впливом двох тенденцій. Перша тенденція характеризується зростанням суспільної потреби в розвитку політичної свідомості особи, в її активному включенні в соціальний та політичний процес, що проявляється у підвищенні активності, інформованості особистості про політику, в серйозних зрушеннях у політичній свідомості та політичній поведінці населення. Друга тенденція визначається відчуженням в різних формах особи від держави та її інститутів, від прийняття політичних рішень, що проявляється у зростанні апатії й цинізму в суспільстві, зневірі в офіційній політиці владних структур усіх рівнів, радикалізації молодіжних рухів та субкультур.

За відносно короткий проміжок часу молода людина фізично і соціально дорослішає, в цей час відбуваються головні події в її житті: отримання освіти, вибір професії, початок трудової діяльності, створення сім'ї, народження перших дітей. Фактично, за невеликий проміжок часу людина декілька разів змінює свій соціально-демографічний статус. Варто

погодитись із В. Орловим у тому, що «Кожна з молодіжних підгруп має свої певні інтереси, ідеали, життєві пріоритети і позиції, а також матеріальні і духовні потреби. Відповідно, кожна група має свою власну оцінку щодо подій, фактів, дій, які пов'язані з політичним життям країни, суспільства в цілому. Саме в молодому віці може досить швидко відбутися переоцінка цінностей, політичних і соціальних орієнтирів. У молодіжному середовищі важко закріплюється авторитет політичних, державних лідерів» [2, с. 75].

Політична участь молоді може мати різні форми, проявляючись на емоційному та інструментальному рівнях. На емоційному рівні політична участь може характеризуватися насамперед певним інтересом молодого громадянина до політичних процесів, ступенем і характером інформованості, чи відчуженням від політичного життя суспільства. А інструментальний рівень визначає іншу сторону політичної участі, яка пов'язана з активною діяльністю громадян. До форм прояву такого виду політичної участі відносяться такі дії громадян, як участь у голосуванні, в різних акціях протесту/підтримки (демонстраціях, мітингах, голодовках та інших формах протесту), членство в політичних партіях, звернення до різних державних і громадських інстанцій та ін.

Потрібно відмітити, що у процесі політичної соціалізації сучасної молоді віддзеркалюються нові соціальні фактори суспільного життя, наприклад, ті кризові явища, які відбуваються у суспільстві і штовхають молодь до участі в різних протестних акціях.

Соціальні та політичні інститути, такі як держава, політичні партії, церква, мас-медіа та інші намагаються максимально сприяти реалізації можливостей молоді. У процесі політичної соціалізації молоді особливої ваги набувають інституції громадянського суспільства, які впливають на організовані сукупності молодих людей та окремих представників молоді. Серед таких інституцій слід відзначити церкву, сім'ю, сферу освіти, культури, мас-медіа та ін.

Варто погодитись із тим, що «Стан суспільства, перспективи його подальшого розвитку можна визначити й спрогнозувати у розрізі стану і шляхів соціалізації саме молодого покоління, стосовно всіх форм його життєдіяльності. При цьому важливого значення набуває спадкоємність цінностей та норм поведінки у взаємодії поколінь. Вона обумовлена рядом об'єктивно-історичних причин, пов'язаних як з особливостями розвитку людської спільноти, так і місцем та роллю самої молоді в суспільстві. Бо історія – це не що інше, як постійна зміна поколінь, кожне з яких відповідним чином не лише успадковує матеріали, капітали, продуктивні сили, передані йому старшими поколіннями, але й примножує, розвиває їх» [1].

Індивід, який народжується громадянином окремої держави, набуває статус «політичної особи» в результаті тривалої взаємодії з навколишнім світом.

Таким чином, політична соціалізація визначається рівнем політичних знань, ставленням людини до влади. Процес становлення особистості

проходить через взаємодію трьох сфер: діяльності, спілкування і самосвідомості. Мірою зростання політичної соціалізації молодого людини відбувається поступове поглиблення сфери політичної діяльності.

Література

1. Головатий М.Ф. Державна молодіжна політика як феномен суспільногоровитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного стану [Електронний ресурс] / М.Ф. Головатий // Політичний менеджмент. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=23&c=258>

2. Орлов В. В. Основні напрямки діяльності органів виконавчої влади як суб'єктів державного управління у сфері державної молодіжної політики в Україні / В. В. Орлов // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – с. 75

Жибуль Ю.В.

Інститут економіки та менеджменту

Національного університету «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ІСПАНІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

На сьогодні соціальне забезпечення є одним із важливих завдань соціальної політики, яке повинне бути корисним, сприяти покращенню рівня життя людей та враховувати інтереси кожної соціальної групи населення певної країни та кожного члена суспільства зокрема. Тому актуальність теми полягає у аналізі соціального забезпечення країни Європейського союзу, зокрема, Іспанії та виявлення успішних тенденцій розвитку держави, які покращують соціальний стан населення.

Насамперед, необхідно наголосити на тому, що Іспанія належить до рудиментарної моделі соціального захисту, автором якої є У. Лоренц. Так, у своїй роботі «Соціальна робота в Європі, яка змінюється» він зазначив основні риси, що притаманні цій моделі. Ключовим моментом рудиментарної моделі є те, що юридичні права на соціальний захист мінімальні, або ж відсутні. Проте в Іспанській конституції визначаються соціальні обов'язки держави, а на практиці діють інші законодавчі акти, що перекладають відповідальність за допомогу нужденним членам сім'ї на їхніх родичів. Відтак, функції соціального захисту такі як надання персональних послуг, догляд, держава перекладає на волонтерський та неформальний сектори. Соціальна політика залежить від економічної політики[1, с. 36-37]. На сьогодні за ІЛР ПРООН Іспанія у рейтингу 187 країн і територій займає 23 позицію.

Іспанія – розвинена індустріально-аграрна країна. За обсягом промислової продукції наприкінці ХХ ст. вона посідала 5-е місце в Європі і 8-е – у світі. Іспанія вважається країною, де низький рівень соціального захисту, оскільки в Іспанії пасивність державної політики. Пасивність соціальної політики орієнтована на компенсацію втрат тільки для окремих соціальних груп, згідно стратифікації суспільства. Так, в Іспанії основний тягар внесків припадає на роботодавців. Аналогічна ситуація в не менш розвиненій країні Європи – Італії. В Іспанії соціальне забезпечення виражається в системі пільг, які отримують лише певні категорії населення. Переважно це молодь, багатодітні родини та пенсіонери. До осіб, які мали право на пільги, ще 20-30 років тому належали працівники, тому що заробітки були низькими.

Важливу роль у захисті безробітних відіграє ефективна система допомоги по безробіттю. Відповідно до законодавства Іспанії безробітний у перші 3 місяці отримує допомогу, що дорівнює 80-100% мінімальної міжгалузевої заробітної плати, у подальшому протягом 181-360 днів розмір допомоги скорочується до 70% і після 360 днів – до 60%, тобто безробітний отримує досить довготривалу допомогу по безробіттю. Якщо ж особа зареєстрована на біржі праці, то вона має право на виплату 75% міжгалузевої заробітної плати сімейних робітників (згідно Нового Основного закону про зайнятість від 1994.) Допомога по безробіттю фінансується за рахунок надходження до системи соціального страхування внесків від підприємців і працюючих (відповідно 60% та 40%) [2, с. 153].

Зокрема, існує низка соціальних пільг для безробітних. Безробітні упродовж тривалого часу мають право на отримання допомоги від «для довгостроково непрацюючих осіб» у розмірі 429 євро на місяць дані за 2013 рік; безробітні упродовж тривалого часу мають право на щомісячне повернення частини коштів (до 50%), якщо вони платять за оренду житла, тобто країна, а саме муніципальний житловий департамент житла турбується також і про місце проживання людей, які довго не працюють; якщо роботодавець бере на роботу особу, котра не працювала протягом тривалого часу (від 2 років), то роботодавець отримує винагороду розміром в 8000 євро. Також працівник влаштовується на роботу за безстроковим договором та зайнятий повний робочий день; особа, яка не працювала (в даному випадку 1 рік), має право, створюючи фірму чи введенні власного бізнесу, отримати без права повернення субсидію в 5000 євро; при веденні підприємницької діяльності в перший рік особа, яка до цього тривалий час (1 рік) не працювала, платить мінімальні соціальні внески; якщо особа орендує житлову площу, дохід якої менше 8000 єврої вона належить до будь-якої з соціально незахищеної категорії населення, власник звільняється від сплати податків на цю квартиру.

Важливо розглянути і політику сім'ї. Так, відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами оплачується від 50 до 90% заробітку жінкам в Іспанії. Вагітна жінка може не брати до пологову відпустку, а використати її після

народження дитини. Вікова межа надання сімейної допомоги на дітей більш ніж у половині країн встановлена в 18 років. У Іспанії соціальна допомога не передбачається особам, котрі здобуваються вищу освіту. У випадку розлучення сім'ї, яка має житло та невикрашений кредит на нього то ситуація виглядає наступним чином: жінці залишається житло, а чоловік після розлучення виплачує кредит за дане житло.

Система освіти в Іспанії виглядає, для прикладу так: дитяча освіта в Іспанії до 6 років (розділена на 2 цикли – до 3 і з 3 до 6 років) і не обов'язкова, тобто вибір залишається за батьками. Початкова освіта в Іспанії з 6 до 12 років обов'язкова для всіх дітей, які на цьому етапі отримують знання з усіх предметів. В Іспанії університети є основним типом вищих навчальних закладів, частка яких становить 95% від загального числа вищих навчальних закладів. 5% припадає на ряд вищих навчальних закладів, де здійснюється підготовка фахівців зі специфічних та унікальних спеціальностей. В Іспанії є як державні, так і приватні університети, кількість яких 46 та 12 відповідно. Мова навчання є іспанською, але якщо людина не знає мови то їй пропонуються курси вивчення мови.

Осторонь не залишаються і малорозвинені західні та південні регіони Іспанії, де прибутки на душу населення складають менше 75% від середнього по ЄС. Існують різні види допомоги: заходи на розвитку інфраструктури та підвищення рівня освіти, виділення коштів на створення робочих місць, реконструкція та модернізація зон навколо міста та відпочинкових місць, що сприяє підвищенню морального та фізичного стану населення [3].

Стосовно людей з обмеженими можливостями можна сказати, що рівень життя є високим та відсутні певні утисків в соціальному, політичному та економічному аспектах. Населення Іспанії не ділиться на здорових та хворих, а знаходиться у рівних правах та можливостях. Люди з обмеженими можливостями не відчують дискомфорту, оскільки всі торгівельно-розважальні центри та 95% метро облаштовані ліфтами, що значно покращує та спрощує для них життя. Також дорога, яка викладена бруківкою має спеціальну асфальтовану смугу для інвалідного крісла. Звідси можна зробити висновок, що уряд при формуванні завдань соціальної політики враховує потреби усіх верств населення.

Рівень медицини займає сьоме місце в рейтингу охорони здоров'я завдяки сучасним технологіям та обладнанням, висококваліфікованим спеціалістам та блискучій репутації. Підтвердження цього є той факт, що більше 15000 пацієнтів за рік обслуговує іспанська медицина. Пацієнтами також є і закордонне населення, зокрема з Великої Британії, Франції, Сполучених штатів Америки, країн Близького Сходу, України та Росії. В наші дні там відбувається поступовий перехід від податкової, тобто національної моделі (фінансування на 96% здійснюється з податків), до моделі, більш орієнтованої на систему соціального страхування здоров'я, на частку якої зараз припадає понад 70% всіх витрат на охорону здоров'я.

Національна система охорони здоров'я охоплює практично все населення і заснована на принципах загальної і рівної доступності медичних послуг, що підвищує рівень здоров'я населення, а відповідно трудовий потенціал населення, що сприяє розвитку економіки країни. Вона фінансується за рахунок збору податків. На сьогодні в Іспанії 93,9% населення має право на безкоштовне обслуговування. Безкоштовну допомогу пацієнти можуть отримувати в масштабах цілої держави. Так, для прикладу тут працюють і приватні медичні центри, послугами яких користуються лише 15%. Іспанський уряд заохочує розвиток таких центрів за допомогою зниження податків підприємцям, які мають приватну медичну страхівку. Обслуговування пацієнтів у державних медичних установах проводиться безкоштовно. При цьому вони повинні оплачувати близько 40% від вартості медикаментів, прописаних для прийому після виписки з лікарні. Хоча в даний час пенсіонери, тобто особи 65 років і старші безробітні отримують медикаменти безкоштовно. Висновком з цього є уважне та турботливе ставлення до осіб старше 65 років. Стосовно алкогольних та тютюнових виробів, то необхідно зауважити наступне, що уряд підняв податки на 10% та 5,3% відповідно. Саме такий захід сприятиме розвитку фінансування охорони здоров'я.

Фокусуючи увагу на соціальному захисті населення в Україні, варто наголосити на тому, що можна було б запозичити такі заходи як: підняття податків на алкоголь та тютюнові вироби; встановлення стимулюючих податків на підприємствах та організаціях; встановлення безкоштовних програм та курсів для підняття рівня кваліфікації та розвитку потенційних можливостей; підвищення рівня пенсії залежно від умов праці; створення кращих умов для життя людям з обмеженими можливостями та підняття рівня соціальної допомоги; впровадження більшої кількості пільг для безробітних. Наприклад, право на повернення певної суми від оренди житла особам, які довго не працюють; сплата податків на покращення медицини. Тому нашій державі варто враховувати досвід високорозвинених країн у розробці власної соціальної політики.

Література

1. Pensions in Europe: Expenditure and Beneficiaries /Eurostat/ Theme 3 – 8/2004. – Luxemburg, 2004. – P.2.
2. Баранова Т. И. Социальная защита испанских трудящихся // Т.И. Баранова. – Полис. – 2001. – № 6. – С. 152 – 158.
3. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти // О.Л.Іванова. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 107 с.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА КАНАДИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Історично так склалося, що Україна, попри те, що знаходиться у центрі Європи, володіє значними запасами ресурсів, а головне, має прекрасних спеціалістів у всіх галузях, не змогла досягти значних висот у своєму розвитку. Соціальна політика України не є винятком, тому завжди змушувала бажати кращого. Сьогодні, коли значно погіршилися відносини і з нашим східним сусідом, коли ми знаходимось і стані неоголошеної війни, щодня збільшується кількість безробітних, безпритульних, діти залишаються сиротами, а також прогресивно збільшується частка непрацездатного населення. Стає зрозумілим, що у таких умовах Міністерству соціальної політики просто необхідно удосконалити систему соціального захисту населення. Для досягнення кращого результату необхідно взяти за приклад соціальну політику найрозвиненіших країн земної кулі.

Канада – є однією з таких країн і знаходиться в трійці країн-лідерів за рівнем життя протягом тривалого періоду часу, дуже часто виходячи на 1-е місце в світі. У Канаді соціальний захист населення дуже високий, система соціального забезпечення, що склалася ще у ХХ столітті працює злагоджено. Жителі Канади, що знаходяться на її території легально, користуються безкоштовним медичним обслуговуванням, безкоштовною освітою і отримують гідну допомогу з безробіття, під час старості та у період непрацездатності [1].

Бюджет сучасної Канади розподіляється так, що максимальну користь від цих грошей отримують громадяни, а витрати на утримання державного апарату та інші потреби держави, в перерахунку на душу населення, в декілька раз менші ніж в інших країнах, зокрема в Україні. Податки в Канаді йдуть в основному на розвиток соціальної сфери (на реалізацію соціальних проектів та програм).[1] Програми допомоги розраховані на всі верстви суспільства, особливо на неповнолітніх дітей, безробітних і літніх людей. Основними видами соціальної допомоги є:

– допомога на дітей, яка введена з січня 1993 року і виплачується сім'ям з низьким і середнім доходом, в яких є неповнолітні діти. Розмір допомоги залежить від сукупного річного доходу сім'ї.

– допомога по безробіттю виплачується тим, хто працює менше 15 годин на тиждень або заробляє менше 113 канадських доларів на тиждень. Розмір допомоги та термін протягом якого вона одержуватиметься знаходиться в прямій залежності від зарплати, яку отримує громадянин; від тривалості його роботи і від темпів зростання безробіття. Безробітний, який шукає роботу отримує допомогу протягом 50-ти тижнів. Допомога по

безробіттю обкладається прибутковим податком. Підприємці та пенсіонери (пенсійний вік в Канаді починається з позначки 65 років) не отримують цієї допомоги. Виплата допомоги по безробіттю не поширюється на працівників, звільнених за власним бажанням чи за порушення трудової дисципліни.

– допомога з тимчасової непрацездатності виплачується людям, які отримали травму на робочому місці та страждають професійними захворюваннями і видається протягом усього курсу лікування. Після проходження курсу лікування надається або пенсія, або велика разова виплата. У разі втрати годувальника утриманцям належить отримати гроші на похорон, місячний розмір пенсії та разову виплату. Гроші на таку програму відраховує роботодавець, тому її дія поширюється і на іммігрантів, які офіційно працевлаштовані [2].

Канада займає четверте місце у світі після США, Японії і Великобританії за обсягом пенсійних активів. Як правило, для того, щоб одержати пенсію, крім досягнення визначеного віку (65 років), необхідно прожити на території Канади принаймні 10 років після повноліття. Величина одержуваної пенсії залежить від кількості років, прожитих у Канаді після повноліття. Якщо громадянин прожив у Канаді 40 років і більше, то він отримує право на одержання повної пенсії. У інших випадках пенсія є частковою. Розміри державних пенсій і гарантованих надбавок до доходу переглядаються в зв'язку з інфляцією кожні три місяці. Літні люди можуть отримувати різноманітні допомоги, призначені для підтримки забезпеченої старості мешканцям Канади. З цією метою у Канаді існують, такі фонди як Пенсійний та фонд «Спокійна старість», а також Фонд допомоги на чоловіка (дружину), який являє собою незначну допомогу і виплачується тим, кому від 60 до 64 років, а їх чоловік (дружина) отримують пенсію фонду «Спокійна старість» і додаткову пенсію. Розмір і право отримання цієї допомоги залежать від сумарного доходу подружжя та терміну проживання в Канаді. Вдови та вдівці також можуть отримувати цю допомогу, з якої не стягується прибутковий податок. Непрацездатні, як і пенсіонери, мають різні пільги. У Канаді існує ефективна система виплат державних допомог людям, які тимчасово опинилися без засобів на існування (welfare). Крім грошової допомоги надаються ще й різні додаткові пільги: безкоштовний проїзд у громадському транспорті, безкоштовні курси підвищення кваліфікації, перекваліфікації, курси англійської та / або французької мов і т.д. Крім того, завдяки численним бюджетним дотаціям, існують соціальні програми, які доступні практично всім постійним мешканцям та громадянам Канади, наприклад, заняття дітей в спортивних секціях, відвідування спортивних споруд, культурних заходів і таке інше.

Доповнення до усього вище написаного є й те, що у Канаді високорозвинена медична сфера, яка характеризується універсальним доступом до її можливостей, що надає їй ряд переваг. Система охорони здоров'я становить один з найбільших елементів канадської «соціальної держави». На регіональному рівні на її частку припадає від третини до

половини всіх витрат на соціальні потреби. Жителі Канади мають можливість отримати безкоштовну медичну допомогу у кожній провінції, зокрема, це послуги терапевта, фахівців, лікування в стаціонарі та стоматологічне хірургічне втручання. Інші послуги і ліки, що відпускаються за рецептами, оплачуються на добровільній основі. Єдиним і значним недоліком системи охорони здоров'я в Канаді є так звані «листи очікування», згідно з якими лікування надається почергово, у зв'язку з чим існують випадки, коли люди помирають так і не дочекавшись своєї черги. Дані опитування канадських лікарів, проведеного Інститутом Фрейзера дозволяють припустити, що в будь-який конкретний момент часу своєї черги на отримання медичних послуг очікують до 800 000 канадців [3].

У той час коли українське Міністерство соціальної політики намагається ефективно боротися з бідністю, у канадській статистиці взагалі відсутній показник «межа бідності», оскільки вважається, що соціальна політика не допускає виникнення реальних злиднів. Тому Україні необхідно звернутись до досвіду Канади у соціальній сфері. Зокрема встановлювати мінімальну заробітну плату мають, перш за все, з метою задоволення інтересів працівників, а також членів їхніх сімей. Україні потрібно значно зменшити витрати на утримання державного апарату. Доречним для України було б запровадження для безробітних можливості проходження безкоштовних курсів для отримання додаткової освіти та набуття нових навичок. Наприклад, «Курси бухгалтерів + 1С бухгалтерія», курси Вебпрограмування, чи графіки, а також для жінок це можуть бути курси крою та шиття. Це б значно покращило можливості працевлаштування, а також знизило рівень безробіття. Оскільки майже для кожного роботодавця важливе знання іноземних мов його підлеглих, непогано було б створити безкоштовні чи за зниженою вартістю кріси вивчення іноземних мов для людей пільгових категорій. Щодо пенсійних реформ, то справедливо було б також поставити виплату пенсій в залежність від кількості прожитих років на території України. Також варто перейняти досвід Канади і у сфері медичного обслуговування, хоча б з тієї причини, що кількість незареєстрованих хворих в Канаді незначна порівняно з Україною.

Отже, оптимальним варіантом розв'язання проблеми бідності в Україні є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення.

Література

1. Загальна інформація про Канаду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emigro.com.ua>
2. Юридичний соціальний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pilga.in.ua/>
3. Scientific Social Community – <http://www.science-community.org>

МАКДОНАЛЬДИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

В статті розкриваються поняття глобалізації та макдональдизації освітнього простору, виникнення поняття «МакУніверситет», що є своєрідним втіленням глобалізаційних тенденцій в сучасному суспільстві.

Перш за все, зазначимо, що в 1960-х роках в європейських університетах виникає та поширюється ідея стосовно того, що знання постають основним ресурсом глобальної економіки. З 1980-х років її сила значно зростає, оскільки Болонська декларація ініціює велику кількість існуючих в освітньому середовищі моделей. На тлі цього в освітньому середовищі західного суспільства виникає принцип «McUniversity», який наразі поширюється і на Україну.

Американський соціолог Джордж Рітцер в своєму бестселері «Макдональдизація суспільства» у 1993 році зазначив, що макдональдизація – це процес, при якому все більше домінують принципи ресторану швидкого харчування, які впливають на всі сфери американського суспільства, а разом з тим – і на інші частини світу. Соціолог визнає, що в наш час принципи макдональдизації мають таке ж значення, як готичні собори в Європі в тринадцятому столітті. Адже, принцип макдональдизації лежить в основі діяльності більшості бізнесових структур і організацій, а сам макдональдс є втіленням ефективності, передбачуваності та автоматизованості [4]. Переходячи на сферу вищої освіти, вищезгаданий принцип проявляється в наступному:

- 1) раціоналізації, яка використовується як один із способів, щоб позбутися від непотрібних послуг, вона ж і передбачає можливість вибору;
- 2) застосуванні реклами, котру Дж. Рітцер називає «оманлива тісна дружба», що створює ілюзію у споживачів, застосовуючи найрізноманітніші маніпуляційні впливи;
- 3) співробітництві (акценті на поведінці споживача, створюючи свободу та неупередженість);
- 4) споживанні (а саме – використанні продуктів споживання для задоволення індивідуальних потреб) [4].

В аспекті даної проблеми ставимо питання: чи дійсно можемо визнавати, що сьогоденні університети є McUniversities? Слід зауважити, що ідея МакУніверситету була введена британськими соціологами М.Паркер та Дж.Джарі в 1995 році. В 1996 році американський соціолог Дж.Рітцер в роботі «McUniversity in the Post modern Consumer Society» зазначає, що університети повільно змінюються та стають все більше схожі на конвеєри споживання (наприклад, торгівельні центри, Діснейленд, банкомати тощо).

І саме на університети покладається залежність від нових засобів споживання, аби дозволити споживати освітні послуги в будь-якій країні світу [3].

Дослідження американського соціолога Дж. Левіна виявили, що : 1) вища освіта не є центром життя більшості студентів; 2) студенти бажають співпрацювати з університетами на подібних умовах, як вони співпрацюють з банками чи ресторанами швидкого харчування; 3) студенти розраховують на співвідношення ціни та якості, що не передбачає залучення додаткових коштів.

В свою чергу в основі ідеї МакУніверситету, введеної британськими соціологами М.Паркер та Дж.Джарі лежить скорочення і жорсткий контроль витрат, ліквідація негативних моментів, надзвичайна організованість. До послуг студентів таких університетів входять усі новітні технології, передові зручності, кредитні перекази, дистанційна освіта, передача знань через засоби зв'язку (мережі, телебачення, Інтернет). Дж. Рітцер зазначає, що така освіта визначається нижчою вартістю, але студенти несуть більше власних витрат. Відбувається використання вчень за сценарієм, електронних матеріалів з графікою, єдиних допоміжних матеріалів і лекцій. М.Вебер зазначає, що саме ці освітні принципи навчання полягають в основі раціоналізації освітнього процесу. Сучасний американський соціолог Дж.Рітцер влучно зазначає, що нове споживацтво значно впливає на відносини з університетом [4].

Величезна кількість університетів та конкуренція на ринку, створює не тільки ринкові проблеми, але й структурні проблеми також. Існує цілий ряд небажаних наслідків цієї ситуації. Сербський соціолог М. Дордевік зазначає наступне:

- У виборі вищої школи визначальним є фінансове становище сім'ї, що в свою чергу призводить до соціальної репродукції за допомогою освіти;
- Вибір освіти має вирішальний вплив на вибір роботи, розмір заробітної плати, соціального статусу тощо.
- Зміни, які сталися в процесі переходу вищої освіти на ринок, погіршили соціальну структуру, збільшили самовідтворення класових структур тощо [1].

Велика кількість вузів і факультетів стали поштовхом створення широкого спектру нових проблем.

Будучи частиною Європейського простору вищої освіти, Україна теж прийняла Стратегію розвитку освіти до 2020 року, що відображає, що до 2020 року, кількість студентів буде збільшена з 6 до 20 відсотків. Деякі теоретики стверджують, що це призведе до подальшого погіршення ситуації в системі вищої освіти. Освітнє середовище характеризується певною ринковою конкуренцією, в якій беруть участь всі фактори, в тому числі державні, приватні, акредитовані і неакредитовані вузи і факультети. В якості прикладу приведемо наступне: щороку в період вступних іспитів серед державних, приватних, акредитованих і неакредитованих факультетів відбувається боротьба за число зарахованих студентів. Оскільки ця боротьба

ведеться відповідно до ринкових принципів, факультети використовують всі переваги, що надходять від сучасного суспільства, з метою зробити їх компанії «прозорими». Застосовується реклама на телебаченні, в газетах, на рекламних щитах, освітніх ярмарках, в яких факультети просувають свої програми. З метою забезпечення найкращого просування факультетів цим питанням часто займаються професійні маркетингові агентства або фахівці з маркетингу. Все це підтверджує думку, що знання розглядається як товар, який виробляється, упаковується, рекламується, продається і купується. Тому, сербський соціолог Л. Мітровіч в праці «Univerzitet i društvene promene danas» в 2011 році зазначив, що сьогодні, університети виховують одномірних експертів...Як правило, ці люди мають технократичну і прагматичну орієнтацію і не здатні до розвитку критичної самосвідомості. Такі особи професійно обмежені, вирізняються відсутністю широкого погляду на світ і мають критичне ставлення до реальності або ж сучасності.

Вища освіта не може розглядатися у відриві від впливу, що чиниться на ринок і ринкові закони, а управлінські команди змушені бути ринковими у зв'язку з високим рівнем конкуренції в системі вищої освіти. Це є логічним наслідком вищевказаної ситуації. Тим не менш, маркетинговим послугам слід ретельно підходити до освітніх установ, оскільки прибуток не є і не повинен бути кінцевою метою освіти. Тому, маркетингові послуги повинні бути адаптовані до вищих навчальних закладів.

Самі студенти є тими, кому освітні послуги пропонуються і вони попереджають нас, що знання не є товаром. Сербський соціолог М. Узелац зазначає, що наразі ми не можемо не брати до уваги той факт, що освіта перестає бути освітою, коли втрачає первинне значення цього слова, тобто власну мету, яка полягає в формуванні та розвитку особистості.

К.Лісман визнає, що реформи в структурі системи освіти, плани і програми, а також ініціювання нових стратегій мають одну мету: рейтинг повинен бути поліпшений. Університети завжди змагаються між собою, існує і конкурс серед вузів і факультетів на міжнародній арені. Найбільше суперництво існує між провідними двома світовими системами університетів – британською (Times Higher Education Supplement) і китайською (SJTU). В процесі постійної оцінки, рейтингів, рахунків, тестування, досить сумнівно, чи може хто ставити питання про оцінку роботи професорів та викладачів на основі їхньої репутації, відповідальної роботи, освітньої етики, тощо [2]. Здається, знову повертаємось до дилеми Е. Фромма між «мати і бути».

Тож не дивно, що в наш час найбільше в роботі університетського професора визнається якість і кількість опублікованих ним наукових робіт і проектів, що повинно бути об'єктивно оцінено провідними фахівцями в конкретній області (звертається увага на категорію журналів, імпакт фактор тощо). З цього приводу існує багато дискусій, що здавалося б цілком розумно.

Як підсумок вищезазначеному, необхідно зауважити, що ніколи не надавалось великого значення питанню необхідності підвищення якості

навчання у вищих навчальних закладах. Проте, на шляху до цього повинен бути зроблений особливий акцент.

Загальновизнано, що концепція МакУніверситету, введена в 1995 році, стає все більш актуальною в наш час, створюючи умови для розвитку економізації освіти в нашому суспільстві, адже сучасна епоха характеризується рейтингами університетів та факультетів на міжнародному та національному рівнях, зміцненням конкурентного духу серед факультетів і викладачів, створенням вузів і факультетів, що функціонують як підприємства у зв'язку з тим, що вони здійснюють управлінські принципи.

Література

1. Formirovanie obshhestva, osnovannogo na znaniyah. Novye zadachi vysshej shkoly. – Moscow, 2003. – 54 p.
2. Liessmann, K. P. Teorija neobrazovanosti. – Zagreb, 2009. – 128 p.
3. Parker, M., Jary, D. The Mc University: Organization, Menagement and Academic Subjectivity. – Boston, 1995, vol. 2(2). – pp. 319-338.
4. Ritser, G. McUniversity in the Post modern Consumer Society in Quality in Higher Education [Text] / G.Ritser. – Vol. 2. – № 3. – P. 185–199.

Коломоєць Т.Г.

*Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА

Проблема дослідження ефективності діяльності є однією з першочергових в різних сферах життя суспільства, адже безпосередньо сама діяльність передбачає отримання певних результатів від її здійснення. Кожен такий результат може мати відповідну оцінку: індивідуальну, колективну, суспільну.

Діяльність в різних сферах функціонування суспільства різниться одна від одної, отже, носить не тільки суспільний, але й індивідуальний характер. Відповідно, і оцінка ефективності такої діяльності, з одного боку, ґрунтується на певних базових (загальних) принципах, а з іншого – на індивідуальних підходах та методиках. Отже, ефективність професійної діяльності, як різновиду суспільно-економічної діяльності, теж має розглядатись в межах двох наведених позицій.

На основі проведеного нами дослідження наукових праць з питань сутності соціальної ефективності як соціально-економічної категорії, можемо зазначити, що соціальну ефективність професійної діяльності варто розуміти як кількісно-якісне співвідношення мотиваційних чинників

професійної діяльності з понесеними витратами та отриманими результатами, що визначають зміст, характер, напрямок та перспективи такої діяльності з позиції її соціальної значимості. При цьому соціальна значимість професійної діяльності може бути визначена як складова соціального ефекту та поділятися на внутрішню та зовнішню, що дозволяє оцінювати як особистісні так і суспільні соціальні результати.

Це означає, що, з одного боку, соціальна ефективність професійної діяльності спрямовується на акумулювання внутрішнього потенціалу індивіда реалізовувати свої професійні знання, навички, здібності в межах своєї професії та спеціальності, в результаті чого формується соціальна значимість даного індивіда на даному робочому місці. У нього з'являються можливості для більшої самореалізації в трудовому колективі, відкриваються перспективи кар'єрного зростання та збільшення рівня доходів (внутрішній соціальний ефект). З іншого боку, ефективна професійна діяльність індивіда приносить користь не тільки йому, але і оточуючим в суспільстві, що може проявлятися в корисності результатів його праці для тих чи інших членів суспільства (зовнішній ефект). Обидві складові і становлять єдиний механізм існування соціальної ефективності професійної діяльності в сучасному суспільстві.

Соціальна ефективність професійної діяльності, як і будь-який інший вид ефективності, залежить від мети, витрат ресурсів, умов реалізації та виконання трудової діяльності. Крім того, існує безліч внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на рівень професійної діяльності. Тому, навіть в межах одного напрямку професійної діяльності та однакових умов її реалізації, соціальні ефекти двох різних професіоналів будуть відрізнятися. Це вимагає більш змістовної уваги до питань кількісної оцінки соціальної ефективності.

На нашу думку, в процесі проведення оцінки соціальної ефективності професійної діяльності можуть допомогти загальнонаукові методи збору та обробки інформації. Оскільки якісний вимір ефективності будується на здобутках кількісного виміру, важливо комплексно підійти до вибору чинників формування соціального ефекту (як позитивних, так і негативних). Оцінювання варто проводити в умовно-натуральних або порівнюваних одиницях, використовуючи індексні та коефіцієнтні методи.

Варто також наголосити, що специфіка різних видів професійної діяльності не дозволяє сформулювати єдиний уніфікований перелік показників оцінки соціальної ефективності такої діяльності. Тому залежно від специфіки реалізації трудової діяльності в межах певної заданої професії варто формувати та розраховувати свої специфічні показники. Хоча не виключено також застосування загальних для всіх показників, зокрема, середніх рівнів доходів, коефіцієнтів кваліфікаційних та освітніх рівнів, показників зайнятості, плинності кадрів, стабільності персоналу та ін.

Насамкінець, слід зазначити, що інтерес до питань виокремлення соціальної ефективності як самостійної категорії та її якісно-кількісної оцінки

поступово набирає обертів в наукових колах. Тому наші дослідження на цьому не закінчуються та матимуть продовження в напрямку оцінки соціальної ефективності педагогічних працівників корекційних закладів освіти.

Кравченко А.С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕНДАВМЕНТ-ФОНДІВ ПРОВІДНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

Проблема комерціалізації вищої освіти гостро стоїть перед сучасною системою вищої освіти у всьому світі. Особливо актуально питання впровадження комерціалізаційних практик стоїть і перед українською вищою школою, оскільки загальносвітова тенденція зменшення державного фінансування вищої освіти характерна і для України.

Серед основних елементів процесу комерціалізації вищої освіти в провідних університетах світу, варто розглянути такий яскравий приклад, як ендавмент-фонд. Так, ендавмент-фонд Гарвардського університету складає за останніми даними близько 32 мільярдів доларів. Прибуток від його використання покриває цьому університету близько 30 відсотків його річних витрат [1, с. 150]. Ендавмент-фонд, або іноді його ще називають фондом сталого розвитку університету, це фонд який створюється при університеті, однак має певні особливості. Найбільшими джерелами надходжень до ендавмент-фондів є благодійна допомога колишніх випускників та родичів студентів, внески компаній та прибуток з інших джерел [2, с. 274]. Однак університет не розпоряджається цими коштами. Для управління таким фондом залучається окрема інвестиційна компанія, яка й здійснює вкладання коштів фонду, а університет не втручається у її діяльність.

Наразі в Україні слабо реалізований механізм формування ендавмент-фондів, які є вагомим елементом в структурі фінансування західних університетів [3]. У провідних російських вузах покладено початок практиці функціонування ендавмент-фондів, однак їх вплив на фінансовий стан вищих навчальних закладів в найближчій перспективі не є вагомим. Прибуток від діяльності таких ендавмент-фондів наразі покриває близько 1 відсотку від загальних витрат університету [4, с. 37-39]. До недавнього часу в українських університетах не існувало великих ендавмент-фондів, однак прийняття нової редакції Закону України «Про вищу освіту» законодавчо врегульовує можливості їх появи та функціонування, що може стати причиною їх активного розвитку в українських університетах. Однак відкритим залишається питання готовності випускників, бізнесу, меценатів до внесення коштів у такий фонд, адже для уникнення збитків діяльності

такого фонду необхідні значні внески на початковому етапі і сталий приріст їх у майбутньому.

Аналіз діяльності ендавмент-фондів провідних університетів світу дає певні позитивні надії провідним університетам України. Однак важливим негативним елементом, який ускладнює ефект від діяльності таких фондів сталого розвитку, є їх довгий термін реалізації, і потенційна збитковість на початковому етапі створення. В той же час, перспективи ендавмент-фондів вигідні для всіх учасників освітнього процесу.

Література

1. Бок Д. Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования. / Бок. Д. – М.: Изд-дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2012. – 224 с.
2. Прохоров А.В. Влияние ценностей академического капитализма на функционирование современных университетов / А.В. Прохоров // Вестник ТГУ, выпуск 5, 2012 с. 271-277
3. Financially Sustainable Universities. Towards Full Costing in European Universities (an EUA Report) – Brussels: European University Association, 2011. – 83 p.
4. Режим доступу: <http://www.macaround.org/enfond/enfond/>

Кухта М.П.

Національний авіаційний університет

СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Життя та смерть вважаються категоріями, що лежать на різних полюсах дихотомічної шкали. Проте не завжди можна з упевненістю сказати, що одне є «живим», а друге – ні, адже існує цілий ряд пограничних станів, таких як агонія, клінічна смерть та кома. Перехід від «не існування» до життя нечітко виражений (життя починається з народженням, чи з моменту утворення зиготи?) і мало залежить від людини, водночас про смерть у майбутньому знають усі. Усвідомлення власної скінченності активізує інстинкт самозбереження та запускає механізм пошуку шляхів уникнення «не існування» і, оскільки бажання людства вічно жити залишається «мрією-фантастикою», виникає питання, як максимально пом'якшити перехід рубежу смерті. Вирішенням цього питання на різних рівнях займаються медики, психологи та філософи. Проте, з соціологічної точки зору, воно приймає вигляд проблеми, що спрямована не лишень на полегшення стану індивіда, але й на підготовку до даного факту найближчого соціального оточення.

Інша, важлива до розгляду частина проблеми – це люди, що балансують на межі життя та смерті. Мова йде не про смертельно хворих (адже здебільшого медики передбачають період протікання хвороби), а про людей, життя яких стає «грою у виживання» – людей похилого віку. Суттєвим є факт, що чіткого означення критерію «похилості» немає в жодній країні. Тобто «похилою» можна вважати і людину, що досягла пенсійного віку, і людину, що вийшла на пенсію десятиліття тому. Але єдиним залишатиметься одне: люди, що перейшли поріг середньої по країні тривалості життя так чи так, а зараховуватимуться до групи, що має більше шансів на смерть, аніж інші. При цьому, ніхто не знатиме, проживе дана особа ще рік, чи десятки років. Така невизначеність зумовлює поступове посилення соціальної ізоляції людей похилого віку – по-перше, кількість їх ровесників невпинно зменшується, а люди молодшого віку починають витісняти їх з сфер свого життя, підсвідомо намагаючись підготуватися до майбутньої смерті цих людей. Так, дослідники зазначають, що: «Фізичний світ, з яким похилі люди взаємодіють безпосередньо, все більше звужується» [3, с. 616].

Таким чином, смерть (яка розуміється здебільшого суто як медична категорія і пов'язується з припиненням функціонуванням органів і систем організму) може мати свої аналоги в психосоціальних сферах життя – це так звана «соціальна смерть». Соціальна смерть – процес і результат самоусунення або виключення людини з життя соціуму. При всьому, соціальна смерть, з одного боку, повинна зробити перехід до смерті «фізичної» більш планомірним, уподібнившись до «завершення земних справ», з іншого боку, за даними спеціалістів, вона сама може бути чинником, що скорочує тривалість життя [5]. Виходячи з цього, можна сказати, що соціальна смерть може бути кількох типів: іти «ззовні» (коли соціальне оточення поступово витісняє індивіда за свої межі), іти «зсередини» (коли людина за власною ініціативою відходить від соціальних контактів), або ж бути наслідком дії і першого, і другого чиннику. В будь-якому випадку, соціальна смерть має ряд спільних ознак. До головних ознак відносять такі як:

- втрата свободи (тобто повноти самореалізації);
- втрата соціальної ідентичності, що веде до неможливості самовизначення індивіда в соціальному просторі;
- відторгнення суб'єктом норм, ідеалів, цінностей;
- неможливість самостійно діяти в різних сферах суспільного життя;
- забуття – як перехід імені та образу суб'єкта з актуальної частини культури в потенційну [2].

Водночас, тема смерті в наш час продовжує залишатися сферою «табу», про неї уникають розмовляти в широких громадських колах [1]. Е.Кюблер-Росс говорить: «Думаю, есть много причин, почему мы избегаем открыто и хладнокровно смотреть в лицо смерти. Один из важнейших фактов заключается в том, что сегодня процесс смерти стал намного ужаснее, он связан с одиночеством, механичностью и бесчеловечностью» [4]. За даними

науковців, люди похилого віку відчують порівняно меншу тривогу при думках про смерть, аніж відносно молодші – «Думаючи про смерть доволі часто, проте спокійно, остерігаючись лише того, що процес вмирання буде болючим та затяжним» [3, с.614]. Виходячи з вищенаведеного, самотнє очікування смерті не може бути прийнятним та приємним фактом. Індивідуалізація суспільства, що неминуче призводить до посилення соціальної ізоляції усіх категорій населення, найбільш болюче відгукується саме на людях похилого віку, що в силу обставин уже не можуть відстояти власні інтереси. Їх залежність від допомоги ззовні, табування теми смерті в сучасному суспільстві, створюють бар'єр на шляху до порозуміння між поколіннями. Втрата зв'язку між поколіннями – це вагома втрата унікального досвіду їх життя та діяльності, а також творчого потенціалу суспільства.

Література

1. Ильясов Ф. Н. Феномен страха смерти в современном обществе // Социологические исследования. – 2010. – № 9. – С. 80-86.
2. Левченко И.Е. Феномен социальной смерти / Левченко И.Е. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/030/766/1217/004Levchenko.pdf>
3. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти / Реан А. А. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656 с.
4. Кюблер-Росс Э. О смерти и умирании / – К.: «София», 2001. – С. 3.
5. Wihbey J. Social isolation, loneliness, and all-cause mortality in older men and women / J. Wihbey Proceedings of the National Academy of Sciences, 2013. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://journalistsresource.org/studies/government/health-care/social-isolation-loneliness-all-cause-mortality-older>.

Шанюк (Данильченко) Е.А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Актуальность тематики исследования заключается в том, что сегодня научно-технический прогресс диктует новые требования к содержанию и организации социальных отношений. Стремительное развитие информационного общества, появление и широкое распространение технологий мультимедиа, современных сетевых технологий и электронных информационных ресурсов позволяют использовать информационные технологии (далее ИТ) в качестве средства интеграции в мировое пространство. В современном мире совокупность традиционных и

информационных технологий как единого комплекса позволяют достигать практически во всех сферах жизнедеятельности общества невероятных успехов и высот, ускоряет темпы овладения человека новыми знаниями и умениями благодаря наличию и функционированию информационной среды и информационных ресурсов. Внедрение новых коммуникационных и информационных технологий на базе Internet сегодня является одним из важнейших резервов повышения эффективности образовательного процесса и, как следствие, результатов труда [1].

Что же касается сущности современных информационных технологий, то по мнению В.И. Рачкова они представляют собой процесс, использующий совокупность средств и методов сбора, обработки и передачи данных с целью получения информации о качественном и количественном изменении состояния объекта, процесса или явления. Производимая таким образом информация, благодаря современным высокоскоростным средствам передачи данных, позволяет в кратчайшие сроки принимать оптимальные решения при рассмотрении многоаспектных задач. Повсеместное внедрение персонального компьютера в информационную сферу и применение телекоммуникационных средств связи определили абсолютно новый этап развития информационных технологий, базирующийся на следующих основополагающих принципах:

- диалоговый (интерактивный) режим работы с компьютером;
- относительная гибкость непосредственного процесса изменения данных и постановок конкретных задач;
- взаимная интегрированность разноплановых программных продуктов [2].

Следует отметить, что инструментами информационной технологии выступают наиболее распространённые программные продукты, такие как электронные таблицы и текстовые процессоры, издательские системы и системы управления базами данных, информационные системы функционального назначения и многое другое. Различают несколько видов информационных технологий в зависимости от непосредственного предназначения конкретной технологии. Так, информационная технология обработки данных пригодится в решении хорошо структурированных задач, когда имеются все необходимые входные данные, а также известны нужные для решения задачи алгоритмы. Такая технология нашла своё применение на уровне исполнительской деятельности, которой занимаются персонал невысокой квалификации для автоматизации некоторых постоянно повторяющихся, то есть рутинных операций управленческого труда. Анализ информационной технологии управления позволяет сделать вывод, что данный вид информационных технологий предназначен для информационного обслуживания тех работников предприятий, организаций и учреждений, которые связаны с принятием управленческих решений. Сама же информация предоставляется в виде специальных или регулярных управленческих отчётов, содержащих сведения как о прошлом и настоящем данной организации, так и о

её возможном будущем. Информационная технология автоматизированного офиса создана для дополнения существующей системы связи персонала учреждения и предполагает организацию и поддержку специальных коммуникационных процессов как внутри учреждения, так и с внешней средой посредством компьютерных сетей и других прогрессивных средств передачи и обработки информации.

Для выработки конкретного управленческого решения создана информационная технология поддержки принятия решения, базирующаяся на итерационном процессе, происходящем с участием человека, как управляющего звена, задающего входные данные и оценивающего полученный результат, а также системы поддержки принятия решений, которая представляет собой вычислительное звено и непосредственный объект управления. На основе использования искусственного интеллекта построена информационная технология экспертных систем, которая даёт возможность менеджерам различных компаний и фирм получать консультации экспертов при возникновении проблем, о которых в базе данных предприятия, организации или учреждения накоплены необходимые знания.

В современных условиях окружающий мир меняется до неузнаваемости: цивилизационный сдвиг в сторону передовых технологий влечёт за собой изменение менталитета и, как следствие, трансформацию поведенческих характеристик. Человек преобразуется из объекта, когда на него влияют политические системы и экономические силы, в мыслящего субъекта, обладающего свободой выбора и самостоятельно определяющего свою судьбу. Современные информационные технологии открывают перед нами врата в кладёз знаний и умений, полученных всеми предыдущими поколениями и накопленными за долгие века.

Литература

1. Борцов Ю. С. Новые информационные технологии обучения как социокультурный феномен : дис. на соискание научной степени д-ра социол. наук. : спец. 09.00.11 «социальная философия» / Ю. С. Борцов. – Ростов-на-Дону, 1997. – 338с.

2. Михайлов А.Н. Общий подход в создании функционально-ориентированных макро-, микро- и нанотехнологий для изделий машиностроения / А. Н. Михайлов / Машиностроение и техносфера XXI века // Сборник трудов XVIII международной научно-технической конференции в г. Севастополе 12-17 сентября 2011 г.: в 4 т. – Донецк: ДонНТУ, 2011. – Т. 2. – С. 209–217.

3. Раков В. И. Логика структурного моделирования информационно-технических средств интеллектуальных строений / В. И. Раков / Прикладные задачи механики и тепломассообмена: сб. тр. Вт. Всеросс. науч.-техн. конф. – Воронеж: ВГТУ, 2001. – Ч. 2. – С. 236-250.

Барабаш Д.Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ МАС-МЕДІА У ПОЛІТИЦІ

Свобода слова й інформації, вільні мас-медіа виступають одним із системоутворюючих факторів для існування демократичного політичного режиму. Демократія може перетворитись на авторитаризм без вільних і різноманітних мас-медіа, що відіграють роль «посередника» у взаємодії між суспільством і державою: «У демократичній системі у громадян є два легальних механізми впливу на владу: вираження своєї свободи на виборах і доведення до влади своїх думок і бажань через ЗМІ. Вибори дають можливість електорату виражати свою політичну волю лише періодично – раз у кілька років, і опосередковано – у формі вибору кандидата, що, як здається виборцям, розділяє погляди більшості населення і з найбільшою імовірністю буде відстоювати їх інтереси. ЗМІ ж є постійним «рупором» суспільної думки, що діє як під час виборчих кампаній, так і між ними» [2, с. 130].

Проблема місця, ролі та функцій мас-медіа у політиці стала предметом постійної уваги та досліджень з середини ХХ століття, хоча деякі моделі діяльності мас-медіа (зокрема, авторитарна та ліберальна), з'явилися ще в середині ХІХ століття.

Сучасне суспільство характеризується зростанням ролі мас-медіа в поширенні, відборі, фільтрації та викривленні інформаційних потоків, що також ускладнює соціально-політичні процеси.

Традиційна роль мас-медіа у політиці полягає у передаванні інформаційних потоків від людини до людини, від однієї групи, спільноти до іншої.

Влада також має можливість впливати на суспільство за допомогою мас-медіа, пояснюючи та виправдовуючи власну політику, готувати громадську думку до сприйняття її майбутніх кроків.

Таким чином, безпосередньо у просторі мас-медіа відбувається зіткнення різноманітних соціальних інтересів і одночасно пошук компромісів з питань суспільно-політичного та економічного розвитку. У результаті створюється соціальний консенсус, без якого неможливе існування демократичної системи: «Консенсус виражається в певній динамічній рівновазі інтересів соціальних груп, суспільства і держави, громадян і влади. Таким чином, ЗМІ виконують стратегічно важливу системо охоронну функцію: завдяки свободі слова і вільній циркуляції інформації демократична система оперативно вирішує

конфлікти, що виникають у суспільстві, не доводячи справи до соціальних вибухів» [2, с. 132].

У перехідних умовах доведення інформації від суспільства до політичної системи та її головного елемента – держави, є складовою частиною виконання інформаційної функції мас-медіа. Так само неодмінною умовою надання суспільству правдивої інформації про всі сторони життя країни і світу є дотримання принципу плюралізму.

На думку дослідника М. Потураєва «... статус інститутів політичної комунікації і характер їхньої діяльності відбивають апологетику свободи слова і плюралізму думок в умовах правової держави і громадянського суспільства. Спостерігається закономірність: чим більш відкрите суспільство і більш діяльна преса, тим більше шансів у риторичних диспутів стати продуктивними двигунами демократичного правління» [2, с. 132].

Діяльність суспільно відповідальних мас-медіа покликана усувати, або мінімізувати можливі спроби маніпулювання суспільством за допомогою адміністративного впливу або фінансових важелів.

Слід відзначити, що становлення глобального комунікаційного простору, що трансформує соціальну, політичну та економічну реальність, змінює і роль мас-медіа. Саме тому розширюється список їх функцій.

Очевидно, що першою функцією мас-медіа виступає інформаційна. З нею пов'язана функція критики та контролю діяльності влади, яка є визначальною для ліберальної моделі мас-медіа. У сучасних наукових дослідженнях мас-медіа у системі політичних наук також виділяють наступні функції: – політичної освіти населення; – артикуляції та інтеграції суспільних потреб та інтересів, з політичної точки зору ця функція сприяє формуванню політичної опозиції; – мобілізації, тобто спонукання людей до певних політичних дій; – формування громадської думки; – інновації, що виявляється в ініціюванні політичних змін шляхом постановки важливих проблем перед владою й громадськістю.

Мас-медіа, особливо електронні, мають великий вплив на різні сторони суспільного життя, безпосередньо зачіпаючи як питання демократичного представництва, так і виконання основних прав громадян (права на інформацію та свободу вираження думок).

Представників постмодерністських концепцій (Ж. Деріда, Ф. Ліотар, Ж. Бодрійяр та ін.) «об'єднує недовіра до можливостей передачі за допомогою ЗМІ достовірної, об'єктивної інформації. Протягом історії відбулася еволюція знаків, за допомогою яких людство фіксувало навколишню реальність. Серед них (за Ф. Ліотаром): – знаки безпосередньої базової реальності; – знаки, що спотворюють базову реальність, але залишаються пов'язаними з нею (реалістичні художні твори); – знаки, що маскують відсутність базової реальності (ікона – зображення Бога, система права); – симулякри – знаки, що не мають жодного відношення до базової реальності, створюють своєрідну «паралельну реальність» (більшість знаків сучасної системи масової комунікації)» [110].

У згаданих теоретичних напрямках наголошується необхідність вивчення можливостей функціонування мас-медіа як способу контролю влади, що стало основою ліберальної моделі діяльності мас-медіа.

Концепції останніх десятиліть переорієнтовуються насамперед на вивчення особливостей передачі інформації нетрадиційними для писемної культури способами (телебачення, візуалізація інформації).

Література

1. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун; наук. ред. Пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.

2. Потураєв М. Р. Консенсус як фактор стабільного політичного розвитку / Н. Р. Потураєв // Грані. – 2005. – № 2. – С. 130-133.

Бедрак Н.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

Всеохоплюючі зміни у соціальній, політичній, економічній, науково-технічній сферах сучасного суспільства сприяють зростанню у політичній системі значення постійного зворотного зв'язку між владою та суспільством.

В умовах становлення інформаційного суспільства цей зв'язок опосередковується діяльністю мас-медіа, які посідають важливе місце у структурі сучасного політичного представництва. Це актуалізує потребу у дослідженні форм та інститутів політичного представництва: політичних партій, парламентаризму, інституцій громадянського суспільства, акторів третього сектору, груп інтересів, які беруть участь у формуванні політичного порядку денного, прийнятті політичних рішень, урядуванні.

Слід відзначити, що у сучасних політичних системах на зміну моделям представницької демократії (коли соціальні та політичні групи представляють депутати від партій, що виступають у парламенті від їх імені) приходять моделі «напівпрямої» (О. Тоффлер) та прямої демократії.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень феномену політичного представництва, у тому числі – політологічних робіт на дану тематику зарубіжних та вітчизняних авторів, недостатньо уваги приділяється трансформаціям ролі політичного представництва у сучасних політичних системах, яка обумовлена процесами глобалізації, становленням інформаційного суспільства, медіатизацією політики та турбулентністю у міжнародних відносинах та системи міжнародної безпеки.

У процесі дослідження ролі політичного представництва у політичній системі важливе значення мають роботи класиків філософської та політичної думки щодо еволюції інститутів представництва. До таких праць слід віднести дослідження Ф. Бекона, Т. Гоббса, Кондорсе, Ж.-Ж. Руссо, Е. Берка, А. де Токвіля, М. Вебера, М. Острогорського, В. Парето, М. Дюверже, Р. Даля, Дж. Сарторі та ін.

Серед представників вітчизняної політичної науки ґрунтовні роботи, присвячені дослідженню становлення політичного представництва належать Б. Гагалюку, М. Головатому, А. Колодій, Дж. Мейсу, М. Михальченко, С. Наумкіній, В. Полохало, А. Романюку, Ю. Шведі, Ю. Якименко, Д. Яковлеву та ін.

У сучасному світі неможливо уявити демократичне урядування без інститутів політичного представництва. Мова йде не лише про концепцію «представницької демократії», а і про інші демократичні політичні системи.

Представництво означає делегування громадянином, або групою певних повноважень політичному актору, або інституту для захисту групових інтересів, забезпечення їх урахування у діяльності влади. Ідея політичного представництва стала фундаментом для формування таких принципів організації демократичної політичної системи, як свобода та відповідальність, політичний плюралізм, змагальність політичних акторів, виборність керівництва держави та ін. Головна роль політичних партій та виборчих систем полягає якраз у забезпеченні політичного представництва.

Щодо форм прямої демократії, то у сучасних політичних системах досить розповсюджені політичний плебісцит та референдум. Така форма політичного управління, як плебісцит існував в усі часи, але його дієвість обмежується великою кількістю людей. Політичні рішення в умовах плебісциту можуть прийматись невеликим колом осіб, його безпосередніми учасниками. Плебісцит знаходить своє вираження й у сучасних політичних системах : збори, мітинги, маніфестації, марші. Найбільш розповсюдженою формою прямої демократії сьогодні виступає референдум.

Феномен політичного представництва існував протягом усієї історії цивілізації, але найбільш рельєфно він проявився в умовах демократичної політичної системи, поставши у ХІХ–ХХ століттях однією із головних складових демократії.

Для пострадянських політичних систем, які знаходяться у процесі демократичного переходу, впровадження принципу політичного представництва має наступні особливості та складові. Досвід реформ переконливо продемонстрував, що без впровадження дієвого механізму політичного представництва з метою оновлення політичної еліти неможливо позбавитись вад тоталітарної політичної системи.

Особливе значення у цьому процесі належить розвитку парламентаризму та становленню парламенту, як представницького органу влади та простору вільних дискусій (дебатів) коаліції та опозиції з метою реалізації та захисту суспільного (національного) інтересу.

Демократизація не проходить без протестних акцій, масових мітингів, конфліктів не лише у владі, а і між великими суспільними групами. У даному процесі віддзеркалюється формування громадянського суспільства, як суб'єкта політичного представництва. Важливим тут є подолання небезпек демократизації – етатизму певних суспільних груп (передусім, громадян із досвідом життя в умовах авторитаризму), популізму, націоналізму, ізоляціонізму та конформізму та ін.

У сучасних політичних системах сформувались дві основні моделі взаємодії держави і груп інтересів: плюралістична і корпоративістська. Плюралістична модель представництва інтересів припускає наявність безлічі вільно виникаючих, незалежних від держави груп інтересів, що конкурують між собою і не організовані в ієрархічну систему груп інтересів. У рамках даної моделі відбувається розпорошення центрів акумуляції, артикуляції інтересів громадянського суспільства та їх презентації у політичній сфері. Корпоративістська модель представництва інтересів передбачає наявність нечисленних функціонально впорядкованих, вибудованих за ієрархічним принципом груп інтересів. В рамках даної моделі держава укладає угоду з окремою групою, делегуючи їй монопольне право на представництво певного інтересу в обмін на лояльність зазначеної групи і можливість впливати на визначення лінії поведінки даної групи. Корпоративістська модель представництва інтересів являє собою особливий тип участі великих організованих груп у виробленні державної політики. Звичайно, пострадянська бюрократія зацікавлена саме у другій моделі.

Таким чином, результатом участі громадян у політиці має стати формування політичної системи консолідованої демократії, коли серед представників суспільства (депутатів, влади) та широких верств населення існує консенсус щодо демократії, як ефективної системи управління.

Блінцова В.О.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Однією із головних сьогодні стає проблема підвищення ефективності управління та діяльності влади. Демократизація передбачає відкритість влади, прозорість вироблення та прийняття владних рішень, залучення широких верств населення до оцінювання політики та участі у політичних процесах. Водночас, урядування потребує раціоналізації діяльності влади, системності, логічності та послідовності у впровадженні політичного курсу.

Дослідженню процесу демократизації політичної взаємодії, становленню демократичних інститутів, теорії та практики демократизації та раціоналізації діяльності влади присвячено роботи таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як В. Андрущенко, Ю. Габермас, С. Гантингтон, В. Горбатенко, О. Дем'янчук, В. Парсонс, С. Рябов, В. Токовенко, О. Фісун та ін.

Вплив процесу демократизації на діяльність владних інституцій та розвиток політичної системи в цілому досліджувався у роботах зарубіжних авторів Дж. Сарторі, Дж. Елстера, Х. Лінца, Д. Горовіца, С. Мейнверінга, А. Лейпхарта та українських дослідників Е. Афоніна, Ю. Мацієвського, Ф. Рудича, Ю. Шведа, Ю. Якименка та ін.

Сприяти демократизації публічного управління покликані електронне урядування та електронна демократія, які створюють технологічні можливості для прийняття основних політичних рішень безпосередньо громадянами шляхом проведення плебісцитів в інформаційній мережі.

Сучасний етап розвитку політичного процесу висуває нові вимоги щодо оптимізації системи урядування, підвищення рівня активності громадян та порозуміння різних суспільних груп.

Система електронного уряду відкриває можливості для підвищення ефективності управління, швидкого реагування на вимоги часу, а також впровадити кращі публічні послуги. Тобто, е-урядування обіцяє зробити діяльність влади більш прозорою та легітимною. Основним завданням е-уряду є наближення державних інститутів та послуг, що вони надають, до громадян, що має сприяти підвищенню їх політичної участі.

Відсутність монополії уряду на інформацію, яка в умовах тоталітаризму та авторитаризму складає один із основних ресурсів державної влади, призводить до необхідності діалогу між різними групами, які мають протилежні соціальні та політичні інтереси. Отже, демократизація призводить до постійного пошуку компромісів та відсутності «монополії» на істину.

В умовах демократизації зростають очікування громадян щодо інформаційної «відкритості» політичного простору, з'являється впевненість, що більшість політичних проблем можна викласти у дискурсивній формі та вирішити у ході діалогу між владою та суспільством.

Для реформи державної влади та впровадження е-урядування необхідна поява та активна участь в управлінні представників громадянського суспільства, яких можна залучити, виходячи з можливостей, що надає електронний уряд.

Демократизація урядування спирається не лише на легітимність органів влади, але і ставить вимогу про постійний зворотний зв'язок між спільнотами, суспільством та владою. Електронний уряд забезпечує використання інформаційних та комунікаційних технологій з метою покращення державних послуг та підвищення політичної участі громадян.

При цьому, зростає усвідомлення того, що «електоральна демократія» потребує розвитку та перетворення у демократичні правила урядування.

Зокрема, Л. Даймонд зазначає, що «Ліберальні демократії не обмежуються наявністю системи демократичних виборів. Для них притаманні також такі риси, як: контроль над виконавчою владою; незалежна судова влада, яка забезпечує дотримання верховенства закону; захист прав свободи особистості, слова, зібрань, совісті, права вибирати і бути обраним; захист прав меншин... відсутність цензури... У випадку виборної демократії існує система влади та управління, сформована в результаті відносно вільних і справедливих виборів, але відсутні багато інших гарантій прав і свобод, які існують в ліберальних демократіях» [3, с. 45].

Вимога демократизації щодо забезпечення легітимності державної влади реалізується у ході демократичних виборів, за результатами яких і формуються органи урядування. Взаємопов'язаність виборчого процесу та діяльності органів влади особливо відчутна для України, яка знаходиться на етапі демократизації урядування.

Розглядаючи електронне урядування у контексті демократизації публічної політики, можна побачити, що завдання електронного уряду полягає у забезпеченні ефективної політичної участі громадян, покращенні співпраці з зацікавленими групами та приватним сектором за допомогою використання комунікативних мереж.

Таким чином, підвищення ефективності урядування відбувається завдяки успішному розумінню потреб споживачів та спрощенню структури зворотного зв'язку: користувач послуг он-лайн може не розумітись на сфері відповідальності окремих урядових структур, проте він отримує послугу. Електронний уряд здатний надавати послуги громадянам якісно і в достатній кількості – так, щоб вони були пристосовані до їхніх потреб і умов та були скоординовані через різні канали спілкування.

Література

1. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура / Л. Даймонд // Демократія: Антологія. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 882–942.

Вівчар Є.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

НАЦІОНАЛІЗМ І ПАТРІОТИЗМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Найбільше непорозумінь виникає зі словами «націоналізм» і «патріотизм», особливо у зв'язку з використанням їх у політичній риториці. Колись Шарль де Голль пояснював відмінність між цими двома словами досить просто: «Патріотизм – це коли на першому місці стоїть любов до

власного народу. Націоналізм – це коли на першому місці стоїть ненависть до інших народів» [1].

Ця невибаглива, ефективна емоційна формула може бути цілком достатньою для побутового рівня свідомості, проте очевидно, що науковий аналіз потребує більшого.

Метою даної роботи є розкриття сутності понять «патріотизм» і «націоналізм» та їх співвідношення.

Перш ніж розкрити сутність центральної проблеми, слід зауважити, що на сучасному рівні Україна перебуває у фазах нестабільності, економічної кризи, боротьби політиків за владу. Водночас з цим проблема присутності націоналізму і патріотизму наразі є досить актуальною. Кожна держава прагне, щоб суспільство набувало почуттів патріотизму і націоналізму, але не у кожної людини присутні ці дві складові.

Вчені намагалися визначити історичне призначення України, дізнатися який саме її органічний шлях у майбутнє. А це можна зробити лише за допомогою певної національної ідеї, яка стає фундаментом національних програм, гасел, основою національного руху. Водночас національна ідея відображає інтереси нації та її об'єднання і заставляє працювати в одному правильному напрямку. Саме вона становить платформу патріотизму та націоналізму.

Націоналізм у сучасній Україні виражається у формах організацій і партій і виступає як ідейний та суспільно-політичний рух. Сьогодні це базова сила, яка займає своє місце у політичному житті держави.

Почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До цієї групи національних цінностей належать такі поняття, як патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять [2].

Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. В практичній діяльності він спрямований на всебічний розвиток країни, захист її інтересів.

Патріотизм з націоналізмом досить взаємопов'язані складові, але водночас є відмінні риси. Патріотизм виробляється з самого дитинства опікунами і відображається любов'ю до своєї країни, а в націоналізм входить психологічна самосвідомість, орієнтація, політична ідеологія. До націоналістів відносять, зазвичай, еліту та лідерів, але лише тих, які виконують політичну діяльність.

Якщо говорити про патріотизм, то він передбачає любов до країни, з грецької це слово означає «батьківщина», тобто відданість їй. Для людини патріота разом з цією особливістю основне – діяльність людини у своїй державі [3]. В теорії розрізняють декілька видів патріотизму:

- територіальний (любов до місця проживання);
- сімейний (любов до сім'ї);

- націонал-патріотизм (боротьба за національні інтереси людей, традиції, звичаї та мову власної держави);
- регіональний (історична складова + семантика знань)

Патріотизм виникає на рівні почуттів і має ціль зберегти свою землю, віру, мову, традиції, культуру. Лев Толстой вважав, що патріотизм є «грубим, шкідливим, ганьбою, дурістю, а головне – аморальним», оскільки це породжує агресію, війну і створює ворожість між народами [4].

Фактично патріотом-націоналістом людина може стати лише тоді, коли буде політично діяти задля економічного, соціального і політичного розвитку країни, задля свого блага і блага свого народу. Терміни – націоналізм та патріотизм мають більш моральну відмінність, аніж термінологічну.

Якщо, порівняти ставлення людей до патріотизму та націоналізму в Японії та Франції. То їхні народи не вбачають відмінність між цими поняттями, оскільки їхні держави є гомогенними в етнічному співвідношенні, тобто базуються на існуванні етнічної групи.

В Україні, є своя відмінність. Український націоналізм має певну політичну ідеологію, громадсько-політичний рух, що ставить за мету та завдання розвивати у національному, патріотичному дусі та захищати інтереси суспільства. Серед українських націоналістів можна назвати: Степана Бандеру, Романа Шухевича, Івана Франка, Михайла Грушевського. [5].

Отже, підкреслимо, що для України сьогодні є надзвичайно важливим формування національної свідомості та самосвідомості, що передбачає: патріотичне виховання молоді, яке б мало ґрунтуватися на національних інтересах держави. Відчуття своєї причетності та національний патріотизм є потребою для нової суспільної атмосфери, водночас стан якої значною мірою залежатиме від влади та її якісних характеристик.

Джерелами патріотичного виховання є рідне слово батька і матері, колискова пісня, рідна оселя, садиба, Батьківщина, героїчне минуле народу, життєдіяльність історичних постатей народу (політичних діячів, вчених, письменників, діячів мистецтва і культури), конкретна діяльність особистості щодо матеріального та культурного збагачення своєї країни.

В арсеналі діяльності з патріотичного виховання підрастаючого покоління є багато засобів і методів впливу. Однак головне – це включення кожної особистості в конкретну діяльність з творення й примноження багатства і краси своєї Вітчизни.

Не варто соромитись своєї мови, культури, традицій, символу та гербу, пісень та музики, оскільки боячись, ми підставляємо своє плече, щоб нами нехтували. Патріотизм і націоналізм не треба завойовувати войовничістю та боротьбою, а душею і словом, які дадуть поширення на весь світ.

Література

1. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – С. 175.
2. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 249.
3. Вулан О. Хто такі Українські патріоти та націоналісти? [Електронний ресурс] / О.Вулан // Журнал Житомира. – 2010. – Режим доступу: <http://zhzh.info/publ/4-1-0-2276>
4. Микитів О.Ю. Менеджмент видавничої справи в умовах глобалізації (на прикладі України) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06 / О.Ю. Микитів. – К., 2011. – 215 с.
5. Сміт Е.Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія – К : «К.І.С.», 2004.

Воробйов В.А.

Національний університет «Одеська юридична академія»

МЕХАНИЗМЫ РОТАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ

Проблема формирования механизмов ротации политических элит выступает одной из актуальных для политической теории и практики. Роль элит в современных демократических странах трудно переоценить: они выполняют важные функции политического управления, представительства интересов, идеологизации политического пространства, определения общественного интереса (интегративную), коммуникативную и др.

Исследование политической элиты приобретает особую актуальность в переходные периоды, которые сопровождаются кризисом доверия между обществом и властью.

По своей сути, политическая элита – это не только те, кто занимает соответствующие должности (элита по формальным признакам), но и те, кто на разных этапах играет важную роль в принятии политических решений, реализации политического курса, то есть – субъекты политической деятельности.

Современная политическая теория характеризуется постоянным вниманием к проблеме ротации политических элит, ее конституционно-правовых, институциональных и процессуальных оснований. Среди зарубежных авторов, исследующих теоретические и практические измерения деятельности политических элит и политического класса в условиях демократии следует отметить Т. Боттомора, Р. Дарендорфа, А. Лейпхарда, Й. Шумпетера, Р. Даля, Ю. Хабермаса, Д. Растоу и др.

По мнению К. Байме, «исторически совсем не случайно, что теория элит была сформулирована сначала в таких странах, как Италия и Германия, которые развивались относительно диспаритетно и имели большие трудности с парламентской формой правления ... Именно «запоздалые

нации» еще сегодня имеют особенно плохое отношение к применению понятия «элита», и многие исследователи пытаются – после неправильного использования, которое употребляли к тому же в фашистских системах – избегать слова «элита» [1].

В современных теориях элиту преимущественно противопоставляли понятию массы и преподносили идею элиты как спасение от вырождения массового общества. Дальнейшее развитие теории политических элит связывается с либеральной доктриной, которая сформировала собственное отношение к ротации элит в борьбе с идеологическими доктринами коммунизма, фашизма и национал-социализма. Последние отвергали практику либеральной политики и претендовали на формулирование новых философских, политических и идеологических принципов взаимодействия элиты и народа (массы).

В середине XX века, в пределах демократического политического дискурса, сформировались две основные школы исследования элит : «макиавеллистская» и «элитного плюрализма». Основным механизмом легитимации политических элит в условиях демократического политического режима выступает рациональный отбор и рекрутирование управленцев, начиная с системы образования и заканчивая выборами. Теория плюрализма элит исходит из наличия в обществе разветвленной системы социальных групп, которые защищают собственные специфические интересы, сдерживает возможность монопольного сосредоточения власти в руках одной группы элит.

В теориях Й. Шумпетера (теория демократического элитизма), А. Лейпгарта (теория демократии в плюральных обществах) и Р. Даля (теория полиархии) выделяется одна из главных проблем политического управления в условиях демократии: монополизация политического рынка со стороны элитных групп, элиминирования демократических принципов ротации элит и, как следствие, обострение конфликтов между властью и обществом.

В ответ на эти вызовы Й. Шумпетер предлагает свободное соревнование между представителями конкурирующих элит за голоса избирателей, а Р. Даль предлагает модель полиархии, а борьба за должности между политически активными гражданами. Для модели полиархии определяющими становятся не только выборы, а институциональные гарантии демократии, которые включают свободу ассоциаций, свободу слова, право избирать и быть избранным, право на альтернативные источники информации.

Одной из основных проблем в процессе демократического транзита украинского общества выступает поиск оптимальной модели ротации политических элит.

Среди факторов, необходимых для эффективной ротации политических элит следует отметить: повышение уровня политической культуры власти и общества с помощью образовательных программ и мероприятий,

направленных на коммуникативное взаимодействие представителей различных национальных, культурных, конфессиональных групп, обеспечения гендерного равенства и паритетного представительства в органах власти; преодоление угрозы монополизации власти со стороны элитных групп через механизмы повышения гражданской активности и привлечения институтов гражданского общества к процессу принятия политических решений; восстановление доверия в отношениях «власть – общество»; внедрение модели выборов, которая бы гарантировала максимально широкую презентацию интересов общественных групп (национальных, конфессиональных, гендерных).

Литература

1. Байме К. (2008) Політичні теорії сучасності. Київ: Стилос.

Ворчакова І.Є.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЛОБІЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПИТАНЬ НА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

На сучасному етапі розвитку України найскладнішою проблемою, яка постала перед громадськістю є проблема політичної та культурної регіональної ідентифікації. Процес політичної регіоналізації доводить, що деякі українські регіони мають по відношенню до інших регіонів полярну ідеологічну позицію в пріоритетних соціально-політичних питаннях. Виходячи з цих критеріїв регіональні інтереси, які вони прагнуть сьогодні відстоювати на національному рівні, мають різне політичне та ідеологічне забарвлення. Тому зрозумілим є прагнення вітчизняних науковців дослідити причини і наслідки таких політичних позицій. Але в даному контексті ще більш складною є задача обґрунтування форм і методів лобіювання регіональних питань. Тому вважається актуальним і доречним підняти на науковому рівні обговорення саме такої предметної проблеми.

Суб'єктом лобістської діяльності на субнаціональному рівні як правило є міська чи регіональна еліта. Представлена вона може бути в різних амплуа. Здійснювати лобіювання можуть регіональні політичні партії, громадські організації, управлінці регіонального рівня, засоби масової інформації, підприємці, бізнес-асоціації, депутати місцевих органів влади, окремі громадські чи політичні лідери тощо. В залежності від того, хто з вищеперерахованих суб'єктів здійснює лобістські дії визначається і спосіб, механізм, рівень та можливості останніх. Наприклад, якщо засобам масової інформації відводиться роль лобістської групи вони як правило здійснюють

опосередкований вплив на прийняття рішень як на локальному, так і на національному рівні. Через певний спектр пропаганди, викривлене чи фактичне подання інформації вони формують визначену думку в необхідних ланках соціуму. Таке латентне функціонування робить значний вплив на формування громадських позицій і як наслідок на прийняття рішень політичними представниками цієї громади.

Говорячи про впливову роль засобів масової інформації ми можемо розглядати їх ще з однієї позиції. Часто якщо вони не являються незалежними, вони діють на замовлення заможних та впливових лобістів, які за допомогою цієї четвертої влади підкріплюють свої позиції інформаційно. Якщо в ролі суб'єкта лобіювання обираємо депутата національного рівня, який хоче і повинен представляти свій регіон, то тут ми можемо вести мову про *безпосереднє* лобіювання. Такий депутат може прямо представляти і захищати регіональні інтереси в вищому законодавчому органі державної влади.

Особливою фігурою лобістського процесу регіонального рівня в Україні є губернатор. Будучи залежним від вищого виконавчого інституту влади він не може в бажаному обсязі захищати інтереси регіону.

Не обов'язково тільки регіональна влада може лобіювати місцеві інтереси на загальнонаціональному рівні. Наприклад, такий суб'єкт лобіювання як політична партія (і в більшості випадків не регіональна), може піднімати питання місцевих громад у вищих органах влади. Як правило, такий процес може бути ініційований будь-якими учасниками суспільно-політичного процесу, починаючи від окремих зацікавлених у прийнятті рішення осіб і закінчуючи великими промисловими групами. В Україні існує безліч прикладів, коли політична партія, не представлена визначеним регіоном в парламенті, за певну матеріальну винагороду лобіювала його інтереси.

Практично доведеною є гіпотеза, що міська еліта, як правило, представляє інтереси регіонального економічного олігархату (чи сама такою є). Доцільно погодитися з точкою зору В. Абізова, В. Кременя, що влада традиційних еліт у регіональних спільнотах значна, а процес прийняття рішень не є легальним. Низька активність регіонального виборця ще більше звільняє цей процес від контролю. Однак говорити про повний контроль еліти неможливо, тому що рішення для політичного тиску мають позалокальний характер, їх кінцева політична спрямованість і рух на більш високих рівнях влади вже не в полі зору міської еліти. Точка зору, яка виражається міською елітою, представляє ціннісні орієнтири локальної спільноти. Це здійснюється через непрямий контроль дій еліти економічними групами [1]. Таким чином, можна констатувати, що регіональні питання, які лобіює міська еліта на загальнонаціональному рівні, це в першу чергу інтереси економічних груп, а не впропорядковані громадські інтереси.

Цікавим є той факт, що під час виборчої кампанії спектр лобіювання місцевими елітами регіональних інтересів змінюється тимчасово на адвокаційну пріоритетність народних проблем. Дослідник Н. Ротар логічно описав причинну модель такої передвиборної поведінки еліт, зазначаючи що

«в Україні у міжвиборчий період використовується елітарна модель, коли основним суб'єктом регіональної діяльності та представництва регіональних інтересів в центрі є місцева еліта, яка в разі потреби здатна здійснити мобілізацію населення регіону, використовуючи при цьому не систему логічних аргументів, а власний вплив та авторитет. У період виборів в Україні використовується реактивна модель представництва регіональних інтересів, тобто артикуляція та агрегація інтересів регіонів є скоріше реакцією на виклики політичного центру, які завдяки дискурсу регіональної еліти змістовно насичуються елементами загрози, що стимулює політичну активність населення регіону» [2, с. 239].

Говорячи про механізми регіонального лобіювання ми не відходимо далеко від класичних механізмів політичного лобіювання. Види подані нижче можна спроектувати на перші зазначені. В основному реалізацію регіональних інтересів здійснюють через головні органи влади в Україні, такі як Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів та суди. Доречно буде пригадати класифікацію механізмів лобіювання представлених вченими С. Телешуном та І. Рейтеровичем. Зокрема, вони зазначають, що лобіювання здійснюється такими способами:

- делегування (приховане або відкрите) представників групових інтересів до організаційної структури державних органів (центрів прийняття рішень);
- створення відповідної регіональної інституціональної структури (суспільних, громадських організацій) або делегування регіональних представників до суспільних, громадських організацій національного рівня;
- через участь у діяльності політичних партій та блоків представників регіональних інтересів [3, с. 108].

Однак більшість вчених сходяться на думці, що який би спосіб чи метод лобіювання не обрала «зацікавлена група» оцінити його дуже важко, виходячи з того, що в Україні, як правило, воно є прихованим. Можна припустити, що існування цієї проблеми зумовлено в першу чергу відсутністю юридичних механізмів реалізації лобістських цілей. Крім того, сама усталена система олігархічних стосунків (олігархи – найчастіші суб'єкти лобіювання) зазвичай не є відкритою для громадськості.

Таким чином, можна дотримуватися думки, що регіональна влада застосовує не завжди правомірні важелі, механізми та ресурси для того, щоб вплинути на прийняття рішень центральною владою на користь їх економічних інтересів. Необхідно констатувати, що відкритим залишається питання ступеня відповідальності регіональних органів влади за здійснення лобіювання. Саме, виходячи з того, що латентна форма лобіювання виявляється в Україні більш простішою у порівнянні з іншими формами реалізації інтересів, до сих пір не прийнятий закон про лобіювання, який би дав громадськості можливість контролювати вирішення регіональних проблем.

Література

1. Абизов В. Лобізм та групи тиску при прийнятті рішень / В. Абизов, В. Кремень // Україна у перехідний період розвитку: актуалізація проблеми прийняття рішень. – 1995. – Вип. 40.
2. Ротар Н. Представництво регіональних інтересів в Україні: проблеми та перспективи // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2009. – Вип. 44. (підсерія «Курасівські читання»). – 448 с. – С. 237 – 244.
3. Телешун С. Політико-економічні інтереси «груп впливу» та «лобізм по-українськи» (окремі аспекти) [Текст] / С. Телешун, І. Рейтерович // Право України. – 2008. – № 3. – С. 105-110.

Герасимович В.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕГОВОРИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Найбільш загальною причиною виникнення конфліктів є нерівне положення, яке займають люди у суспільстві, розлад між очікуваннями, практичними намірами та несумісність претензій сторін при обмежених можливостях для їх задоволення.

Сучасні конфлікти є одним із чинників нестабільності у світі. У зв'язку з тим, що вони не завжди перебувають під контролем, конфлікти мають тенденцію до розростання, і, як наслідок, можуть залучати все більшу кількість учасників. У свою чергу, це створює загрозу не тільки тим, хто безпосередньо втягнутий у конфлікт, а й усіх, хто їх оточує. Власне, технологія мирного врегулювання конфліктів набуває особливого значення та актуальності в умовах сьогодення, стаючи важливими фактором збереження та подальшого розвитку людської цивілізації.

Політичні відносини складно уявити без суперечностей, адже до їхнього складу входять численні соціальні групи, владні інститути, індивіди зі своїми інтересами. Влада може задовольняти інтереси одних і обмежувати інтереси інших індивідів і груп. Політичні суперечності переходять у форму відкритих зіткнень, саме тому і розвиваються конфлікти.

Згідно з «Політологічним енциклопедичним словником», політичний конфлікт – це зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, що пов'язані насамперед з боротьбою за владу, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства [5, с. 514].

Відомий російський політолог К. С. Гаджиев зазначав, політика починається там, де існують конфлікти, і саме вона покликана знайти шляхи і засоби вирішення конфліктів, які виникають в житті громади. Подібну точку зору висловлює й інший дослідник А. Г. Здравомислов, який визначає політику як сферу діяльності з вирішення і відтворення конфліктів [2, с. 18].

Одним із шляхів запобігання чи врегулювання конфлікту є переговори. Переговори-це спільна діяльність двох або більше суб'єктів, що налаштовані на ефективне розв'язання спірних питань з оптимальним урахуванням потреб кожної зі сторін. Політичні переговори – це взаємодія політичних суб'єктів або їх представників у формі прямого або опосередкованого діалогу, що передбачає узгодження інтересів і спрямована на нейтралізацію чи врегулювання реального конфлікту [4, с. 58]. Переговори – це складна форма вербальної людської взаємодії, метою якої є намагання сторін домовитися про щось спільне. Мета переговорів полягає в забезпеченні ваших інтересів. Вірогідність успіху збільшується, коли опоненти повідомлять один одного про свої інтереси [3, с.15]. Роджер Фішер та Уільям Юрі у своїй праці «Переговори без поразок», наголошують, що на відміну від конфлікту, який часто виглядає брутальною боротьбою без правил, переговори можуть бути розумною, ефективною та приємною грою [6, с. 40].

Варто наголосити на функціях, які виконують політичні переговори. Перша – вирішення політичних проблем – одна з основних функцій усіх політичних переговорів; друга-комунікативна – полягає в налагодженні діалогу сторін, виявлення спільних і протилежних точок зору всіх учасників і спільний пошук рішень; третя-регулятивна-організація і контроль політичної діяльності; четверта – розв'язання зовнішньополітичних та внутрішніх завдань, що передбачає вирішення найрізноманітніших питань, які узгоджуються переговорами; п'ята – пропагандистська – полягає в донесенні до громадської думки своєї позиції. Прийнято також вважати функцією політичних переговорів і політичне маніпулювання, суть якого полягає у тому, переговори відбуваються для «відвертання очей», маскування своїх істинних політичних намірів, тобто те, що можна назвати політичною грою в тому негативному її розумінні, яке розуміється як приховування прямих політичних цілей [1, с. 10].

Історія знає багато прикладів ефективного використання переговорного процесу, що спрямовувався на розв'язання конфліктної ситуації. Щоб погасити конфлікт, учасники повинні в першу чергу домовитися про суперечливі питання і про умови подальшого їх обговорення. У будь-якому випадку в переговорах має бути врахований широкий спектр думок, адже саме у цьому і полягає місія переговорів – почути один одного [7, с. 101]. Обмін думками знижує гостроту конфлікту, допомагає зрозуміти аргументи опонента, і отже, більш адекватно оцінити справжнє співвідношення сил, реальні умови примирення. Переговори дають можливість розглянути альтернативні ситуації, продемонструвати відкритість позицій.

Власне кажучи, переговори – це соціальний процес активного конструктивного, спілкування двох або більше сторін з метою знаходження взаємоприйнятного спільного рішення проблемної або конфліктної ситуації. Основою ж переговорів є спільне бажання вирішити суперечність безконфліктним шляхом. Це дійсно один з найдавніших та найефективніших способів міжнародного спілкування, мирного врегулювання та запобігання суперечок.

Література

1. Василенко И.А. Политические переговоры: учебное пособие. – М.: Гардарики, 2006. – 271 с.
2. Здравомислов А. Г. Соціологія конфлікту М. Аспект-Пресс. – 1996. – 317 с.
3. Мастенбрук В. Переговоры. – Калуга: Калужский Институт социологии, 1993. – 175 с.
4. Нергеш Я. Поле битвы – стол переговоров. Пер. с венг. М. Международные отношения. 1989г. 264 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В. П. Горбатенко. – К. : Генеза, 2004. – С. 514].
6. Фишер Р., Юри У. Переговоры без поражения // Прикладная конфликтология. – Мн., 1999. – С.340
7. Цюрупа, М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів [Текст] : навч. посіб. / М. В. Цюрупа. – К. : Кондор, 2004. – 172.

Hyrych O.T.

*State Institution «Institute For World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine»*

THE INTERNATIONAL ASPECT OF THE UKRAINIAN ENERGY SECURITY

Power industry is the most important constituent of the national economy that embraces the various sorts of energy resources production, conversion, transmission and consumption. Energy is essential for the economy and makes a huge impact on the rest of the economics, because it affects their normal functioning. The reliable, sufficient, cost-effective, ambiance safe supply of energy resources for each economy is the key to energy security, and hence sustainable development.

The problem of energy security requires advanced study. Environmental issues and the relevant national and commonwealth approach to their solution are extremely vital. Energy security belongs to the economic and national security.

The problem of energy security emerged as the need to ensure a reliable economy with all kinds of energy at cost-effective price available, abiding the requirement of harmless to the environment. Energy preparedness as one of the components of national security shows up, firstly as a guarantee of energy supply for the everlasting reproductive processes in the national economy that ensure its full ability to function and, secondly, as a condition of energy complex security.

According to the definition, the energy security provides the economy consistency of national interests in the energy sector starting from existence and potential threats to internal and external risks, allows to meet in advance the real needs of fuel and energy resources for livelihood and reliable operation of the national economy [1, p. 222]. The key target of energy preparedness is to assure the solid supply of different types of energy at affordable prices with minimal losses to the environment.

Nowadays the energy security is improved to the level of global energy regulation that affects all countries involved to the energy sector because of comprehensive feature. Global energy security can be defined as a condition of the global community in which all the citizens of the earth do have the guaranteed access to energy sources, which meet the needs of a healthy lifestyle, comfortable environment, intellectual and spiritual development. Otherwise, the term of the energy security is quite often exhausted within interdependence between producers, transit countries and consumer countries.

The basic structure of the global energy security threats also include the other vital components: mismatch of the energy capacity offers and the growth of energy consumption; implementation of new energy-saving technologies; consequences of interruption of power supply due to man-made disasters and system failures relief; the climate regulations and more [2, p. 34]. It is evident, that energy preparedness should be taken the long view of the context of solving other important global issues: global climate change, lack of access of the poor to clean and affordable energy cost, pollution and depletion of temporary available hydrocarbon resources. The environmental harmonized-free functioning of the economy is the fundamental feature of the Western world energy preparedness.

The high developed countries realized that the global energy security threats can not be penetrated separately by each state. For the moment countries of the world consistently implement and coordinate plots to ensure energy security at the international level. One of the strongest achievements is the reduction of the harmful energy consumption. These matters include the following hazardous substances: coal dust, carbon monoxide, nitrogen dioxide, carbon black, vanadium, calcium oxide, inorganic dust, manganese and its compounds. In recent years there have been succeeded some changes in the structure and energy consumption within the mentioned above. The share of oil in the total consumption dropped from 39 to 33%, coal – from 37 to 30%, while the share of natural gas grew by 16 to 24% and nuclear energy from 0.2 to 5%. While foreseen of availability of oil and gas reducing, industrialized consumers are looking for

ways to more efficient usage of the available resource base, based on the non-traditional nature-safe energy technologies.

The priority areas of energy industry in Ukraine traditionally include the extraction of mineral resources, thermal power, nuclear power, hydropower, wind power, geothermal energy, and bioenergy. Typically, each sphere of production of energy has its own specifics. Ukraine is recognized as one of the richest mineral deposits in the world.

The **mineral extraction** process utilizes about one third of the total national production assets and engage the employment of 20% of labour-age population and 25% of the country's gross domestic product (GDP). Extractive industries dominate the structure of the GDP of Ukraine, while in the U.S. they amount to 2.6% of GDP, Germany – 1.1%, France – 0.8%, Japan – 0.6% [3, p. 482-483]. In old mining district areas during the last decades of human-caused activity the environmental problems have become a large-scale, including the high degree of man-made pollution and stress, activation and development of dangerous geological processes infringement hydrogeological conditions.

Unfortunately, the **common aspect** of the Ukrainian power industry problem is associated with old equipment, use of environmentally dangerous technologies, failure to comply with technical requirements and standards, the accumulation of waste industry, ignoring the requirement to play disturbed lands. Ukraine used to be the country with strong heavy industry in the past, that's why many of the production assets are still serving the power-engineering needs. From the one side it makes easier to solve the energy problems throughout the country, but from the other hand, that causes serious inconveniences. Actually the environmental peculiarities of the energy sector of Ukraine currently appear in two aspects: the extraction of energy resources and their usage, which are accommodated in vintage patterns. For instance, the fossil fuel emission reductions of Ukrainian enterprises electricity sector are several times higher than in industrial countries.

The existing power plants equipment do not meet the EU requirements and needs full reconstruction or replacement. Fortunately the EU member states have an interest to participate in the process of Ukrainian economy rebuilding and they are also interested in Ukrainian markets and national business. The EU is ready to hit these targets in many ways, including the energy industry support and legislative system adaptation. Ukrainian Government appreciates and expects the appropriate transformations in the foreseeable future. At the beginning of the summer 2014 the Ukrainian Prime-minister A. Yatsenyuk has already drafted a bill on the modernization and reorganization of the Ukrainian gas transportation system by attracting the investors from the European Union and the United States [5]. In August 2014 the Verkhovna Rada of Ukraine has adopted in the second reading bill «On amendments to the laws of Ukraine on reforming the management system of the gas transportation system of Ukraine» that stipulates for the modernization and operation of the Ukrainian GTS jointly with European and American partners. The bill was designed and submitted to the Parliament by the Cabinet of Ministers of Ukraine [4].

Summarising all, it should be stated that the energy security of any country is based on the following main factors – diversification of energy generation and imports and the appropriate level of energy efficiency. The minimisation of the hazardous energy production and consumption is the most effective step of the modern developed countries. That activity is resorted because of the ecological aspect of the energy security, which sometimes is neglected by the developing and emerging countries. Ukraine is a country with high percentage of energy imports, which makes its energy vulnerability and dependence on countries supplying energy. Unresolved energy security issues cause the lack of the attention to the ambience level of the problem. However, the European integration of Ukraine offers more scopes for the challenges in the field of energy security in light of the ecological legislation adoption, financial support and common energy proposals.

Literature

1. Mandryk V.O. Ekologo-ekonomichni problemy vidtvorennya porushenyh zemel' u konteksti vymog ekologichnoyi polityky // Naukovyi visnyk: Ekologizatsiia ekonomiky yak instrument stalogo rozvytku v umovakh konkurentnogo seredovyshcha. – L'viv: NLTU Ukrayiny. – 2005.– № 15.6. – P. 482-488
2. Slups'kyj B. V. Ekologichna bezpeka yak skladova energetychnoyi bezpeky: diyi mizhnarodnoyi spil'noty j Ukrayiny / B.V. Slups'kyj // Strategichni priorytety. – K. : Nacional'nyj instytut strategichnyh doslidzhen'. – 2009. – № 2 (11). – P. 33–39
3. Svirchevs'ka Yu. A. Sutnist' energetychnoyi bezpeky krayiny ta chynnyky, shcho na neyi vplyvayut / Yu. A. Svirchevs'ka // Geopolitika i ekogeodinamika regionov. – Tom 10. – Vypusk №2. – Simferopol': KNCz, 2014. – 854 p.
4. Parliament endorses law on the modernization of the GTS with participation of EU and U.S. / Government news [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247524550
5. Yatsenyuk zaklykav Radu uhvalyty zakonoproekt pro modernizatsiyu GTS / News website IA UNIAN [Electronic resource]. – Mode of access: <http://economics.unian.ua/energetics/930487-yatsenyuk-zaklikav-raduhvalityzakonoproekt-pro-modernizatsiyu-gts.html>

Грушова Г.В.

*Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету*

ПРО ІНФОРМАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ ОСОБИСТОСТІ

XX століття стало часом глобальних трансформацій в суспільстві і як наслідок іноваційних надбань. Особливо це спостерігається в науці, міжнародних відносинах... З'явилося надзвичайно багато напрацювань в

психології, медицині, генетичі. Особливо активно на сьогодні розвивається психологія комунікації. І якщо раніше вплив наукових досліджень стосувався тільки деяких груп людей, то зараз він отримав глобальний характер, і як ми бачимо цей вплив не завжди несе позитивний характер, він навіть стає руйнівним.

Саме інформація, а також засоби її обробки та передачі, стали сполучною ланкою для всього того, що винаходиться всім людством і для всього людства. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій нагально потребує цілеспрямованої підготовки особистості до вмілого і безпечного користування ними [1].

Інформація стала новим стратегічним елементом, вона є всюди її вплив усвідомлений та не усвідомлений, вона є явною і не явною:

- Інформація іде з усіх сфер життя – з музики, слів, реклами, зображень, впливаючи безпосередньо і опосередковано, а, отже, і вплив на нашу є свідомим і підсвідомим.

- У технологічному плані – успіхи в сфері мікроелектроніки, обчислювальної техніки та систем зв'язку забезпечили можливість практично миттєвої трансляції досвіду людства, в тому числі негативного, на будь-які континенти і прямо в будинку людей.

- Людство вступило в фазу не тільки інформаційного світу, але відповідно, і в фазу інформаційних воєн. Людство в черговий раз не забарилося скористатися успіхами науки і техніки, систем зв'язку і передачі даних та інших руйнівних тільки у гуманних цілях, отже широко ці знання почали використовуватись і в війнах, конфліктах

- Сьогодні ми маємо велику кількість різноманітних газет, журналів, та інших ЗМІ. Вони несуть в собі не тільки добрий характер, не тільки вони доносять новини з різних куточків світу, але й вони несуть величезні потоки руйнівної сили. На жаль, ми не можемо розгалуджувати на що саме наноситься шкода від цієї інформації – на особистість, суспільство. І відповідно ми не знаємо як захиститись чи вплинути на ці джерела. Зичайно нам потрібні форми контролю над засобами масової інформації, якщо ми хочемо побудувати дійсно демократичне суспільство. Але в першу чергу цей контроль повинен бути в нас самих, в кожній людині. А це вже завдання освіти. Таким чином для нас існує поки що один вихід – бути більш стійким до інформації [2].

Об'єкт інформаційної культури особистості – це культура інформаційного обміну.

Суб'єкт інформаційної культури особистості – це насамперед сама особистість, група людей, суспільство, держава, людство, планета, всесвіт. Масштаби впливу інформації – глобальні.

Предмет інформаційної культури особистості – це якісні та кількісні характеристики властивостей інформації та ступінь їх впливу на фізичне, моральне, емоційне, інтелектуальне, тобто духовне здоров'я людини, а через нього на суспільство і людство в цілому.

Засоби інформаційної культури особистості— ц перш за все державна політика і стратегії управління суспільством, ЗМІ, освіта і просвіта, релігія, установи культури. Тобто все те, що отчує людину и повсякденному житті. І тут виникають труднощі, тому, що людина в повсякденному житті, не завжди отримує правдиву інформацію— про своє харчування, про ліки, про стан в країні. Звідси впливають два напрямки. Перший може бути пов'язаний з традиційним уявленням культури про погане і хороше, моральному і аморальному, встановленні моральних суспільних норм та ідеалів, з розумінням неможливості «консенсусу» в цих питаннях. Другий напрямок можна пов'язати з пошуком деякого інтегрального показника якості інформаційного середовища і її забруднення, використовуючи принципово інший підхід, наприклад, з позицій енергоінформаційного обміну [3].

До критеріїв інформаційної культури людини слід віднести:

- уміння адекватно формулювати свою потребу в інформації;
- ефективно здійснювати пошук потрібної інформації у всій сукупності інформаційних ресурсів;
- переробляти інформацію та створювати якісно нову; провадити індивідуальні інформаційно-пошукові системи;
- адекватно відбирати й оцінювати інформацію;
- здібність до інформаційного спілкування та комп'ютерну грамотність.

Все вище перераховане повинне базуватися на усвідомленні ролі інформації у суспільстві, знанні законів інформаційного середовища та розумінні свого місця в ньому, володінні новими інформаційними технологіями [4].

Рівні реалізації інформаційної культури людини включають до себе:

1. когнітивний рівень – знання й уміння;
2. емоційно-ціннісний – установки, оцінки, стосунки;
3. поведінковий – реальна та потенційна поведінка.

Інформація та культура – два феномени, які підкорили політологічну науку оскільки в них існує спільних рис. До них, перш за все, слід віднести глобальність, універсальність, які виражаються в наявності у них зв'язків з самими різними формами людської комунікації і життєдіяльності [4]. Інформація та культура пронизують в різний спосіб всю людську діяльність, а тому є надзвичайно цікавими для вивчення політологами і фахівцями сучасної гуманітарної науки, забезпечуючи їй такі характерні риси як творчий характер, цілепокладання та ін.

Суперечлива єдність інформації та культури є конкретним проявом протиріччя між технократією і культурою, яке характерно для сучасного суспільства [2]. Справа в тому, що техніка та інформаційні технології дозволяють розвивати культуру, і вони ж породжують деградацію, а часом і знищення духовних цінностей. Виникає парадоксальна ситуація: з одного

боку, відбувається широке впровадження передової техніки і технології, з іншого – гостра критика технократії [3].

Інформаційна культура, як найважливіша складова загальної культури, має глибоко гуманістичну спрямованість. Вона являє собою багатий джерело, що містить в узагальненому вигляді весь попередній досвід людської діяльності в галузі отримання та використання інформації [4].

Література

1. Семенюк, Э.П. Информационная культура общества и прогресс информатики / Э.П. Семенюк // НТИ. – Сер.1.– 1994.– № 1.
2. Дулатова, А.Н. Информационная культура личности: учеб. пособие / А.Н. Дулатова, Н.Б. Зиновьева.– Краснодар:КГУКИ,2005.
3. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество. М., 2000.
4. Маркузе Г. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. М., 1994.

Гуца Є.І.

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ

Досвід демократичних країн переконливо демонструє, що одна із головних ролей у процесі демократизації політики належить представницьким органам влади, передусім – єдиному законодавчому органу – парламенту. Депутати не лише представляють інтереси відповідних політичних, соціальних і регіональних груп, роль парламенту у політичному процесі полягає у формуванні простору раціональних дискусій, діалогу на основі представництва структурованих груп інтересів на державному рівні.

При цьому парламент стає не просто дискусійним майданчиком, він має достатньо важелів впливу для прийняття законів та контролю за їх реалізацією, здатний виконувати функції творення політики на основі аргументативної дискусії (парламентських дебатів).

Одним із основних чинників формування політики у парламенті стає взаємодія між парламентською більшістю (коаліцією) та опозицією (тут принципово важливими стають доступ представників опозиції до прийняття політичних рішень та контроль за діяльністю виконавчої влади). Форми роботи депутата безпосередньо пов'язані із аргументованими діями щодо вироблення та прийняття політичних рішень, що передбачає роботу в комітетах, участь у пленарних засіданнях, парламентські запити, парламентські слухання, слідчі комісії тощо.

Серед факторів, які сприятимуть демократизації діяльності Верховної Ради України та підвищенню раціональності та ефективності політичних рішень у стінах парламенту можна виділити наступні. По-перше, публічність та відкритість діяльності парламенту. По-друге, забезпечення умов для раціональної комунікативної взаємодії (тобто включення у форми парламентської інформаційної діяльності зворотного зв'язку із зацікавленими у прийнятті рішення суспільними групами). По-третє, демократизація виборчого процесу в цілому, та виборів до ВР України, зокрема.

У період виборчих кампаній на рівні політичних експертів, журналістів та громадян відбувається активне обговорення виборчих кампаній кандидатів, їх гасел та політичної реклами, але недостатня увага приділяється виборчим програмам, які власне і стосуються тих рішень, які кандидат вважає за необхідно прийняти, коли (і якщо) стане депутатом. На останньому зупинимось більш детально, бо відсутність обов'язковості дебатування між кандидатами у депутати щодо важливості тих та інших політичних рішень стає однією із причин відсутності раціональних дебатів щодо законотворчої діяльності у стінах парламенту.

Логіка демократичних виборів передбачає альтернативність, яка характеризується змагальною відмінністю, а кандидат стає центром комунікації із журналістами (прес-конференції, заяви для преси, конструювання медіа-подій та ін.) та виборцями (мітинги, зустрічі, агітація «обличчям до обличчя» та ін.), які підтримують кандидата.

Взаємопов'язаність виборчого процесу та діяльності парламенту щодо ухвалення політичних рішень особливо відчутна для країн, що знаходяться на етапі демократизації, і Україна тут не є виключенням.

Жеребятнікова І.В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ПОЛІТИКО-ТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасне українське суспільство продовжує рухатися шляхом трансформації соціетальної системи. Зміни в міжнародному статусі України, суперечлива динаміка соціально-політичного, економічного та технологічного розвитку держави обумовили виникнення нових інституціональних утворень, які регулюють соціальні відносини. Політичний контекст демократизації українського соціуму виявляє проблеми ціннісного характеру, осмислення яких актуалізує своєчасність аксіологічного дискурсу в політичній науці.

Цінності багато в чому зумовлюють специфіку людської поведінки і вибору в сфері політики. На ціннісній основі формується ставлення особистості до політики, яке знаходить своє вираження в його чітко направлених діях.

У науковій літературі цінності трактуються як специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, які виявляють їх позитивне або негативне значення для людини та суспільства. Цінності є внутрішнім стрижнем культури, концентрацією духовних потреб та інтересів соціальних спільнот, центрами мотивації людської поведінки. Т. Парсонс розглядає цінності як найвищі принципи соціальної дії, які забезпечують об'єднання індивідів у спільноти та згоду всередині цієї спільноти [1, с. 168]. Отже, цінності одночасно інтегрують та диференціюють людей, сприяють виникненню соціальних класів, верств, етнічних груп, націй та народів.

Як відзначає Ю. Шайгородський, цінності – це своєрідний культурний «код». Його специфічність зумовлена тим, що кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему. Цей своєрідний «код» забезпечує процес культурної ідентифікації особистості, народу, нації, розвитку національної свідомості. Ціннісна «система ідентифікації» зберігає націю як носія унікального, самобутнього, лише їй притаманного [2, с. 35].

У соціумі існує доволі широке коло ціннісних домінант, що взаємодіють. Специфіка їх полягає у тому, що вони, здійснюючи значний вплив на політичне життя, як правило, мають позаполітичний характер та походження, передусім з більш фундаментальних сфер буття: моралі, релігії, економіки тощо. Саме у політичній сфері ці цінності реалізуються, визначаючи, власне, політичні цінності, їх зміст, вибір політичних пріоритетів, характер політичної аргументації, інструментарій та програматику політичної дії, їх межі та можливості впливу на суспільне життя.

Політичні цінності, будучи за своєю природою результатом особистого освоєння світу політичного, в той же час обов'язково несуть у собі специфічний вплив суспільних вимог. Це проходить насамперед на основі сприйняття людиною норм політичної системи, які втілюють у собі не тільки сучасні вимоги, а й викликають досвід минулого, що представлений у звичаях, традиціях, ритуалах та інших стереотипах діяльності [3, с. 346].

В довідковій політологічній літературі політичні цінності розглядаються як «об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності» [4, с. 644]. Політичні цінності перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими видами та формами соціальних цінностей, визначаючи потреби та інтереси. Як результат, вони є дієвим інструментом удосконалення внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Політичні цінності та людина як найважливіша з них творить ядро важливих компонентів політичної діяльності: – ідеології як системи

цінностей та групових переконань й переваг; – політичної культури як моделі орієнтації та поведінки людини в політиці, яка включає пізнання, емоції, оцінки та слугує критерієм вибору політичної інформації; – політичної системи – цінностей та інститутів, які організовують використання політичної влади; – самої політики як встановлення та розподілу цінностей у суспільстві. Така роль цінностей у політичній сфері визначається тим, що дуже часто в політику індивіди привносять свої власні уявлення про найбажаніше чи, навпаки, небажане, а цінності якраз й являють собою бажані події, мету, до якої прагнуть [5, с. 76-78].

Політичні ціннісні орієнтації дають можливість людині усвідомити свою ідентичність (самототожність) і відповідно, відмінність від представників іншої системи поглядів. На практиці це виявляється у використанні різноманітних символів, які закріплюють образи і смисли і знаменують певні політичні реалії сучасного і минулого. Саме політичні цінності сприяють формуванню і реалізації потреб та інтересів нації як системного утворення. Вони належать до соціетальних компонентів національної культури і виконують у ній важливу роль. Детермінуючі культурологічні функції політичних цінностей проявляються через ціннісні орієнтації, що надають певної спрямованості політичному мисленню, поведінці і діям у ході розв'язання назрілих політичних проблем. З цієї точки зору політичні цінності – це керівні принципи життєдіяльності нації. Їх набір та ієрархія характеризують специфіку нації як суб'єкта політики, її сутнісні риси [3, с. 348].

Основною ціннісною домінантою політики дослідники називають ідею захисту та реалізації прав людини. Найвищою метою визнається розвиток людської індивідуальності, дії людини відповідно до власного вибору, інтересів та потреб. Свобода – це передусім свобода вибору суспільного устрою та форми державного правління, це можливість адекватного забезпечення основних життєвих потреб людини, це свобода від утисків та обмежень з боку владних структур. До неї належить й сукупність політичних прав та свобод, що окреслюють місце людини у державі, її здатність здійснювати вплив на політичні інститути та на хід політичних процесів.

В якості політичних цінностей можуть виступати найрізноманітніші соціальні явища, але лише в тому випадку, коли вони стають ідеалом та метою політичної діяльності людей. В. Шилов пропонує список «позитивних та негативних політичних явищ», який збігається за об'ємом зі списком «політичних цінностей»:

- справедливість, демократія, свобода, соціалізм, держава, батьківщина;
- рівність, справедливість, безпека, патріотизм, громадянський та політичний активізм або політична інертність, легітимність, політична відповідальність, етатизм, здатність народу до самоорганізації, правовий нігілізм;
- добробут, порядок, розвиток, законність (легальність), влада, мир, війна, революція, реформа, держава, федералізм, самоврядування тощо [6, с. 118].

Необхідно підкреслити значимість аксіологічного впливу в ситуаціях вибору політичної поведінки, оскільки саме цінності в ситуації обмеженої раціональності політичної рефлексії та рішень громадян формують шкалу оцінок, яка дозволяє орієнтуватися в політичних обставинах. Політичні цінності включаються в систему соціально-нормативних, мобілізаційних та інтегративних регуляторів суспільно-політичного життя, поведінки індивідів, соціальних спільнот і об'єднань людей, будучи важливим джерелом політичної соціалізації особи.

На відміну від моральних, естетичних цінностей, які спираються лише на внутрішнє переконання людей та силу громадської думки, політичні цінності ґрунтуються також і на додатковому механізмі підтримки і контролю – політичному. Таким чином, «політичні цінності – це ті цінності, які вже реалізуються за допомогою політичної влади, спираючись на всю потугу державного апарату, або заради здійснення яких ведеться боротьба за політичну владу, за володіння державним апаратом» [6, с. 120].

Саме тому, змагаючись за реалізацію власних політичних цінностей, індивіди добиваються прийняття відповідних законів, політико-правових актів. Тоді політичні цінності постають, передусім, як юридичні закони і акти з їх виконання, які фіксуються матеріально в знакових об'єктах – відповідних документах (конституції, кодекси, статuti, угоди тощо). Вся система держави і права, вся політична система перебудовується для реалізації нових політичних цінностей [5, с. 80].

Нинішній стан ціннісного світу, зокрема й українського, надто неоднозначний, складний і багато в чому суперечливий. Він характеризується, з одного боку, кризою старої ідеології, крахом застарілих цінностей, масовою відмовою від радянських символів, а з іншого – перегрупуванням носіїв цієї ідеології. Замість монолітної, гомогенної культури, яка домінувала раніше, виникає багато культурно-ціннісних світів, різних ціннісних систем, що співіснують [2, с. 38]. Типологія ціннісних і політичних орієнтацій сучасного українського соціуму являє собою досить різні за напрямом векторні лінії, що стосуються бачення політичного, економічного, соціального чи культурного розвитку нашого суспільства. Отже, для Української держави, що перебуває в стані національно-демократичного транзиту, вкрай важливим є осмислення і вкорінення в суспільній свідомості базових політичних цінностей, які, з одного боку, виражали б історичний досвід українського народу, а з іншого – відігравали б роль ідеалів, які спрямовують рух соціуму до кращих зразків світової цивілізації.

Література

1. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс [Пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева. Под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : Аспект-Пресс, 1998. – 270 с.

2. Шайгородський Ю. Ціннісний вимір політичної реальності / Ю. Шайгородський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2010. – № 5(49). – С. 33-40.

3. Климончук В. Особливості формування політичних та громадських цінностей в Україні в умовах демократичного розвитку суспільства / В. Климончук // Вісник Львівського ун-ту. Серія: філософські науки. – 2002. – Вип. 4. – С. 344–351.

4. Політологічний енциклопедичний словник. / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

5. Радченко О.В. Ціннісні чинники формування та модернізації державного режиму й політичної системи суспільства: огляд наукового дискурсного поля / О.В. Радченко // Публічне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 73–85.

6. Шилов В.Н. Политические ценности: специфика и функции / В.Н. Шилов// Социально-гуманитарное знание. – 2003. – №6. – С. 116–126.

Зайцев А.С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

НАПРЯМКИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Глобалізаційні процеси, які охоплюють у сучасному світі практично усі сфери життя більшості країн актуалізують дослідження напрямків впливу глобалізації на політичний процес на глобальному, національному та локальному (регіональному) рівнях політичної взаємодії.

Процес глобалізації впливає на фінансово-економічний, політичний та соціокультурний простори, водночас слід враховувати, що глобалізація в різних країнах світу має як спільні характеристики та параметри, так і певні національні, регіональні, субрегіональні й локальні особливості, тобто відповідну специфіку. Саме глобалізація сьогодні виступає процесом, який здійснює визначальний вплив на розвиток світової цивілізації загалом та на функціонування політичних й соціальних інститутів, груп, рухів, окремих особистостей.

Глобалізація у сучасних умовах виступає в якості визначення структурних і функціональних характеристик сучасної міжнародної системи та світового порядку, впливає на формування моделей нового світогляду у представників молодого покоління. Діалог культур в таких умовах розгортається на фоні формування глобальних структур економічних, політичних та соціальних відносин, що перетинають кордони цивілізацій.

Вплив процесу глобалізації поширюється на всі сфери функціонування суспільства, у тому числі – на політичну діяльність.

Варто погодитись із українським дослідником В. Бебиком у тому, що «Процеси глобалізації, що набрали ходи на межі ХХ–ХХІ століть, переважно на ґрунті економічної інтеграції та визрівання загальнолюдського, планетарного розуміння екологічних, технологічних і техногенних проблем, потребують політологічного осмислення і політичного оформлення нової суспільної архітектури світової спільноти, яка все більше набуває ознак глобального за формою побудови і внутрішнім змістом суспільства. І в цьому зв'язку надзвичайно важливими є дослідження та аналіз не тільки процесів формування і становлення структур глобальної держави (глобальні парламент, уряд, суд), але й особливостей становлення і розвитку елементів і структур глобального громадянського суспільства» [1, с. 142].

Універсальні тренди суспільного розвитку, які породжує глобалізація, утворюючи спільний фінансовий та комунікативний простір сучасності, одночасно спричиняють хвилю протесту серед представників різних соціальних та вікових груп. Таким чином, глобалізація сприяє формуванню нових соціально-політичних рухів, як глобалістської, так і антиглобалістської та альтерглобалістської орієнтації.

Серед напрямків впливу глобалізації на сучасний політичний процес слід відзначити наступні: поява та розвиток загальносвітового ідеологічного простору; зростання впливу міжнародних організацій і одночасне послаблення суверенітету національних держав; розвиток транснаціональних корпорацій; розвиток міжнародної торгівлі; інтенсифікація міграційних процесів і формування мультикультурних спільнот.

Один із важливих критеріїв глобалізації – зміни у характері інтеракції держави і суспільства, відображенням якого є та чи інша ступінь свободи та реалізації прав людини у процесі вироблення та реалізації державної політики.

Таким чином, глобалізацію у політологічному дискурсі ідентифікують з якісно новими рівнями інтегрованості, цілісності та взаємозалежності. Ці характеристики вказують на просторове розширення регулювання суспільних відносин. У глобалізованих країнах регулювання відбувається не лише у межах національних держав, але й на більш широких міжнародних теренах.

Література

1. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент / В. Бебик // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 140–147.

ПОЛІТИЧНІ ТРАДИЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Специфіка історичного розвитку, закріплена в соціально-політичному досвіді нації, здійснює значний вплив на політичні процеси сьогодення, які неможливо пояснити, враховуючи виключно сучасний стан політичних інститутів і співвідношення політичних сил. Політичні традиції, в яких кристалізуються найбільш стійкі елементи історичного досвіду, впливають на вироблення норм і цінностей масової свідомості та мотивації політичної поведінки, що постають важливим фактором функціонування і розвитку всієї політичної системи.

До поняття «традиція» звертаються представники різних гуманітарних наук, які найрізноманітніші прояви залежності сучасності від минулого вважають традиціями. Отже, дане поняття не підлягає однозначній інтерпретації через свою складність і багатовимірність. Етимологічно поняття «традиція» походить від латинського *tradition* – «передача». Хоча сам факт передачі традиціями певної суспільно значущої інформації не заперечує жоден дослідник, акцент в його інтерпретації може ставитись по-різному: на змісті, що передається, чи на процесі передачі. Це дозволяє виокремити два основні підходи до визначення традицій – об'єктний та функціональний.

До об'єктного підходу належать визначення, в яких на перший план виходить змістовна сторона традиції та її складові елементи. В межах цього підходу традицію розглядають як закріплену в суспільстві норму, установку, що формує певну програму поведінки та пропонує певний зразок дій. У визначеннях, що належать до функціонального підходу, основну увагу фіксують на значенні традиції як трансмісії – передачі будь-чого від покоління до покоління. Традиція – нейтральний термін, який використовується для позначення «трансмісії», за допомогою якої моделі поведінки, оцінок і вірувань передаються від покоління до покоління і в такий спосіб закріплюються.

Одне з найбільш ґрунтовних визначень, що використовується в сучасній літературі, було сформульоване Ш. Ейзенштадтом. Традиція, в його розумінні, це «застигла символізація моделей соціального ладу та сукупності кодів, що окреслюють рамки обмежуючого культурного порядку, рамки участі в ньому, пропонують «адекватний» вибір цілей і прикладів поведінки; традиція може розглядатися і як модуси оцінки, а також санкціонування та легітимації всієї цілісності культурного і соціального порядку чи будь-якої з його частин» [1, с. 139]. Ш. Ейзенштадту вдалося не тільки відобразити у визначенні основні риси традицій – стійкість, символічний характер, значущість на рівні суспільної організації і поведінки індивіда, але й

виокремити низку виконуваних ними функцій – регулятивну, інтегруючу, нормативну, функції легітимації соціальної організації і соціалізації індивіда.

На основі аналізу наведених визначень можна запропонувати наступне інтегративне трактування поняття «політичні традиції» – це форма фіксації значущого змісту соціально-політичного досвіду, що історично формується і передається від покоління до покоління; а також механізм політико-культурної наступності, який містить зберігання, передачу і відтворення стійких, повторюваних елементів цього досвіду в нових умовах. Таке визначення дозволяє відобразити як змістовну сторону політичних традицій, так і їх функціональне значення як елемента політичної культури.

Із змістовної точки зору, політичні традиції є складною системою, що містить різні компоненти і має певну структуру. В системі політичних традицій можна виокремити два структурних рівня. По-перше, це внутрішній ментальний рівень, пов'язаний із свідомістю і підсвідомістю, до якого належать символи, міфи, стереотипи, цінності та норми. По-друге, до структури політичних традицій входить зовнішній поведінковий рівень, що відображає особливості взаємодії політичних суб'єктів між собою і з політичною системою. На цьому рівні традиції включають в себе певні моделі поведінки та зразки дій, зокрема такі їх специфічні прояви, як звичай і ритуал. Крім того, в структурі політичних традицій можна виокремити третій рівень – інституціональний.

В основі політичних традицій знаходяться архетипи – найбільш загальні й універсальні прообрази, пов'язані з колективним несвідомим, що виступає відображенням досвіду попередніх поколінь в структурі психіки. Необхідно відзначити, що архетип – це певна форма, порожній формальний елемент, тому його помилково ототожнюють з певними визначеними образами та сюжетами. При заповненні архетипу як чистої форми політичним змістом, він конкретизується у вигляді політичних міфів.

Політичний міф – це архетипна конструкція, спрямована в сферу самоорганізації суспільства чи народу. Може здатися, що через раціоналізацію політичного життя політичні міфи втрачають своє значення. Проте, в дійсності соціально-політичні процеси наповнені стихійною масовою міфотворчістю, в якій переплітаються елементи традиційних міфів і сьогодення. Сучасна міфологія фіксує в художньо-образній раціонально-ірраціональній формі орієнтації, що склалися в суспільстві відносно існуючої політичної системи та її елементів, політичного процесу та його учасників, однаково як і орієнтації даної нації (держави) по відношенню до інших націй і світового співтовариства в цілому. Ці міфи, зміст яких може стосуватися віддаленого чи недавнього минулого, накладають виразний відбиток на національну політичну свідомість.

Невід'ємною складовою структури політичних традицій є політичні символи, котрі умовно виражають певні ідеї, цінності й ідеали соціальної спільноти. Завдяки національним політичним символам (насамперед, це прапор, герб і гімн), які є необхідними атрибутами національно-державної

ідентифікації, відбувається інтеграція політичної системи та нації в цілому. В якості інших символічних форм можна розглядати історичні назви, церемонії тощо. Символ характеризується такими властивостями як багатозначність, комплексність пов'язаних з символом асоціацій і відкритість для введення нових змістів.

До структури політичних традицій входять і політичні стереотипи – різновид соціальних стереотипів, у яких об'єкти політичної реальності постають схематизовано та спрощено, з вираженою емоційною складовою. Стереотип – це спрощений образ різних суспільних процесів, політичних явищ, представників національних і релігійних груп тощо, котрий легко інтерналізується. В. Ліппман вважає, що з усього різноманіття явищ дійсності «ми виокремлюємо те, чому наша культура вже надала сенсу для нас, і ми намагаємось сприйняти те, що ми виокремили з оточуючого світу в формі стереотипу, створеного для нас культурою» [2, с. 395].

Політичні символи, міфи та стереотипи конструюють певний образ політичної влади, а також політичної реальності в цілому. Образи ідеальної влади та характеристики, які в них закладаються, прямо пов'язані з політичними цінностями. Цінності являють собою стійкі в часі узагальнені абстрактні стандарти, які визначають, що є правильним і що повинно бути властиве людям того чи іншого суспільства. Цінності проявляють себе в тих критеріях, на основі яких відбувається позитивна чи негативна оцінка явищ політичної дійсності і якими індивіди виправдовують і захищають свій поведінковий вибір.

Політичні цінності здебільшого співвідносяться з цільовизначальними сторонами діяльності, тоді як політичні норми пов'язані переважно із засобами і способами її здійснення. Специфічна функція норми – її регулятивна спрямованість, визначення меж прийнятних, очікуваних, схвалюваних чи соціально допустимих дій. До політичних норм належать: норми справедливого розподілу, що визнаються прийнятними по відношенню до розподілу прав і обов'язків; норми регулювання доступу до влади та її використання в різних інституційних формах і соціальних сферах; норми доступу до ресурсів і контролю над ними тощо.

Поведінковий рівень структури політичних традицій є практичним втіленням змісту ментального рівня. Політичні цінності та норми впливають на формування мотивації політичних суб'єктів, знаходячи відображення в певних моделях поведінки та зразка дій. Зразки дій, закладені в політичних традиціях, часто виступають в формі конкретних прецедентів, тому що традиції завжди звернені до традицій. Прецедентом може виступати певним чином інтерпретована поведінка людей попередніх епох, яких визнають видатними особистостями, вартими наслідування. Ці люди виконують функцію персоніфікованих зразків ідей і вчинків, які є прикладом для нових поколінь.

До поведінкового рівня структури традицій належать звичаї – звичка до певної поведінки, яка укорінилася протягом довгого часу та реалізується

добровільно та спонтанно. На думка М. Вебера, звичай являє собою «правило, що не гарантоване зовнішніми чинниками, яким особа фактично керується добровільно – чи просто «не замислюючись», чи просто із «зручності», чи через якісь інші причини – та імовірного дотримання якого можна очікувати з тих же міркувань, від людей того ж кола» [3, с. 634].

Практичним втіленням символічного змісту політичних традицій є ритуал як особлива модель політичної дії. Ритуал – це культурно-стандартизований набір дій символічного змісту, що здійснюються в ситуаціях, приписаних традиціями. Прикладами політичних ритуалів є коронація монарха, інавгурація президента, паради, участь в громадських заходах. Вони складають важливу форму прояву політичної залученості чи, навпаки, незадоволення.

Таким чином, політичні традиції, з одного боку, акумулюють і зберігають в певній формі значущий соціально-політичний досвід нації, що утворює конститутивну основу політичної культури, з іншого боку – виступають механізмом здійснення передачі, відтворення та подальшого розвитку набутого досвіду. Із змістовної точки зору, політичні традиції – це стійкі образи політичної реальності та влади, втілені в символах, міфах і стереотипах, а також ціннісно-нормативні настанови політичної свідомості та зразки політичної поведінки, котрі зберігаються та відтворюються під час соціально-політичних перетворень. Вони є результатом розвитку суспільства та віддзеркаленням історично виробленого соціально-політичного досвіду, котрий передається від покоління до покоління.

Література

1. Eisenstadt S.N. Tradition, Change and Modernity. – New York: John Wiley, 1973. – 550 p.
2. Гуревич П.С. Политическая психология. – М.: Юнити-Дана, 2008. – 543 с.
3. Вебер М. Основные социологические понятия / Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 602-643.

Івасечко О.Я.

Національний університет «Львівська політехніка»

ДРУГА ОПОРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ

Сьогодні Європейський Союз (ЄС) є неповторною та унікальною структурою, яка вступає до щораз складнішої і взаємозалежної співпраці з іншими акторами міжнародних відносин, охоплюючи різні сфери

суспільного життя: політику, економіку, суспільні та культурні питання тощо. Особливої актуальності у світлі сучасних міжнародних подій, зокрема при здійсненні військових дій, за сприяння іноземної держави, в Україні набуває питання військового потенціалу Польщі, як члена ЄС, що користується перевагами цього наднаціонального утворення вже упродовж десяти років.

З метою з'ясування сутності окресленої проблематики, увагу слід акцентувати на значимості другої опори ЄС, а саме Спільній зовнішній політиці та політиці безпеки Співтовариства, що певною мірою буде слугувати відповіддю на сучасний стан військового потенціалу Польщі. Для більш чіткого розуміння Спільної зовнішньої політики та політики безпеки Співтовариства, необхідно визначити трактування цього поняття. Так, другу опору ЄС репрезентують як сукупність рішень та заходів ЄС щодо відносин з третіми державами, першочергово у питаннях забезпечення миру та безпеки у Європі та у світі загалом, розвитку міжнародного співробітництва [1, с. 152]. Тому очевидним є подальше вдосконалення безпекової політики для майбутнього Європейського Союзу, позаяк архітектура безпеки в Європі та навколо неї перманентно змінюється. Зокрема, на думку багатьох міжнародних експертів, в умовах загострення відносин між Україною та Російською Федерацією сучасна зовнішня політика ЄС у цьому питанні є неефективною. У порівнянні з іншими акторами міжнародних відносин Співтовариство не достатньо ефективно використовує наявний спектр засобів і потенційних переваг та не гарантує повноцінного захисту своїх міжнародних інтересів. Про це свідчить той факт, що в економічному вимірі ЄС має потенціал світового рівня, а у військово-політичному відповідає тільки регіональному рівню. Багато експертів з приводу цього питання дотримуються позиції, що ЄС «ставши економічним гігантом, він разом з тим залишився військово-політичним карликом» [2, с. 17]. Новим імпульсом у розвитку європейської політично-оборонної інтеграції може мати реалізація деяких положень Конституційного Трактату, які також поглибили б ступінь інтеграції в середині ЄС [2, с. 133]. У цьому документі фіксується положення про так звану «зміцнену співпрацю», у формі структурної співпраці, яка б охоплювала держави-члени ЄС, що висловили зацікавленість у поглибленому розвитку оборонної політики включно із створенням військових одиниць для використання в місіях підтримання та забезпечення миру. Скажімо, це положення було прийняте за ініціативою і за сприянням таких держав як Франція та Німеччина, що разом із Бельгією та Люксембургом прагнули тісніше співпрацювати у сфері СПБтаО. Структурна співпраця, у першу чергу, залежить від участі держави у створенні так званих «Бойових груп». Польща чітко висловила готовність участі в одній із багатонаціональних груп. Проте не всі держави-члени вбачають доцільність в імplementації цього положення, зазначаючи, що в такому випадку ЄС трансформується у військовий квазісоюз. Останній, зокрема, зобов'язує держави-члени ЄС, надавати один одному допомогу у

випадку збройної агресії, гарантуючи насамперед оборонну специфіку нейтральних держав та держав-членів Північно-Атлантичного Альянсу. Паралелі прослідковуються й у так званому застереженні солідарності, яке фіксує надання взаємної допомоги у випадку терористичного акту чи стихійного лиха [2, с. 134; 5, с. 78-81].

Необхідно звернути увагу на те, що ЄС як актор міжнародних відносин відповідає сутності концепції «невійськової держави», що впливає на міжнародну систему, використовуючи в основному економічні, фінансові і політичні важелі, а не військову могутність [2, с. 18]. Отож, держава такого типу застосовує насамперед політичні і дипломатичні важелі впливу для вирішення світових проблем і відмовляється від використання військового тиску як способу встановлення миру. Особливо, слід сфокусувати увагу й на специфіці зовнішньої політики ЄС, яка базується на європейських цінностях, де першочергове місце посідає всебічна допомога третім країнам, демократичні цінності та мирне врегулювання міжнародних конфліктів.

Водночас сьогодні кардинально змінилося й саме поняття безпеки, яке охоплює значно більше аспектів, не тільки військовий потенціал, який перестав бути основним гарантом безпеки суб'єктів політики. Окрім цього й змінився характер загроз для міжнародної безпеки. Це, насамперед, різного типу локальні та регіональні суперечності або конфлікти, що не тільки є причиною дестабілізації, спричиняють великі руйнування й людські трагедії, але й виступають загрозою застосування зброї масового ураження не лише державами, але екстремістськими та терористичними організаціями тощо. І варто відзначити, що ці проблеми не можуть бути вирішеними ані окремими державами, навіть такими потужними як США, ані інтеграційними утвореннями як ЄС, а тому потрібна більш глобальна співпраця [2, с. 27-28].

Досягнення консенсусу щодо СЗППБ і ЄПБО є непростим завданням, оскільки спільної позиції не існує не тільки між США і ЄС, але й різняться її бачення й поміж держав-членів ЄС. Свідченням цього можуть слугувати дискусії щодо Іраку, котрі чітко продемонстрували, що інтереси Європи і США часто відрізняються. Погоджуємось з думкою про те, що ЄС не має іншого виходу, ніж зміцнювати й консолідувати зусилля держав-членів. Влучним в цьому плані, на нашу думку, видається меседж сучасного польського науковця Й. Тимановського про те, що «розбудова європейської політики безпеки не повинна інтерпретуватись як альтернатива НАТО, а як доповнення до цієї організації» [5].

У Ніццькому договорі зафіксовано положення про те, що «політика Союзу не повинна ставити під сумнів особливий характер політики безпеки і оборони певних держав-членів і має поважати зобов'язання певних держав-членів, які вважають свою спільну оборону забезпеченою у рамках НАТО, і має узгоджуватися зі спільною політикою безпеки та оборони, що формується на цій основі» [5].

На сьогодні необхідно констатувати про схожість другої опори ЄС, а саме ЄПБО і НАТО, що за словами багатьох науковців визначаються, як дві

сторони однієї медалі. Тому виникає потреба не лише у чіткому розподілі їх сфер діяльності, але й у структурному перебалансуванні в обох інституціях. Поштовхом у напрямі до більшої самостійності європейців у військовій сфері є нинішня ситуація у міжнародних відносинах. Звичайно, що декларативно в рамках ЄС у сфері ЄПБО зроблено достатньо, проте відсутня відповідна імплементаційна складова, яка б дозволила наповнити документи реальним змістом, з метою створення дієвої, ефективної системи європейської безпеки і оборони.

Однак єдиної позиції з-поміж держав-членів ЄС щодо вказаних заходів не існує, є певні суперечності. До групи скептиків, які не хочуть зміцнення компетенції ЄС у військовій галузі перш за все належать нейтральні держави. Вони не є членами НАТО і з певних політичних причин не хочуть брати участь в розвитку військового потенціалу Європейського Союзу. Однак є і ряд скептично налаштованих держав-членів в рамках ЄС, які інтенсивно розвивають власний військовий потенціал. До них належать Великобританія та більшість нових членів, прийнятих у 2004 р., на чолі з Польщею. На підставі Трактату «зміцненої співпраці» у сфері СЗПта ПБ та СЄПБтаО не можна застосовувати так звані застереження «містка», які б уможлилювали перехід від процесу прийняття рішень одноголосно до прийняття рішення більшістю голосів [4, с. 78-81].

Доцільно також звернути увагу на слова колишнього генерального секретаря НАТО лорда Робертсона, який декілька років тому назвав Європейський Союз «мілітарним пігмеєм», порівняно з американською військовою силою [1, с. 63]. Однак не варто опускати з поля зору і того факту, що ЄС також володіє реальним та потужним військовим потенціалом, який за умови здійснення певних політичних кроків міг би ефективно використовуватись цим об'єднанням на міжнародній арені. Багато міжнародних експертів, зокрема й Лось-Новак Т. наголошує на наданні ширших повноважень ЄС у сфері другої опори, що є ключовим у прагненні ЄС виступати важливим актором та приймати рішення у світовій політиці [2, с.137]. Актуальною сьогодні є думка колишнього Європейського Комісара Х. ван ден Брока про те, що «голос Європи в світових питаннях почують лише тоді, коли він стане єдиним, спільним голосом» [2, с.132]. Тому, перспективою подальших досліджень є динаміка становлення і розвитку Спільної Зовнішньої Політики та Політики Безпеки Європейського Союзу, а також її реформування згідно із Договором про Конституцію для Європи.

Література

1. Горюнова Є.О. Євроінтеграція: навч. посіб. / Є. О. Горюнова. – К. : Академвидав, 2013. – 224 с.
2. Мільчарек Д. Європейський союз та його місце в сучасному світі / Д.Мільчарек. – Львів: «Інформація. Поступ. Перспективи», 2008. – 172 с.

3. Тимків Ярополк. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. посібник / Я. Тимків. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 224 с.

4. Тюшка А.В. Договір про Конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність (Монографія). / А.В. Тюшка. – К.: К.І.С., 2007. – 288 с.

5. Ярополк Тимків. Республіка Польща як новий актор в європейській політиці безпеки і оборони. – Політичний менеджмент – № 5, 2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/11535>

Каретна О.О.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

В Україні державна молодіжна політика з перших років незалежності стала одним із пріоритетних і специфічних напрямів діяльності держави. Вона пройшла певний еволюційний шлях. Безумовно, в конкретні історичні часи ті чи інші дії держави стосовно окремих груп населення, у тому числі й молоді, не називалися такими термінами, як скажімо, «молодіжна політика». Але, в той же час, це не дає підстави заперечувати існування проявів такої політики.

Процес створення законодавчої бази державної молодіжної політики незалежної України почався ще за часів СРСР. В Україні до проголошення незалежності була проведена молодіжна політика за такою схемою: основна її частина проводилась через ВЛКСМ (фактично єдина молодіжна організація), інша – через державні органи освіти, охорони здоров'я, оборони, внутрішні справи, держкомспорт, інформаційні відомства, культосвітні заклади тощо. Молодіжна політика мала патерналістський характер і вимагала від молодого покоління діяти та розвиватися в заданому напрямі. В 1990 році в Україні були започатковані сучасні підходи до розроблення і впровадження державної молодіжної політики.

Відомо, що з другої половини 1990-х рр. почався процес постійних реорганізацій, через що спочатку на зміну спортивно-молодіжному прийшло відомство, яке відповідало за сімейну, дитячу, жіночу та молодіжну політики (1996 р. – Міністерство України у справах сім'ї та молоді, 1999 р. – Державний комітет у справах сім'ї та молоді). Наприкінці 1999 р. відбулося об'єднання сімейно-дитячо-жіночо-молодіжного відомства зі спортивним та туристичним (Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України), яке виявилось достатньо нестабільним. Наступне повернення до

Державного комітету України у справах сім'ї та молоді (2001 -2004 рр.) та Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді (2004 р.) закріпило визнання керівництвом держави наявності інтегрованої державної політики з питань сім'ї, жінок, дітей і молоді». Висловлено думку, що поглинання державної молодіжної політики іншими напрямками соціально-гуманітарної діяльності призвело до зниження її ефективності.

Так, у червні 1991 року було прийнято Положення про комітет у справах молоді, в якому головним завданням визначалося створення соціально-економічних, організаційних, правових умов і гарантій для соціального становлення та розвитку молодих громадян, їхньої найповнішої самореалізації в інтересах всього суспільства.

Другий період 1993-1996 рр. можна охарактеризувати як період пошуку та налагодження системи реалізації регіональної державної молодіжної політики, період суттєвого підвищення якості та ефективності роботи. Для нього характерні: глибше усвідомлення суб'єктами регіональної державної молодіжної політики її сутності, ґрунтовніші підходи до вирішення молодіжних проблем, розширення сфери діяльності молодіжних структур, надання реальної допомоги конкретним молодим людям.

В цей час було зроблено ряд перетворень та доповнень щодо молодіжного законодавства. Так, парламентарі вирішили повернутися до питання про кредитування молодих сімей. Наслідком цих дій став Закон України «Про внесення змін до четвертої частини статті 10 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 4 лютого 1994 року.

Третій період (1997-1999 рр.) визначається подальшим зміцненням молодіжних структур в органах виконавчої влади та молодіжної інфраструктури взагалі. В цей період приймається Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р., який пізніше неодноразово доповнювали змінами через значні суперечності.

Доведено, що найбільш вдалим кроком влади щодо створення інфраструктури державних молодіжних установ став досвід створення мережі центрів соціальних служб для молоді. Проаналізовано прийняття та виконання урядових рішень 1990 – 2000-х рр., спрямованих на створення обласних, міських, районних, районних у містах центрів соціальних служб для молоді. Досліджено процес їх реорганізацій у центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Показано особливий статус центрів соціальних служб, їх працівників.

Протягом майже п'ятнадцяти років в Україні було створено мережу молодіжних установ та організацій, до якої увійшли центри соціальних служб, молодіжні центри в регіонах. На загальнодержавному рівні ефективною виявилася діяльність галузевого науково-дослідного інституту з молодіжної проблематики, низки підвідомчих державному молодіжному відомству структур.

Сучасний етап розвитку суспільства визначає державну молодіжну політику як системну діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить на меті створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [1, с. 51].

Для ефективного функціонування механізму молодіжної політики необхідно проводити систематичні дослідження проблем молоді та прогнозувати розвиток тенденцій у молодіжному середовищі відповідними державними та науковими установами, обговорювати результати досліджень в органах державної влади та знайомити із ними громадськість; визначати цілі та пріоритети регіональної державної молодіжної політики, викладення їх у регіональних молодіжних програмах; створити систему контролю та періодичної звітності про хід реалізації державної молодіжної політики; лобіювати процеси вирішення молодіжних проблем в органах державної влади на всіх рівнях [2, с. 85].

Молодіжна державна політика це:

а) пріоритетний і специфічний напрям у діяльності держави, її органів із метою створення певних умов і соціальних гарантій для соціального становлення і розвитку молоді, самореалізації в особистих та суспільних інтересах;

б) механізм взаємовідносин держави з молоддю стосовно реалізації її інтересів, запитів, потреб.

На сучасному етапі основними цілями державної молодіжної політики є:

- сприяння соціальному, культурному, фізичному розвитку молоді;
- недопущення дискримінації молодих громадян за віковим критерієм;
- створення умов для участі молоді в соціально – економічному, політичному та культурному житті суспільства; розширення можливостей молоді людини при виборі свого життєвого шляху та досягненні особистісного успіху;

- реалізація інноваційного потенціалу молоді в інтересах суспільного розвитку і самої молоді.

Молодіжна політика в Україні має стати стратегією реалізації життєвих шансів кожної молодої людини.

Таким чином молодіжна політика маючи глибокі історичні корені, пройшла шлях від свого зародження через період пошуку до цілком окресленого й визначеного явища в соціальному житті країни. Тенденції розвитку мають дедалі посилюватися і формувати нові концепції для вирішення молодіжних проблем, які сприятимуть особистісному та суспільному становленню і розвитку молодого покоління.

Література

1. Бородін Є. І. Держава і молодь: історія ювенального законодавства в Україні (середина 80-х – початок 90-х років XX ст.) / Є. І. Бородін. – Київ : Український центр політичного менеджменту, 2004. – 238 с.
2. Цибін С. Молодіжна політика: основні напрями реалізації / С. Цибін // Вища освіта України. – 2010. – № 1. – С. 83–89.

Кіосе Л.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Для політичного процесу сучасної України актуалізуються проблеми взаємодії влади та суспільства, державних та громадських інституцій. Це обумовлює теоретичну та практичну необхідність дослідження громадської думки, визначення основних політичних суб'єктів її формування.

Однією із визначальних складових демократичної форми правління виступає думка громадян, позиція суспільства, та/або окремих суспільних груп, щодо діяльності влади та опозиції, стану внутрішньої та зовнішньої політики.

При цьому, слід враховувати, що політичні актори не лише беруть до уваги думку населення, вони намагаються її активно формувати.

Даний процес має певну специфіку на пострадянському просторі. Влада та державний апарат залишаються ще з радянських часів основним суб'єктом формування громадської думки. На відміну від країн консолідованої демократії, владні еліти часто намагаються контролювати інших учасників процесу формування громадської думки – мас-медіа, релігійні об'єднання, неурядові організації, партії (зокрема, відтворюючи квазіполітичну організацію – «партію влади»), дослідницькі центри та наукові установи.

У дослідженні процесу формування громадської думки в умовах посткомунізму актуалізуються проблеми та протиріччя становлення державності, розвитку громадянського суспільства, осмислення діяльності суб'єктів формування громадської думки на шляху українського суспільства від авторитаризму до демократії.

Дослідження феномену громадської думки з точки зору політичних наук мають тривалу історію. Особливої актуальності ця тема набуває у контексті посткомуністичних політичних трансформацій. Визначення суб'єктів формування громадської думки пов'язується із наступними факторами:

- процесом інституціоналізації влади та громадянського суспільства;

- складністю та багатфакторністю феномену громадської думки, динамікою та напрямком її розвитку;
- трансформаціями механізмів впливу громадської думки на владу у зв'язку із процесами демократизації у нашій країні;
- посиленням впливом мас-медіа на громадську думку, медіатизацією політики та інформатизацією суспільства.

Проблема суб'єктного виміру процесу формування громадської думки, інституційного оформлення та трансформації суб'єктів формування громадської думки у напрямку модернізації та демократизації, їх впливу на динаміку політичного процесу в цілому досліджувалась у роботах таких зарубіжних авторів, як Г. Алмонд, М. Вебер, Ю. Габермас, Д. Істон, Т. Карозерс, Дж. Кін, А. Лейпхарт, Д. Растоу, Дж. Сарторі, А. Степан, Ф. Шміттер та ін.

У періоди соціальної, політичної та правової стабільності, сталого розвитку держави та суспільства підвищується вплив об'єктивних факторів, і навпаки – у періоди трансформації політичної системи, особливо коли вона проходить точку біфуркації зростає роль суб'єктивних чинників.

Основу демократичного політичного процесу, який формується під впливом діяльності політичних суб'єктів, складає функціонування таких політичних інститутів, як-от: регулярні демократичні вибори, виборність посадових осіб, свобода думки та висловлювань, рівний доступ громадян до мас-медіа, забезпечення автономії громадських об'єднань та організацій, дотримання принципу верховенства права.

Проблема інституціоналізації суб'єктів влади тісно пов'язана із легітимацією їхньої діяльності, у тому числі – через формування громадської думки, розуміння значною частиною суспільства необхідності певного інституту і меж його повноважень та наявності інформації щодо діяльності основних політичних суб'єктів. Це, у свою чергу, неможливо без повноцінної (горизонтальної та вертикальної) комунікації влади та громадян.

У процесі формування громадської думки важлива роль належить державним інститутам та бюрократії як класу, що визначає функціонування державної влади. Демократичний політичний процес характеризується взаємним впливом та взаємозалежністю між діяльністю бюрократичного апарату, управлінської та політичної еліти й інституціями громадянського суспільства. Однією із умов формування громадської думки у демократичному суспільстві виступає політична участь громадян, подолання їхнього відчуження від діяльності влади.

Одним із основних владних інститутів, що впливає на формування громадської думки через канали постійного зворотного зв'язку із виборцями виступає парламент. Форми роботи депутата безпосередньо пов'язані із аргументованими відповідальними діями, що передбачає роботу в комітетах, участь у пленарних засіданнях, парламентські запити, парламентські слухання, слідчі комісії тощо.

Демократизація політичного процесу потребує розвитку взаємодії між громадянським суспільством та владою, яке спирається на діалог та унормоване правовими засадами.

Таким чином, для забезпечення демократичного процесу формування громадської думки необхідною умовою виступає не лише інституціоналізація суб'єктів влади, а і розвиток громадської ініціативи, що має кристалізуватись у діяльності політичних об'єднань і, головним чином – політичних партій та громадських організацій.

Процес формування громадської думки у демократичному суспільстві не може обмежуватись періодом виборчих кампаній. Проте саме проведення регулярних і вільних виборів є необхідною умовою демократизації, вироблення та впровадження демократичних механізмів формування громадської думки з боку політичних партій та їх лідерів.

Для більш ефективного впливу на громадську думку політичні партії мають зберігати та розвивати мережу зв'язків із громадськими організаціями, вживати заходи не лише з метою електоральної мобілізації, а і збереження підтримки суспільства у поствиборчий період. У тому числі, «... чітко формулювати політичні цілі, для здійснення яких вони прагнуть отримати владні повноваження. Інакше політика партій ґрунтуватиметься на племінних, етнічних зв'язках, які не потребують партійної ідеології» [1].

Таким чином, інституції громадянського суспільства беруть активну участь у формуванні громадської думки. З одного боку, вони покликані критично оцінювати діяльність влади, виступати від імені суспільних груп у діалозі із державою. З іншого боку, мають формувати «порядок денний» суспільства, прямо впливати на громадську думку.

Література

1. Козьма В. Трансформація політичних інститутів в умовах демократизації [Електронний ресурс] / Козьма В. // Віче. – № 2. – 2008 р. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/810/>

Костинюк О.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Лідерство – закономірне соціальне явище. Найбільш масове воно у групах. Лідерами є члени групи, здатні організувати її членів на виконання спільного завдання. Таке лідерство, на відміну від керівництва, виникає стихійно, воно нестабільне, пов'язане передусім з особистими стосунками між членами групи. Лідер більше поінформований, ніж інші члени групи,

активний, має організаторські здібності, авторитет. Політичний лідер – це людина, здатна згуртувати навколо себе багатьох, завоювати у них авторитет, повести за собою.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що нині в умовах принципових соціально-економічних, політичних трансформацій, які відбуваються у багатьох країнах, інтерес до проблеми лідерства значно підвищився. Питання лідерства взагалі, його місця в суспільстві минулого, сучасного та майбутнього, перспективи розвитку та умови формування лідерів (зокрема в сучасній Україні) постійно хвилюють громадськість. З вирішенням цих питань люди пов'язують власні долі, прогнозують розвиток суспільства. Особливий інтерес становить саме психологічний аспект проблеми лідерства.

Проблему лідерства досліджували Геродот, Плутарх, Н. Макіавеллі, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, К. Маркс, В. Ленін, М. Вебер та інші відомі вчені, політики, громадські діячі. У радянській, у тому числі українській, психології проблему лідерства активно розробляли Є. Аркін, О. Залужний, П. Загоровський, С. Лозинський та ін.

Одним із засновників політико-психологічного підходу до вивчення проблеми лідерства вважають американського вченого Г. Лассуела, який, як відомо, разом з Ч. Мерріамом, Б. Скіннером, У. Уайтом представляє чиказьку психологічну школу політики. Представники цієї школи виконали багато досліджень, присвячених політико-психологічним проблемам лідерства, особливо відноsinам лідера з оточенням.

Досить відомою є також психологічна концепція лідерства франкфуртської школи, представниками якої є Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромм, Х. Арендт та ін. Вони розглядали питання лідерства без свідомого нахилу до авторитаризму у психології широких мас у тих країнах, де існують (існували) тоталітарні режими. Психологічним аспектам лідерства присвячені також публікації, що з'явилися у російській політології (Г. Ашин, Ф. Бурлацький, Д. Волкогонов, М. Ільїн, Б. Коваль, В. Соловйов та ін.). Зокрема, розроблено соціально-психологічну типологію лідерства і запропоновано такі ознаки для його класифікації [3; с. 59]:

- історизм – тип лідерства залежить від характеру епохи;
- масштабність – лідери загальнонаціональні, регіональні, певного класу, групи;
- класовість – інтереси якого класу, соціальної групи захищає лідер;
- ставлення до існуючого устрою, організації – «функціональний», «стабілізуючий», «дисфункціональний»;
- здатність до лідерства – перетворення на лідера завдяки власним якостям або через обставини;
- ініціативність – здатність продовжувати розпочату справу.

Досить своєрідно трактує поняття «політичний лідер» відомий український політолог Д. Видрін. Він вважає, що політичний лідер – це будь-який, незалежно від формального рангу, учасник політичного дійства, процесу, який намагається і спроможний консолідувати зусилля всіх, хто

його оточує, і активно впливати (в межах території, міста, регіону, країни) на цей процес для досягнення висунутих ним визначних цілей [там само]. Зауважимо, що таке визначення лідерства вчений сформулював відповідно до інтенсивних, масових політичних процесів, що відбувалися в Україні, інших посттоталітарних державах у 1990 р., коли учасниками політичних дій були сотні тисяч громадян.

Статус політичного лідера, як і лідера загалом, можна розглядати з різних поглядів:

- функціонально-рольового (йдеться про певний статус, що його завоював будь-який член групи, колективу);
- професійного (у цьому разі має значення місце лідера серед інших у професійній ієрархії стосовно конкретної предметної сфери діяльності);
- морально-етичного (такий статус пов'язаний з характером оцінки колективом особистісних людських морально-етичних якостей лідера);
- самооцінного (цей статус досить своєрідний, оскільки оцінка оточенням лідера часто не збігається з його самооцінкою або навіть принципово відрізняється від неї).

За критерієм прагнення до влади виокремлюють два типи політичних лідерів – авторитарний і неавторитарний, або демократичний. І ті, й інші прагнуть влади приблизно однаково і часто намагаються досягти її будь-якими засобами. Відмінність полягає в методах реалізації влади, в інтелекті лідера, його політичній культурі, меті та ідеалах, яких він хоче досягти. Якщо для авторитарних лідерів головним принципом реалізації влади є примус, то для демократичних – переконання. Цим вони істотно різняться [3; с. 62].

У різні історичні періоди політичному лідерові поклонялися, боялися його чи просто шанували відповідно до того, як його сприймали. При цьому слід зважати не так на якісь особливі обставини, що спонукали відповідно реагувати на конкретну особу, як на природу культу лідера загалом [1; с. 200].

Відповідний імідж, культ лідера може виявлятися у впливі на оточення через деякі досить складні об'єктивні обставини. Так, культ лідера може бути створений, нав'язаний більшості пасивних громадян згори шляхом маніпулювання громадською думкою, інтенсивної і дієвої пропаганди. Це не становить труднощів саме тоді, коли в суспільстві низька політична культура, активність громадян, слабо впроваджуються демократичні норми громадського життя.

Культ політичного лідера різного рівня часто з'являється ніби «знизу», з ініціативи самих мас. Найчастіше такі явища спостерігаються під час кризових ситуацій у суспільстві, особливо на перехідних етапах його розвитку.

Найяскравішим і найстійкішим у громадсько-політичному житті виявляється культ, імідж політичного лідера, який з'явився і утвердився в результаті його виняткових вроджених, а згодом розвинених особистісних якостей і рис завдяки сильній волі, наполегливості, саморозвитку і самовдосконаленню. Таких лідерів називають харизматичними, їм більше, ніж іншим, симпатизують і довіряють [2; с. 237].

Отже, варто наголосити, що в чистому вигляді політичних лідерів практично не буває. Портрет будь-якого лідера з часом «ретушується». Так, не можна стверджувати, що такі політичні лідери, як М. Робесп'єр, В. Ленін, А. Гітлер, У. Черчілль, Й. Сталін чи інші своїм надавторитетом і популярністю завдячують лише певним вродженням, природним якостям. Крім таких якостей потрібні і зусилля пропаганди, і активно сформована громадська думка, і багато іншого. Феномен політичного лідерства найпомітніше виявляється в результаті прояву певних символів, міфів, релігій, з якими люди пов'язують свої сподівання на краще життя. Кожен політичний лідер має певні, часто лише йому притаманні якості, які, власне, і роблять його лідером. До найтиповіших рис політичного лідера належать: акумулятивність, компетентність, наявність чіткої політичної програми, інноваційність, велика популярність, політичний динамізм, політична воля, гострий розум та політична інтуїція, організаційні здібності, мова політичного лідера, володіння політичними технологіями, популізм [3; с. 65].

Проблема лідерства завжди має розглядатися у контексті конкретного суспільства та історичного часу. Не є винятком і Україна. Процеси, що відбуваються в ній, значно відрізняються від тих, що здійснюються в інших посттоталітарних країнах Європи і колишніх республіках СРСР, а нині суверенних державах. Значна роль у цих процесах у нашій державі належить саме політичному лідеру, особі як головній фігурі найважливіших політичних процесів. І це природно, оскільки Україна фактично завжди була суспільством лідерського типу. Князі, гетьмани, полководці, провідні політики здебільшого відігравали домінуючу роль у виборі шляхів суспільно-політичного розвитку країни. Лідерством в Україні і сьогодні певною мірою компенсується брак усталених договірних норм, законодавчої бази, цілей та зв'язків, які були б визнані й прийняті до фактично обов'язкового виконання [3; с. 67].

Безумовно, сучасна Україна потребує передусім демократичних лідерів, але багато з них все ще сповідують і використовують авторитарні норми управління. Серед багатьох якостей сучасного політичного лідера в Україні варто виокремити почуття національної самосвідомості і гордості, відчуття єдності з народом. Інакше кажучи, лідера посткомуністичної України характеризує не так уміння красиво висловлюватись, як те, що він здатен бути захисником національних інтересів, обстоювати їх.

Література

1. Бондарчук Е. И. Основы психологии /Е. И. Бондарчук – К.: НИСД, 1999. – 368 с.
2. Головатий М. Ф. Людина і політика / М. Ф. Головатий – К.: МАУП, 2012. – 351 с.
3. Головатий М. Ф. Політична психологія / М. Ф. Головатий – К. МАУП, 2001. – 136 с.

СУСПІЛЬНІ ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Феномен лідерства характеризує суспільну діяльність особистості та відносини між особистістю й спільнотою, групою. Він проявляється абсолютно в усіх сферах життя людей. Політичне лідерство, на відміну від інших видів лідерства має визначальний вплив на суспільство. Це пояснюється декількома факторами. По-перше, масштабністю впливу політичних лідерів та державних діячів, які визначають внутрішню та зовнішню політику. По-друге, функціями політичного лідерства (зокрема, політичний лідер управляє політичними і державними інституціями, організаціями, рухами, здійснює урядування). По-третє, роль лідерів зростає у періоди нестабільності, особистісний вплив політичного лідера може запрограмувати суспільний розвиток, визначити його напрямок.

Політичний лідер може бути символом певної ідеології, цінностей та норм громадської поведінки, він формує громадську позицію не лише свого безпосереднього оточення, а й великих суспільних груп.

У сучасних дослідженнях спільним є розуміння політичного лідерства як певного тривалого процесу взаємного впливу лідера і групи, неможливість отождолення понять «політичне лідерство» і «політичний лідер», які співвідносяться як процес і суб'єкт.

Проблему політичного лідерства у зарубіжній науці досліджували М. Вебер, Е. Богардус, Г. Ласуел, У. Ліпман, Ф. Гринстайн, Дж. Херманн та ін.

Серед українських дослідників сутності та характеристик політичного лідерства можна назвати таких авторів, як О. Бабкіна, Л. Кочубей, О. Михайловська, С. Наумкіна, А. Пахарєв, А. Пойченко, Г. Почепцов, С. Чеमेкова, Н. Чурилов, І. Шкурат, О. Якубовський та ін.

Політичне лідерство «це процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), котре добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав» [1, с. 309].

Окремо говорять про політичне лідерство як продовження функцій політичної еліти суспільства. Саме виходячи із елітарних концепцій, формулюють власне бачення політичного лідерства такі українські дослідники, як Б. Кухта, М. Михальченко, Ф. Рудич, В. Горбатенко, О. Траверсе та ін.

Щоправда, лідер сьогодні може звертатись напряму до усього суспільства, без посередництва еліти аргументувати власну позицію та наміри. Завдяки технологічним і політичним можливостям мас медіа, лідер вступає у пряму комунікацію із масовою аудиторією, формує громадську думку та отримує довіру населення.

Змінюється і механізм появи політичного лідера. Сьогодні лідер отримує можливість самовисування, без посередництва партійних структур та партійних груп, він може з'явитись «знизу». На думку Б. Кухти лідер з'являється «завдяки своїм талантам, мужності, силі, спритності тощо, це воля лідера, його прагнення бути ним, це вміння повести маси за собою, переконати їх у необхідності й вищості власних ідей, образів, власного бачення світу, це, насамперед, власні ідеали, які такий лідер накидає масам. Таким чином, можна сказати, що шлях у лідери йде «знизу-догори», а от якщо цей шлях пролягає «згори-вниз», то вже йдеться про керівництво» [2, с. 8-9].

Політичне лідерство у суспільних відносинах відіграє важливу роль, виконуючи цілу низку пріоритетних функцій. Так, можна виділити наступні функції, пов'язані із діяльністю політичного лідера. По-перше, інтегративна функція. Вона передбачає узгодження ідей, цінностей і ідеалів, спільних для певного суспільства. По-друге, орієнтаційна функція. Тобто політичний лідер формує певний політичний курс та програму діяльності для суспільства. Третя функція – інструменталістська, яка полягає у здатності лідера впроваджувати визначений політичний курс, виробляти механізм його здійснення. По-четверте, мобілізаційна функція. Вона проявляється в умовах політичної кризи та глибинних перетворень у суспільстві, які потребують надзусиль, як від самого лідера, так і від усього суспільства. Нарешті, п'ята функція – соціального арбітражу і патронажу (найяскравіше вона проявляється в умовах надмірної бюрократизації, засилля номенклатури і свавілля чиновників, коли лідер виступає в ролі захисника простої людини). Інший бік цієї ж функції полягає у тому, що лідер легітимізує політичний лад у країні [3, с. 23].

З точки зору політичного менеджменту і маркетингу, лідери у своїй діяльності виконують функції, притаманні менеджерам: оцінюють ситуацію, формулюють шляхи вирішення існуючих проблем та реалізують їх.

Очевидно, що невиконання політичним лідером основних функцій призводить до деформації усієї політичної системи. Неефективний політичний лідер несе небезпеку для суспільства, він стає причиною появи і наростання кризових явищ в політиці, економіці, освіті, міжнародних відносинах, соціальному житті та інших сферах.

Таким чином, політичне лідерство відрізняється суспільною значимістю. Політичне лідерство характеризується відповідальністю, яку несе лідер перед суспільством і політичною елітою.

Література

1. Горбатенко В. П. Лідерство політичне / В. П. Горбатенко // Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька]. – 2-е вид., доповнене і перероблене. – К.: Вид-во «Генеза», 2004. – С. 309.
2. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епох / Кухта Б. – Львів: Кальварія, ЛФУАДУ, 2000. – 232 с.

3. Пахарев А. Д. Політичне лідерство: історико-політологічний контекст і сучасне становище: дисертація д-ра політ. наук: 23.00.02 / А. Д. Пахарев. – К.: НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2003.

Красківська Г.В.

*Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету*

ПРО ЕВОЛЮЦІЮ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

По закінченню Другої світової війни сформувалися дві концепції або два підходи до розуміння змісту і направленості міжнародних відносин. Перший отримав назву «традиціоналістського» і втілювався в працях американського політолога Ганса Дж. Моргентау (наприклад, «Політика націй»). Учений визначав міжнародні відносини як «політичні взаємини між націями», в основі яких лежить боротьба за владу – єдиний «національний інтерес» для всіх учасників або акторів міжнародного життя.

Прихильники другого підходу – «модерністського» – намагалися сформулювати більш широкі та різнобічні уявлення про сутність міжнародних відносин. Але на практиці вони часто ігнорували загальні соціальні закономірності й обмежували дослідження міжнародних відносин пошуками шляхів оперативного втручання в їхній розвиток. Найчастіше «модерністи» розглядали тільки окремі компоненти міжнародного життя, наприклад, процес прийняття зовнішньополітичних рішень, їх оптимізації та втілення в життя.

Класичні підходи до розуміння сучасного етапу еволюції міжнародних відносин були закладені в період руйнації біполярного світу епохи «холодної війни» і формування нових основ світового і міжнародного порядку. З'явилися, відповідно, дефініції, які набули швидкого поширення і стали крилатими. Як, наприклад, «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона [1] чи «кінець історії» Ф. Фукуями [2], «футурошок» і «третю хвилю» Е. Тоффлера [3], «світ без кордонів» тощо.

Що стосується трансформації міжнародної системи, то основним її законом вважається закон кореляції між полярністю і стабільністю міжнародної системи. Однак розпад радянського блоку і крах глобальної біполярної системи поставили такі питання, які не можуть бути з'ясовані в межах традиційних термінів «полюсів», «балансу сил», «конфігурації співвідношення сил» і т.п. Світ вступив у смугу невпевненості та ризиків, які зростають. За визначенням російського політолога-міжнародника А.Д. Богатурова, «Ялтинсько-потсдамський порядок розпався, а міжнародна система стала скочуватися до дерегулювання». Як наслідок, глобальна

міжнародна система переживає глибокі потрясіння, пов'язані з трансформацією своєї структури, змінами її взаємодії із середовищем. Це відповідно позначається на її регіональних і периферійних вимірах, доказом чого слугують події довкола Косова, Грузії, Іраку чи Афганістану.

Щодо виявлення змісту основних закономірностей (наявності довгої низки схожостей у міжнародних відносинах, які не залежать від особливостей тієї чи іншої епохи) і тенденцій (напрямку, направленості еволюції міжнародних відносин) розвитку взаємодій на міжнародній арені між учасниками світового політичного процесу, то, підсумувавши різні точки зору (Ж.-Б. Дюрозеля, Р. Арона, Г. Моргентау), погодимося з професором, завідувачем кафедри соціології міжнародних відносин Московського університету імені М. Ломоносова П.О. Циганковим [4] з приводу таких фундаментальних закономірностей сучасних міжнародних відносин: 1) головними дійовими особами міжнародних відносин є держави, а формами їхньої міжнародної діяльності – дипломатія, війна і стратегія. Зауважимо при цьому, що кількість «акторів» на міжнародній «сцені» значно більше і часто вони відіграють не менш, а навіть і помітнішу від держав роль; 2) державна політика має два взаємопов'язані різновиди – внутрішній і зовнішній або міжнародний; 3) основою всіх дій держав на міжнародній арені виступають національні інтереси, елементами яких є безпека, виживання і суверенітет; 4) міжнародні відносини – це силова взаємодія держав, де перевага належить наймогутнішим або великим державам; 5) залежно від розподілу могутності між великими державами баланс сил може набувати різних конфігурацій – «європейський концерт», біполярний, однополюсний і т.д. Це п'ять основних закономірностей, сформульованих у межах державно-центричної парадигми міжнародних відносин.

Треба насамперед звернути увагу на той факт, що в сучасному світі відбувається трансформація нині діючих концепцій і структур безпеки конфронтаційного типу в концепції і структури безпеки, засновані на співробітництві. Ця тенденція характеризує взаємовплив і взаємозалежність національного і міжнародного аспектів безпеки. Виникає нове розуміння і зацікавленість кожного суб'єкта в забезпеченні національної безпеки через зміцнення міжнародної безпеки.

У цьому сенсі заслуговує на увагу точка зору академіка Є.М. Примакова. [5] У праці «Мінне поле політики» (2-е вид. – М., 2007) він зазначав: «Природно, що закінчення «холодної війни» стало відправною точкою просування до облаштування стабільного і передбачуваного світу на глобальному рівні. Але водночас різко розширилась зона регіональних конфліктів, повсюдний шок спричинив злет хвиль тероризму. Зберігається загроза Розповсюдження зброї масового знищення».

Однак, якщо поглибити розуміння глобальних політичних тенденцій, причому не тільки з погляду історії, але й соціології міжнародних відносин, яка ґрунтується на вивченні способів впливу держави на суспільство і дослідженні механізмів впливу соціальних спільнот та інститутів на державу

і політичний порядок у цілому, то можна урізноманітнити та розширити коло тенденцій міжнародних відносин у сучасному світі

Взагалі проблема закономірностей і тенденцій еволюції міжнародних відносин залишається дискусійною в науці про міжнародні відносини, що, зокрема, пов'язано і з її відставанням в осмисленні глобальних міжнародних політичних тенденцій. Це пояснюється, насамперед, специфікою цієї сфери суспільних відносин, де надто важко виявити повторюваність тих чи інших подій і процесів. Тому основні риси як закономірностей, так і тенденцій еволюції сучасних міжнародних відносин проявляються в їхньому відносному, вірогіднісному, стохастичному, минушому характері. Водночас постійна еволюція, яку вповні можна визначити і як трансформаційну еволюцію, і характер змін у світі «постміжнародної політики» не дають змоги прийти до консенсусу щодо загальноприйнятої назви сучасної системи міжнародних відносин.

Література

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер с англ. – М., 2003.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Пер с англ. – М., 2004.
3. Тоффлер, Элвин. Третья волна / Пер с англ. – М., 2004.
4. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учебное пособие. – М., 2002.
5. Примакова Е. М. Мінне поле політики. М., 2007

Кройтор А.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ГЕНЕЗА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ВІД «КЛУБІВ» ДО ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Дослідження генези політичних партій (партогенезу) та внутрішньопартійної взаємодії неможливо без урахування форм партійних відносин, відносин у трикутнику «політична партія – держава – громадянин», які склались історично. Джерела політичних партій, їх історичне походження певною мірою визначають сучасний стан та перспективи розвитку політичних партій, специфіку їх внутрішньої структури, роль в політичній системі суспільства та механізми впливу на процес формування органів державної влади.

Політичні групи, подібні до партій виникли ще за доби античності. Полісна демократія у Давній Греції передбачала змагання (агон) між різними

групами впливу, а лідери партій, які програвали боротьбу ставали вигнанцями на різні терміни (у цьому полягає сутність ostracismu).

У стародавньому Римі боротьба за владу точилася між партіями «оптиматів» та «популяторів». Щоправда, партіями у сучасному розуміння їх ще не можна було назвати, але діяльність цих груп визначалась наступними характеристиками: становість; замкненість; низька чисельність; елітарність, аристократичний характер; відсутність чіткої організаційної структури.

Відповідно, ці групи хоча і формулювали власну політичну позицію проте не мали достатньо важелів впливу на політику та отримали назву «протопартії».

Історія становлення політичних партій, як елементів монархічної системи управління у Середньовіччі свідчить про утворення окремих груп з політично активних придворних. Можна говорити про те, що у Європі до таких політичних груп, які нагадували «партії» відносились релігійні ордени, що діяли в рамках теологічної доктрини та підпорядковувались римо-католицькій церкві. У своїй діяльності вони поєднували підпорядкування релігійній владі церкви (конфірмація папи) та владі монарха (який єдиний міг надати право на носіння меча). Для таких організацій був характерним аскетизм, відповідний стиль життя, відсутність внутрішньої демократії, ієрархічність структури. Це приводило до того, що релігійні ордени, такі як «Орден Храму» (орден тамлієрів), орден госпітальєрів, тевтонський орден, орден єзуїтів та ін., набували рис закритої, таємничої організації з суворою дисципліною та ієрархією внутрішньопартійних відносин. На базі рицарських орденів формуються у подальшому «масонські ложі». Для них характерним є не лише фіксованість членства, ієрархічність внутрішньої організації, але й об'єднання навколо певних ідей та цінностей. Досягнення влади сприймалось не як мета існування організації а як засіб побудови нового справедливого суспільного ладу.

Прототипи сучасних політичних партій з'явилися у період ранніх буржуазних революцій, а вигляду організацій із артикуляції та презентації інтересів суспільних груп політичні партії набувають у часи Великої Французької революції. Зокрема, на політичне життя активно впливають представники партій конституціоналістів, жирондистів, якобінців та ін.

Після проголошення Незалежності США виникають та активно діють політичні партії федералістів і анти-федералістів. У Великобританії консервативна партія (відстоювала інтереси земельної аристократії та вищого духовництва англійської церкви) була заснована у 1867 році і, пройшовши ряд історичних трансформацій, дотепер відіграє важливу роль у здійсненні політичного керівництва державою.

Історично, за походженням політичні партії можна поділити на внутрішні та зовнішні партії (М. Дюверже). Варто погодитись із тим, що «всі партії зазнають на собі впливу свого походження... Зрозуміти структурну відмінність, яка розділяє британську лейбористську і французьку соціалістичні партії, не знаючи обставин їх походження не можливо.

Не можна аналізувати французьку чи нідерландську багатопартійну і американську двопартійну системи, не здійснюючи дослідження походження партій у кожній з цих країн...» [1].

До партій «внутрішнього» типу належать парламентські партії, які виникають в структурі законодавчого органу, в умовах недостатнього правового регулювання. Прикладом таких партій у Англії можуть бути партії торів і вігів в кінці XVII – першій половині XIX ст. Яскравим прикладом діяльності «внутрішніх» парламентських партій було скликання Генеральних штатів у Франції під час Французької революції. У той період парламент сконцентровував усю владу в державі, проте не став представницьким органом, адже його члени презентували інтереси невеликої частини населення. До того ж, партії фактично зводились до сучасного розуміння парламентської фракції для якої характерним була вертикальна підпорядкованість депутатів лідеру та відсутність внутрішньопартійної демократії.

З іншого боку, «зовнішні партії» виникають у самому суспільстві, а не в стінах парламенту, а їх поява та діяльність обумовлюється значним розширенням прав виборців, поширенням політичних ідеологій.

Варто погодитись із М. Дюверже у тому, що спосіб утворення політичних партій впливає на їхню подальшу діяльність. Партії парламентського походження часто є досить пасивними та інертними об'єднаннями впливових осіб («партійна олігархія»), згуртованих навколо лідера своєї парламентської групи. Партії зовнішнього походження зазвичай є централізованими і дисциплінованими організаціями націленими на досягнення певної політичної мети (перемога на виборах, розповсюдження ідеології та ін.), вони часто наближені до місцевих проблем, але є віддаленими від представницьких інституцій. Тут також є небезпека розвитку олігархізації внутрішньопартійної взаємодії.

У 70-х роках минулого століття у країнах Західної Європи формуються політичні партії нового зразка. В умовах домінування персоналізації керівництва політичних партій, які завше очолюють яскраві особистості, у членів партії з'являється реальна можливість впливати на вироблення та прийняття політичних рішень. Значна кількість таких партій навіть у своїй назві використовує ім'я формального лідера партії (приклади цього феномену маємо і в Україні). Водночас, на відміну від харизматичних лідерів, голови таких партій не мають такого впливу, аби монополізувати політичну силу та перетворитись із лідера на вождя партії.

Появі харизматичного лідера сприяє стан колективної небезпеки, кризові явища у суспільстві виборці шукають опори та знаходять її не у раціональних програмах чи ідеологіях, а у харизматичних лідерах, створюючи навколо лідера партії ареол «месії». Враховуючи те, що партіям лідерського типу притаманна жорстка підпорядкованість лідеру, концентрація усіх владних повноважень в руках харизматичного партійного лідера та невеликої кількості осіб з його оточення, то здобуття державної

влади партією веде до віддзеркалення моделі внутрішньопартійної взаємодії на усю систему політичних відносин.

Проте, більшість лідерів демократичних політичних партій обираються усіма членами та несуть відповідальність перед ними, хоча їх харизма виразно проявляється у переговорах з іншими керівниками партій та у реалізації державної влади (за умов перемоги на виборах). Навпаки, харизматичні лідери повністю опановують партію, яка залежить від їх індивідуального політичного успіху, або провалу.

Таким чином, на внутрішньопартійні горизонтальні та вертикальні зв'язки неабиякий вплив справляє позиція партійного лідера щодо його розуміння системи внутрішньопартійної взаємодії.

У ХХ столітті відбувся справжній розквіт політичних партій, формування демократичних моделей внутрішньопартійної взаємодії. Причиною утворення нових партій часто стає зростання напруги між конкуруючими групами всередині партії, процес боротьби між правлячою партійною «елітою» та «контрелітою». Внаслідок таких внутрішньопартійних процесів відбувається «броунівський рух» у партійному просторі, інтеграція та реінтеграція політичних акторів та громадян у різні політичні партії, об'єднання певних (не згодних з позицією керівництва партії щодо тактики та стратегії партійного будівництва) груп в нову партію. Цей процес є завершальною стадією внутрішньопартійного протиборства та конфліктів у середині партії.

Література

1. Дюверже М. Политические партии [Електронний ресурс] / М. Дюверже; пер. з фр. – М.: Академический проект, 2000. – Режим доступу: http://www.read.virmk.ru/d/duverge/duv_1121.html

Лепська Н.В.

Запорізький національний університет

ФЕНОМЕН ЛІМІТРОФУ У СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Перебіг сучасних геополітичних процесів результує кардинально якісні зміни у статусному позиціюванні провідних гравців на світовій шахівниці. Без сумніву, сьогоденні тектонічні зміни конфігурації і структури геополітичного простору найближчим часом здобудуть глибокої теоретичної і методологічної рефлексії у наукових студіях та, ймовірно, будуть кваліфіковані як початок нової геополітичної епохи, що йде слідом за Біловезькою (з 1991 р.) або, згідно з точкою зору інших авторів,

Вашингтонською (з 2001 р.) епохами. Адже механізми, технології і засоби вирішення сьогочасних крупномасштабних глобальних протиріч, що наразі активно застосовуються геополітичними акторами, засвідчують кризу Вестфальської системи міжнародних відносин, а отже і трансформацію геополітичного світоустрою, засад геополітичної ідентичності, геополітичного світогляду і світоорієнтації. На наш погляд, в цьому контексті певної ревізії вимагає феномен лімітрофу, переосмислення якого може дати відповіді на багато питань щодо правил гри у сучасному конструюванні світового ладу, його принципів та ціннісного фундаменту, а також прогнозування майбутніх стратегій геополітичного протистояння або партнерства держав з різним рівнем суб'єктності у геополітичному просторі.

Лімітроф (лат. *limitrophus* – прикордонний) – категорія геополітики, що застосовується для означення прикордонної держави, геополітичний простір якої зазнає домінуючого впливу і контролю з боку більш могутнього геополітичного актора (держави, альянсу держав, недержавних акторів) [1]. При цьому геополітичний простір є системою, яку утворюють географічний, економічний, інформаційно-кібернетичний, інформаційно-ідеологічний простори. Лімітроф в певному сенсі є синонімічним до поняття «штучного кордону», яке активно відпрацьовувалося ще в німецькій класичній геополітиці як компроміс між державами щодо розширення їх географічного простору. Інший дотичний термін – «буферна держава»; введений в обіг Дж. Керзоном для визначення державних утворень на межі двох держав, коли їх жорстка демаркація неможлива. Зазвичай, буферні держави є об'єктом геополітичної боротьби більш потужних держав. К. Боулдінгу належить авторство поняття «критичні кордони», яке застосовувалася разом з категоріями «сфера впливу» та «сфера життєвих інтересів», якими позначалися території, що входили в радіус геополітичної дії наддержав або великих держав і формально визнавалися як такі усім світовим співтовариством. Позаяк категорія «лімітроф» має дещо інше смислове навантаження у поясненні намагань певних геополітичних гравців розширювати свій простір з метою отримання нових ресурсів розвитку.

Ще прадавні римляни поняттям «лімітроф» визначали прикордонні області Римської імперії, де розташовувалися прикордонні війська, яким постачалися необхідні боєприпаси та зброя. До речі, саме це значення і відповідає етимології грец. слів «лімес» (кордон) та «трофос» (той, що живить, утримує). Довгий час термін «лімітроф» не знаходив широкого вжиття у загальному політичному дискурсі, аж доки не став застосовуватися для означення держав, що утворилися після Великої Жовтневої революції на окраїні Російської імперії – Латвія, Литва, Естонія, частково Фінляндія і Польща. У др. пол. 1940 р. країни Прибалтики увійшли до складу СРСР, втративши таким чином статус лімітрофу, а Фінляндія і Польща цієї участі запобігли, хоча і ціною певних поступок Кремлю. Тож, лімітрофність у радянському суспільно-політичному дискурсі була дезактуалізована аж до к. ХХ ст., коли російським філософом, філологом і політологом

В.Цимбурським поняття «лімітроф» було осучаснено серед базових категорій геополітики. Воно кваліфікувалося як «міжцивілізаційний пояс» – геополітично нестабільні простори між «цивілізаційними платформами». Феномен лімітрофу був обґрунтований В. Цимбурським у його концепції «Великого Лімітрофу» та «твердих платформ». Її фундаментальні положення такі: 1) у кожній цивілізації є своє тверде ядро – більш-менш етнічно однорідна «платформа» та периферія; 2) не існує непрохідних кордонів поміж периферіями сусідніх цивілізацій, вони утворюють Лімітроф; 3) основний зміст конфліктів – не зіткнення цивілізацій (як у С. Хантінгтона), а боротьба «платформ» за контроль над частинами лімітрофу. В. Цимбурський вважав, що існує так званий «Великий Лімітроф» – дуга територій, які відокремлюють платформу російської цивілізації від платформ інших цивілізаційних світів; це сукупність «земель-протоків», які з боку континента «омивають» суходільний «Острів Росія» (термін В. Цимбурського) і утворюють смугу території від Фінляндії до Кореї. За В.Цимбурським лімітрофність – це атрибутивна властивість російської цивілізації, і під поняття «лімітроф» підлягають кожна з союзних республік колишнього СРСР (крім Росії), які утворилися після його розпаду [4].

Феномен лімітрофу фокусує увагу сучасної російської геополітики. Так, С. Хатунцев доводить, що лімітрофним поясом оточені усі цивілізації, а не тільки російська. М. Розов концептуально обґрунтовує лімітроф в контексті моделей геополітичної, геоекономічної і геокультурної динаміки світу. Він визначає три варіанти відповідей народів лімітрофів на виклики послаблення «ядра-платформи»: 1) приєднання до чужої платформи, якщо загроза підкорення і культурної асиміляції є малоімовірною, а геокультурний престиж нової платформи є високим; 2) лавірування з отриманням вигод від обох платформ, якщо є суттєві внутрішні і зовнішні перешкоди на шляху приєднання; 3) вибудовування своєї «вісі». Відповіді народів лімітрофу на виклики зміцнення платформи дещо інші: 1) приєднання, якщо є культурне рідство, геокультурний престиж платформи і незначна небезпека асиміляції; 2) пошук захисту у чужої платформи або вибудовування своєї ідентичності, якщо висока небезпека підкорення. Стратегії платформ по відношенню до народів лімітрофу такі: 1) приєднання слабких сусідів, а за умов недостатньої сили – створення з них буферів; 2) послаблення народів, споріднених з народом ворожої платформи; 3) підтримка культурно близьких та/або не досить сильних народів, які протистоять ворожій платформі або є її союзниками [3] Тож, з'ясування динаміки відносин «ядро-платформа» – «лімітроф-периферія» визначає певний формат сучасних міждержавних взаємодій.

Заслугує на увагу розвиток теорії лімітрофу у науковому доробку російської дослідниці Н. Комлевої, яка доводить, що створення і застосування лімітрофу на зламі ХХ–ХХІст. перетворилося на геополітичну технологію, яка цілеспрямовано використовується не тільки потужними державами, але й акторами недержавної природи [1]. Авторка видзначає, що

сьогодні лімітроф – не просто сукупність прикордонних держав, що географічно прилягають до певної держави, а й сукупність держав і недержавних акторів, простори яких міцно контролюються більш могутньою державою, яка в такому випадку виступає, за визначенням Н. Комлевої, у ролі «геополітичного тьютора» (англ. tutor – той, хто повчає, керує). Оскільки в постмодерну епоху в ієрархії геополітичних просторів домінує інформаційно-ідеологічний простір, то лімітроф, крім економічного, набуває ідеологічної та інформаційної природи і взагалі може бути географічно віддаленим від свого геополітичного тьютора, позаяк включеним у його економічний та інформаційно-ідеологічний простір. Лімітрофні зони може створювати будь-яка держава для власного посилення та оволодіння усіма типами ресурсів. Однак тільки наддержава має можливості вибудувати багаторівневу лімітрофну ієрархію, фактично за мережевим принципом. Лімітрофні держави потенційно є об'єктом для ударів, що призначалися державі-тьютору, яка зберігає свої ресурси майже цілком. Крім того, лімітроф може бути обраний своїм тьютором як плацдарм реального політичного (навіть військового) конфлікту. Традиційно, структуру лімітрофу складають держави з найнижчим геополітичним статусом; їх зовнішня політична орієнтація визначається тією державою, під патронатом якої знаходиться даний лімітроф. Тож, лімітроф не є справжнім суб'єктом геополітики, оскільки виступає об'єктом геополітичної гри великих держав та інших акторів міжнародних відносин.

У сучасній вітчизняній політології термін «лімітроф» стосовно України активований українським філософом і політологом М. Михальченком, який визначає ним проміжний стан України, міжцивілізаційний простір між західною і російсько-євразійською цивілізацією. Притому, Європа (країни-члени НАТО) вважає східні кордони України лінією розламу між Європою та Росією, а Росія вважає західні кордони України лінією розламу між НАТО й простором країн СНД, позначаючи його як зону своїх особливих інтересів [2].

Отже феномен лімітрофності є досить дискусійним у науковій царині, що надає йому ще більшої актуалізації як у сучасному геополітичному дискурсі, так і в реаліях геополітичних взаємодій провідних суб'єктів геополітики. Особливе занепокоєння викликає те, що, на жаль, українська наукова спільнота поки що пасе задніх в цьому сенсі, а от активність і російських науковців, і геостратегів тут очевидна. Між тим, Україна наразі зазнає на собі апробацію геополітичних технологій лімітрофізації з боку значно потужніших світових акторів. Тому на порядку денному вітчизняної геополітичної і теорії, і практики – розробка власної геополітичної суб'єктності у протистоянні системній експансії держав-домінуючих центрів світового ладу.

Література

1. Комлева Н.В. Лимитороф как геополитическая технология. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // elar.urfu.ru/bitstream/10995/19245/1/iurp-2010-78...
2. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К.: Ин-т социологии НАЕУ, 2001. – 440 с.
3. Розов Н.С. Геополитика, геоэкономика и геокультура: взаимосвязь динамических сфер в истории России. // Общественные науки и современность. – 2011. – №4. – С. 107-121.
4. Цымбурский В.Л. Россия – Земля за Великим Лимитрофом: Цивилизация и ее геополитика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 144с.

Логвінчук А.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Головною умовою існування та розвитку суспільства є соціально-комунікативна діяльність. Без спілкування, обміну інформацією між індивідами не можливі інтелектуальна еволюція людства, розвиток виробництва, спадкоємність суспільних відносин, збагачення соціальної пам'яті, нові досягнення матеріального і духовного життя. Сучасні дослідники соціогенезу доводять, що соціальна комунікація – це глибинний базис матеріального виробництва та необхідний фактор прогресу будь-якого виду суспільного устрою.

Серед авторів, які досліджують проблему комунікації, її соціального політичного аспектів можна відзначити Т. Парсонс, П. Сорокін, Н. Луман, Н.К. Дніпренко, А. Баровська, Г.В. Островська, Г.Г. Почепцов та ін..

Метою даної роботи є розкриття поняття «соціальна комунікація» та вираження її у владному аспекті.

Що ж до поняття «комунікація», то воно є смисловим аспектом соціальної взаємодії, однією із найбільших загальних характеристик будь-якої діяльності, включаючи управлінську.

Під комунікацією розуміється процес перекодування вербальної у невербальну та невербальної у вербальну сферу. Історично комунікацією було саме це: примус іншого до виконання тої чи іншої дії. Тобто для комунікації має значення перехід від говоріння Одного до дій Іншого. Саме задля цього реалізується передача значень між двома різними автономними системами, якими виступають дві людини [5; с. 342].

«Комунікація» має досить широке тлумачення. Її можна визначити як форму зв'язку, як один із проявів інформаційного обміну або обміну інформацією між живими істотами у процесі їх безпосереднього спілкування за допомогою технічних засобів [2].

Якщо люди не зможуть обмінюватися інформацією, то зрозуміло, що вони не зможуть працювати разом, формулювати мети і досягати них.

Більшість існуючих визначень можна віднести до одного з двох головних класів: ті, що розглядають комунікацію як лінійний процес передачі повідомлень від одного або кількох відправників адресатам, та ті, що розглядають його як процес формування поглядів і обміну ними. Особливу увагу в останньому випадку приділяють тому, як інформаційні повідомлення взаємодіють з людьми і впливають на формування їхніх поглядів. Як рекомендує Фіске, ми можемо об'єднати обидві концепції, визначивши поняття комунікації як «процес соціальної взаємодії за допомогою інформаційних повідомлень» [4; с. 137].

На думку П. Сорокіна комунікацію слід розуміти як обмін почуттями, ідеями, вольовими імпульсами, тобто взаємодію людей на психічному рівні.

Однак, комунікації – це складний процес, що складається з взаємозалежних кроків, кожний з цих кроків дуже потрібний для того, щоб зробити наші думки зрозумілими іншій особі.

Комунікації – це всепроникаючий і складний процес, який включає людей, що розмовляють під час особистого спілкування або в групах, на зборах, ведуть розмову по телефону чи читають і складають службові записки, листи і звіти. Таким чином, комунікація розглядається як спілкування за допомогою слів, букв, символів, жестів і як спосіб, за допомогою якого висловлюється відношення одного працівника до знань і розуміння іншого, досягається довіра, взаємоприйняття поглядів тощо [4; с. 138].

Соціальна комунікація – це обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілим рядом соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві.

Виділяються три основні (базові) функції соціальної комунікації:

1. Інформаційна функція означає, що завдяки соціальній комунікації в суспільстві передається інформація про предмети, їх властивості, явища, дії та процеси.

2. Експресивна функція визначає здатність соціальної комунікації передавати оціночну інформацію про предмети або явища.

3. Прагматична функція означає, що соціальна комунікація є засобом, який спонукає людину до певної дії та реакції.

Яскравим прикладом соціальної комунікації у політичній системі виступає взаємодія органів влади та суспільства. Це формування політичного іміджу, нав'язування тих чи інших кандидатів, конструювання «потрібної» правової свідомості виборців, та й вся агітаційна політика в цілому.

На сьогодні питання комунікативної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, ЗМІ, громадськості розпорошені в низці нормативно-правових актів, частину з яких становлять рішення Кабінету Міністрів України. Через це важливі інструменти (консультації з громадськістю, громадська експертиза тощо) поширюються тільки на виконавчу гілку влади. Відсутні загальні стандарти інформаційного обміну між владою та громадськістю. Досі не визначеними залишаються механізми здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади та організації процесу роз'яснювальної роботи.

Слід зазначити, що в органах законодавчої та судової влади України немає підрозділів зі зв'язків з громадськістю, а комунікативне забезпечення обмежується функціонуванням прес-служб [3; с.26].

Формування системи комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової комунікації і громадськістю віднесено до основних напрямів реалізації державної комунікативної політики. Відтак, у Законі України «Про основні засади державної комунікативної політики» [1] мають бути визначені конкретні заходи, спрямовані на реалізацію цього завдання.

Таким чином, жодна владна політика не може реалізовуватися без комунікації. Дане спілкування здійснюється через засоби масової інформації. Однак дедалі частіше помічають, що імідж політиків, створений ЗМІ, і кампанія у засобах масової інформації більше впливають на політичні результати (і, отже, є більш впливовим компонентом державної влади), ніж фактичний зміст і спрямування політики уряду чи окремої партії.

Література

1. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики» : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 85-р від 13.01.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85-2010-%F0&new=1>
2. Баровська А. Комунікація влади та громадськості: інституційний аспект [Електронний ресурс] / А.Баровська. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/293>
3. Дніпренко Н. К. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади / Н. К. Дніпренко. – К.: ТОВ «Вістка», 2008. – 41с.
4. Осовська Г.В. Основи менеджменту: навчальний посібник / Г. В. Осовська. – К.: Кондор, 2006. – 664с.
5. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К.: Ваклер, 2001. – 656с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ: СПЕЦИФІКА ТА ФУНКЦІЇ

Актуальність політологічного дослідження діяльності політичного класу обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку, під впливом глобалізаційних процесів та інформаційних технологій відбуваються істотні зрушення у взаєминах громадянина і влади, умовах діяльності політичного класу, трансформації їх суспільної ролі та функцій.

У дослідженнях діяльності політичного класу постає необхідність враховувати формування комунікативних механізмів взаємодії влади та суспільства, елітних груп, представників мас-медіа під впливом процесів медіатизації політики, плюралізації політичного простору, демократизації соціальних відносин.

Дослідження діяльності політичного класу набуває особливої актуальності у перехідні періоди, які супроводжуються кризою довіри між суспільством та владою, необхідністю пошуку механізмів підвищення ефективності діяльності еліт, демократизацією процесу прийняття та реалізації політичних рішень.

Політичний клас у науковому дискурсі інтерпретується в етично нейтральному значенні, що обумовлено історично та методологічно. По-перше, політичний клас характеризується значним впливом на владу та управління, конкуренцією за доступ до владних ресурсів, динамізмом, ієрархією. По-друге, за своєю сутністю, політичний клас – це не лише ті, хто займає відповідні посади («еліта» за формальними ознаками), а й ті, хто на різних етапах відіграє важливу роль у прийнятті політичних рішень, реалізації політичного курсу, тобто – суб'єкти політичної діяльності.

Політична теорія відзначається перманентною увагою до таких груп (правлячі верстви, аристократія, еліта, політичний клас, номенклатура, олігархія та ін.), досліджуючи проблеми ротації політичних еліт, конституційно-правові, інституційні, функціональні, комунікативні та процесуальні основи діяльності політичного класу.

Серед зарубіжних авторів слід відзначити Т. Боттомора, Р. Дарендорфа, А. Лейпгарта, Й. Шумпетера, Р. Даля, Ю. Габермаса, Д. Растоу та ін.

Дослідженню діяльності політичного класу в українському суспільстві присвячено роботи Є. Бистрицького, М. Головатого, В. Горбатенка, В. Кременя, М. Обушного, А. Пахарєва, М. Пірен, П. Шляхтуна та ін.

У сучасних умовах проблеми світоглядних орієнтацій політичного класу, підвищення рівня політичної культури еліт та політичної активності громадян, усвідомлення місця і ролі політичної влади, відповідальності за власний раціональний вибір форм та напрямків діяльності з боку еліт стають одними із головних. У ХХ столітті у дослідженнях діяльності політичного

класу актуалізуються наступні проблеми: монополізація політичного ринку з боку елітних груп; елімінування з політичного простору демократичних принципів ротації еліт; загострення конфліктів між владою та суспільством; посилення конкуренції еліт.

Окремо слід наголосити на відмінностях у трактуванні сутності діяльності політичного класу у представників двох європейських моральних доктрин – лібералізму та комунітаризму.

Перший підхід зобов'язаний своїм виникненням формування сучасної концепції політичного в лоні європейської цивілізації у Новий час і традиційно відтворюється ліберальною думкою. Тут діяльності політичного класу нерозривно пов'язується з правом як головною метою політичного суспільства (Дж. Ролз, Т. Нозік, Р. Дворкін та ін.).

Для античної парадигми, представників німецької класичної філософії (передусім Г.-Ф. Гегеля) та сучасних авторів комунітарної парадигми соціальних та політичних досліджень характерним є осмислення діяльності політичного класу в контексті орієнтації на загальне благо як вищу мету політики. Цей підхід генетично пов'язаний з ідеями античних мислителів – Платона, Аристотеля, Цицерона, і проходить через твори Г.-Ф. Гегеля до сучасних комунітаристів (Ч. Тейлор, А. Макінтайр та ін.).

У сучасних умовах діяльності політичного класу обумовлена наступними соціальними факторами. По-перше, становленням інформаційного суспільства. Один із головних викликів сучасної доби полягає у тому, що соціальна основа політичної влади поступово трансформується та заміщується, або опосередковується масовими комунікативними процесами та обумовлює відповідний формат публічної інтеракції еліт, впливає на ротацію еліт. По-друге, відмовою від авторитарного стилю правління на користь механізмів здійснення влади демократичним шляхом. Усвідомлення зростаючої необхідності політичної участі індивідів у демократичному процесі призводить до міфологізації й гіперболізації ступеня їхньої участі в процесі прийнятті політичних рішень інформаційної доби, посилює політичну відповідальність політичного класу.

У сучасних умовах діяльності політичного класу обумовлена комунікативними чинниками: політична діяльність еліт починається з процесу інтерпретації інформації, інтеракція еліт розгортається у специфічному комунікативному просторі, структура та правила якого формуються під впливом мас-медіа.

Таким чином, відбувається поступова трансформація функцій політичного класу – від класичних функцій (політичного управління, агрегації та представництва групових інтересів, ідеологізації політичного простору, визначення загального суспільного інтересу, політичної інтеграції та ін.), до функцій у інформаційному суспільстві – комунікативної, репрезентативної, символічної.

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ДОСВІД ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Процес трансформації соціально-економічної та політичної систем в країнах Центрально-Східної Європи, що розпочався на зламі 1980-1990-х років не має аналогів у світовій практиці. У результаті переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки, від тоталітарно-авторитарних режимів до демократії, а подекуди – створення національної державності, – країни вирішували консенсусну для їх громадян мету – повернення до європейської цивілізації.

Не викликає сумнівів факт, що колишні соціалістичні держави продемонстрували менше ніж за десятиліття вражаючі успіхи на шляху формування демократії та ринкової економіки. Для проходження аналогічного шляху низці країн Заходу довелося очікувати багато десятиліть. Саме тому досвід постсоціалістичних суспільств є надзвичайно інформативним, з теоретичної точки зору, для науковців, і корисний для застосування у політичній практиці, певною мірою і в Україні.

Соціально-політичні зміни, що були започатковані в країнах Центральної Європи у другій половині 1980-х років мали наслідком фіаско систем планової економіки, централізованого управління, комуністичної ідеології. Швидка руйнація політичних режимів, які склалися після Другої світової війни завдяки зовнішньому фактору, а саме втручання Радянського Союзу, була зумовлена комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Можна з впевненістю стверджувати, що криза «реального соціалізму» мала регіональний масштаб. Про це свідчать спільні витоки, хронологічна синхронність та відносна схожість і взаємопов'язаність процесів, що охопили Центральну Європу наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Політичні трансформації були підготовлені процесом визрівання елементів громадянського суспільства, які сформувалися у другій половині ХХ століття чи збереглися з довоєнних часів, навіть, в умовах тоталітаризму і авторитаризму. Їх основним вектором був перехід до демократії як політичної системи, заснованої на духовному, економічному та політичному плюралізмі, повазі до прав і свобод громадянина й взаємній толерантності [2, с. 45].

Як вже було згадано, для характеристики змін, які відбулися у регіоні, вчені подекуди використовують термін «демократичні революції», який, водночас, уточнюють у форматах «оксамитової» («ніжної») чи «переговорної» революції. Суттєва різниця між ними є відсутньою, однак прийнято вважати, що для характеристики перетворень у Чехословаччині, Болгарії та Сербії доцільнішим є застосування терміну «оксамитова революція». Адже

незважаючи на обставину, що переговорний потенціал у цих країнах також використовувався, основну роль у започаткуванні змін відіграв неозброєний «тиск вулиці» – велика кількість мітингів та демонстрацій, – яким комуністична влада або не наважилася протистояти, або ж не мала відповідних силових ресурсів для їх насильницького розгону. Водночас, в Угорщині та Польщі перехід до нової політичної системи відбувався саме у переговорному форматі, а роль мітингів та демонстрацій була другорядною.

Проте, незважаючи на наявність багатьох спільних елементів у трансформаційних процесах, кожна з країн мала свої унікальні риси, зумовлені національними особливостями розвитку до і після Другої світової війни та специфікою функціонування політичних еліт.

Після перемоги «оксамитової революції» і персонального оновлення вищих владних інституцій у Чехословаччині склалися сприятливі умови для початку широкомасштабних демократичних реформ. Політичний процес в Чеській Республіці вступив у нову фазу – демократизацію, основним завданням якої стало формування демократичного конституційного ладу. Слід зауважити, що вибір конституційних норм є критичним для держав, які здійснюють перехід до демократії, оскільки вони визначають змістовне наповнення основних політико-публічних інститутів суспільства.

У першу чергу спробуємо визначити основні передумови, традиції та суб'єктивні обставини, що зумовили вибір чеською політичною елітою інститутів, які упродовж вже двох десятиліть, що минули з початку демократизаційних процесів довели свою життєздатність та ефективність.

По-перше, цей успіх можна частково пояснити за допомогою теорії «залежності від попереднього розвитку», адже Чехію вважають єдиною країною Центральної Європи, яка мала достатньо тривалий та успішний досвід демократичного розвитку як ядро Чехословацької Республіки (1918-1938 роки), тому під час і після «оксамитової революції» для чехів демократія сприймалася як єдина можлива альтернатива суспільного розвитку, а авторитарні тенденції в постсоціалістичний період не мали суттєвого прояву.

По-друге, чеські реформатори змогли ефективно використати так званий «медовий місяць» – період після початку демократизації – для проведення найважливіших реформ, зокрема прийняття базових законодавчих документів, які визначили інституційний дизайн держави, до того ж, зробили цей вибір, на відміну від «невдах-реформаторів», описаних Дж.Сарторі, вдало [4, с. 136].

Третім магістральним фактором стало обрання чеською політичною елітою найбільш вдалої для розвитку демократії форми державного правління – парламентської республіки. Емпіричний досвід показує, що рівень «виживання» парламентських демократій значно вищий, аніж президентських. Значна кількість дослідників наполягає на тому, що президенська система є руйнівною для нових демократій. Позаяк президенти, бажаючи максимізувати свій контроль над політичним процесом, прагнуть домінування над законодавчим органом та виводять виконавчу владу за межі впливу політичних сил парламенту, а пов'язані між собою партії, які репрезентують інтереси

бюрократичних елементів колишнього режиму, маючи більшість у парламенті, прагнуть делегувати повноваження від парламенту в руки сильному президенту.

Утвердженню інституту парламентаризму в Центральній Європі, і в Чеській Республіці зокрема, сприяв лібералізм політичних еліт. У жодній з країн «класичної» Центральної Європи не був здійснений вибір на користь президентської республіки. Політична верхівка суспільства вважала, що сильний президент може послабити розвиток демократичного процесу і спричинити відродження автократичних тенденцій. Проте слід зазначити, що В.Гавел у Чехословаччині, Л.Валенса в Польщі намагалися зміцнити інститут влади президентства. Втім парламенти й громадська думка не підтримали цих намірів.

Нова чеська політична еліта при виборі форми державного правління керувалася і логікою боротьби за владні ресурси держави. Як показала практика транзитивних суспільств Центрально-Східної Європи, представники старих еліт, обирали президентську модель, прагнучи контролювати процес управління країною і не створювати суттєві шанси для контролю за своєю діяльністю для опозиції. Нові ж лідери, які піднялися на антикомуністичній хвилі, надавали перевагу парламентській системі, оскільки вона відкривала ширші можливості доступу до влади.

Таким чином, можемо стверджувати, що політична еліта відіграла важливу роль в процесі демократичних перетворень країн Центрально-Східної Європи. Виявлено, що забезпечення сталості функціонування демократичного політичного режиму у Чеській Республіці було обумовлено низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів. Суб'єктивним фактором успішних перетворень в Чеській Республіці можна вважати спроможність чеської політичної еліти запобігти на початку 1990-х років політико-управлінській кризі. Політична еліта Чеської Республіки сконсолідувалася навколо пріоритетів державної політики, що стало основою для успішних перетворень у соціально-політичній сфері. Двадцятирічний досвід показав, що нова політична система здатна до подолання суспільно-політичних криз без загрози демократичному порядку. Комплекс цих факторів дає підставити стверджувати, що повернення до тоталітарно-авторитарних тенденцій у Чеській Республіці є неможливим.

Література

1. Зеленько Г. Контексти політичного лідерства на постсоціалістичному просторі / Галина Зеленько // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 136-146.
2. Лемак В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації / Василь Лемак. – Ужгород: «Ліра», 2002. – 248 с.
3. Марадик Н. Перехід до демократії в Чеській Республіці / Наталія Марадик. – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2012. – 174 с.

4. Петрушка Н. Вибір інституційного дизайну публічної влади як фактор консолідації демократії в країнах Центральної та Східної Європи (на прикладі Чеської Республіки) / Мирослава Лендъел, Наталія Петрушка // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. – № 5 (61). – С. 135-140.

Мельничук І.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ІРАНУ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Сучасна зовнішньополітична стратегія Ірану базується на концептуальній основі, яка передбачає його перетворення у провідну державу Близького та Середнього Сходу і розглядається як завдання здійснення історичної місії Ісламської Республіки Іран (ІРІ). У реалізації іранського проекту є дві основні складові – геоекономічна і цивілізаційна.

На початку 1990-х рр. XX ст., одразу ж після розпаду СРСР, Іран значно активізував свою діяльність у нових державах Центральної Азії, у першу чергу, – у Таджикистані, Узбекистані та Туркменії, намагаючись захопити нові ринки збуту для своїх товарів. Крім того прагнення ІРІ спрямовані на досягнення контролю над шляхами експорту центральноазіатських енергоресурсів. Щодо другої складової проекту, то на думку російського експерта О. Князева один із важливих ідеологічних концептів офіційної зовнішньої політики Ірану – ідея «експорту ісламської революції» або як писав З. Бжезинський у своїй відомій праці «Велика шахівниця» «... відродження ісламу у Середній Азії стало органічною складовою прагнень нинішніх правителів Ірану» [2, с. 137] не може у повному обсязі бути застосована до держав Центральної Азії, оскільки шиїтська доктрина Ірану не зовсім прийнятна у регіоні, в якому переважають сунніти [4].

Виключенням з цього ряду є Таджикистан, етнокультурна та мовна близькість яких обумовила більш високий рівень взаємин обох держав. Ця специфіка ірано-таджицьких відносин стала одним із важливих шляхів розширення сфери свого політичного та специфічного ідеологічного впливу. Проте з самого початку претензії іранських політичних кіл на домінування у Таджикистані зустріли опір з боку Російської Федерації. Як зазначив з цього приводу відомий російський політик Є. Примаков «на початковому етапі російсько-іранських стосунків з таджицької проблематики, коли стала зрозумілою безперспективність посилення іранських позицій у Таджикистані, вплив Ірану, включаючи «фізичну присутність» у Таджикистані значно послабився [6, с. 65]. Однак, незважаючи на це, іранський політичний істеблішмент продовжує розглядати Таджикистан не

просто як важливого політичного партнера у регіоні, але і як частину «Великого Ірану». Важливе місце у цій взаємодії займає переважно ідеологічний концепт «Арійської єдності», який передбачає інтеграцію іраномовних держав регіону та створення у перспективі якоїсь етноорієнтованої осі Тегеран-Кабул-Душанбе. Як зауважив з цього приводу Президент Ірану Махмуд Ахмадинежад «у нас все повинно бути єдиним – економіка, культура та мистецтво; слід зняти усі перешкоди, які нас розділяють». Водночас надзвичайно важливою є інша теза, суть якої полягає у тому, що «безпека Таджикистану і Афганістану залежить від Ірану, а безпека Ірану залежить від безпеки у цих державах» [4].

Поряд з Таджикистаном, певна специфіка присутня також в ірано-туркменських відносинах, що обумовлено безпосереднім сусідством обох держав. Автор погоджується з думкою, що «головна особливість взаємин між Туркменістаном та Іраном полягає у тому, що взаємна привабливість двох держав базується на відсутності іншого вибору [5]. Доречно зауважити, що для Ірану чималий інтерес представляє така особливість міжнародного статусу Туркменістану як проголошення постійного нейтралітету основою своєї зовнішньої політики. Для Ірану особливо важливо те, що нейтралітет служить стримуючим фактором, який дозволяє Ашхабаду дистанціюватися від участі у міжнародних блокових структурах.

Загалом іранську центральноазіатську політику усього пострадянського часу можна охарактеризувати як достатньо збалансовану. Певним етапом, який дозволяє вести мову про окремі моменти її корекції можна вважати 2005 р., тобто зміну керівництва у самому Ірані, коли до влади прийшли неоконсерватори. Вони синтезували у своїй зовнішній політиці одразу кілька парадигм попереднього періоду[4]: досягнення статусу регіональної держави (доктрина останнього шаха М. Р. Пехлеві), максимум прагматизму в економіці (концепція президента А. А. Хашемі-Рафсанджані), послідовна інтеграція у світову економіку (ідеї президента С. М. Хатамі). На сучасному етапі щодо держав Центральної Азії ці стратегії реалізуються уже з врахуванням досвіду (як позитивного, так і негативного) пострадянського періоду.

Більш детально основні постулати нового неоконсервативного керівництва були висловлені у листопаді 2005 р. у Тегерані на 13-й міжнародній конференції «Регіональний розвиток: взаємодія та зіткнення стратегій», на якій було окреслено нові акценти у стратегії Ісламської Республіки Іран у регіоні Центральної Азії та Кавказу на найближчу перспективу. Так, один із керівників Ірану Мохсен Резаї заявив, що «через двадцять років Іран повинен стати розвинутою державою і зайняти перше місце у регіоні з економічного, наукового та культурного розвитку» [7]. Більше того відповідно до розробленої в Ірані стратегії «Двадцятирічна перспектива» наголошується, що «Іран стане натхненником ісламського світу та цивілізаційноутворюючою державою з революційною та іранською ідентичністю, реалізуючи конструктивну та ефективну взаємодію у міжнародних відносинах [8].

Однак риторика іранських керівників не завжди співпадала як з політичними реаліями, так і з власними планами. Зокрема можна констатувати відсутність яких-небудь остаточно сформульованих нових пріоритетів іранської центральноазійської та закавказької політики. Практично керівництво ІРІ залишило у певному «вакуумі» взаємини з сусідніми державами СНД, хоча при цьому не спростовують важливість цих держав для регіональної політики» [3].

Одним із фундаментальних постулатів зовнішньополітичної стратегії ІРІ у Закавказзі та Центральній Азії стала теза про невтручання зовнішніх гравців у внутрішні справи регіону. Особливо це стосується регіону Каспійського басейну, де Іран відстоює свої позиції у питаннях визначення правового статусу цього водного ресурсу. Іранська сторона вважає, що будь-які зовнішні рішення та дії (чи то з боку США, чи з боку Росії) приведуть до негативних наслідків та нанесуть шкоду регіональній співпраці. Президент Ірану переконаний, що «великі держави переслідують свої власні інтереси у регіоні, а тому їх не цікавлять інші держави» і виходячи з цього М. Ахмадинежад озвучив позицію Тегерану щодо каспійської проблематики: «Іран вважає, що усі питання, які стосуються Каспію, розташованого «у серці регіону», повинні вирішуватися «спільними зусиллями прибережних держав виключно в їх інтересах» [1].

Важливою складовою успішного розвитку держав регіону іранська сторона вважає пошук внутрішніх ресурсів з метою політичного, соціально-економічного, культурного розвитку Центральної Азії та Кавказу, що дозволить посилити міру взаємної інтеграції та вийти на новий рівень формування регіональної системи безпеки. При цьому важливими аспектами мирного співіснування є, на думку іранського президента, зміцнення стабільності та безпеки у регіоні шляхом розробки механізмів спільного протистояння тероризму, екстремізму, наркоторгівлі та контрабанді [3]. У цьому контексті Тегеран прагне налагоджувати співпрацю у рамках багатосторонніх структур, зокрема Шанхайська Організація Співпраці (ШОС), в якій Іран має статус спостерігача і через яку одержує можливість взаємодіяти з окремими багатосторонніми утвореннями на території СНД.

Отже, можна припустити, що особливе місце у регіональній політиці Ірану в Закавказзі та Центральній Азії буде приділено зміцненню регіональної економічної співпраці. Пріоритетом тут залишаються такі сфери, як транспорт, енергетика, торгівля, а також екологія (остання – з прив'язкою до Каспію). На думку автора доповіді подібна політика буде продовжуватися, що ще раз підкреслює схильність нинішнього іранського керівництва до проведення звичайної і практичної Realpolitik, а не якоїсь форми релігійного месіанства.

Література

1. Багиров Э. Приоритеты внешней политики Ирана и проблемы региональной безопасности на Южном Кавказе на рубеже XX-XXI вв./ Эльнур Багиров. – М. : РУДН, 2006. – 301с.
2. Бжезінський Зб. Велика шахівниця / Збігнєв Бжезінський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
3. Вартанян А. М. Новые аспекты региональной стратегии Тегерана в регионах Центральной Азии и Закавказья / А. М. Вартанян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iran.ru/news/analytics/36249/Novye_aspekty_regionalnoy_strategii_Tegerana_v_regionah_Centralnoy_Azii_i_Zakavkazya (Дата перегляду – 29.09.2014).
4. Князев А. Региональная стратегия Ирана в Центральной Азии – эволюция и приоритеты / А. Князев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ia-centr.ru/expert/963/> (Дата перегляду – 29.09.2014).
5. Месамед В. И. Иран-Туркменистан: что впереди / В. И. Месамед [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/09-02-07.htm> (Дата перегляду – 29.09.2014).
6. О пребывании Е. М. Примакова в Кабуле и Тегеране// Дипломатический Вестник. – М. : МИД РФ, 1993. – № 15-16. – С. 65.
7. Резаи М. Через двадцать лет Иран станет сильной и развитой страной / Мохсен Резаи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iran.ru/news/politics/36024/Mohsen_Rezai_Cherez_dvadcat_let_Iran_stanet_silnoy_i_razvitoy_stranoy (Дата перегляду – 29.09.2014).
8. Сажин В. Иран– региональная супердержава? / В.Сажин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1147101660> (Дата перегляду – 29.09.2014).

Милосердна І.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА: СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ В ПОЛІТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ

В сучасних умовах все більшої актуальності набуває дослідження проблеми ефективного політичного управління, яке представляє собою систему суб'єкт-об'єктних відносин, що пов'язані між собою владними відносинами та зворотним зв'язком.

Одним з центральних елементів політичного управління виступає саме політична влада. Перш ніж визначити роль політичної влади в політичному управлінні, необхідно розкрити сутність даного феномену.

Поняття «влада» застосовується в дуже широкому значенні. Під владою розуміється, як правило, здатність її суб'єкта – окремої людини, керівництва організації, великої корпорації або зацікавленої групи та ін. – нав'язувати свою волю іншим людям, колективам, організаціям, розпоряджатися та управляти їх діями, використовуючи різного роду насильницькі та ненасильницькі засоби та методи, для того, щоб пристосувати їх поведінку до власних інтересів. Але при цьому не можна забувати той факт, що влада – це перш за все суспільні відносини між тими, хто нею володіє (можновладцями), і тими, на кого вона поширюється (підвладними) [8, с. 105]. Таке розуміння влади тісно пов'язано з думкою щодо сутності політичного управління.

Взагалі, коли говоримо про владу, то маємо, перш за все, визначити сутність цього поняття. Так, доцільно дати таке значення терміна «влада» як: «1. Право управління державою, політичне панування, права і повноваження державних органів. 2. Органи державного управління, уряд, посадові особи, керівництво. 3. Право і можливість розпоряджатися, керувати, управляти ким-небудь або чим-небудь. 4. Могутність, панування, сила. Ваша влада – як вам завгодно, ваша справа. У моїй (твоїй, його і так далі) влади – залежить від мене, стосується мене. У владі або під владою – під впливом, під діями. Віддатися у владу, віддатися або віддатися владі – підкоритися кому-небудь або чому-небудь, опинитися під впливом когось чи чогось. Втрачати владу над собою – втрачати самоволодіння. Дієслово «володарювати» використовується в значеннях управляти, правити (країною, державою), підпорядкувавши своїй волі, розпоряджатися ким-небудь або чим-небудь, керувати, надавати вплив, підпорядковувати своєму впливу [4, с. 183–184].

Що ж до політичної влади, то її можна визначити як здатність і право одних соціальних суб'єктів здійснювати свою волю стосовно до інших, веліти і управляти іншими, спираючись на силу, авторитет і права. На думку Б. Кухти поняття «політична влада» розкривається через вужчі поняття: «політичне панування», «авторитет», «могутність», а С.С. Бульбенюк розглядає владу крізь призму дихотомій: «влада-особа», «влада-панування», «влада-управління», що вказує на її «триєдність» – можливість вияву влади як психологічного, соціального та політичного феноменів одночасно. Так, тлумачення такої дихотомії краще відобразити через взаємодію влади та суспільства. Виходячи з цієї точки зору, влада розглядається як універсальний механізм життя суспільства, повноцінне функціонування якого вимагає управління людьми. Але необхідно, щоб чинна влада не зазнавала ніяких спотворень, послаблень і для цього, на думку І.О. Ільїна, вона має дотримуватись шістьох аксіом:

1. державна влада не може належати нікому, крім правового повноваження;
2. державна влада в межах кожного політичного союзу повинна бути єдина;

3. державна влада завжди повинна здійснюватися кращими людьми, які відповідають етичному й політичному цензу;

4. політична програма може включати в себе тільки такі заходи, які переслідують загальний інтерес;

5. програма влади може включати в себе тільки здійсненні заходи і реформи;

6. державна влада принципово пов'язана справедливістю, яка розподіляється, але що вона має право і обов'язок відступати від неї тоді і тільки тоді, коли цього вимагає підтримку національно-духовного державного буття народу [2, с. 295, 296, 298, 300, 302-303, 305].

З наведених поглядів щодо розуміння влади, її політичного різновиду, а також її взаємодії з політичним управлінням можна виокремити що однією з детермінант, що визначає та стимулює таку інтеракцію є наявність певних інтересів, які виступають свого роду «двигуном», за допомогою якого відбувається рух всесвіту. Кожна людина має свої інтереси й потреби, у задоволенні яких і полягає зміст людського існування. Існування людини без потреб, як зазначав Л. Фейєрбах, «є марне існування. Що взагалі позбавлене потреб, те не має потреби в існуванні» [7, с. 123]. На думку С. Рябова, інтерес представляє собою об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта (окремої людини, соціальної спільноти), який складається з усвідомлення ним власної потреби та з'ясування умов і засобів її задоволення.

У сучасній політичній науці прийнято поділяти інтереси на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивними інтересами є ті ефекти, що справді зачіпають людей, незалежно від того, чи усвідомлюють їх люди; суб'єктивними інтересами є, безперечно, ті речі, які, на думку людей впливають на них [5, с. 169]. Особливістю є те, що вони не взаємовиключають один одного, а навпаки, взаємопов'язані. У політичному житті, політичному управлінні інтереси визначаються та активуються у процесі їх представлення певними політичними партіями, організаціями, установами.

При визначенні політичної влади в суспільстві та її ролі в політичному управлінні необхідно враховувати характер її розподілу. Так владу розподіляють на горизонтальну та вертикальну. Горизонтальний поділ влади має місце між елементами політичного управління на одному й тому ж рівні.

Під вертикальним розподілом влади можна розуміти відносини, що існують між різними рівнями політичного управління. В будь-якій системі правління існують щонайменш два рівні: загальнонаціональний (або центральний) та місцевий, що включає до себе міста, селища. І в залежності від того чи існує проміжний рівень між зазначеними двома – регіональний, можна говорити або про федеративний устрій (якщо є такий рівень), або про унітарний (в якому він відсутній) [6, с. 100].

Таке розподілення політичної влади дає можливість пояснити здійснення політичного управління також на двох рівнях: на горизонтальному (інституційному), коли функції політичного управління виконують певні інститути. Крім зазначено до такого рівня розподілення при демократичному

режимі держави прийнято відносити й відносини між владою та громадянським суспільством. Що ж до другого рівня – вертикального, то для нього характерним є здійснення політичного управління центром та регіонами, координація їх дій, прийняття та реалізація рішень.

Розгляд управління у контексті здійснення політичної влади має свою специфіку – воно вимагає максимального врахування інтересів суспільства в цілому та його окремих соціальних груп, верств, класів. Політична влада у будь-якому суспільстві виступає необхідною умовою життєдіяльності його соціальних груп. Вона є засадою їх єдності та ефективного функціонування. Відтак, політичну владу можна розглядати в якості провідного організатора політичного управління в суспільстві.

Література

1. Бульбенюк С. С. Феномен політичної влади крізь призму дихотомій «влада – особа», «влада – панування», «влада – управління» / С. С. Бульбенюк // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Щоквартальний науковий журнал / М-во культури і туризму України; Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв: Видавництво «Міленіум». – 2009. – № 4. – С. 136-140.
2. Ильин И. А. Собрание сочинений в десяти томах / И. А. Ильин. – М. : Издательство «Русская книга», 1994. – Т. 4. – 1994. – 622 с.
3. Кухта Б. Політична влада та її вирішення / Б. Кухта. – Львів : ЦПД, 2006. – 240 с.
4. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистических исследований / [Под ред. А. П. Евгеньевой] – 4-е изд., стер. – М. : Полиграфресурсы, 1999. – Т. 2. – 1999. – 736 с.
5. Стоун Д. Парадокс політики: Мистецтво ухвалення політичних рішень. / Д. Стоун. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2000. – 304 с.
6. Технології політичної влади: Зарубіжний досвід: Книга-дайджест / [В. М. Іванов, В. Я. Матвієнко, В. І. Патрушев, І. В. Молодих.] – К. : Вища школа, 1994. – 263 с.
7. Фейербах Л. Избранные философские произведения: В 2-х т. / Л. Фейербах. – М. : Госкомиздат, 1955. – Т. 1. – 1955. – 676 с.
8. Шахмалов Ф. Теория государственного управления / Феликс Шахмалов. – М. : ЗАО «Издательство экономика», 2002. – 638 с.

СУТНІСТЬ НЕЛІБЕРАЛЬНИХ ДЕМОКРАТІЙ

Актуальність даної теми обумовлена високою політичною необхідністю проаналізувати сутність неліберальних демократій. Осмислити, вивчити та проаналізувати даний феномен, що перебуває у фокусі уваги сучасних дослідників.

Проблематику досліджували такі вчені: Ф. Закарія «Виникнення неліберальних демократій», Л. Даймонд «Глобальна перспектива», А. Мельвіль «Демократичні транзити», Дж. Дьюї «Лібералізм і соціальні дії».

Протягом останніх століть мрія про справедливе суспільство, засноване на принципах демократичного правління, заповнює серця все більшої і більшої кількості людей. Віра в те, що демократія здатна змінити світ на краще, конкурує по своїй поширеності і ревності хіба що з основними світовими релігіями. Люди дедалі частіше плутають такі поняття як демократія і лібералізм, лібералізм та свобода, свобода та справедливий політичний устрій. Цікавою є думка Ф.Закарія, з усією впевненістю він заявляє, що «Демократія лише форма організації політичного процесу, але не суттєвий його елемент». Уже сама по собі ця теза заслуговує пильної уваги, оскільки мало не кожен зовнішньополітичний крок сучасного світу обґрунтовується потребами боротьби за розширення зони демократії. Але система аргументів і висновків автора залишає ще більше враження.

Сьогодні зі 193 країн світу 118 являються демократичними, це значний ріст, якщо порівнювати із попереднім десятиліттям. Розуміється існує цілий спектр неліберальних демократій, починаючи з країн з навмисним порушенням на подібні Аргентини, до майже тиранії на зразок Казахстану, в цих країнах вибори рідко бувають чесними, прозорими та не відображають дійсну участь народу в політиці. Термін «неліберальна демократія» навряд достатньо повно передає зміст англійського *illiberal democracy*. Говорячи про «неліберальну демократію», ми підкреслюємо не її ворожість до ліберальної демократії як інституту (і тому не позначаємо її як *non-liberal democracy*), а та обставина, що цей тип демократії не «ввів у себе» істинні цінності лібералізму. Можна припустити, що неліберальна демократія найчастіше виникає в умовах копіювання демократичних порядків в країнах, що не мали тривалої демократичної традиції, – як приклад Румунія і Росія. Але фактично вона може виникнути і там, де колись існувала демократія ліберального типу. Як показує досвід, в бідних країнах вона не «приживається», навіть якщо ці країни обирають шлях демократичного розвитку після краху «рідного» авторитаризму або перемоги національно-визвольного руху, тут найчастіше «приживається» неліберальна демократія. Вибір, який мають зробити для себе країни, що розвиваються, – це вибір між

неліберальної демократією та ліберальної автократією.[1,с.15] Причому ліберальна автократія виявляється, можливо, більш ефективним шляхом становлення ліберальної демократії. Наприклад, в останні роки Сінгапур, Перу і Росія проходять етап «неліберальної демократії», коли при впевненому економічному зростанні свобода преси, влада закону і особиста свобода будуть практично відсутні, поки не з'явиться шанс на вироблення ліберальних навичок і створення відповідних інститутів

Одних лише демократичних процедур далеко не достатньо, щоб говорити про ліберальний порядок і дотримання громадянських свобод .Багато території які успішно розвиваються, таких як Сінгапур і Гонконг, строго кажучи, не є демократичними, але відповідають вимогам, що пред'являються до ліберальної правової держави .І навпаки, дотримання формально-демократичних принципів в Югославії не завадило встановленню там автократичного режиму Мілошевича, розв'язанню етнічних чисток і громадянської війни. Цінності сучасного західного світу, пише Закарія, беруть свій початок не в грецьких традиціях, де «демократія часто припускала ,підпорядкування індивіда владі співтовариства», а в римських установах, головним з яких було «рівність всіх громадян перед законом». «Римська республіка, – продовжує він, – з її поділом влади, обранням посадових осіб на обмежений термін і акцентом на рівність перед законом з тих часів служить зразком (політичної) організації, найбільш послідовно (прийнятим за основу) при створенні Американської республіки» [3, с. 45].

Протиріччя між конституційним-лібералізмом і демократією пов'язане з об'ємом влади уряду. Конституціоналізм і лібералізм виступають за обмеження влади ,демократія-за її зосередження і використання. Тому багато лібералів що жили в 80-тих роках 19-го століття бачили в демократії силу ,що могла подавляти свободу. Токвіль наприклад застерігав від «тиранії більшості», оскільки схильність демократичного уряду вважати ,що він володіє абсолютним суверенітетом може завершитися централізацією влади. Політологи Джек Снаайдер і Едвард Менсфілд привели величезну кількість даних ,що підтверджують,що за останні 200 років демократичні держави вступали в війну значно частіше за стабільні автократичні чи ліберально-демократичні держави. Для людей демократія означає «ліберальну демократію»: політичну систему, що охоплює не лише прямі та чесні вибори, а й владу закону, поділ влади, захист основних свобод, таких як свобода слова, зборів, релігії і приватної власності. Цей набір свобод та правил називається конституційним лібералізмом. Конституційний лібералізм визначається не так процедурами виборів уряду, як цілями, які ставить перед собою уряд, серед них – захист особистості від тиску, який чиниться з будь-якого джерела, чи то церкви, суспільства або ж самої держави. В усіх своїх варіантах конституційний лібералізм виходить із того, що люди наділені невід'ємними базовими, «природними» правами й що

держава, уряд мають підпорядковуватися законам і обмежувати свою владу задля забезпечення цих особистісних прав своїх громадян.

Конституційний лібералізм і демократія різняться по суті й необов'язково йдуть разом, навіть на Заході. Зрештою, у Німеччині Гітлер прийшов до влади, перемігши на демократичних виборах. Проте на Заході в другій половині XX століття демократія і свобода злилися. На жаль, коли західну систему намагаються насадити в інших місцях, часто виходить, що демократія приживається, а свобода – ні. Лихо сучасної демократії: якщо її «запровадити», вона сама себе й зруйнує. У багатьох країнах справді вільні та чесні вибори приводять до влади фашистів, націоналістів, сепаратистів, а демократично обрані правителі ігнорують конституційні обмеження своєї влади і позбавляють громадян базових прав.

Основою «неліберальної демократії» служить або популізм, або жорсткий контроль над політичним життям. Що ж тоді служить джерелами виникнення неліберальних демократій? Звертаючись до думки Ф. Закарія можемо прослідкувати, що він не намагається шукати їх в культурі того чи іншого народу («... культури неоднорідні, – пише він, – кожен знайде в них те, що шукає»), не шукає він пояснень і в авторитарній схильності окремих правителів. Фундаментом неліберальних демократій він вважає структуру економіки відповідних країн, як правило, засновану на сировинному секторі. «Урядам країн, що розташовують рясними ресурсами надр, – стверджує Закарія, – багатство дістається занадто легко; вони розпоряджаються ним ніби за дорученням. Вони жирують, отримуючи дохід від продажу мінеральної сировини або нафти; їм не доводиться вирішувати куди складнішу задачу створення рамкового законодавства та інститутів, що сприяють процвітанню нації». Легкі гроші, на думку автора, мають на увазі відсутність стимулу до економічної чи політичної модернізації. Вони «позбавляють державу від необхідності обкладати своїх громадян податками і в обмін забезпечувати їх чимось у вигляді політичної звітності» [2, с. 19].

Отже, демократія характеризує лише форму правління, а не глибинні риси соціальної організації, і тому не є ні самоціллю, ні втіленням суспільно-політичного ідеалу. Демократичну систему правління не можна вважати абсолютним благом, вона може бути і неліберальною, вести до тиранії більшості або служити зміцненню влади авторитарних правителів. Стратегія нав'язування демократії іншим країнам, взята на озброєння урядом, багатьох країн, є хибною і не здатна гарантувати прогрес і процвітання в сучасному світі.

Література

1. Володін А. Неліберальні демократії і політична ефективність/ Андрій Володін // Журнал теорії міжнародних відносин і міжнародної політики. – 2006. – № 1.
2. Закарія Ф. Виникнення неліберальних демократій / Фарід Закарія // Логос. – 2004. – № 2 – С. 60

3. Закарія Ф. Майбутнє свободи: неліберальна демократія в США і за їх межами / Фарід Закарія; [пер. з англ. під ред. В.Л. Іноземцева]. – М.: Ладомір, 2004. С. 284

Надозірنا М.П.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНОЇ СИЛИ

Дослідники політичного іміджу говорять про імідж стосовно не лише лідера (окремого політика), а і політичної сили (партії, групи, руху, об'єднання), окремих політичних інститутів та посадових осіб (парламенту, президента, уряду, прем'єр-міністра, голови обласної ради, державної адміністрації, мера міста тощо), іміджу країни на міжнародній арені.

Політичний імідж – це складне явище. Його специфіка визначається характеристиками політичної діяльності, сприйняттям політики та політичної сили з боку суспільства. Серед дослідників слід відзначити таких вітчизняних авторів, як М. Варій, А. Грехов, А. Єрмолаєв, І. Лукомська, Г. Почепцов, З. Тимошенко, та ін.

«Імідж» розуміють як представницький образ суб'єкту для зовнішнього середовища (політичного лідера, громадського діяча, політичної сили), що створюється з метою отримати підтримку населення. Більш широке тлумачення іміджу: «Імідж – це емоційно забарвлений образ кого-небудь чи будь-чого, який склався у масовій свідомості й має характер стереотипів. Певний імідж може мати політичний діяч, професія, товар тощо. Найбільш ефективний шлях створення іміджу – використання засобів масової комунікації (кіно, телебачення, радіо, преси). Імідж відображає соціальні очікування певних груп, тому його наявність у деяких випадках забезпечує суб'єкту успіх у політичному чи діловому житті» [3, с. 134–135].

Політичний імідж трактується як образ (найчастіше політика, політичного лідера), який формується цілеспрямовано, він покликаний справити раціональний та емоційно-психологічний вплив на певних осіб (цільову аудиторію) з метою популяризації лідера, його політичного рекламування.

Імідж споріднений із такими поняттями як «думка», «репутація», «авторитет». Так, дослідник політичного іміджу А. Панасюк підкреслює, що «імідж – це і є думка, яка складається в оточення протягом певного часу» [2, с. 10]. Можна виділити наступні характеристики іміджу: 1) штучність; 2) спрямованість на переконання масової аудиторії; 3) інертність, (сформований імідж дуже складно змінити); 4) реалістичність; 5) яскравість іміджу; 6) простота й гнучкість.

Виходячи з цих характеристик, можна стверджувати, що імідж має бути простим, доступним для сприйняття масовою аудиторією, а отже – спиратись на вже сформовані у суспільстві стереотипи. Саме тому, імідж має відповідати існуючим стереотипам, відтворювати, а за необхідності – і створювати нові стереотипи у суспільстві.

Окрім стереотипізації, ще одним важливим чинником формування політичного іміджу, виступає мотивація громадян щодо підтримки та обрання кандидата. Політична поведінка людей, їх вибір визначається очікуваннями й оцінкою передбачуваних результатів власних дій та їх більш віддалених наслідків. Якраз та значимість, яку людина приписує наслідкам того, чи іншого вибору, визначається мотивацією поведінки.

Розглядаючи політичний імідж як сукупність образів, що формуються у різній послідовності та мають різне значення, можна погодитись із М. Варій, що «імідж – це... сформований в електораті цілісний образ кандидата. Образ кандидата – це визначене електоратом виконання ним тієї чи іншої соціальної і (чи) політичної ролі. Визначальних образів кандидата може бути кілька. Тому завдання формування іміджу кандидата і його образів із самого початку повинні бути строго розмежовані» [1, с. 283]. Автор характеризує імідж як «образ, в структурі якого виділяється ядро та оболонка. Під ядром розуміються головні якості та властивості, які визначають сутність образу, іншу сукупність рис можна назвати оболонкою [1, с. 284].

Один і той самий політик сприймається різними групами населення по різному, отже одночасно може мати декілька образів, які формують цілісне уявлення про нього, а кожна з необхідних для позитивного іміджу характеристик може існувати в якості самостійного образу.

На думку Г. Почепцова «імідж являє собою найбільш ефективний тип повідомлення, реалізований в умовах нестачі інформації, відсутності часу, навіть неувважності співрозмовника... Проте повідомлення – це лише формальна оболонка того змісту, який проходить по каналах інформаційних обмінів, а тому, головною комунікаційною одиницею являється текст. Слід пам'ятати, що текстом є не тільки друковане слово або усне висловлення, це також і положення тіла, жести, міміка, інтонація, тривалість мови, пауза в розмові та навіть мовчання» [4, с. 19]. У політичному просторі імідж виконує ряд функцій. У межах даного дослідження зосередимось на таких, як комунікативна, номінативна, естетична, й адресна функції.

На думку Г. Почепцова, в залежності від критерію, який лежить в основі класифікації політичних іміджів, їх можна розрізнати: – за об'єктом (персональний і кооперативний); – за співвідношенням з іншими об'єктами (одиничний – множинний); – за змістом (простий – складний); – за оригінальністю характеристик (оригінальний – типовий); – за контекстом (особистий, політичний, професійний); – за гендерною ознакою (чоловічий – жіночий); – за віком (молодіжний – зрілий); – за соціальними категоріями (імідж політика, бізнесмена, «зірки» тощо); – за тривалістю існування

(постійний – ситуативний); – за параметрами прояву (емоційний, когнітивний) [4, с. 20].

Таким чином, імідж у політичному просторі може формуватись на трьох рівнях, а саме: імідж політичного інституту, регіону та особистості.

Таким чином, розглянувши основні підходи у розумінні сутності політичного іміджу, можна стверджувати, що політичний імідж – це цілеспрямовано створений символічний образ, що формується в процесі комунікації для досягнення певних цілей.

Література

1. Варій М.Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: [навчально-методичний посібник] / Варій М.Й. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 400 с.
2. Панасюк А.Ю. Вам нужен имиджмейкер? Или о том, как создавать свой имидж / Панасюк А.Ю. – [2-е изд]. – М.: Дело, 2000. – 240 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шумшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – [2-ге вид. доп. і перероб.] – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Почепцов Г.Г. Імідж лідера / Г.Г. Почепцов // Нова політика. – 1998. – № 3. – С. 18–23.

Насадюк Ю.С.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В ПОЛІТОЛОГІЇ

Зміни в соціально-економічних, культурних пріоритетах пострадянського суспільства призвели до розгубленості більшості населення, духовного спустошення. Саме тому сучасні вчені визначають першочерговим завданням заповнення ціннісного вакууму, що передбачає системне дослідження духовних основ політики, привернення уваги широких верств громадськості до ціннісних проблем розвитку нашого суспільства і людства в цілому. Актуалізація досліджень політичних цінностей пов'язана з набуттям ними нового змісту, що виявляється, насамперед, через їх вплив на управлінську діяльність особистості, яка презентує владні потреби і інтереси конкретної соціальної сили в суспільстві. В сьогоденних умовах виникає необхідність наукового вивчення політичних цінностей. При цьому слід врахувати, що концептуально-методологічні аспекти аналізу ціннісної проблематики, в тому числі системи політичних цінностей, надзвичайно різноманітні й

суперечливі. Феномен політичних цінностей недостатньо повно розкритий в політологічній літературі починаючи ще з античності.

Метою даного дослідження є короткий розгляд стану вивчення політичних цінностей в політології.

Варто зазначити, що теоретична основа дослідження політичних цінностей, які є невід'ємним елементом політичної культури, та їх роль в життєдіяльності людини і суспільства представлені переважно в літературі соціально-політологічного змісту, зокрема, в працях таких науковців як: Г. Алмонд, В. Бебик, С. Верба, М. Головатий, А. Горбань, М. Доган, П. Естер, Р. Інглехарт, М. Каган, М. Карват, В. Климончук, М. Костенко, І. Курас, В. Лапкін, І. Лебедев, С. Ліпсет, В. Мілановський, Л. Нагорна, В. Нойман, В. Пантін, Т. Парсонс.

Цінності, виступаючи соціальними орієнтирами для будь-якого суспільства поряд з економічними факторами, відіграють таку ж важливу роль в житті суспільства як і матеріальне виробництво. Уособлюючи в собі направленість і мотивацію людської діяльності, цінності, ніби окреслюють вектор соціального розвитку суспільства. Виходячи із економічних передумов, створених соціумом на попередніх етапах розвитку, суспільство обирає напрямок свого руху у відповідності з конкретною системою соціальних цінностей. Система соціальних цінностей також носить рухомий і незавершений характер. В ній знаходять своє втілення смислові орієнтири реалізації людством основних рис свого соціального буття [4, с. 18].

Світ цінностей, в якому живе людина, розкривається їй поступово. Античний світ вже знав про перевагу громадянських прав, вільного (не раба) та повноправного члена суспільства. Однак, пройшло більше тисячі років, до того як з'явилося вчення про природні права людини і ще більше ста років, перед тим як з'явилась ідея прав людини, реалізація яких і до цього часу ще далека до досконалості, а у багатьох релігіях світу ще і не починалась [3, с. 12].

Вже Арістотель у праці «Велика етика» вперше вводить термін «ціноване» («тіміа»). Філософія античності, в тому числі аксіологія, відзначається пріоритетами принципів розумності, пошуку та виокремлення благого та істини, але в той же час саме в цю епоху з'являється тенденція до становлення суб'єктивізму та індивідуалізму, що у свою чергу вплинуло не лише на світ цінностей того часу, але й на всю європейську ідеалістичну філософію [1, с. 304].

Якісно новим етапом в підході до проблеми політичних цінностей, став етап започаткований роботами Ф. Бекона. Він спробував відділити політичні цінності на основі принципу «воля – закон». Саме з допомогою цього принципу політичні цінності отримують своє функціональне визначення в політичних відносинах. Цікавим є також той факт, що принцип, який став першим поштовхом для формування окремого виду цінностей, а саме – політичних цінностей, Френсіс Бекон замінює вже триєдиною формою: «Богові віддай боже, а Цезарю – цезарево, а підлеглим – те, що їм належить». На нашу думку, це є свідченням того, що політичні цінності остаточно

виокремлюються, знаходячи своє функціональне визначення, як у відносинах король – піддані, так і у відносинах піддані – король. Фактично, починаючи з Ф. Бекона, цінності набувають тих ознак, які є звичними для нас в сучасному світі: «Таким чином, можна констатувати, що саме з Ф. Бекона бере початок новоєвропейська раціоналістична лінія політичної думки, в якій людський розум (а не воля, а якщо і воля, то тільки така, що спирається на розум) стає відліком системи цінностей, основою пізнання буття» [5, с. 297].

Міркування про різні види цінностей можна зустріти в працях теологів епох Середньовіччя та Ренесансу. Аксіологічні підходи до осмислення державного буття є стрижневими й у теоріях та концепціях провідних мислителів від Нового часу до кінця XIX століття. У цей період відбувається ціннісне зміщення від державоцентризму до розуміння людини (її прав та свобод) як найважливішої цінності та сенсу існування держави. Приміром, Шарль Луї де Монтеск'є вважав, що від того, які саме цінності є визначальними в кожному конкретному соціумі, залежить і характер державного устрою. Так, доброчесність зі своїми складовими –патріотизмом, відданістю загальній справі, готовністю до самопожертви – формують демократію. Аристократія встановлюється і зберігається завдяки доброчинності та поміркованості. Монархія живе за рахунок честолубства та честі. Якщо ж у суспільстві домінує страх – формується деспотія.

Жан-Жак Руссо на вершину ціннісної ієрархії підносить свободу і рівність, зазначаючи, що свобода не може існувати без рівності. Суспільство і держава у нього містять у собі негативні тенденції, оскільки вони розбешують людину. Згідно з І. Кантом, поняття «цінність» належить не каузальному понятійному ряду з його центральною категорією «причина», а теологічному, що передбачає розгляд «згідно з цілями».

Ключовими поняттями політичної філософії Георга Гегеля є розум і свобода. Держава – це «дійсність розуму», а найкращою з держав є та, «в якій найбільше панує свобода». Свою політичну сутність людина отримує лише в державі: «всю цінність, що має людина, всю духовну дійсність вона має тільки через державу». Розвиваючи концепцію громадянського суспільства, Гегель виводить суспільні цінності з потреб людини [7, с. 57].

Щодо визначення природи цінності, в науковому світі немає однастайності. За суб'єктивістського підходу цінності розуміються як виключно чуттєво-оціночний продукт нашої розумової діяльності, поза якою вони не мають жодного сенсу. Об'єктивістський підхід трактує цінність як незалежну від нашого особистого сприйняття реальність, якісну ознаку, певну характеристику різноманітних об'єктів буття. Релятивістський підхід намагається поєднати два попередні, розглядаючи цінність не як дихотомічну антиномію, а як діалектичну пару, де цінність є об'єктивною реальністю, що одночасно піддається нашій чуттєво-емоційній оцінці. Гносеологічно всю різноманітність цінностей можна поділити на два типи – предметні та суб'єктні цінності, що виступають двома взаємодоповнюючими

протилежностями. До першого типу наш співвітчизник О.О. Бандурка відносить предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного відношення». До другого – «установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, виражені у формі нормативних уявлень; іншими словами, це способи і критерії, що слугують основою самої процедури оцінювання відповідних об'єктів» [6].

Особливий внесок щодо системного розуміння суспільно-політичних цінностей здійснили західні вчені в другій половині ХХ століття, які активно займалися розробкою питань політичної культури та свідомості, напрямками її формування та віковими особливостями (Ж. Піаже, З. Фрейд, К. Доудінг, Ч. Кулі, Д. Істон, Дж. Нейсбіт, Ф. Фукуяма, С. Ліптон, Т. Парсонс, Ю. Хабермас, Е. Ціммерман, П. Коен, Е. Еріксон, Й. Гейзінга, Е. Фромм, Г. Алмонд, А. Турен, Ж. Блондель, Дж. К. Голдфарб, Ф. Бейлі, М. Дюверже, Р. Танер, М. Паренті, Дж. Томсон, Г. Йонас, Дж. Херманн) [2].

Еволюцію методологічного осмислення концепції політичних цінностей – від цінностей соціально-економічного характеру до постмодерністських цінностей – можна простежити в роботах Р.Інгледарта. Відомі західні спеціалісти з теорії постіндустріального суспільства і футурології ХХ століття досліджують цінності постіндустріального суспільства (А. Маквей, А. Турен, М. Кастельс, Р. Райх, С. Хантінгтон, М. Мелоун, О. Тоффлер, А. Етціоні, П. Дракер, Ф. Фукуяма, Л. Туроу, Т. Стюарт, Ч. Хенді, Т. Сакайя). У процесі переходу людства від епохи модерну до постмодерну домінуючою стає світоглядна ціннісна орієнтація, спрямована на якісну зміну ставлення людини до власного життя (яким воно є, яким має бути, до чого слід прагнути, заради чого варто жити) [2].

Ряд учених цінності розглядають в соціально-психологічному, культурологічному, філософському контексті поряд з потребами, цілями, установками особи, як результати духовної діяльності суспільства (В. Ольшанський, А. Здравомислов, Б. Грушин, І. Федякін, Л. Коган та В. Ядов). Деякі наукові праці присвячені порівнянню традиційних цінностей східного та західного суспільств, а також з'ясуванню їх впливу на формування політичної культури (Г.Головних, Г.Дашутін, М.Михальченко, С.Катаєв, С.Кримський, Ю. Ірхін) [2, с. 17].

Отже, цінності визначають людський розвиток. Саме вони забезпечують державі необхідний рівень політичної стабільності, відкривають широкі перспективи для успішної модернізації країни. Цінності є найглибшим підґрунтям ідей, вірувань, переконань. Прагнучи до цінностей, або відстоюючи ті, що вже є, людина виявляє наполегливість та завзятість. Саме тому ціннісні системи формуються та трансформуються в історичному розвитку людства і кожна історична епоха характеризується власним специфічним набором і ієрархією цінностей, система яких є найбільш високим рівнем соціальної регуляції.

Література

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель.// – М. : Мысль. – 1984. – Т. 4. – 830 с.
2. Жабінець Н. В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства [Текст] : дис. канд. політ. наук: 23.00.03 / Н.В. Жабінець // НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 182 с.
3. Кравченко И. М. Политические и другие социальные ценности / И.М. Кравченко// Вопросы философии. – 2005. – № 2. – с. 13-16
4. Носенко О. В. Політичні цінності в масовому суспільстві: соціально-філософський аналіз: [Текст] : дис. канд. філос. наук: 09.00.03/О. В. Носенко // КНУ ім. Т.Г.Шевченка. – К. – 2010. – 200 с.
5. Панов М. І. Політологія: Академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. /М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін.// – 2-ге вид. перероб. І доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре». – 2006. – 520 с.
6. Політична аксіологія як галузь політичної науки. Режим доступу: http://yankevi4.blogspot.com/2013/03/blog-post_8148.html
7. Сенюшкіна Т. О. Політична аксіологія: становлення та перспективи / Т. О. Сенюшкіна// – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2010. – 224 с.

Нижна Ю.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ЗМІ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ

Якщо розглядати розвиток та історію суспільств у світі, то на сьогоднішній день на політичній мапі збільшується кількість держав з демократичним політичним режимом. Оскільки, саме цей режим забезпечує основні права і свободи людини, стоїть на конституційних принципах побудови держави, забезпечує вільну участь громадян у здійсненні влади тощо. Серед ознак цього режиму виділяють суверенність народу, поділ влади, рівність громадян на участь в державному житті, періодична виборність державних органів та посадових осіб, наявність високого розвитку політичної культури та свідомості населення, гласність політичного процесу тощо [4]. Саме гласність забезпечується таким суспільним явищем як засоби масової інформації (далі ЗМІ). Засоби масової інформації можна визначити як інститути, що існують для відкритого, публічного передавання різних відомостей будь-яким особам з допомогою спеціального технічного обладнання [3].

Тобто основною їхньою функцією є забезпечення населення інформацією про події в світі та державі. Але не дивлячись на це, ЗМІ здійснює певний вплив на суспільство, формує його ставлення до тих чи інших подій.

На сучасному етапі розвитку суспільства, до засобів масової інформації відносять не лише газети, журнали, телевізійні новини, але ще й ЗМІ, які широко представлені у мережі Інтернет. Сьогодні саме Інтернет відіграє провідну роль у інформуванні населення, оскільки кожна друга людина має доступ до «світової павутини». Але також не втрачають свої позиції більш давні способи поширення інформації, такі як: телебачення, друковані видання, радіо тощо.

Слід зазначити, що ЗМІ відіграє велику роль у розбудові держави та формуванні національної свідомості. Використання ЗМІ для формування політичної культури найбільш ефективно, оскільки вони спроможні впливати на велику кількість людей за короткий час, саме тому на передвиборчих кампаніях кандидати та партії максимум грошей вкладають у рекламу по телевізору та у друковані видання.

Професор Оксфордського університету А.Браун політичною культурою вважає «найважливіші політичні переконання й цінності, інтерпретацію історії, її героїв і навіть міфи, які допомагають нації здобути стабільність»[1]. Завдяки стабільності політичних знань, цінностей політична культура суб'єктів здійснює функцію відтворення політичних відносин у формах політичної свідомості й політичної поведінки людей. А саме засоби масової інформації формують цю політичну культуру, за рахунок того, що вони висвітлюють події із тієї сторони, яка є більш вигіднішою та пріоритетною для влади. Так само здійснюється вплив на свідомість населення під час, наприклад, тієї самої передвиборчої кампанії. У цілому одним із найбільш важливих та впливових інструментів проведення виборчих кампаній є політична реклама, що надає політичним акторам широкі можливості для маніпуляції свідомістю електорату. Виконуючи інформаційну та пропагандистську функції, політична реклама впливає на зміст та якість соціальних цінностей, традицій і норм, які регулюють політичні відносини. Рівень та характер політичних знань, оцінок та дій громадян, на які здійснює вплив політична реклама, визначає стан політичної культури у суспільстві. Саме реклама політичних лідерів, формує у населення ставлення до них та визначає рівень довіри до кандидатів. Тобто, можна стверджувати, що кандидат, реклама якого здійснила більший вплив на свідомість населення, отримає більшу кількість голосів.

Щодо аспектів впливу засобів масової інформації, то вони виконують не тільки інформативну функцію (хоча вона має бути основною), тобто саме завдяки ЗМІ громадяни дізнаються про діяльність Президента, уряду, парламенту, політичних партій, про найважливіші політичні події як у своїй власній країні, так і за кордоном. На основі цієї інформації формується громадська думка про діяльність політичних інститутів, державних і

політичних діячів. Не дивлячись на це, ЗМІ пропагують ідеї, погляди, вчення, політичні програми і беруть, таким чином, участь у соціальному управлінні. Шляхом формування громадської думки, вироблення певних установок, вони спонукають людину до тих чи інших вчинків. А кому це потрібно – це вже інше питання. «Індустрія свідомості стає найважливішим інструментом політичного панування. І в той же час інструментом приховування цього панування монополістичної еліти» [2, с. 33]. Далеко не кожна людина має талант відділяти зерна від половини в тій інформації, що їй пропонують, тому й існує такий ефект, коли, за виразом Г. Тарда, «під впливом преси в суспільстві створюється колективна свідомість, об'єднана оболонкою, коли певні якості індивідів взаємно позначаються одне на одному, а їх дії зливаються в унісон, спрямовуються загальною течією ідей й пристрастей. Така духовна єдність індивідів породжується одночасністю їхніх переконань, що формуються пресою» [2, с. 13]. Якщо дивитись з позитивної сторони, то ЗМІ виконують також мобілізаційну функцію. ЗМІ є частиною політичної системи суспільства. Засоби масової інформації тим чи іншим чином залучені до політичних процесів, які у ньому відбуваються. У них (точніше кажучи, у власників ЗМІ) є власні політичні інтереси і бажання їх реалізувати або захистити. Тому ЗМІ прямо або посередньо спонукають людей до певних політичних дій (або політичної бездіяльності) у своїх власних інтересах.

Таким чином, можна вважати засоби масової інформації одним із основних засобів впливу на свідомість населення та формування громадської думки, а політичні сили намагаються користуватися ними для досягнення поставлених цілей, в основному отримання доступу до здійснення влади, та задоволення своїх інтересів.

Література

1. Дзюбко І.С., Левківський К.М., Андрущенко В.П. Політологія: Підручник. – Київ: Вища школа, 1998. – 304 с.
2. Любимый Я. В. Современное массовое сознание: динамика и тенденции развития / Я. В. Любимый. – Киев : Наукова думка, 1993. – 140 с.
3. Рагозін М. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти [Електронний ресурс] / М. Рагозін. – Донецьк : Видавництво «Донбас», 2004. – 180 с. – Режим доступу : http://iem.donntu.edu.ua/doc/soz/ragozin_uchim_demokr/part82.htm
4. Щедрова Г.П., Барановський Ф.В., Новакова О.В., Пашина Н.П. та ін. «Основи політології». – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2005. – 170 с.

«СОЦІОЛОГІЯ» ЯК ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАТ

Контури міждисциплінарного перетину соціології та політології багаті різноманітністю прикладів: як в загальних правилах цих наук так і в практичному їх застосуванні. Тому наша робота присвячена саме соціологічним дослідженням та політичним технологіям, які у між виборчий період мають значний вплив на електорат.

Політичні технології – це сукупність прийомів, методів, способів, процедур, які використовують суб'єкти політичної діяльності.

Соціологічне дослідження – це вид систематичної пізнавальної діяльності, спрямованої на вивчення поведінки людей, груп, відносин, процесів соціальної взаємодії у різних сферах життєдіяльності суспільства та отримання нової інформації, виявлення закономірностей суспільного життя на основі соціологічних теорій, методів і процедур.

В нашому дослідженні найбільшу увагу привернув перетин політичних технологій та соціологічних досліджень, і неможливість їх існування окремо у передвиборчий, виборчий та після виборчий періоди.

Виборча кампанія – це проміжок між виборами. І саме в цей час електорат схильний прислухатись до результатів соціологічних досліджень. Так перед президентськими виборами 2014 року результати досліджень Центру Разумкова, фонду Демократичні Ініціативи, соціологічної групи Рейтинг та інших з перших днів початку кампанії голосно заявляли, що Петро Порошенко безумовний лідер. Значна частина виборців, які беруть для себе інформацію про кандидатів переважно з медіа та преси відповідали, що саме представлені на їх розсуд рейтинги впливали на їх рішення. Цю закономірність важливо зрозуміти, через часті випадки джинси в пресі.

В сам день виборів частково на електорат мають вплив результати екзит-полів, метою яких є прогнозування результатів виборів до часу оголошення офіційних даних виборчими комісіями. Яскравим прикладом є опитування 2004 року, що стало однією з передумов «Помаранчевої революції». На президентських виборах у 2004 році під час першого туру виборів, опитування проводили Київський міжнародний інститут соціології, Центр Разумкова, центри «СОЦІС» і «Соціальний моніторинг». Проте пізніше «СОЦІС» і «Соціальний моніторинг» заявили про вихід з консорціуму. Після першого туру директор Фонду «Демократичні ініціативи» Ілько Кучерів звинуватив їх у «спотворенні результатів опитування з метою маніпулювання громадською думкою і досягнення політтехнологічного результату». Під час другого туру президентських виборів було виявлено значні розбіжності між отриманими результатами та

офіційними підсумками виборів. В ході другого туру виборів опитування провели Київський міжнародний інститут соціології і Центр Разумкова [2].

А у після виборчий період соціологічні служби розпочинають плідно трудитись над дослідженнями: «Що Ви очікуєте від нової влади?», «Чому саме це Ваш президент?» та іншими – таким чином далі впливаючи на потенційний електорат. Передвиборча кампанія – це час між виборами – протягом якого наше сприйняття постійно підпадає під вплив маніпулятивних політичних технологій, не завжди законних.

Тому результати нашого дослідження показують важливість адекватного самостійного мислення, виявляють вплив на нашу свідомість політичними технологіями та соціологічними дослідженнями як політичними технологіями та спонукають нас не піддаватись на такого роду про вокативні дії політичних акторів. Соціологія як наука самостійна в силу своєї незалежності стає дієвим способом впливу на електорат.

Література

1. Гусев Д.Г., Матвейчев О.А., Хазеев Р.Р., Чернаков С.Ю. «Уши машут ослом». – М.: 2004
2. Комерсантъ – Рейтинг // Комерсантъ-Власть. – 2003. – 14–20 квіт.
3. Українська Правда Джерело доступу <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/25/7026547>

Попова А.А.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

КРИТИКА ТЕОРИЙ ЛИБЕРАЛИЗМА В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ НАЧАЛА XXI ВЕКА

Автором раскрываются слабые стороны теорий либерализма через анализ взаимоотношений Запада и Востока в процессе глобальных перемен конца XX – начала XXI столетия. Делается акцент на то, что в современных условиях происходит исчерпание потенциала вестернизации и возникает потребность в поиске новых духовных ресурсов, которые на данный момент в немалой степени сосредоточены в историческом опыте Востока.

Существует немало констатаций того, что конец 90-х годов XX века проходил под знаком победы Запада в холодной войне. Эта ситуация была воспринята либералами-рыночниками как конец Востока, как крушение последней преграды на пути окончательной вестернизации мира. XXI век ими мыслился как век широчайшего распространения западных ценностей, институтов, западного образа жизни во всем мире. В качестве главного агента этого процесса рассматривался товарный и культурно-

информационный обмен, а также коллаборационистская деятельность аборигенных прозападных элит. Все это должно было содействовать усилению западной гегемонии. Не случайно именно в 90-е годы появляется книга Френсиса Фукуямы «Конец истории» [3, с. 205] с обоснованием роли США как триумфатора мирового исторического процесса.

Генеральная установка была следующей: как можно быстрее преодолеть традиционную восточную ментальность и осовременить незападные народы и континенты. Все это совершалось под лозунгом «открытого общества».

Как известно, доктрина «открытого общества» была предложена К. Поппером для обозначения либерально-демократических обществ как противоположности «закрытым» – авторитарным [2, с. 58]. В экономике это означало свободу торговли и устранение таможенных барьеров. В социокультурной и идеологической сферах – устранение разного рода цензуры, неограниченный приток зарубежной (в основном западной) культуры и информации. Открытое общество – это мир без границ, без специфической культурной и национальной идентичности, которые объявляются «архаичными».

Как отмечал в свое время известный американский политолог Самюэль Хантингтон, концепция универсальной цивилизации является характерным продуктом западной цивилизации и помогает оправдывать западное культурное господство над другими обществами и необходимость для этих обществ копировать западные традиции и институты» [4, с. 90].

Аналогичным образом вел себя когда-то и коммунизм. Вплоть до 90-х годов XX века он провозглашал, что все народы, невзирая ни на какие различия, придут к коммунистическому будущему. Однако, когда СССР потерпел поражение, в Западной полушарии происходит стремительное упрощение стратегического мышления. Преобладающим становится самодовольство победившей цивилизации, быстро усвоившей тон «поучений» и «назидания». Современная либеральная апологетика все больше напоминает коммунистическую пропаганду прошлых времен. Так же как и во времена СССР муссируется «полная и окончательная победа», но уже не коммунизма, а либерализма в мире. Так же как и во времена СССР декларируются «небывалые достижения и решающие преимущества» но уже не социалистического, а либерально-буржуазного общества.

В то же время непредубежденный взгляд видит, что целиком совершенных обществ на Западе не было, и, вероятно, никогда не будет. Можно говорить о несомненных преимуществах западной цивилизации в целом ряде областей человеческого бытия, но в то же время необходимо констатировать, что Запад имеет и серьезные изъяны, которые могут стать роковыми. Вывод один: нет непогрешимых систем, любые социальные системы нужно трансформировать в интересах человека и человечества.

Однако поиск альтернативных решений возможен только при сохранении культурно-цивилизационного многообразия в мире. Многие современные обществоведы-цивилизационщики делают акцент

на «биполушарном» строении человечества, как социокультурной системы. В соответствии с такими представлениями наша планета представляет головной мозг, имеющий два взаимосвязанных мозговых полушария. Рационализированное западное полушарие выступает в качестве поставщика инновационных технологий (в том числе и социальных), а восточное «иррациональное» полушарие питает Запад мистическими и сакральными духовными инициативами, в фокусе которых находится личность как Богом сотворенная сущность.

Вестернизировать мир, сделать его однополярным – то же самое, что сделать наш мозг однополушарным, лишенным его правой, образно-интуитивной доли, «ампутировать» мозговую «сферу смыслов». В свое время Г. Маркузе, автор термина «одномерный человек» писал: «Развитая индустриальная цивилизация – это царство комфортабельной, мирной, умеренной, демократической несвободы, свидетельствующей о техническом прогрессе» [1, с. 264]. Понижение статуса Востока в мире и ослабление исходящих от него импульсов грозит глобальным торжеством одномерного массового общества.

Мировая история цивилизаций насчитывает несколько тысяч лет. И на протяжении всего исторического времени ее постоянно сопровождает «биполушарность». Об этом, в частности, упоминает выдающийся философ-экзистенциалист К. Ясперс. Он отмечает, что «в различных модификациях изначальная полярность (Востока и Запада) сохраняла свою жизненность на протяжении веков... Греки и персы; деление Римской империи на Западную и Восточную, западное и восточное христианство, западный мир и ислам, Европа и Азия – таковы последовательно сменяющие друг друга образы этого противоречия...» [6, с. 115-116].

Не случайно чрезмерное усиление Запада в ущерб Востоку, ведущее к мировой асимметрии сопровождается примитивизацией мышления самого Запада. Это, в частности, отражается и на состоянии западного *геополитического* мышления. Как известно, геополитика есть наука о закономерностях распределения и перераспределения сфер влияния различных государств в географическом пространстве. Сам термин введен в оборот на рубеже XIX–XX веков шведским политиком Челленом.

Современное постиндустриальное общество при всей его внешней рациональности и структурированности страдает глубокой энтропией на внутреннем, социальном и личностном уровне. Из общества уходят высокие жизненные мотивации, смысло-жизненные установки, пассионарность. Усиливающийся внешний электронный контроль над гражданами не может компенсировать разрастающиеся масштабы внутренней социальной аномии.

В течение трех десятилетий ушедшего века народам мира внушалась мысль о том, что постиндустриальное общество это олицетворение успеха и прогресса, что само понятие «постиндустриальное общество» отражает передовой общественный порядок, приходящий на смену архаическому «индустриальному обществу». Одни исследователи (Д. Белл, Ж. Фурастье)

связывали это общество со сферой услуг. Другие (Г. Беккер, А. Турен) – с интеллектуальной сферой (наука, образование, здравоохранение), инвестирующей человеческий капитал в отличие от промышленных инвестиций; третьи – с постэкономическим человеком, ориентированным на ценность качества жизни. Однако постиндустриальное общество из ожидаемого общества с высоким качеством жизни превратилось в психологически больное общество, в котором «образ жизни превратился в угрозу для основ самой жизни».

В условиях углубляющегося социально-экономического и духовного кризиса Западу жизненно важен диалог с Востоком. Старая *формационная теория* упрощала процесс исторического развития: исходила из того, что у человечества есть одна-единственная эволюционная программа – та, что рождена на леворадикальном Западе, а именно, программа движения к коммунизму. Восточной периферии, которая не укладывалась в марксистскую схему, предстояло перевоспитаться под влиянием западной социал-революционной миссии.

Сегодня из всех идеологий Нового времени только либерализм сохранил столь упрощенный взгляд на историю. Но специфика XXI века заключается в том, что у человечества уже нет времени на то, чтобы вслед за крахом коммунизма испытывать еще одну катастрофу теперь уже либерального проекта. XXI век нуждается в новой диалектике, в которой равные права получают как западная техническая рациональность, так и восточная духовная интуиция.

Литература

1. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек / Г. Маркузе; пер с англ. – М.: АСТ, 2002. – 526 с.
2. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 2. / К. Поппер; пер с англ. – М.: Феникс, 1992. – 528 с.
3. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Фр. Фукуяма; пер с англ. – М.: АСТ, 2005. – 588 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. пер. с англ. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.
5. Шварцмантель Дж. Идеология и политика / Дж. Шварцмантель. пер. с англ. – Харьков: Гуманитарный центр, 2009. – 312 с.
6. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М.: ИНИОН, 1991. – 398 с.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Майбутнє кожної держави значною мірою залежить від того, наскільки успішно вона зможе накреслити свої цілі, усвідомити свої інтереси та наскільки вірно поєднуватимуться інтереси самої держави з інтересами її громадян, а також наскільки громадяни й еліта зможуть порозумітися і якою мірою зможуть консолідуватися навколо ідеї державотворення.

Сучасна політична свідомість українського суспільства визначається особливостями історичного розвитку України, серед яких політологи виділяють наступні чинники, що надали вирішальне значення на політичну свідомість українців:

- століття територія України була розділена на частини і знаходилася під впливом країн, що інколи ворогували між собою;
- також впродовж століть українці були бездержавною нацією, і тому фактично не мають досвіду власної державної влади на своїй території;
- правлячий шар або еліта українського народу постійно піддавався асиміляції, реальній денаціоналізації.

Політична свідомість це – система знань, оцінок, настроїв, почуттів, за допомогою яких відбувається усвідомлення політичної сфери суб'єктами [4. стр. 143].

В структуру політичної свідомості включаються політичні норми і цінності, політичні переконання і уявлення, теоретичні і емпіричні знання. Політична свідомість формується в процесі політичної соціалізації. Політична свідомість взаємозв'язана і взаємодіє з іншою формою суспільної свідомості: економічними переконаннями, правовими теоріями і нормами, філософськими навчаннями, етичними концепціями, естетичними цінностями, художніми поглядами. Поряд із структурою політичної свідомості хотілося б зазначити за функції які вона виконує:

- 1) **пізнавально-інформаційна** – пізнання світу політики, отримання політичної інформації;
- 2) **оцінна** – оцінка політичної дійсності і формування політичних поглядів, переконань, позицій;
- 3) **регулятивна** – регулює соціальну поведінку людей на основі сприйняття дійсності, а також на основі сукупності що виробляються їм політичних ідей, норм, уявлень і переконань;
- 4) **мобілізуюча** – спонукає людей до політично орієнтованої поведінки, до участі в суспільному житті ради відстоювання своїх соціально-політичних інтересів.

Вказані особливості дозволяють констатувати той факт, що українська нація розділена на політико – культурні блоки і українська політична

свідомість характеризується фрагментарністю, тобто відсутня єдність між носіями різної субкультури в розумінні фундаментальних цінностей, цілей суспільства, ідеалів, і події, останнім часом демонструють наявність розділу суспільства по соціальних, політичних, етнічних і економічних векторах.

Надзвичайно важливим є подолання фрагментарності політичної свідомості українського народу, оскільки саме в політичній свідомості міститься потенціал для реалізації всіх можливих варіантів розгортання соціальних процесів. Слід пам'ятати, що характер масової політичної свідомості, ціннісні установки політичної еліти впливають на ефективність функціонування політичної системи, розвиток і спрямованість соціальних перетворень, які відбуваються в нашій країні, саме тому процеси демократизації повинні знайти своє відображення в політичній свідомості українського народу [1, стр. 212-238].

Питання подолання фрагментарності свідомості, оскільки воно доповнюється наявністю історичної пам'яті, яка як складова політичної свідомості жителів різних регіонів, етнічних груп, віруючих різних конфесій є досить стійкою, яка дуже повільно піддається коректуванню за допомогою ЗМІ і системи освіти.

Історична пам'ять зв'язує покоління, об'єднує народи, але в разі різних ціннісних установок, наявності суперечливого політичного досвіду різних регіонів України, різних культурно-історичних домінант розвитку ми стикаємося з майже нерозв'язною проблемою, яка вимагає надзвичайно обережного, усвідомленого підходу до її вирішення, яке можливе лише в дуже віддаленому майбутньому.

Питання державного розвитку в Україні сьогодні безпосередньо залежать також від рівня політичної культури різних верств населення, суспільства в цілому. Формування політичної свідомості, заснованої на науковому знанні, придбання масами досвіду політичної поведінки і політичної участі, політична соціалізація на основі демократичних цінностей приведуть до поступового подолання фрагментарності політичної свідомості і політичної культури.

Говорячи про політичну свідомість не можливо не згадати про політичну культуру. Політична культура – це сукупність цінностей, знань, ставлень, орієнтації того чи іншого соціального суб'єкту, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності і поведінки. Від політичної культури людей значною мірою залежать політичні процеси в суспільстві, стабільність і демократизм політичної системи тощо.

До політичної культури можна віднести:

1. знання політики, фактів, зацікавленість ними;
2. оцінку політичних явищ, оцінні думки, що стосуються того, як повинна здійснюватися влада;
3. емоційну сторону політичних позицій, наприклад, любов до батьківщини, ненависть до ворогів;

4. визнання в даному суспільстві зразків політичної поведінки, які визначають, якомога і слід поступати.

Структурно політична культура це сукупність:

- політичних знань;
- політичної свідомості, політичних переконань і цінностей;
- політичних дій.

Політична культура – продукт природно-історичного розвитку. При цьому велику роль у формуванні політичної культури кожної країни грають такі чинники, як її геополітичне положення; соціальна і політична структура суспільства; характер суспільних відносин; політичні традиції; особливості національної культури.[4.стр.135-136].

Основні **шляхи формування** політичної культури:

- цілеспрямована духовно-ідеологічна, освітньо – просвітницька діяльність держави, політичних партій, церкви, засобів масової інформації, суспільно-політичних організацій і рухів;

- стихійна дія на рівні буденної свідомості в крузі друзів, в сім'ї, трудовому колективі і т.д.;

- залучення громадян в практику суспільно-політичного життя суспільства.

Процес формування політичної свідомості завжди є складним і суперечливим, оскільки таким є політичне життя суспільства.

Значно зростає роль політичної свідомості в умовах трансформації суспільно-політичних відносин, коли відбуваються значні зміни всіх сфер суспільного життя, руйнуються попередні світоглядні стереотипи сприймання усталених соціальних норм і цінностей, які в нових умовах нездатні виконувати свої світоглядні функції. За таких обставин виникає потреба розробити адекватні нові умови політико-ідеологічні концепції й теорії, які могли б сприяти формуванню у громадян відповідних моделей світосприймання й життєдіяльності [2, стр. 99-124].

Зміст процесу формування політичної свідомості в сучасному українському суспільстві пов'язаний із складними питаннями реформування і трансформації суспільного життя. Тут акумулювалися попередні уявлення і політичні цінності зі своїми орієнтаціями на пасивність та інерційність із сучасними суперечливими уявленнями про демократію, ринкові відносини, соціальний захист. Серед найбільш загальних характеристик політичної свідомості громадян сучасного українського суспільства дослідники відзначають амбівалентність (двоїстість, протилежність політичних цінностей), збереження певних стереотипів тоталітарної свідомості, недостатнє розуміння і сприйняття основних принципів демократії, невизначеність з питань соціально-політичного розвитку суспільства значної частини громадян тощо. До того ж суперечливий процес реформ, кризові явища суспільно-економічного життя, значно ускладнюють процеси політичної соціалізації [3, стр. 256-281].

Література

1. Политология: Учебное пособие / Под ред. С.А. Матвеева. – Х.: «Одиссей», 2000. – 336с.
2. Брегеда А.Ю. Політологія: Навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц. – К.:КНЕУ, 1999. – 108 с.
3. Політологія: Підручник / За заг. ред. І.С. Дзюбка, К.М. Левківського. – К.: Вища школа, 1998. – 415 с.
4. Словник-довідник політологічних термінів / За ред. М. П. Гетьманчука. – Л.: Військовий інститут, 2006. – 228 с.

Соснін О.В.

*Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПЕРЕТИНУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В МІЖНАРОДНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ

Незаперечно, що інформаційний обмін в природі взагалі і в людському співтоваристві, зокрема, завжди підпорядковано завданням реалізації мети розвитку. Саме в процесах обміну інформацією люди і суспільства обирають лінію поведінки, задовольняють і реалізують свої інтереси, адаптуються за допомогою нових знань до постійних змін, передають прийдешнім поколінням досвід минулого, і, одночасно, прогнозують майбутнє. Тому наявність і доступність інформації завжди допомагали людині приймати для себе нові, часто інноваційні рішення – нововведення. Їх характерною рисою, зазвичай, є те, що це реалізовані в корисній справі ідеї, які таким чином набувають суспільного визнання, стають, зазвичай, важливими і корисними для суспільства, а потреба в інноваціях була завжди. Особливо гостро поставала потреба в них, коли зривався рівень життя суспільства, темпи розвитку виробництв ставали низькими і, відповідно, загострювалась економічна ситуація, ускладнювались демографічні процеси, збіднювалась людська культура. Будь-який позитивний крок в суспільному розвитку люди здійснювали завдяки інноваціям. Особистості, які були здатні проектувати і реалізовувати їх, ставали історичним надбанням суспільства.

Сьогодні проблема інноваційного розвитку на повний зріст постала перед Україною і має виключно серйозне значення для організації трансформаційних процесів в нашому суспільстві. Пошук шляхів сталого інноваційного розвитку українського народу в умовах надзвичайно глибокої і суперечливої світової соціально-економічної кризи, економічної глобалізації і інших, пов'язаних із переходом людства до постіндустріальної

фази розвитку, проблем, став для нас сьогодні вкрай важливим науково-практичним завданням. Обговорити їх повною мірою, безумовно, заважає війна на сході України і галасливість перевиборчої риторики, які повністю поглинають увагу нації, затьмарюючи помилки в діяльності національної еліти протягом всіх років незалежності. До цього слід додати тотальну корупція і зростаючу недовіру народу до гасел політичних лідерів і намагань різних груп національного олігархату використати зовнішні сили впливу в якості ресурсу для свого майнового і фізичного виживання.

Здається, що протягом всіх років незалежності ми не змогли винайти шлях розбудови України як цілісного проекту – на підґрунті національних здобутків в науці і освіті, втратили відчуття толерантності (притаманної українцям) при визначенні національних інтересів і пріоритетів при трансформації засад національної економіки і політики в умовах постіндустріального соціально-політичного оновлення світу¹. Ми бачимо і сьогодні поки що лише спроби еліт нав'язати нашому суспільству спрощені схеми облаштування сучасного світу, який глобалізується і переходить на рейки постіндустріального розвитку. Все це, безумовно, є лише проявом поверхневих знань і супроводжується протистоянням і конфліктами в суспільстві. Як наслідок, на їх тлі сьогодні під тиском світових геополітичних гравців, іноді заради досягнення примарних цілей, ми постійно змінюємо свої плани і концепції розвитку. Разом з тим, перед нами дійсно виникла низка надскладних світоглядних питань щодо успадкованої науково-технічної інформації – перш за все, досягнути стан її збереження як ресурсу. Треба відверто відповісти на питання, чому Україна, яка ще наприкінці ХХ століття торувала шлях в постіндустріальне майбутнє, входила до кола найбільш розвинутих країн світу, мала величезний інноваційний потенціал науково-технічних знань в таких галузеутворюючих секторах економіки, як то: авіа-, ракето-, машинобудування, розробка і виробництво широкої номенклатури композиційних напівпровідникових, включаючи фоточутливі напівпровідники, матеріалів для сучасних приладів радіо– і оптоелектроніки, що, до речі, є основою новітніх озброєнь, опинилася перед прірвою проблем. (Відомо, що до набуття незалежності наша економіка співвідносилась із французькою, а вона і на сьогодні залишається п'ятою економікою світу.)

Оглядаючи ситуацію, яка склалася, слід визнати, що в процесі реформування країни під тиском ліберально-демократичних ідей ми втратили ключову базову цінність свого народу – здатність працювати із змістовною науково-технічною інформацією, а саме вона ініціює інноваційну діяльність і, як наслідок, інноваційну культуру широких прошарків населення, являє собою джерело, з якого ми отримуємо ідеї,

---

¹ *Соснін О. В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.

формуємо цілі, стратегію (і тактику) розвитку людини, суспільства, країни, світової цивілізації взагалі.

Відповісти на питання: чому ми – народ, який завжди розглядав знання в якості одного з найважливіших ресурсів розвитку своєї країни (поряд з матеріальними, енергетичними й людськими), не змогли створити умов для захисту і перетворення своєчасно науково-технічної спадщини на нематеріальні активи для свого економічного розвитку, в новітню добу важко, але необхідно. Треба зрозуміти, що для цього потрібні фахово підготовлені спеціалісти, які здатні до творчої інженерної праці. Це важко, оскільки з 90-х років ХХ століття ми живемо в епоху монетаризму і панування гуманітарних технологій. Разом з тим, світ змінюється, і вектор розвитку розгорнуто в бік інженерних знань. Сьогодні, щоб проектувати соціальні процеси, потрібно не тільки досить прискіпливо розбиратися в суті PR-технологій і фінансово-економічних процесів, але й розуміти технології і технологічні процеси, які лежать в основі сучасних виробництв. Потрібні інженери, які здатні будуть займатися проектуванням процесів матеріалізації ідей науково-технічного пошуку, деталізувати їх, створювати процеси інтеграції їх в матеріальну реальність, звідси виникають і нові вимоги до інженерної освіти, лише яка виключно надає людині здатність формувати, розробляти і реалізовувати технологічні процеси.

Стрімке розкриття можливостей комп'ютерних технологій наприкінці 70-х років ХХ сторіччя підвищило активність і темпи акумулювання інформації як суспільного надбання, швидко змінюючи стандарти і регламенти її обігу і збереження. Розвиток кібернетики постійно узагальнював процеси її оформлення в якості інформаційного ресурсу (ІР) – особистого, суспільного, і, врешті-решт, державного.

Оглядаючи контури нового постіндустріального світу, ми бачимо, що ІР дедалі більше унаєвлює загальний інноваційний потенціал економічного і політичного розвитку всіх країн, однак, на жаль, для себе ми досі не змогли законодавчо визначити його в якості окремої, нематеріальної субстанції життєдіяльності суспільства. Сьогодні всіх нас, безумовно, цікавить інноваційний потенціал наукових і освітніх установ України, однак, це не обумовлює виникнення у суспільства і владних структур інтересу до ІР країни як надзвичайно актуального й складного питання і головної умови інноваційного розвитку України. Навіть питання його законодавчого визначення являє собою виключно складне і багатовимірне завдання, яке досі повністю не вирішено, хоча є часто вживаним політичними й державними діячами із приставкою «державний» або «національний». Не можна повністю погодитись із формулюванням, наведеним в нормативному документі «Технічний захист інформації на програмно-керованих АТС загального користування. Специфікації послуг захисту»¹, де наведено визначення поняття інформаційного ресурсу, а саме: *інформаційний ресурс*

---

¹ НД ТЗІ 2.5-001-99, затверджений наказом ДСТСЗІ СБУ від 29.05.1999 року № 29.

(ІР) – це власне інформація і (або) будь-який об'єкт, що є елементом певної інформаційної технології (технічні засоби обчислювальної або телекомунікаційної техніки, програми, дані і т. ін.). Погодимося, що природа, і сам сенс поняття «ресурс», крім змістовної інформації у визначенні ІР, має включати в себе, на наш погляд, і інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) унааявлення (збереження) інформації, і обов'язково людей, які все це обслуговують, і здатні навіть невеликими інноваційними групами реалізовувати потенціал наукової, технічної або освітньої діяльності величезних установ.

Тут слід додати, що відношення суспільства до інформації та знань завжди персоніфікувало технологічний уклад життя. Їх за всю історію людства пережити, принаймні, чотири: революцію матеріалів (кілька тисяч років тому), коли люди навчилися обробляти каміння, і почали створювати примітивні інструменти; промислову революцію (приблизно 300 років тому), пов'язану з початком масового використання машин і верстатів; енергетичну революцію (початок ХХ сторіччя); і, врешті-решт, інформаційну революцію, яка відбувається на наших очах з останньої третини ХХ сторіччя. Розуміння глобального значення інформації привело навіть до появи концепції становлення нової інформаційної цивілізації. Визначаючи загальні характеристики інформаційного суспільства як нового стану розвитку людства, його головну мету ми визначаємо напрохуд чітко: створення єдиної загальносвітової комп'ютеризованої нації; глобалізм інформаційного простору; вільний розвиток інформаційно-комунікаційних мереж і технологій; неконтрольоване перетікання інформації через будь-які кордони. Як наслідок, всюди успішно відбувається лібералізація телекомунікаційного сектору, вживаються законодавчі заходи для підтримки ініціатив в забезпеченні прав і свобод громадян заради досягнення узгодженого розвитку, формулювати спільні плани дій в сфері науки і освіти.

Ми вже відчули, що в світі політика держав щодо змістовної інформації як ресурсу, питання прав на інтелектуальну власність, розвитку ІКТ в системі науки і освіти почала здійснюватися більш виважено і вимагати обґрунтувань публічно при прийнятті рішень. Сенс світових комунікаційних процесів теж змінився у бік абсолютного визнання цінності змістовної інформації. Людство почало розуміти, що навала інформаційного сміття і постійне його продукування у всьому світі стало наразі однією з актуальніших проблем екології нашого життя. Вкрай тривожні вади цього явища – надуманість, недостовірність, введення в оману, підміна сенсу традиційних понять тощо, стимулювали підвищення вимог людства до культури комунікації. Уряди і приватні особи почали грати особливу роль в формуванні в своїх країнах підприємств, які обіймаються розвитком інформаційної сфери, а безпека та конфіденційність інформації, права авторів на інтелектуальну власність та інші сучасні проблеми інформаційно-комунікаційної сфери набули ознак глобальних.

Оцінюючи інформацію як ресурс для національного розвитку, на нього слід подивитись, перш за все, в координатах проблем національних інтересів і безпеки, насамперед, на те, яке значення має інформація в реаліях інформаційної інфраструктури держави, функціонування якої має бути підпорядковано забезпеченню сталого розвитку нації в конкретних історичних умовах. Такі інтереси наука намагається розглядати міждисциплінарно, утворюючи, насамперед, збалансовану сукупність соціальних інтересів особистості, суспільства й держави, які реалізуються в інформаційній сфері, включаючи і інтереси щодо збереження національної ідентичності.

Степанюк І.О.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ГРОМАДЯН

В умовах демократичної політичної системи від вибору громадян залежить не тільки результат виборчої боротьби різних політичних сил, а і політичний курс, напрямок економічних, соціальних перетворень, який буде визначальним до наступних виборів.

На думку К. Черкашина електоральна поведінка розуміється як «... політичні пріоритети виборців, що висловлюються ними в ході голосувань на виборах та референдумах» [2, с. 204].

Дослідження електоральної поведінки з точки зору політичної науки систематично проводяться з початку ХХ століття. Відповідно, сформувались чотири основні школи досліджень електоральної поведінки. По-перше, соціологічна школа, засновники якої – П. Лазарсфельд та Б. Берельсон вважали, що політичні вподобання індивіда міцно пов'язані з його соціальною приналежністю, інтересами групи, верстви та класу. По-друге, соціально-психологічна школа (засновники Е. Кемпбелл, Ф. Конверс та ін.), які наголошують, що електоральна поведінка детермінується емоційною солідарністю громадян з тими чи іншими ідеологіями, партіями та лідерами. По-третє, раціонально-інструментальна школа (засновники Й. Шумпетер, Е. Даунс) вважають, що поведінка виборців визначається їх раціональним вибором, спрямованим на одержання максимальних вигод за найменших витрат. По-четверте, екологічна школа (засновники А. Зигфрід, Ф. Гогель та ін.) представники якої досліджують реалізовану поведінку виборців, яка багато в чому детермінується впливом соціального середовища, вираженого у просторовому плані.

Слід відзначити, що «... перші три школи створені в межах біхевіоризму, або теорії раціонального вибору, головна їх увага прикута до

поведінки окремих виборців або їх первинних груп, основне джерело інформації – результати опитувань. Четверта школа близька до політичної географії, її основна база даних – статистика підсумків голосувань, внаслідок цього виборці подаються у складі більш-менш подільних груп. Слово «екологічний» у її назві слід розуміти як «поселенський», бо поведінка виборців аналізується залежно від місця їх проживання» [2, с. 205].

До макросоціальних факторів, що впливають на хід та результат виборчих кампаній належать: – тип суспільства, що визначає зміст і характер абсолютно всіх процесів, які відбуваються у всіх сферах його життєдіяльності; – етап (фаза, цикл) розвитку даного суспільства, який, при збереженні загального змісту, визначає характер процесів, що відбуваються в економічній, політичній і духовній сферах; – пануючий тип економічних відносин, який певною мірою формує «правила гри» у політичних стосунках і виборчих процесах; – ступінь розвитку демократичних процесів у суспільстві за лініями галузей влади, владних вертикалей, конституційних гарантій прав і свобод громадян.

Також на виборчий процес впливає термін панування тоталітарних режимів на даній території, система розселення, а також вироблена на цій основі структура відносин «центр – регіони»: «чим більш незбалансованою є система розселення народу, тим більше в даній державі політичних об'єднань, які виражають регіональні інтереси, активізуючи цей аспект політичної свідомості і поведінки людей» [1, с. 7].

На зміст і характер електоральної поведінки людей, їхньої участі в політичному житті суспільства, політичну активність і форми її прояву, крім зазначених вище макросоціальних факторів, впливають:

- рівень розвитку суспільної і, в першу чергу, політичної свідомості суспільства в цілому і його складників;
- рівень розвитку політичної культури;
- зміст і характер ціннісних орієнтацій, властивих даному суспільству і складникам його ієрархічної структури.

На пострадянському просторі систематичні дослідження електоральної поведінки розпочалися лише з кінця 80-х рр. ХХ ст. У зв'язку з цим і на сьогодні український електорат вивчений ще недостатньо, а висвітлення проблем реалізованої поведінки виборців багато в чому має фрагментарний характер.

Література

1. Білоусов С.А. Об'єктивна основа і суб'єктивні фактори електорального вибору населення в умовах суспільства, що трансформується (на матеріалах Південно-Східного регіону України): автореф. дис. на здобуття канд. політ. наук: 23.00.02 / С.А. Білоусов. – НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2002. – 19 с.
2. Черкашин К. Територіальна диференціація України у контексті електоральних переваг / К. Черкашин // Вестник СевГТУ. – 2003. – № 50. – С. 204–214.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

В центрі уваги наукового дослідження стоїть питання взаємозв'язку між глобалізацією і порівняльним політичним аналізом. Традиційно останній пов'язують із внутріполітичними акторами, зокрема державою. Глобалізація ж, натомість, наголошує на важливості недержавних політичних акторів, в тому числі і нетрадиційних суб'єктів міжнародних відносин. Автор узагальнює, що із завершенням ери холодної війни, низка ключових світових подій, які призвели до зростання глобальної взаємозалежності (політичної, економічної, соціальної), – в сукупності актуалізували феномен глобалізації в рамках компаративного політичного аналізу.

Попри широке розповсюдження терміну «глобалізація» в сучасній політичній науці, науковці продовжують дискутувати з приводу місця даного феномену в рамках порівняльної компаративістики. Однією з причин подібних наукових суперечок є те, що теорія глобалізації, попри тривалий період свого розвитку, перетворилась на одну з найважливіших тем сучасної науки тільки на межі XX-XXI століть.

На думку цілого ряду сучасних дослідників, одним з найпоширеніших дискрептивних означень сучасної світової політики є поняття «трансформації» [5, с. 15]. Тож питання природи політичних перетворень та наслідків цих процесів у глобальному вимірі не могло не вплинути на характер організації сучасних порівняльних досліджень та специфіку компаративного аналізу загалом. Мова йде про такі далекосяжні виміри світового політичного процесу, як : 1) динамічне зростання кількості нових країн; 2) поглиблення процесів глобальної демократизації; 3) зміцнення світової капіталістичної економіки; 4) зростання і поширення регіональної економічної інтеграції; 5) розвиток міжнародного громадянського суспільства.

Як зазначає М. Содеро, порівняльна політологія зосереджується на вивченні політичних реалій пов'язаних з державою та аналізі внутріполітичного середовища в якому вона діє. При цьому держава та її структури виступають основною аналітичною «одиницею аналізу» з огляду на чотири визначальні аспекти. По-перше, вона сприймається як «природня» одиниця аналізу. По-друге, це визначена політична територія, що адмініструється національними та суверенними утвореннями. По-третє, вона характеризується наявністю чіткої національної господарської системи та охоплює значну кількість елементів нації-держави (останнє однак є скоріше теоретичним, аніж практичним твердженням) [3, с. 5].

При тім, на думку науковця, основні сучасні виклики, що стоять перед державою містяться в глобальному комплексі економічних, технологічних, екологічних та культурних структур. Ці чинники, на переконання автора, в сукупності можуть призвести до ігнорування або ж взагалі знецінення фактору території будь-якої держави. Розуміння цього, на його думку, повинно вплинути на логіку порівняльного політичного аналізу, що фокусується на дослідженні політичних систем різних національних держав та їх окремих структурних компонентів.

Отже, в рамках традиційного компаративного політичного аналізу, держава сприймається як ключовий внутріполітичний актор. Основою такого підходу стала запропонована М. Вебером класична формула держави, як інституту, що володіє примусовою кінцевою владою на визначеній кордоном території і легітимізованої через апарат уряду, армію та поліцію. При тім модерна теорія держави стверджує, що контролююча влада держави в сучасних умовах істотно скоротилась. Причини цього, на думку окремих дослідників, містяться в тому, що «більшість людей сьогодні живуть в країнах чий суверенітет визначається та регулюється нормами світової міжнародної системи та організаціями глобальної капіталістичної економіки» [2, с. 25]. Як наслідок, державний суверенітет часто здається обмеженим : військова, економічна, соціальна сили ставлять під сумнів питання територіального імперативу держави.

З огляду на це, питання того як глобалізація впливає на компетенцію і повноваження держави залишається відкритим. Уявлення науковців щодо впливу глобалізації на внутрішньодержавні політичні структури та процеси часто носять амбівалентний характер. З одного боку, вважають, що поняття «національна держава» – безнадійно застаріла конструкція. Оскільки сучасний світовий розвиток кидає виклик не тільки поточним формам держави, але також можливості територіальної об'єктивації суверенної влади. З іншого боку, зауважують, – держави насправді проводять свою власну політику і міжнародні сили мають тільки обмежений та мінливий вплив на внутрідержавний процес.

З огляду на це, ключовим завданням порівняльної політології, науковці вважають ефективне врахування всієї мозаїки особливостей внутріполітичних акторів, структур та процесів. При цьому порівняння політичних систем може проводитися або за принципом виявлення загальних характеристик і тенденцій розвитку, або – навпаки, за принципом виявлення унікальності між ними. Таким чином, політичні системи різних національних держав продовжують розглядаються як винятковий об'єкт порівняльного політологічного аналізу. При цьому, коли йдеться про «міжнародний» аналіз в рамках компаративної політології, фактично мається на увазі «крос-національний» порівняльний аналіз, що передбачає систематичне вивчення схожих феноменів (таких, як інститути, групи, індивіди, атітюд, цілі, поведінка, соціальні процеси) в різних соціоекономічних, політичних та культурних процесах. Однак критики

вказують на вагомий недолік такої компаративної настанови порівняльної політології: приділення недостатньої уваги ролі зовнішніх нетрадиційних політичних акторів, що безпосередньо впливають на внутріполітичне, включно економічне життя.

Так, Г. Сміт зазначає, що порівняльний політичний аналіз, як правило, спирається на таку концептуальну основу, яка «применшує значення насущних та логічних транснаціональних зв'язків, що існують між внутріполітичними і економічними структурами та міжнародною політикою» [4, с. 5]. Як зазначають Д. Лейн і С. Ерсон «у політичній компаративістиці існування і вплив міжнародних акторів складно навіть включити в існуючі конструкти» [1, с. 165]. Отже, складна проблема, – як пов'язати державне членство у міжнародних організаціях із моделями державної стабільності та продуктивності, залишається невирішеною, а в окремих випадках навіть невизнаною.

Ігнорування проблеми впливу зовнішніх нетрадиційних акторів міжнародних відносин на внутріполітичні процеси в рамках порівняльної політології носить загальносистемний характер, за винятком актуалізації проблеми «втручання, залежності, підривної діяльності та зовнішньої допомоги». Однак і ці факти, як правило, сприймаються як відносно незначні, автономні епіфеномени, інтерес до яких обмежений, і, як правило, пов'язаний з політичними проблемами країн, що розвиваються.

Важливо при тім відзначити, що вплив зовнішніх акторів на внутрішню політику в багатьох випадках є набагато глибшим і ширшим, ніж традиційний компаративний політичний аналіз може навіть припустити. Слід зазначити, що є чимало міжнародних та транснаціональних суб'єктів, які можна в сукупності концептуалізувати як «глобалізація» – і, які є важливі для комплексного порівняльного політичного аналізу. Оскільки глобалізація – це багатогранне технологічне, політичне, економічне та культурне явище, що зосереджує основну увагу на національних політичних системах і їх оточенні, а також політиці, що їх зв'язує.

Країни Європейського Союзу демонструють хороший приклад важливості включення транскордонних акторів у компаративний політичний аналіз. Всі країни-члени ЄС представляють демократичні політичні системи. При тім об'єктивне розуміння того, що відбувається в політичному житті кожної з них, неможливе без врахування ролі зовнішніх чинників. Так, взаємовідносини між країнами ЄС характеризують «динамічні зв'язки між транснаціональними, міжнародними та внутрішніми процесами та практиками», а сам регіон Західної Європи є прикладом найбільш інтегрованого політичного та економічного простору. Тобто процеси управління в країнах ЄС не тільки чутливі до імпульсів, що надходять від ключового наднаціонального інституту – Європейської Комісії, але також і від різних політичних, соціальних, релігійних та бізнесових міжнародних акторів. Вплив подібних організацій на процес управління дозволяє включити їх в рамки порівняльного політичного аналізу в якості важливих

недержавних акторів і, таким чином, розширити предметні рамки порівняльної політології.

Отже специфіка сучасного світового процесу, посилення глобальної взаємозалежності, а також стирання традиційних меж між внутрішньою та міжнародною політикою, поглибили інтерес до компаративного політичного аналізу, а сама порівняльна політологія зіштовхнулась з проблемою глобалізації. Природа реальних суспільно-політичних процесів поставили на порядок денний питання про розширення тематичної та предметної сфери порівняльної політології, про включення в неї нових класів об'єктів, що виходять за рамки традиційної «державоцентристської» парадигми. Глобалізація активно породжує нове поле досліджень із використанням порівняльної методології, а сама політична компаративістика, відповідаючи на вимоги глобалізації, вимушена перебудовувати свою тематику та методологію.

Література

1. Lane J-E, Ersson S. Comparative Politics. An Introduction and New Approach. – Cambridge: Polity Press, 1994. – 260 p.
2. Opello Jr.W., Rosow S. The Nation-State and Global Order. A Historical Introduction to Contemporary Politics. – Boulder, CO: Lynne Rienner, 1999. – 195 p.
3. Sodaro M. Comparative Politics: A Global Introduction. – New York: McGraw Hill, 2001. – 170 p.
4. Smith H. Why is there no international democratic theory? // Democracy and International Relations. – Basingstoke: Macmillan, 2000. – P. 1–30
5. Webber M., Smith M. Problems and issues in foreign policy analysis // Foreign Policy in a Transformed World. – Harlow: Pearson Education. – 2002. – P. 9–28.

Фуга Р.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИЧНІ ІДЕОЛОГІЇ: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ

Забезпечення позитивної динаміки політичного процесу не в останню чергу залежить від ідеологічного плюралізму у політичній сфері.

Ідеологічна криза кінця 80-х років минулого століття охопила усі країни соціалістичного табору, що зумовило втрату комуністичними партіями Східної та Центральної Європи правлячого статусу у політичній системі. Формування альтернативних політичних ідей та цінностей стало основою

розвитку політичного плюралізму та ідеологічного простору, в якому носіями політичних ідеологій стали партії різного спрямування.

З одного боку, це вимагає від політичних партій вироблення ефективних механізмів трансформації виборчих технологій у стратегію врядування (за умови здобуття влади). З іншого боку, невизначеність щодо політичних ідеологій як в діяльності сучасних партій так і в свідомості суспільства та розмитість програмних засад партій в ідеологічному спектрі по осі «праві – ліві» може призвести до створення «квазіпартійних» структур.

Філософському усвідомленню сутності політичної ідеології присвячено праці Аристотеля, Платона та інших античних мислителів. Вони, хоч і не вводили поняття «політичної ідеології», проте обґрунтовували роль філософії як основи політичної свідомості людини та методології пізнання сутності «політичної людини». Саме ж поняття «ідеології» у праці «Елементи ідеології» увів французький мислитель А. де Трасі.

На думку К. Поппера ідеологія трактується як закрита всеохоплююча система поглядів політичних груп, партій, політичних лідерів чи пануючої соціальної групи спрямована на всі політичні, соціальні, економічні, моральні, духовні сфери життя.

Характерною ознакою ідеології, на думку філософа, є її нав'язування як єдино правильної, ціннісної моделі політичної системи усьому суспільству через діяльність партії більшості, яка в результаті посилення ідеологічного тиску поглинає конкуруючі партії та їх ідеології.

Партійна ідеологія є складовою частиною політичної ідеології, але базується на емпіричних світоглядно-методологічних формах суб'єктивного сприйняття політичної дійсності. Практичне вираження партійна ідеологія знаходить у програмових документах у вигляді декларації мети та цілей діяльності партії, засобів досягнення цієї мети, лозунгах тощо.

В сучасних умовах, коли партії стали основним інститутом формування політичної еліти та влади, вони втратили вплив на політичну та ідеологічну заангажованість громадян, які перестали ідентифікувати себе з політичною партією та її ідеологією. Більш того ідеологічні засади політичних партій є достатньо розмитими, а у партійних статутах відсутня ідентифікація партії з певною партійною ідеологією.

Ю. Шведа зазначає, що «падіння ролі масових партій зумовлене падінням класової та ідеологічної мотивації у електоральній поведінці виборців, але рівень лояльності до партії залишається значним, що пояснюється функціонуванням політичних партій не як окремого ідеологічного носія, а як складової частини певної «ідеологічної сім'ї» партій... Виборці схильні переносити свою підтримку з однієї партії на іншу, але пунктом їх преференцій досить часто виступає ідеологічна близькість нової партії. Хоча сучасні європейські демократії характеризуються значним рівнем виборчої нестабільності, однак згладжується вона фактом більш стабільної політичної лояльності в рамках блоку партій» [1, с. 15].

Політичні партії та їх ідеології визначають домінуючий тип політичної ідеології у суспільстві. Це визначення відбувається у процесі конкуренції між партіями в період виборчої кампанії. Для будь-якої політичної партії вибори є «тестом» не лише на її конкурентоспроможність у боротьбі за владу, але й «тестом» на актуальність партійної ідеології. Результат виборів перш за все демонструє ідеологічну палітру в суспільстві, рівень впливовості окремих партійних ідеологій на процес формування політичної ідеології та громадської думки.

Функціями політичної ідеології виступають:

- освітньо-виховна – полягає у оволодінні масовою політичною свідомістю, впровадженню в неї заданих критерій оцінки сучасного і майбутнього розвитку суспільства, певних цілей та завдань організації громадян у політичному просторі;
- інтегруюча, яка полягає у згуртуванні суспільства на базі інтересів певної соціальної групи, або на ґрунті свідомо сформульованих цілей, що не зорієнтовані на конкретні групи населення;
- пропагандистська – передбачає створення позитивного іміджу політичної партії, лідера партії, що репрезентують дану ідеологію у відповідності до інтересів великих соціальних груп;
- захисна, яка спрямована на захист інтересів політичного класу, правлячих груп, партій, еліт;
- соціально-регулююча функція сприяє формуванню і координації відносин між соціальними групами, впливає на реалізацію соціально-економічних, політичних програм суспільного розвитку, а також на політичну активність і соціальний вибір громадян.

Для більш раціонального осмислення політичної ідеології її слід розглядати як комплекс взаємопов'язаних елементів до якого входить: політична теорія, політичні концепції, політичні ідеї, соціально-політичні ідеали, політичні погляди та гасла, партійна ідеологія.

Політична та партійна ідеологія не є сталими феноменами соціального життя. Вони схильні до трансформації та змін. Процеси глобалізації та модернізації зумовлюють трансформацію економічних, культурних і політичних систем. Ці процеси спричинили кризу класичних ідеологій та зміну ролі політичних партій та громадських рухів у політичній системі.

На зміну класичним ідеологіям в основі яких лежать проблеми економічного розвитку, приходять нові, які не вписуються у вісь «праві – ліві» ідеологічного спектру. Серед них ідеології фемінізму, мультикультурності, екологізму, космополітизму та ін.

За критерієм втілення реальних соціальних чи політичних інтересів можна виокремити прогресивні, ліберальні, націоналістичні ідеології. Відповідно до класового підходу – буржуазні, селянські, пролетарські.

За світоглядним принципом ідеології об'єднуються в матеріальні, ідеологічні, марксистські, немарксистські та релігійні. За ознаками

партійності – комуністичні, соціалістичні (соціал-демократичні), консервативні (неоконсервативні), ліберальні (неоліберальні), фашистські.

Відповідно до типу політичної ідеології партії можна класифікувати таким чином: ліберальні, радикальні, консервативні, селянські, соціал-демократичні, соціалістичні, комуністичні, регіональні, етнічні, крайні праві та екологічні партії.

Література

1. Шведа Ю.Р. Теорія політичних партій і партійних систем / Ю. Шведа. – Львів, ЦПД. – 2002. – 528 с.

Хорошилов О.Ю.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ПРОЦЕСИ КОЛЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ В ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Обґрунтування важливості звернення сучасного суспільствознавства до широкого комплексу проблем, пов'язаних з тактиками та стратегіями колективної адаптації до викликів політичного середовища, можна звести до наступних тез:

1. Світоглядні витoki вивчення адаптації живих організмів до умов оточуючого середовища були закладені в добре відомій теорії еволюції Ч.Дарвіна. Як це відомо, основний акцент в ній робиться на *внутрішньовидовому природному відборі*, як чиннику еволюції. Остання розглядалася і самим автором, і його більш пізніми послідовниками (зокрема – соціальними дарвіністами) як прогресивний розвиток виду від простих форм існування до більш складних. Без всякого сумніву, аналогічні механізми групової адаптації до зовнішнього середовища домінували і на ранніх стадіях існування людства, яке виступало тоді більше як біо-соціальний, ніж соціо-біологічний вид.

2. З плином еволюції людського роду, його адаптація до природних умов життя, а також і до зовнішнього і внутрішнього соціального середовища, набула яскраво вираженого *артефактного характеру*. Сам процес адаптації розпався на декілька складових (власне біологічна родова адаптація, матеріальна, індивідуально-психологічна, соціо-нормативна тощо), ускладнився арсенал використовуваних методів й акторів цього процесу, рівнів його розгортання. Загальним трендом для всіх складових процесу адаптації індивідуальних та колективних представників роду *Homo Sapiens* відтоді є цілеспрямоване виробництво та використання різного роду артефактів, як матеріальної, так і нематеріальної етіології не лише для

пристосування до оточуючого середовища, але й для свідомої трансформації останнього для власних потреб.

З урахуванням того факту, що середовище ніколи не вдавалося/не вдається «пристосувати під себе» повністю, а також беручи до уваги неминучі помилки, що виникали/виникають при трансформації середовища, алгоритм «виклик – відповідь», закладений у будь-які адаптивні практики людства, набував/набуває характер зворотного зв'язку між об'єктами та суб'єктами даного процесу та відтворювався/відтворюється знов і знов.

3. Умовно (орієнтуючись на філософську традицію Античності), весь комплекс адаптивних тактик, стратегій та інструментів раннього етапу існування роду Людини розумної можна позначити поняттям «*етнічність*», а аналогічний комплекс сучасного етапу – поняттям «*політика*» в усій багатоманітності проявів останнього в якості реального феномену. Виходячи з даної тези, ранній етап адаптації людства може бути віднесений до сфери інтересів антропології, археології та етнології, а сучасний – циклу дисциплін суспільствознавчого комплексу, таких, як політологія, соціологія та комплексних дисциплін: соціальна та політична психологія, етнополітологія, політична антропологія тощо. Варто окремо зазначити, що в межах всіх вказаних дисциплін та дисциплінарних циклів накопичений критично важливий для подальших пошуків емпіричний матеріал. Зокрема, слід особливо зазначити розвиток політико-антропологічних студій [2], соціологічних розвідок [4], політичних досліджень [1] різноманітних аспектів адаптивних практик людських колективів Сучасності.

Повертаючись до тези про *артефактність* адаптації людини до умов оточуючого природного та соціального середовища, на достатньо задовільних умовах об'єктами дослідження можуть бути визнані:

- *Політичні інститути* (формальні та неформальні) – артефактність походження та адаптивне призначення яких не підлягає сумніву;
- *Соціальні процеси (різнорівневі)*, в тому числі і процеси соціалізації та ре-соціалізації, модернізації, ідентифікації великих і малих соціальних груп та окремих індивідів;
- *Політична культура і політична свідомість* (що об'єднують в собі як цілеспрямовано створені елементи (норми, цінності, зразки політичної поведінки), так і феномени, посталі спонтанно внаслідок індивідуальних особливостей психіки соціальних акторів, умов історичного розвитку конкретного колективу, випадкових девіацій тощо) [5];
- *Політична ідеологія*, яка виконує роль механізму внутрішньо – та зовнішньо-групової адаптації конкретної політичної спільноти.

5. Методологічною основою вивчення даного – надзвичайно широкого проблемного поля, на переконання автора, можуть бути:

- *Конкретно-історичний підхід та методологія неоінституціоналізму*, які перекликаються між собою в тезі про врахування «залежності від пройденого шляху» та дають змогу ефективно вивчити інститути та

практики не у вигляді девіацій, а у виді прикладів прояву адаптивних тактик та стратегій політичних спільнот різного рівня функціонування;

– *Системний підхід*, який дозволяє включити до сфери досліджень формальні політичні інститути та структури, орієнтуючись на традиції, закладені свого часу Д.Істоном та Т.Парсонсом, а також розглянути будь-яку політичну спільноту як систему, яка наділена атрибутами адаптивності, усталеності, самовідтворення, або позбавленої таких якостей;

– *Структурно-функціональний підхід*, що є безпосереднім доповненням до попереднього і дозволяє проаналізувати окремих агентів процесів адаптації всередині більш широкої політичної спільноти;

– *Комплекс теорій соціальної психології*. Зокрема: теорія ідентичності, теорія соціалізації, компенсаторна теорія влади та ін. Високим евристичним значенням характеризується і пропонований зазначеними теоріями інструментарій отримання інформації;

– *Комплекс методів соціології*, в тому числі і тестові технології, які дають змогу прослідкувати рівень адаптованості індивіда та групи до умов оточуючого середовища [3];

– *Комплекс спеціальних теорій і концепцій політології, політичної і культурної антропології, етнополітології тощо*: теорія етнічності, концепція «екології людини» [6], концепція «територіальної поведінки» й т.ін.

Як інтегральний висновок до пропонованих тез може бути запропонований наступний:

Дослідження наукової проблематики адаптивних тактик і стратегій великих і малих соціальних колективів повинно здійснюватися з дотриманням принципів системності, комплексності, сцієнтизму та верифікації. Зазначена проблематика дає змогу поєднати наукові інтереси представників різних напрямків та шкіл сучасного суспільствознавства, а результати її розробки матимуть надзвичайне практичне значення для транзитивних соціумів, чиє існування характеризується трендами невизначеності та кризовості.

Література

1. Винайдення традиції /За ред.. Е.Гобсбаума та Т.Рейнджерса; Пер. з англ. М.Климчука. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 448 с.
2. Дельєж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії. /Р.Дельєж – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 287 с.
3. Корел Л.В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики. /Л.В.Корел – Новосибирск: Наука, 2005. – 424 с.
4. Кузьменко Т. Соціальна адаптація особистості в нестабільній життєвій ситуації /Кузьменко Т. //Політичний менеджмент. – 2009. – № 2. – С. 58-71.
5. Негус К., Пикеринг М. Креативность. Коммуникация и культурные ценности /К.Негус, М.Пикеринг – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2011. – 300 с.
6. Park R.E. Human Communities. The City and Human Ecology /R.E.Park – Illinois: The Free Press, Glencoe, 1952. – 278 p.

ВПЛИВ ЗМІ НА РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Сучасний етап розвитку засобів масової комунікації на сферу політики, стрімким ростом розвитку індустрії виробництва політичних шоу та інсценувань. Театралізація і режисировання політичної дійсності представляють особливий інтерес, мають велику значимість для сучасного політичного процесу, коли сприйняття політичних подій через призму видовищності і розважальності, конструювання політичної дійсності за допомогою ЗМІ, набувають все нових форм і масштабів.

Зв'язок політики і театру має глибокі історичні корені. Цей феномен у всі часи використовувався владою для зміцнення своїх основ. Однак, якщо політика в добу Середньовіччя ґрунтувалася на божественній сутності королівського титулу, лицарських поєдинків, і так далі, то на відміну від минулих епох сучасна влада інсценує себе за допомогою преси, радіо, телебачення. Розвиток ЗМІ, особливо телебачення, дозволило впливати на величезні маси населення, що багаторазово збільшило значимість театральних (видовищних) прийомів у політичній сфері. Цей факт також визначає особливу актуальність даного питання.

Процес театралізації політики на сьогодні здобув більш ґрунтовного осмислення у західній суспільствознавчій думці. Також дослідження даної проблематики належать російським вченим, але датуються початком двадцятого сторіччя, тим не менш, не втрачають своєї актуальності. Одним з таких вчених був М. Євреїнов, який в своїй роботі «Театр для себе» ввів у науковий обіг поняття «театрократія». О. Гельман умовно визначає три концептуальних підходи, що різняться у своєму інтерпретаційному погляді, щодо вивчення процесу театралізації політики: теоретичний рівень (Ю. Лотман, М. Кругель, І. Гофман); прикладні розробки (Т. Мейер, М. Кампманн, Дж. Мейровіц); дослідження в більш широкому політичному контексті (П. Бурдье, Г. Почепцов) [1, с. 35-40].

Феномен політичної театральності являє собою сукупність театральних прийомів, перенесених на «політичну сцену». Важливо відзначити такі загальні риси політики і театру, як масовість і видовищність – очевидно, що політична театральність виступає як засіб естетизації сфери політичного, тобто видовищність і привабливість для масового глядача виходять на перший план, домінуючи над смисловою цінністю реально існуючих політичних подій [3, с. 85].

Розглядаючи «політичну театральність» в її динамічному розвитку, процес театралізації політики видається як послідовна зміна станів соціально-політичної дійсності, яка відбувається в результаті сукупної діяльності політичних суб'єктів, спрямованих на формування видовищної

політики, що використовують при цьому театральні способи інсценування політичних дій і мають на меті завоювання, утримання, використання політичної влади [3, с. 86].

Особливо процеси театралізації політики актуалізувались з розвитком ЗМІ. Можливість за допомогою ЗМІ охоплювати величезні маси людей, нав'язуючи «споживачам» політичного дійства ті чи інші, вироблені гравцями (політичними лідерами), уявлення, думки, судження, багато разів збільшили значущість театралізованої, зрежисованої політики. Крім того, необхідно відзначити, що естетизація політики не тільки відповідає інтересам самих діячів політичного процесу, будучи важливим засобом їх популяризації та залучення політично інертних співгромадян в дискурс, а й стає своєрідним «заохоченням» для ЗМІ, сприяє виокремленню додаткової активної аудиторії. У той же час ЗМІ виступають тут в якості виробника політичних шоу, політичних «зірок».

Засоби масової комунікації є в певній мірі інструментом, яким підмінюється політична реальність театралізованою виставою. Розвиток ЗМІ, особливо телебачення, посилив тенденцію до стирання кордонів між програмами новин та розважальними програмами. І там, де важливість інформації визначається і оцінюється її рекламними якостями, неминуче зростає розрив між реальним політичним світом і світом, пропонованим ЗМІ. Вони можуть вигадувати матеріал, спотворювати або змінювати «нудні» політичні факти, пропускати ключову інформацію. І це природно, оскільки головне завдання ЗМІ полягає в тому, щоб завоювати і зберегти аудиторію. Під впливом цього процесу політик, який прагне домогтися успіху, повинен бути актором, вміти поводитися перед телекамерами, грати свою роль в «політичній постановці» [2, с. 56-57].

Одержимість зовнішніми показниками і театральністю знаходить найбільш яскраве вираження у виборчих кампаніях, де всі дії кандидата ретельно режисуються. Менеджери виборчої кампанії, фахівці по ЗМІ контролюють, що говорить і робить їх кандидат, куди і як він іде, що можуть виявити в його поведінці телекамери. Все це сприяє тому, що ЗМІ концентрують увагу на найбільш видовищних подіях і діях, значно збіднюючи і спрощуючи дійсне становище в країні та світі. В даному випадку перемогу на виборах може одержати не той, хто дійсно усвідомлює реальні проблеми, що стоять перед країною, а той, хто здатний забезпечити собі найбільшу популярність, завоювати громадську думку, і, вміло використовуючи «театральні» способи впливу ЗМІ, продати себе і свою програму якомога більшій кількості виборців.

Також в контексті процесу театралізації політики можна простежити персоналізацію даного феномена. Прикладами можуть стати такі знакові політичні діячі як Сталін і Гітлер. Дійсно це відомі історичні постаті, що експлуатували в своїй політичній діяльності найбільш успішно феномен театралізації. За допомогою театралізації особистісних якостей, ці політичні фігури, їх сконструйовані образи, стали сприйматися не як звичайні

політики, люди, а як певний символ, якому притаманні надприродні здібності. І, як наслідок, лише з часом стали очевидні дійсні масштаби тиранії і некомпетентності їхньої політики. Відповідно, необхідно говорити про необхідність подальшого глибокого аналізу персоналізації політичної діяльності, оскільки даний процес, згідно з історичними фактами, здатний набувати таких масштабних форм, що безконтрольний їх перебіг і розвиток є небезпечним для політичної системи в цілому.

Таким чином, процес театралізації політики через призму розвитку ЗМІ є вкрай актуальною проблемою для подальшого вивчення та являє цінний інтерес для сучасної політології.

Насамперед, наукову евристичність представляють:

- теоретичне осмислення та науковий аналіз технологій процесу театралізації політики в ЗМІ;
- дослідження негативних аспектів впливу процесу театралізації політики на масову свідомість.

Література

1. Гельман А. Политика как театр / А.Гельман. М // Высшее образование в России, 1999. – №3. – С. 35-40.
2. Григорьева О.Н. Политический театр современной России (взгляд филолога) / О.Н. Григорьева // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://istina.msu.ru/publications/article/5127154/>
3. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М : Алгоритм, 2000. – 267 с.

Яковлев Д.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

МЕДІАКРАТІЯ – НОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ КЛАС

У процесі трансформації пострадянської системи політичний клас шукає ефективні засоби вирішення одного із головних завдань демократії : переведення діяльності політичних акторів з площини реалізації та захисту власного (приватного) егоїстичного інтересу у площину задоволення суспільного (публічного) інтересу. Виборці та обранці раціонально переслідують цілі максимальної вигоди та користі, тому процес демократизації нерозривно пов'язаний із раціоналізацією суспільних відносин.

У сучасному світі розвиток демократії пов'язується із простором політичних комунікацій. Хоча залучення широких суспільних верств до

процесу вироблення політики й ускладнює прийняття раціонального політичного рішення через збільшення суб'єктів учасників політики.

Технологічні можливості мас-медіа та масштаб охоплення аудиторії дозволяють говорити про появу нового актора у політиці – медіакратію, яка сприяє медіатизації політики, через підпорядкування політичного порядку денного критеріям формату та рейтингу мас-медіа.

У сучасних умовах, індивід, що вийшов із «реального комунізму» (О. Зинов'єв) з цензурою, «залізною завісою», чорно-білим екраном та єдиним кандидатом від блоку «комуністів та безпартійних» потрапляє у динамічний глобальний інформаційний світ, де найбільшим викликом для вибору стає не відсутність інформації, а її надмірність. Змінюється роль мас-медіа, які, окрім традиційних функцій віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність», і перетворюють політику на медіа-процес. Процес медіатизації політики спричиняє появу феноменів «віртуальної реальності», «реальної віртуальності» (М. Кастельс), «віртуальної демократії» та «драматургії віртуальної політики» (Е. Вілсон).

Отже, з'являються нові виклики для демократії. Один з таких викликів – це медіатизація політики, що несе в собі потенційну загрозу появи нової форми тоталітаризму – інформаційного.

У сучасному світі політичні комунікації опосередковані діяльністю мас-медіа. Формується новий потужний клас – медіакратія, яка отримує технологічну можливість впливати на конструювання порядку денного у політиці та використовувати політичну інформацію як інструмент впливу на політичний вибір.

На заваді раціональному політичному вибору стає інтенція медіакратії до цілеспрямованого формування громадської думки засобами політичної пропаганди. На початку XXI століття, коли мас-медіа остаточно стали основним транслятором новин, комунікація так само розуміється як сила, що може спонукати громадян до дій. І якщо еліта та журналісти безвідповідальні, то це призводить до монополізації інформаційного ринку, еліта стає безконтрольним власником публічної інформації і, відповідно, безальтернативним джерелом проектування політичного майбутнього країни.

Медіакратія як форма організації влади базується на переважному впливі кіл, які контролюють масові інформаційні обміни і передбачає широке використання іміджевих стратегій, які руйнують бар'єри між публічною і особистою сферами життя, соціальними і культурними механізмами цілеспрямованого впливу на поведінку людини.

У пострадянських країнах, в яких посилюються тенденції медіаполітичних засобів управління, фактично відсутні інституції (як громадянського суспільства, так і владні), які були б здатні стримувати розвиток антидемократичних процесів, пов'язаних зі становленням та функціонуванням медіакратії. І це на відміну від розвинених країн консолідованої демократії, де становлення медіакратії якщо не

унеможливлується, то, принаймні, певним чином уповільнюється традиціями демократичного діалогу влади і суспільства, відповідним стилем роботи правлячих еліт.

При цьому вплив мас-медіа пов'язаний не стільки з їх умінням умовляти та переконувати, скільки з їх здатністю залучати громадську увагу і формувати критерії, що лежать в основі оцінки та прийняття рішення. Це і означає вислів, що за допомогою правильно встановленого порядку денного можна спрямовувати громадську думку в бажане русло.

Продовжуються спроби повернути громадянина в політику за допомогою шоу, коли відбувається конструювання політичних подій у мас-медіа за законами розважальних програм. Це призводить до того, що участь сама по собі стає формою комунікації, без необхідності передачі будь-якого смислу.

Саме тому, погоджуючись із загальновизнаною у середовищі політичних експертів та журналістів думкою про те, що ефективне функціонування незалежних мас-медіа є необхідною передумовою розбудови демократії, громадянського суспільства та правової держави, і за допомогою мас-медіа досягається така необхідна відкритість політичної системи, не можна недооцінювати складність та неоднозначність процесів медіатизації політики та становлення медіакратії. При цьому не можна ігнорувати існування у діяльності українських мас-медіа й ознак посткомуністичної моделі у відносинах із державою, яка склалась за роки незалежності.

Один із актуальних викликів для демократії – медіатизація політики – змінює систему представництва громадських інтересів, трансформує соціальну, політичну та економічну реальність. Це відбувається тому, що мас-медіа створюють нові форми взаємодії у сфері публічної влади, сприяють відкритості і транспарентності політичних інститутів, надають громадянам можливість брати участь в обговоренні суспільно-політичних проблем (мережа Інтернет). У розвитку мас-медіа можна побачити ефективний засіб забезпечення зворотного зв'язку, участі громадян у формуванні політичного порядку денного.

Демократія, яка утворила дієвий механізм політичного обговорення, довела свою здатність забезпечити економічний розвиток країни через створення конкурентного політичного середовища. Проте, залучення широких суспільних верств до процесу вироблення політики ускладнює (кількісно і якісно) процедуру раціонального політичного вибору, а один із сучасних трендів – медіатизація політики – змінює систему представництва громадських інтересів відповідно до вимог формату та рейтингу мас-медіа, передусім – телебачення.

Алексєєва К.І.

Національний транспортний університет

ПРОБЛЕМА ОСЯГНЕННЯ ЦІННІСНОГО *A PRIORI* В ЕТИЦІ: РОЗУМІННЯ ЗАРАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Проблематика ціннісного а пріорі в етиці стала чи не центральною темою всієї феноменологічної аксіології в обличчі Макса Шелера. Етична концепція Шелера вважається неперевершеним зразком теорії цінностей: вона масштабна за своїм проблемно-теоретичним змістом, концептуальною глибиною і щільністю філософської архітектоники. Засновник філософської аксіології безпосередньо виходив із феноменологічних ідей та настанов Гусерля, що засвідчує його належність до феноменологічної традиції. Зокрема, Шелер вперше в історії філософії створив проект філософської аксіології, розробив концепцію матеріальної етики і затвердив ціннісну ієрархію, що й дотепер лишається зразком та нормою для наступних гуманітарних розвідок.

Останні дослідження з ціннісної проблематики належать таким ученим, як Г. Йонас, В. Гьосле [1], К.-О. Апель, Ю. Габермас, С. Гроф, Е. Ласло, В. Вейш, О. Дробницький, П. Гайденко, В. Шердаков, Л. Рискельдієва, А. Абішева, В.Шохін, Л. Могильний, А. Єрмоленко, А. Лой, А. Богачов, В. Єрмоленко, А. Баумейстер, В. Приходько та ін. У наукових пошуках зазначених дослідників цінності розглядалися під різними кутами зору, але спільним лишався невід'ємний статус цінностей як екзистенційних первнів нашого існування.

Тому увагу слід зосередити не стільки на дескрипції етичних феноменів, скільки на способах обґрунтування та інтелектуальній легітимації методів їх осягнення, що забезпечить особливий статус цінностей. Він має ґрунтуватися на конкретній реалізаційній основі, а не на формальному декларатизмі. Саме з цих позицій ітиметься мова про впорядкування цінностей згідно змістово-апріорної структури нашого досвіду. Поняття апріорі має свої чітко визначені характеристики: апріорними ми називаємо усі ті ідеальні єдності значень, що є самоочевидними в процесі безпосереднього споглядання. При цьому ми маємо утримуватися від будь-яких тверджень про ці значення і суб'єктів, які їх мислять. Тобто, нам слід утриматися від апофантичних суджень, здійснивши феноменологічне епохе. Якщо називати зміст такого споглядання феноменом, то цей феномен не буде мати нічого з явищем чи видимістю. Споглядання такого роду є «спогляданням сутностей – феноменологічним спогляданням чи

феноменологічним досвідом» [2, с. 267]. Сутність, яка вбачається у феноменологічному досвіді дається повністю, цілком, або взагалі не дана. Ця сутність не дається більш-менш повно чи неповно, – вона або вбачається у всій своїй цілісності, або не вбачається і тим самим не дається.

Осягнення цінностей лежить поза межами апостеріорного досвіду і доступне лише феноменологічній інтуїції через феноменологічне вбачання. Через це Шелера часто інтерпретували у дусі платонові традиції, де цінності виступали під маскою ідеальних сутностей, що підіймалися над емпіричним світом етичного досвіду. Наразі сам засновник феноменологічної етики не долає поняттєвої невизначеності в тлумаченні цінностей. На його думку, цінності не є ані універсальними, ані індивідуальними сутностями. Вони даються нам в якості змістів безпосередньої інтуїції, коли в конкретні моменти етичних переживань ми звертаємо увагу на самі цінності безвідносно до їхнього існування: примат сутності над екзистенцією. Наприклад, ми можемо вагатися стосовно благородства того чи іншого вчинку, але інтуїція при цьому все одно показує нам, що благородство саме по собі цінується вище за будь-яку іншу розумну спекуляцію. Для цього усвідомлення нам навіть не потрібно очікувати, що щось подібне відбудеться в реальності: уявні випадки також можуть служити гарною ілюстрацією. Апріорні вбачання наявних у досвіді властивостей об'єктів залежать виключно від їхньої сутності і не залежать від наявності конкретних випадків їх досвідної реалізації.

Разом із тим Шелер наголошує, що область апріорно-очевидного не має абсолютно нічого спільного з формальним, а протилежність апріорі-апостеріорі – з протилежністю формальне-матеріальне. Матеріальне апріорі – це сукупність усіх речей, які в порівнянні з іншими апріорними реченнями мають значення для специфічнішої предметної області. Але можна помислити апріорні зв'язки навіть між сутностями, які стосуються лише одного індивідуального предмета і відсутні в усіх інших. Критикуючи Канта, Шелер стверджує, що ототожнення апріорного з формальним є фундаментальним заблудженням кантового вчення, воно лежить в основі етичного формалізму і всього формального ідеалізму взагалі. Проте він усе ж таки не може повністю знехтувати формальними зв'язками між цінностями, що виражаються в таких аксіомах: 1.) існування позитивних цінностей саме є позитивною цінністю; 2.) існування позитивної цінності має бути реалізованим. Що ж до змістового ядра матеріальних цінностей, то тут слід експлікувати фундаментальні ціннісні якості. Вони групуються у чотири класи на основі певної ієрархічної структури:

- а. Цінності приємного і неприємного.
- б. Цінності вітального характеру або «життєздатності».
- в. Духовні цінності.
- г. Цінності «священного» і «нечестивого».

Парадоксальним на позір видається висновок про те, що згідно з Шелером моральне діяння сутнісним чином спрямоване на неморальні цінності, а сама моральна цінність виростає лише як надбудова дій, що призначені реалізувати

ці неморальні цінності. Справжнє призначення ціннісного апріорі – це пізнання, вбачання цінностей, яке полягає у вчуванні, наданні переваги, а в кінцевому рахунку – у реалізації засвоєного пізнання. Це пізнання відбувається у специфічних функціях і актах, відмінних від сприйняття і мислення, і які дають єдино можливий доступ до світу цінностей у живому контакті зі світом, в наданні переваг і нехтуванні, в самій любові і ненависті. У ході здійснення цих інтенційних актів виникають цінності та їх порядки. Дух, обмежений лише сприйняттям і мисленням, був би водночас сліпим до цінностей, наскільки б не були розвиненими його здатності до внутрішнього сприйняття психічного. На цьому пізнанні цінностей базується моральна поведінка. Будь-яке бажання або прагнення взагалі спрямоване на реалізацію даної у цих актах цінності. На рівні сучасного культурологічного постмодерного дискурсу примат ціннісної свідомості підтримується і дотепер. Зараз не існує зобов'язувальних етичних або естетичних максим, адже будь-який культурний наратив накладається на плюралізм цінностей. Британський дослідник Джон Сторі з цього приводу зазначає, що «...цінність можна вважати результатом контакту між текстом і читачем, що стався в певний історичний момент. Переживають момент свого створення лише ті тексти, які здатні витримати вагу подальших контактів із читачем» [3, с. 271].

Хоча ціннісний погляд постійно «блукає», але відносним є саме він, а не статус цінностей. Вони залишаються одними і тими ж, незалежно від того, де і яким чином вони схоплюються. Людина ж володіє дуже своєрідним модусом випробування цінностей: вона «...випробовує їх своїм ціннісним почуттям. Воно не заплановано у ній зароджується і дає відповідь» [4, с. 197] на даність у зовнішньому досвіді, зокрема у своїй позиції: неприйнятті чи схваленні. Але такий досвід неоднаковий у різних людей і в різні епохи, при тому його зміна – це не зміна цінностей. Відсутність ціннісного почуття є ілюзією настільки, наскільки мало видається ілюзією відсутність пізнання. Відсутність чи обмеження ціннісного почуття не означають небуття цінностей, так само як і обмеженість у пізнанні не означає небуття предметів. Але коли ціннісне почуття починає функціонувати, воно вказує на буття цінності. Воно не може відчувати цінність, яку воно схоплює, в якості не-цінності. Мінливість ціннісної свідомості стосується лише появи і зникнення ціннісного почуття, але не його змісту і реалізації.

Література

1. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі / [Пер. з нім. А. Єрмоленка]. – К.: «Лібра», 2003. – 248с.
2. Шелер М. Избранные произведения / [Пер. с нем. А. Денежкина, А. Малинкина, А. Филиппова]. – М.: «Гнозис», 1994. – С. 259-338.
3. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура / [Пер. з англ. Савченка С.]. – Київ: видавництво «Акта», 2005. – 357с.
4. Гартман Н. Этика / [Пер. с нем. А. Б. Глаголева под ред. Ю. С. Медведева, Д. В. Складнева]. – СПб.: Фонд Университет: Владимир Даль, 2002. – 708 с.

ДЕЯКІ СПЕЦИФІЧНІ РИСИ РОСІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XVIII СТОЛІТТЯ

За Л. Гумільовим, «вісімнадцяте століття стало останнім століттям акматичної фази російського етногенезу. У наступному столітті країна увійшла в цілком інший етнічний час – фазу надлому» [3]. Серед найважливіших особливостей російської культури XVIII ст. – її *«європеїзація»*, тобто багатогранний процес прилучення російської культури до досягнень європейської. Це були лише перші симптоми нової тенденції у розвитку російської культури, яка згодом постане магістральною й підтриманою найвищими ініціативами очільників імперії. Зі середини XVIII ст. з'являється певна синхронність розвитку російської культури відповідно до загальноєвропейських тенденцій. Відтепер усі нові культурні рухи й художні напрями приходять зі Заходу і вкорінюються на російському ґрунті.

Друга тенденція у розвитку російської культури XVIII ст. – це те, що чітко означене словом *«обмірщення»*, тобто помітне проникнення у неї світських начал, відхід від церкви й релігійних канонів. Якщо на Заході до цього часу вже фактично сформувалася світська культура, то Росії довелося за 50 років у всіх царицях надолужити цей шлях, який в Європі тривав 2–3 століття, причому «обмірщення» культури тут не набирало таких гострих богоборчих рис, як це подекуди відбувалося в європейських країнах. Російська культура XVIII ст. феноменальним чином увібрала проблематику європейської культури трьох попередніх століть, поєднавши в собі риси як Ренесансу, так і Просвітництва.

Оцінка російської культури XVIII ст. неоднозначна. Слов'янофіли критикували її за копіювання й наслідування, за відрив від давньоруських традицій, за *секуляризацію*, яка не найкраще позначилась на духовності російського народу. Західники вважали, що запозичення європейського досвіду було необхідним, щоб подолати відсталість Росії, її культурну відособленість, а також переорієнтувати віковий вплив православ'я, який не найкраще позначився на розвитку російської науки та суспільної думки. Ще один варіант оцінки здобутків російської культури – доведення її вторинності порівняно зі західноєвропейською, заперечення самотності й оригінальності.

Варто наголосити на значній ролі, яку відіграли українці в культурному житті Росії. «Не було жодної сфери інтелектуальної та художньої діяльності в Російській імперії XVIII ст., де б не проявили себе вихідці з Лівобережної України (Гетьманщини). Вони репрезентовані в політичному житті, освіті, науці, літературі, журналістиці, музиці, живопису, не кажучи вже про церковне життя» [4]. Міграція українських культурних діячів у Росію

розпочалася у середині XVII ст. й особливого розмаху набула у другій половині XVIII ст.

«Будь-яка спроба подати російську культуру у вигляді цілісного, історично безперервного явища, яке володіє своєю логікою і вираженою національною своєрідністю, наштовхується на певні внутрішні складнощі та протиріччя. Щоразу виявляється, що на будь-якому етапі свого становлення та історичного розвитку російська культура ніби двоїться, постаючи одночасно двома відмінними одне від одного обличчями. «Європейське» й «азіатське», осіле й кочове, християнське і язичницьке, світське і духовне – ці та подібні «пари» протилежностей властиві російській культурі з найдавніших часів і зберігаються фактично до наших днів» [6, с. 417–418].

Період у розвитку російської культури, який означав поступовий її перехід від епохи давньої Русі до Нового часу пов'язаний з петровськими реформами. Головний зміст петровських реформ склала секуляризація культури, яка зруйнувала її середньовічну цілісність. Будучи логічним продовженням драматичних процесів російського релігійного розколу, смуга петровських реформ, пройнята пафосом секуляризації, розчленувала єдину до того російську культуру (синкретичну «культуру-віру») на «культуру» й «віру», тобто на дві культури – світську та релігійну (духовну). При цьому релігійна вітка культури відходила на периферію національно-історичного розвитку, а світська культура вкорінювалася в осередді культурного життя. Здійснена Петром I церковна реформа сприяла сакралізації найважливіших світських інститутів і феноменів культури і породженню нового, специфічного для російської культури явища – «світської святості» [3]. Воно виражалося в таких різних за своїм характером рисах, як сакралізація монарха, класиків літератури, ізоляціонізм, державне, конфесійне й національне самовдоволення. Плюралізм, який виник як підсумок такого розколу культури, природно укладався в барокову модель змагальності різних світоглядних тенденцій і принципів, коли в одному семантичному просторі стикалися в напруженому діалозі, суперечці песимізм і оптимізм, аскетизм і гедонізм, «шкільна» схоластика і дилетантизм, дидактизм і розважальність, етикет і сенсаційність, константність та окказіональність.

Крім соціокультурного розколу, породженого секуляризацією, в російській культурі XVIII ст. намітилися ще дві конфронтаційні тенденції: між «освіченою» меншістю (культурною елітою) й консервативно налаштованою більшістю («неосвіченою» масою), а також між прозахідно налаштованими поборниками реформ та їхніми противниками, які відстоювали східну самобутність Росії, культурне «почвенництво». Спочатку обидві соціокультурні конфронтації збігалися: сподвижники Петра та його критики. Ще наприкінці XVII ст. полемічно стикалися «мужицька» (але своя) культура «світлої Русі» і вчена (але чужа) культура «західництва» та «слов'янофільства» – вони уже були представлені різними діячами культури.

Реальна картина російської культури XVIII ст. ускладнювалася тим, що ідеї лібералізму й західницькі реформи нерідко породжувалися владними

структурами – монархом та його найближчим оточенням, а охоронно-консервативні й «почвенницькі» настрої йшли «знизу», співпадаючи з настроями народних мас і більшості провінційного помісного дворянства, йдучи корінням в традиційну культуру Давньої Русі. Втім, «революційні» починання «верхів» самі по собі були вельми відносними і внутрішньо суперечливими. Європеїзуючи Росію, Петро, Єлизавета й Катерина II і тут довели до крайності ту межу їхньої влади, яка зближувала її зі східними деспотіями [5, с. 157–158]. Іншими словами, в Росії XVIII ст. вестернізація парадоксально виступала як засіб її орієнтації, а зовнішня демократизація життя слугувала зміцненню абсолютизму східно-деспотичного типу. Дарування Катериною II нових «вольностей» дворянству було органічно пов'язане з посиленням кріпацтва, а апологія «освіченої монархії» була не більш як парадним фасадом східного абсолютизму (державінська Феліца – недарма «киргиз-кайсацька царівна», а її придворний сановник має титул «мурзи»). Численні «зловживання» наростали з величезною швидкістю. Їх практично неможливо було викорінити, адже держава ... сама їх і породжувала» [7].

Парадокси культурно-історичного розвитку Росії у XVIII і в першій половині XIX ст. отримали концентрований вираз у так званій **«демократії несовободи»** [6, с. 422]. Йдеться про те, що і російське дворянство відчувало на собі прес тих самих найтяжчих умов, в які воно, в силу історичної діалектики, поставило більшість населення країни. Не можна бути вільним, пригнічуючи інших, не може бути вільним народ, який уярмлює інші народи («Росія – найбільш націоналістична країна у світі, країна небачених ексцесів націоналізму, пригнічення підвладних національностей русифікацією, країна національного бахвальства, країна, яка величає себе єдиною покликаною й відкидає всю Європу як гниль і породження диявола» [1, с. 278]). Але народ, який не вільний, прагне повалення цієї несовободи. І оскільки він прагне до її повалення, то інтереси його звільнення збігаються з інтересами всіх пригноблених.

Якщо російське самодержавство у всіх своїх соціокультурних проявах виступало як централізуюча сила, то представники російської культури XVIII ст., які уособлювали тенденції поновлення, динамічного розвитку, були силою децентралізуючою. Так в ядрі російської культури означились взаємовиключні схильності – доцентрова (орієнтована на збереження національної своєрідності) й відцентрова (спрямована на розмивання національної специфіки), яким надалі належить відіграти в російській культурі чільну роль.

Російське Просвітництво сильно відрізнялося від західноєвропейського вже тим, що класицизм, який реалізував ідеологію абсолютизму, не передував йому, як це було, наприклад, у Франції, а супроводжував, точніше – його здійснював. Ідеї соціальної рівності, позастанової цінності людини, співзвучності її почуттів природі, творчим здібностям незалежно від походження і т.п., які розвивалися на Заході під впливом буржуазно-

демократичних процесів, в Росії XVIII ст. вступали в нерозв'язну суперечність з кріпосницькою системою, самодержавством як ідеалом національно-державного устрою, зневагою до особистості, консерватизмом православ'я з його месіанськими мотивами. Не випадковим видається одночасне співіснування в російській культурі XVIII ст. естетичної та художньої систем класицизму й сентименталізму, які фактично виключають один одного за своїми принципами і вихідними творчими настановами (держава – особистість; розум – почуття; нормативна дисципліна – веління серця; національна гордість – космополітичні цивільні мотиви) і водночас сповідують просвітницькі ідеали.

Література

1. Бердяев Н. Судьба России : Сочинения / Н.А. Бердяев. – М. : ЭКСМО-Пресс ; Харьков : Изд-во Фолио, 1998. – С. 265–476.
2. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / Петро Голубенко. – К. : Дніпро, 1993. – 447 с.
3. Гумилёв Л. От Руси до России / Л.Н. Гумилёв [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gumilevica.kulichki.net/R2R/r2r03e.htm#r2r03chapter6>
4. Дзюба О. Українці в культурному житті Росії (XVIII ст.) : Причини міграції / Олена Дзюба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/vzaimo/vz10.htm>
5. Каган М. Введение в историю мировой культуры. Книга вторая / М.С. Каган. – СПб. : ООО Издательство «Петрополис», 2003. – 320 с.
6. Культурология : История мировой культуры / Г.С. Кнабе, И.В. Кондаков, Т.Ф. Кузнецова и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 607 с.
7. Лотман Ю. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века) / Ю.М. Лотман. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Lotman/01.php

Horbova I.O.

Zhytomyr State Ivan Franko University

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT «INTELLIGENTSIA»

«Intelligentsia» as a specific social phenomenon designed to perform conscious, proactive role in preserving national values and traditions. However, generations of intelligentsia in the context of social and cultural transformations generate new scientific discussions and myths concerning this issue.

Spreading the term «intelligentsia» in scientific use is associated with German philosophy of the late 18th – early 19th century (J. Fichte, G. Hegel, F. Schelling) [1, p. 28]. These philosophers endowed intelligentsia with ability to perceive, reveal, understand the essence of things being. It means the highest form of thought and understanding, spiritual and rational ability to know and interpret the surrounding reality.

In the second half of the 19th century the investigation of intelligentsia became popular in sociological research, getting rid of Enlightenment idealism of German philosophy. Intelligentsia in the scientific community has been increasingly identified with knowledge workers. This tendency was caused by the deepening of class struggle and, consequently, increasing the number of members of this social phenomenon. At about this time began a long scientific debates concerning the identification and social designation of intelligentsia.

Power and wealth popularized in the 90's of the 20th century displaced the role of spirituality and national culture in social development into the background. The tendencies of Western development at that time made a significant influence in rethinking values. Liquidators of the vestiges of «perestroika» distinguished wealth as priority.

In the science there is no universally accepted definition of «intelligentsia». Modern tendencies of development of society only deepened sceptical perception of this social phenomenon. The rapid scientific and technological progress, dynamic flow of public and private life lead to social change and metamorphosis of worldview, rethinking and reorientation of values. The intellectual elite and workers of «mental» professions serve all spheres of society. Projected tendencies of development of society, the harmonious co-existence and functioning of all its areas are not perceived elite tip, which is critical to national, spiritual, moral, ethical ideas of intelligentsia [10, p. 35]. However, we cannot consider for sure that intelligentsia exhausted its historical and social purpose for nowadays. Each historical epoch puts its mark on the definition of this social phenomenon and especially the 21st century when the consciousness of humanity changes, its capabilities and purpose in the world. Spanish philosopher and sociologist J. Ortega y Gasset consider that society is a harmonious unity of the minority and the masses. A minority is a set of individuals, its special qualities distinguish it from the masses. The crowd is the main character now, «no more soloists – a chorus only» [7, p. 45].

If we consider intelligence as the main feature of intelligentsia, her education, professionalism and service all sections of population, it can be placed in a social group. Thus, in the «Philosophical Dictionary», edited by V. Shynkaruk provides the following definition: «Intelligentsia is a social group consisting of people of professional mental labor (scientists, engineers, technicians, teachers, doctors, employees of state system, artists, etc.)» [3, p. 235]. In the «Sociological Encyclopedic Dictionary» edited by G. Osipov are given several meanings of concept: set of people of mental work; social stratum of people of professional qualified mental work that have required for this special education (the scientific and technical, humanitarian, medical, military, artistic, educational, etc.

intelligentsia is distinguished); set of people with higher education; intellectual [2, p. 107]. Thus, common characteristics (education, gaining qualifications, professional and creative activity, etc.) unite intelligentsia in social group with well-established internal social relationships and roles.

Significant automation and mechanization of modern life, using of scientific and technical progress and innovation, the development of media and communication have led to significant changes in the occupational structure in particular. There is a «fragmentation» of specialization, so the number of employees at different levels of the occupational structure increase. Modern society is characterized by rationality and has a new feature – the Global Intelligence [8, p. 172].

Thus, with the definition of the intelligentsia as a social group there are the others: it is «a social stratum of society, a conglomerate of people of professional mental (mostly complex, highly skilled, creative) work, the development and dissemination of culture in society» [4, p. 337–338]. In addition, other characteristic features distinguished intelligentsia: intra-group dissimilarity, susceptibility to antagonism; individualism, expression of their own individuality in the group; manifestation of the self, the desire for independence. Sociological encyclopedia filed similar interpretations of «intelligentsia»: social stratum of people of professional mental (mostly complex) work with higher education [9, p. 376]. Here are noticed social functions of intelligentsia to generate and disseminate knowledge and culture. In cultural encyclopedia offered such definition of intelligentsia: a social stratum of educated people of professional complex mental (mainly intellectual) work [5, p. 254]. Added that this group of people of culture whose knowledge and efforts creating and supporting values, norms and cultural traditions. However, these basic features are too general, so it is difficult to determine the place of intelligentsia in the social structure.

The high spiritual and moral values, characteristic intelligentsia, distinguish it among the total masses. It is difficult to explain the activation of social activities of intelligentsia during the transformation of society and the fulfillment of the main social and cultural features, messianic roles – the preservation and transmission of national values, ensuring the stability of the historical memory of the people. P. Miliukov in his work «Intelligentsia and historical tradition» emphasized the importance not only of habits, mental skills learned from the past, but certain ideas. «Responsible national feeling» may «appear in the cultural messianism». However, to establish a connection with the past possible only through its living memory, which is passed from generation to generation. It is important that there is continuous consciousness supported objectives unity. To maintain this you need to create a thoughtful and sensitive personnel of nation called her intelligentsia. Only the participation of this device subconscious process of national life can finally turn into conscious. Since then, could harbor living elements of national tradition that is passed from generation to generation deliberate civic education [6, p. 349–359]. Hence, we can speak about intelligentsia as a social phenomenon that stands for national interests, defines social orientations, maintains a national historical memory.

Literature

1. Dobruskin M. About Genesis Of The Term And Philosophical Concept Of «Intelligentsia» / Mark Dobruskin // *Filosofs'ka dumka*. – 2005. – № 5. – S. 28–36.
2. Intelligentsia // *Sociologicheskij enciklopedicheskij slovar'* [na russkom, anglijskom, nemeckom, francuzskom i cheshskom yazykah] / Redaktor-koordinator – akademik RAN G. V. Osipov. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2000. – S. 107.
3. Intelligentsia // *Filosofs'kyj slovnyk* / Za red. V. I. Shynkaruka. – K.: Gol. red. URE, 1986. – S. 235 – 236.
4. Intelligentsia // *Filosofs'kyj slovnyk sociologichnyh terminiv* / Pid zag. red. V. P. Andruschenka. – H.: «R. I. F.», 2005. – S. 337 – 339.
5. Kondakov I. V. Intelligentsia // *Kulturologija. XX vek: Enciklopedija* / Pod. red. S. L. Levit. – SPb.: Universitetskaja kniga, 1998. – S. 254 – 263.
6. Miljukov P. N. Intelligentsia And Historical Tradition / P. N. Miljukov // *Vehi; Intelligencija v Rossii* // Sost., komment. N. Kazakovej. – M.: Mol. gvardija, 1991. – S. 294 – 381.
7. Ortega y Gasset J. The Revolt Of The Masses / J. Ortega y Gasset // *Izbrannye trudy* / Red. A. M. Rutkevich. – M.: Ves' Mir, 1997. – S. 43 – 163.
8. Pechurkin N. S. Development Of A Global Intelligence – The Main Feature Of Turn Of The Millennium / N. S. Pechurkin // *Intelligencija v uslovijah obshhestvennoj nestabil'nosti* / Pod. red. A. I. Studenikina. – M.: Jeditorial URSS, 1996. – S. 271 – 282.
9. Sokolova G. N. Intelligentsia // *Sociologija: Enciklopedija* / Sost. A. A. Gricanov, V. L. Abushenko, G. M. Evel'kin i dr. – Mn.: Knizhnyj Dom, 2003. – S. 376.
10. Shkil' L. L. Modern intelligentsia: opinion of present and prediction the future / L. L. Shkil' // *Sovremennaja intelligencija: problemy social'noj identifikacii: sbornik nauchnyh trudov: v 3 t.* / otv. red. I. I. Osinskij. – Ulan-Ude: izd-vo Burjatskogo gosuniversiteta, 2012. – T. 2. – S. 29–38.

Дем'янюк М.Б.

Хмельницький національний університет

ПОСТАТЬ ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ СТРУКТУРНОГО ПСИХОАНАЛІЗУ ЖАКА ЛАКАНА

У дусі сьогодення актуальним вбачається вивчення спадку Івана Вишенського. На жаль, фактів про життя І. Вишенського збереглося не надто багато. Відомо, що уперше прізвище «Вишенський» («Иоанн, пореклом Вышенский») з'явилося у першому томі («Памятников, изданных временною комиссиею для разбора древних актов»), де містилася пам'ятка «Советование о благочестии» (1621 рік). Згодом, стає відомим життєпис Іова

Княгицького, розміщений у львівському альманасі «Зоря Галицькая як альбум на год 1860»), де згадується Іван Вишенський. У подальшому, ім'я Вишенського фігурує в працях архієпископа Чернігівського Філарета Гумілевського, М. Сумцова, С. Лебедева, П. Куліша. Його постать, як і в особистісному, так і літературному планах, досить неоднозначна і породила чисельну низку інтерпретацій, іноді суперечливих, прикладом чому можуть слугувати праці І. Єрьоміна [1], М. Грушевського [2], Д. Чижевського [3], Г. Грабовича [4], І. Франка [5] тощо. І це цілком закономірно з огляду на протиставлення «Божого» і «земного», категоричне неприйняття усього, що пов'язане із Заходом: західної науки, філософії, культури. Таке ставлення обґрунтовувалося необхідністю боротьби з католицизмом і протестантизмом. Помітною також є і зненависть до усього «латинського», і осудження тих, хто «... многими языки й поганскими даскалы, Платоном, Аристотелем и прочими прелести их последующими да ся хвалит и возносит» [5, с. 257]. У зверненні до православних він наполегливо наголошує: «Ты же простой, неученый и смиренный Русине, простого и нехитрого евангелия ся крепко держи, в нем же живет вечный тебе сокровенно есть» [5]. Таким чином, маємо зразок певної метаморфози, коли автор, прагнучи до збереження національної культури, традицій, що є незаперечним здобутком його творчості, водночас заперечує її розвиток у плані новаторства.

Антиномічним є й те, що за життя автора, який «... бачить себе вчителем, духовним провідником і пророком» [4, с. 248], був надрукований лише єдиний із сімнадцяти відомих його творів, а саме «Писаніє к утікшим от православної віри єпископом», у складі «Книжиці» (1598 р.), інший його доробок поширювався, як відомо, у рукописному вигляді, найбільш повним є Підгорецький рукопис XVII ст. Як зазнає Г. Грабович: «Але за свого життя і в подальші десятиріччя він був порівняно маловідомий і з часом щораз більше периферійний. Його твори були опубліковані тільки частково й не перевидавалися, їх здебільшого певно, й не читали в Україні» [4, с. 240]. Невідомими є навіть дати його народження та смерті, так в Універсальному словнику-енциклопедії [6, с. 244] зазначено, що народився він між 1545 і 1550 роками, а помер – після 1620 року. Загалом, підкорення письменника, а той заперечення його заради ідеологічної мети, ідеалу «вчителя, проповідника, мученика і пророка», яким вбачав себе Іван Вишенський, натякає на Символічність, відповідно до Лаканівської топіки, цієї постаті, проте більш вірогідним вбачається його ототожнення саме з Уявним. Можливо припустити, що дуалізм, який наскрізь пронизує усе, що пов'язане з І. Вишенським, є віддзеркаленням зміщення в площині Символічне – Уявне, яке завжди супроводжується драматизмом, трагедійністю. Його блискучий талант і прагнення до втілення і проповідування традицій надають йому значимої вагомості, проте неприйняття усього того, що пов'язане з новаторством, яке потужно хлинуло із Заходу у цей період, призвело до втрати того авторитету. Чи не найяскравішою ілюстрацією його

відповідності саме лаканівському Уявному є факт добровільної ізоляції, самовигнання на Афон. Значимим є те, що І. Франко не одноразово підкреслює, що усамітнення І. Вишенського в афонській печері не може бути прикладом для наслідування. Адже треба замислитися над моральним правом «...покидати світ і людей, іти в пустиню чи в монастир та вести там життя хоч би в холоді й голоді, та все таки супокійне, безжурне і присвячене молитвам та дбанню про спасення власної душі» [5, с. 270], в складні для рідного краю часи.

Прагнення щодо Символічності, у значенні структурного елемента лаканівської топіки, Івана Вишенського, доречно розглянути з погляду потрактування його авторитету, запропонованого Г. Грабовичем, який розглядає його у чотирьох аспектах: «... текстуальному, або дещо ширше, – у вимірі канонічної моделі; моральному, або у вимірі екзистенційної моделі; в контексті його як речника свого народу; і врешті, коли говорити про авторство, – як *auctoritas*» [4, с. 246]. Показовим є те, що в двох останніх аспектах – речника (відповідність Символічному) і автора (наближеність до Уявного) помітні тенденції реконструювання, адже заперечення замінює самоствердження. Та й загалом, ідеал ченця і аскеза, цитування лише послань апостолів та писання отців церкви, опір новаторству, супротивництво усьому світському, безкомпромісна боротьба проти будь-яких «латинських» новин, «філософії» тощо, «стереотипно середньовічне розуміння книжки» і цілковите відмежування від усього західного і, таким чином, навколишнього світу не є Символом періоду українського Відродження. Тут швидше спостерігається співзвучність з добою Середньовіччя. У свою чергу ці чинники пояснюють специфіку та оригінальність національного Ренесансу, де роль церкви, зв'язок з Візантійською культурно-релігійною спадщиною були доволі потужними. Проте, як зазначав І. Франко: «Сепаратизм, котрий мав бути рятунком для Русі, виходив на її шкоду моральну й матеріальну, і міг би був цілком убити її, коли б було можливо його повне виконання... Окрім свого сепаратизму Русь приймала від Польщі і школи, і книжки наукові, і лектуру, і взірці літератури, перероблювала їх по-своєму: се тільки й було її рятунком, було знаком їх живучості і задатком дальшого розвою» [5, с. 127]. Цікавим є і той факт, що твори І. Вишенського написані у вигляді послань, тобто спрямовані до адресата з метою його активізації щодо наслідування автора-пророка, що, зазначимо, співпадає не лише за формою, але й за змістом його творчої спадщини, нагадаємо й те, що автор «...свідомо наслідує стиль апостола Павла, представляє себе новим місіонером у краї, що наново став поганським» [4, с. 248].

Прикметно, що значимість І. Вишенського увиразнюється в дискурсі потрактування лаканівського Уявного. Вкотре підкреслимо, що саме він вважається найвідомішим загальновизнаним письменником в українській культурі XVI – початку XVII століття, і як пише Г. Грабович, парадокс полягає у тому, що навіть коли він не належить до ціннісної системи ані

Ренесансу, ані бароко, він таки окреслює наше розуміння цього процесу, і: «...Якщо авторитет чи авторство (auctoritas), – це, передусім, відкриття свого «я», а в контексті письменства – свого голосу, то Вишенському в цьому, напевно, щастить, і тим самим він стає першим новітнім українським письменником» [4, с. 252]. Знаковим є те, що письменницьке «Я», яке уславило і пронесло його ім'я крізь століття (зокрема, у шкільній програмі з письменників середнього періоду розвитку української літератури розглядаються лише І. Вишенський та Г. Сковорода), спрямовує швидше до порядку Уявного, а не Символічного пророчого, хоча він «...поводиться так, як провідник, керманіч того народу. «Господь-бо з нами, і я повсякчас з вами», – не зовсім скромно вістить Вишенський» [7, с. 7]. Враховуючи, що Уявне «Я» як «ідеал Я», на думку Ж. Лакана, залишається в психічному житті людини протягом усього життя й убереігає від розщеплення особистості, виконуючи таким чином функцію самозахисту, можна припустити, чому саме таким важливим для Вишенського було усамітнення на святій горі Афон, адже його послідовники щосили намагалися переконати його повернутися в реальне життя, аж поки не зрозуміли марність своїх зусиль, знову ж таки: «... вибір авторитету шляхом самоізоляції мусив зрештою заперечувати цей авторитет» [4, с. 249].

Слід зазначити, що постать І. Вишенського є символічною у широкому значенні цього слова як увиразнення зіткнення цінностей українсько-білоруського суспільства та верхів польсько-литовської Речі Посполитої, та й протиріччя усередині української спільноти: поміж традиційними силами й тими, що сприймали й втілювали західні цінності.

Література

1. Вишенский Иван. Сочинения / И. Вишенский ; авт. предисл. И. П. Еремин. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1955. – 372 с. – (Литературные памятники).
2. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський. – К., Львів, 1923. – Т.5. – 360 с.
3. Чижевський Д. Історія українського письменства / Д. Чижевський, -К.: «Феміна», 1995. – 688 с.
4. Грабович Г. До історії української літератури : дослідж., есеї, полеміка / Г. Грабович. – К. : Критика, 2003. – 631 с.
5. Франко І. Иван Вишенський і його твори / І. Франко // Франко І. Зібр. тв. : [у 50 т.]. – Т. 30. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 7–211.
6. УСЕ : Універсальний словник – енциклопедія / гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – 2-ге вид., доп. – К. : ПВП Всеуви́то, 2001 ; Л. : ЛДКФ Атлас, 2001. – VII + 1575 с.
7. Вишенський І. Твори / Вишенський Іван ; з книжн. укр. мови пер. В. О. Шевчук. – К. : Дніпро, 1986. – 247 с.

ФЕНОМЕН СОЗНАНИЯ КАК ФИЛОСОФСКАЯ ПРОБЛЕМА

Человек владеет прекрасным даром – разумом. Разум – ум, способность, деятельность человеческого духа направленная не только на причинное, дискурсивное познание (как рассудок), но и на познание ценностей, на универсальную связь вещей и всех явлений и на целесообразную деятельность внутри этой связи. Мы, люди, единственные существа на Земле, которые способны мыслить и рассуждать и только нам присуще сознание. Уже с глубокой древности мыслители напряженно искали разгадку тайны феномена сознания.

Появление человека на Земле – революционное космическое событие, качественно изменившее весь ход вселенского развития материи. Действительно, благодаря человеческому разуму, материя начинает не только познавать само себя, но и управлять собой. Лучшим доказательством этого вывода могут служить, например, выращенные в лабораториях жидкие кристаллы, которых нет в природе. Кроме того, создано множество искусственных химических соединений. Перечень сотворенных человеком принципиально новых материалов можно продолжать бесконечно. Научный, технический и технологический прогресс дал основание Пьеру Тейяру де Шардену заявить, что человек – не статический центр мира, как он долго понимал, а ось и вершина эволюции, что много прекраснее [2, 40]. Выдающийся ученый и философ нашего времени Пьер Тейяр де Шарден первым привлек внимание особо мыслящих людей – ученых и философов мира к проблеме космической сложности человеческого сознания. Разделяя идею Большого взрыва (тогда еще дискуссионную), П. Тейяр де Шарден обратил внимание на усложнение физико-химических процессов в расширяющейся Вселенной. Он эти процессы назвал «свертыванием материи», т.е. ее развитием в сторону большой сложности. Это развитие, по его мнению, имело три этапа или «критических уровня»: первое – формирование после Большого взрыва современных атомов; второе – зарождение жизни и, что весьма важно, третье – возникновение человеческого сознания. Сознание – наивысшая форма саморазвития материи, проявление универсального принципа самобытной жизни, по крайней мере, на Земле.

Сознание понимается как фактор, определяющий специфику человеческого образа жизни в отличие от природного образа жизни животных. Оно возникает благодаря тому, что воля, рассудок и разум человека дают ему возможность особыми, неизвестными природе способами добывать, накапливать и использовать знания о развитии мира и общества. Эти способы связаны с созданием специальных знаковых средств, с

помощью которых знания кодируются и транслируются в социуме. Важнейшим из таких средств является вербальный. Порог, разделяющий человека и животных, – самосознание, которое он понимает как способность не просто знать о чем-то, а познавать самого себя. К этому-то великому процессу возвышения, – замечал Тейяр де Шарден, – и следует применить в полной мере термин гоминизация. Гоминизация... прежде всего индивидуальный мгновенный скачок от инстинкта к мысли [2, 147].

Современные представления о сознании имеют долгую предысторию. Еще на заре духовной культуры пробудился интерес к сознанию как загадочному явлению, которое явно существовало, но было не понятно людям в силу его невидимости. Стремление понять суть и смысл сознания стало ключевым в философии и психологии, так как вопрос о его природе был идентичен проблеме уяснения уникальной (телесной и духовной) жизни людей. Как только первые мыслители сформулировали саму проблему человеческого бытия, они столкнулись с проблемой его сознания.

В представлении Платона человек, как и весь мир, имеет и тело, и душу. Но если тело человека бrenно, смертно, то душа его вечна, бессмертна. Тело – это материальная оболочка человеческой души. К тому же оно находится в жесткой зависимости от души и выступает неким исходным материалом, совокупляясь с которым душа способна рождать собственно мыслящего или обладающего сознанием (пониманием) человека. Таким образом, душа, сливаясь с телом, рождает новый феномен – конкретного человека. По Платону, душа, будучи источником жизни человека, обладает собственной самостоятельной жизнью, автономностью. Она как частичка Мировой души – бессмертна. Со смертью тела конкретного человека душа его не исчезает вместе с ним, а переселяется в другое тело, давая жизнь новому человеку [1, 93].

Подводя итог, можно сказать, что сознание – это специфически человеческое отражение и духовное освоение действительности, свойство высокоорганизованной материи, которая заключается в создании субъективных образов объективного с мира, содержании, хранении и переработке информации, в выработке программы деятельности, направленной на решение определенных задач, в активном управлении этой деятельностью. Сознание является общественно-историческим продуктом, оно возникает вместе с человеческим обществом в процессе становления и развития трудовой деятельности и языка, формируясь только в условиях социальной среды.

Литература

1. Платон. Федон. Пир. Федр. Серия: Азбука-классика. Философия. –СПб. Азбука. 1997. – 256с.
2. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. 2-ое изд. М., 1987. –137с.

ОБНАДЁЖИВАЮЩИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ

Проблема управленческих кадров была актуальной всегда. Главная идея в учении Платона об идеальном государстве – это необходимость продолжительного и всестороннего обучения и воспитания юношей и отбора из них личностей, способных стать во главе совершенного государства и управлять им. Лишь идеальные люди – умные, волевые и справедливые – могут управлять идеальным государством и вместе с другими сословиями (воинами и ремесленниками) сохранять и защищать его. Таково убеждение великого философа. И он в этом, несомненно, прав.

Но вот что касается условий... Условия подготовки и сохранения необходимых качеств правителей Платон предлагает настолько суровые (чего стоит лишь запрет для них частной собственности и права создавать свою собственную семью), что все его учение об идеальном государстве сразу же приобретает характер утопии.

Остается сожалеть, что Платон не любил демократию: именно в ней-то, на мой взгляд, и следовало искать ключ к созданию идеального государства. Но ведь и демократия без правильного решения проблемы кадров рано или поздно склонна была перерождаться либо в охлократию, либо в тиранию. Где же здесь ключ к созданию идеального государства?

Я думаю, таким ключом являются те несколько десятков лет, которые Платон уже не застал. Это был расцвет древнегреческой демократии, совпавший со временем жизни Перикла. Вот к этому уникальному совпадению (а для диалектики ведь именно уникальное – ключ к универсальному) и следует присмотреться.

Умный, энергичный, смелый и глубоко порядочный человек продолжительное время стоял во главе демократически устроенного государства-полиса Афины и подвластной ему огромной территории морского побережья и островов. Роль его личности была огромна и пока неповторима.

Большинство афинян настолько доверяло мудрости и патриотизму Перикла, что принимало даже те его решения, которые, казалось бы, не совпадали с сиюминутными интересами народа. И еще очень показательный факт: умирая, Перикл прошептал, что он гордится тем, что ни один афинянин не был убит по его приказу. Его не боялись, его уважали и любили. Разве всё это не говорит о том, что Афинским государством управлял такой вождь-мудрец, о которых мечтал Платон.

И вот зададим себе вопрос: не является ли культ личности (а в более широком плане – культ личностей, правящей элиты) совершенно необходимым условием подлинной демократии?

К. Поппер был убежден в том, что главное, – это, чтобы общество было открытым, а управлять таким «прозрачным» обществом, не нанося вреда членам этого общества, могут, якобы, даже посредственные личности. По моему, в такой позиции кроется серьезный изъян. Неслучайно Поппер так любил софистов и ненавидел Платона. Открытость общества – это замечательно, но при условии, что эта открытость распространяется и на сам процесс подготовки и избрания правящей элиты и при условии, что последняя избирается из самых умных и достойных граждан, а не из кого попало. Посредственная личность вредна тем, что она посредственно знает свое дело и не обладает высокими нравственными качествами, в силу чего, она рано или поздно и даже, возможно, незаметно для себя, но обязательно окажется марионеткой в руках неких умных и эгоистичных «кукловодов».

Вот почему Платон считал, что управлять государством должны именно мудрые и самоотверженные люди, руководствующиеся в своих действиях исключительно общим интересом. С учением Платона нельзя согласиться лишь в том отношении, что управленческую элиту должен создавать какой-то непонятный, неизвестно как и кем созданный совет мудрецов, а не сам народ, демос.

В связи со сказанным, нам необходимо все глубже вдумываться в идею Гегеля о том, что государство должно быть царством Духа, и диалектически соединять эту идею с учением Тейяра де Шардена о природном законе направленной эволюции сознания, эволюции к царству Разума. Такое единение этих и ряда других философских учений могло бы способствовать распространению и упрочению в человечестве мировоззрения, согласно которому указанные закономерности суть проявление основного закона природы, нарушение которого влечет за собой неизбежное суровое наказание.

Мне кажется, что в русло направленности содержания данной моей статьи ложится и известная мысль Льва Толстого (озвученная героем «Войны и мира» Пьером Безуховым), состоящая в том, что честные люди должны объединяться и тем самым составлять силу (так же, как это делают люди порочные). Помимо благородства этой мысли, она фактически является гениальной догадкой о необходимости движения к сфере Разума, к Ноосфере как к соборности, к гармонии отношений человека с природой и с другим человеком.

Я считаю, что капитализм как современный господствующий общественный строй, в силу проявленной им неспособности бороться с накопившимися смертельно опасными глобальными проблемами, вынужден будет эволюционно меняться, оставляя и культивируя в себе все хорошее, что было и есть в нем самом, а также синтезируя это хорошее с тем, что содержит в себе теория и практика социализма. И важнейшим оружием движения к этому более совершенному и более справедливому строю является подлинная демократия.

Сторонники Поппера могут ликовать, ибо наше время характеризуется обнадёживающей тенденцией: постепенно всё тайное становится явным. Мир становится прозрачным. Информационная техника совершенствуется семимильными шагами. Она одновременно и стимулирует активность как отдельных людей, так и масс людей, и она же сама и является их орудием в борьбе за справедливость. Иными словами, информационная техника дает людям возможность а) знать правду и б) избирать достойных конкретных людей, которым избиратели могли бы без опасений делегировать свои полномочия и права. Время макиавеллиевской политики исчерпало себя. Искусственное сохранение ее губительно для человечества. Грядет время кантианской политики: её самоцелью должен стать человек, политик должен перестать лгать, война должна быть вычеркнута из сценария человеческой жизни, право силы должно быть заменено силой права. Одновременно мы должны отказаться от убежденности в том, что единственной «повивальной бабкой истории» должно продолжать оставаться насилие (в оригинале слова Маркса таковы: «Насилие – повивальная бабка каждого старого общества, беременного новым»).

Без материальной поддержки любая идея – утопия. Но вот наконец-то реально наступает время, когда мечта (*идея*) Платона, Льва Толстого и многих других гениев и праведников получает *материальную* возможность воплотиться в жизнь. А ведь развитие успешно тогда, когда идея того, что развивается, неуклонно воплощается.

Да, я отдаю себе отчет, что всё это пока лишь – закономерная тенденция нашей жизни, она еще слаба и уязвима, но альтернативы этой спасительной тенденции у человечества просто нет. Поэтому всем разумным людям надо знать об этой тенденции, об этой возможности, и каждому на своем месте всеми своими силами способствовать превращению этой возможности в действительность.

Итак, следуя убежденности Гегеля в том, что диалектика – это «постижение противоположностей в их единстве», я призываю своих читателей узреть в будущем диалектическое единство а) демократии и преклонения людей перед выдающимися лидерами, б) элиты правящей и элиты духовной.

УЯВЛЕННЯ ПРО ВЛАДУ У КЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

У процесі переходу від середньовіччя до класичної епохи відбуваються істотні зміни. Основною рисою класичного світогляду, безперечно, стає «воля до влади». У цей час істотно зростає роль науки. Відповідно змінюються уявлення як про людину, так і про картину світу. Це означає не тільки виникнення нових ідей, але й кардинальні зміни уявлень про знання. Як відомо, слово «класичний» походить від *classicus* – «взірцевий». Але в історії філософської думки термін «класична філософія» має подвійний зміст. Насамперед це – філософія розуму, філософія свідомості, філософія пізнання, її витoki ми знаходимо в філософському світогляді Р.Декарта та Ф.Бекона, а її вершина – філософська система Г. Гегеля. В такому широкому розумінні класичну філософію тлумачить відомий український філософ М.Булатов. На його думку, «класична філософія – складова частина західноєвропейської філософії Нового часу, до якої входять, крім німецької, також англійська, французька, нідерландська філософії. Засновником англійської класичної філософії є Бекон, французької – Декарт, нідерландської – Спіноза» [1, с. 133]. Але існує й інше трактування: поділ історії філософської думки на філософію до Канта й від Канта. Таке розуміння європейського світоглядного процесу проведено Віндельбандом, Гартманом і продовжено в марксизмі. Основний принцип такого підходу базується на констатації того, що саме в цей період проходить процес становлення діалектичного світорозуміння, заснованого на поєднанні протилежностей. Але важко не зазначити, що схильність до такого синтезу мала місце і в попередній історії. Наприклад, найхарактернішим у Беме є його діалектика в тлумаченні Бога, природи, людини. А головні зусилля Ляйбніца були спрямовані на примирення і узгодження конкуруючих ідей і концепцій: раціоналізму і сенсуалізму, апіорного та апостеріорного, телеології і механіцизму. Як відомо, синтез стає базовим принципом німецької класичної філософії від І.Канта до Л.Феєрбаха. Саме в її межах здійснюється фундаментальна розробка діалектики, а домінуючим стає підхід до розуму як до об'єкта пізнання і пізнавальної здатності. Такою є творчість Гегеля, зокрема, його «Філософія права», в якій розум постає як сутність духу. Головна функція розуму за Кантом – регулятивна, здатність подати знання у вигляді системи. Мабуть тому всі філософи від Канта до Гегеля свідомо будують свої вчення як системи. Для цього потрібен певний метод, і він розробляється в рамках німецької класичної філософії: від трансцендентального методу І.Канта до діалектичного методу Гегеля. Гегель провів спеціальне дослідження свого методу у «Передмові» до «Феноменології Духу», в «Науці логіки», в «Історії філософії». Таким чином,

було відкрито перший суто філософський метод, відмінний від математичних та емпіричних методів пізнання. Отже, основною рисою класичної філософії взагалі, і німецької класичної філософії зокрема, була її увага до методології дослідження. Завдяки цьому світогляд класичної доби відрізняється високою теоретичністю, проблемністю. Саме тому класичні філософські системи справили надзвичайний вплив на майбутнє. На цій основі розвивалася така риса класичного світогляду, як перевага загального над одиничним, цілого над окремим. Не лише знання вважалося системним, сама природа і суспільство розглядалися як системи, а особистість поставала елементом суспільно-державної тотальності. Між двома тлумаченнями поняття «класична філософія», поданими вище, немає суттєвих протиріч. Класичну німецьку філософію можна вважати вершиною класичної світоглядної парадигми осягнення світу і людини. Вона завершила в розгорнутому вигляді раціоналізм, гносеологізм та логоцентризм Нового часу та Просвітництва.

Гегелівське розуміння влади – це приклад класичного її трактування. Гегель у своєму розумінні влади має багато спільного з трактуванням даного феномена Монтеस्क'є та Руссо (і близьким до них Локком). Він так само вважає належний поділ влади в державі гарантією публічної свободи. Загальною тенденцією, що характеризує розуміння влади в руслі класичних філософсько-правових явищ Монтеस्क'є, Локком і Гегелем, є використання теорії поділу влади для обґрунтування такого політичного ідеалу як конституційна монархія. Для всіх трьох мислителів загальним було і те, що їх поглядам притаманне прагнення до компромісу таких сил, як королівська влада, дворянство і буржуазія. Разом з тим не можна не відзначити, що Гегель розходиться зі своїми попередниками в розумінні як характеру і призначення такого поділу, так і складу влади. Більш істотна розбіжність у розумінні і застосуванні теорії поділу влади виникає з того, що компромісність, закладена в самій ідеї поділу влади, уявляється Гегелю недостатньою. Він вважає ідею повної самостійності гілок влади і їх взаємного обмеження помилковою, оскільки при такому підході передбачається ворожість кожної з гілок влади до інших, їх взаємний страх і протидія. На його глибоке переконання, внаслідок всього цього виходить лише «загальна рівновага, але не жива єдність». Різні влади – це лише різні моменти єдиного поняття, тому як помилку Гегель розцінює всякого роду «абстракції» самостійності влади [2, с. 324]. Концепцію поділу влади Гегель швидше розуміє як їх органічну єдність, усі влади виходять з цілого і є його частинами. Класик німецької філософії, Гегель надає нам взірць діалектичного мислення на тему влади і бачить цю проблему крізь призму співвідношення цілого і частини. За переконанням Гегеля, у пануванні цілого, у залежності і підпорядкованості всіх гілок влади державній єдності і полягає сутність внутрішнього суверенітету держави.

Таким чином, класичні засади практично-духовного освоєння світу, що сформувалися в межах класичної світоглядної парадигми, уможливили нове

розуміння феномену влади, яке базувалося на принципах гносеологізації буття, пріоритетах загального над одиничним, цілого над окремим. Можна прийти до висновку, що основною рисою класичного підходу була увага до методології дослідження. Завдяки цьому інтерпретація феномену влади відрізняється високою теоретичністю, науковістю.

Література

1. Булатов М.А. Диалектика и культура. – К.: Наукова думка, 1984. – 216 с.
2. Гегель Г. Философия права. // Немецкая классическая философия. – М.: Экспо-пресс., Харьков: Фолио, 2000. – Т. 1. – 781 с.

Крутій Ю.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ДУХОВНІ ПОШУКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Все життя Середньовіччя має християнство ґрунтовною засадою і реальним виявом. Відомо, що християнство зародилося в надрах юдейської віри, носіїв якої вважали «обраним народом». Бог нібито визначив їх для особливої місії – поширити віру в усьому світі. Це давало підстави юдеям зверхньо дивитися на інші народи.

Богослов'я вчить, що гріховність людей була така нездоланна, яку неможна було ніяк відкупити. Для порятунку грішників необхідна була така жертва, на яку люди не були спроможні, тому Бог посилає на землю єдинородного сина – месію, рятівника, спасителя. Він давно був обіцяний «обраному народові», але коли прийшов на землю юдеї цього не визнали? вони очікували царя і зразу все змінить на краще. Отже від юдеїв вимагались докорінні зміни для порятунку, але жертви (каяття) ніхто не захотів дати. Не визнавши цього вони залишились у гріховній ситуації. Ісус прийшов для того, що б допомогти людям праведною дорогою повернутися до Бога, а для цього люди повинні усвідомити свою гріховність і обрати через каяття нове життя.

Юдеї були «обраним народом» генетично, тобто від народження юдейкою дитина ставала юдеєм, а мученицька смерть Ісуса на Голгофі стала віхою появи нового «обраного народу». Цим народом стали різні за походженням та етнічною приналежністю люди, які визнали смерть і воскресіння Христа правдивим доказом небувалої місії Спасителя. Ті, що пішли за Ісусом повіривши що своєю смертю він відкупив колишніх грішників позбавивши їх гріховної залежності стали «новим Ізраїлем», тобто новим «обраним народом». Їхньою ознакою стала не генетична спорідненість, а віра у спокутну голгофську жертву.

Як твердить професор Волинка: «на базі духовної спадщини пізньої античності і на основі створення християнської системи освіти виникали і формувалися специфічні форми та методи збереження й передачі культурної спадщини минулого. Йдеться насамперед про школи, скрипторії та бібліотеки. Їх роль у збереженні та продовженні духовних традицій минулого дуже важлива» [11, 543].

Для сучасного суспільства неоціненною є спадщина всіх поколінь філософів – виразників філософської думки. Ті скарби наснажують сучасні теоретичні пошуки, спонукаючи до ретельного осмислення спадщини, озброєння нею духа сучасника. Саме тому діалогічна природа філософії, добре подана у середньовічному діалозі, стала предметом мого дослідження.

Середньовіччя – це епоха становлення, розвитку і занепаду феодальних суспільних відносин. Саме цей спосіб життя на відміну від античності у Середньовіччі формував бачення реальності «за образом і подобою» духу.

Оскільки людина створена за образом і подобою Божою, то всіма силами повинна уподібнюватися Йому. Реале Дж. та Антисері Д. на основі тривимірності людини – «тіло», «душа», «дух» пояснюють: «Дух – це причетність до божественного через посередництво віри, відкритість любові, слову, мудрості, яка сповнює людину новою силою і дає новий онтологічний [39, 15-17].

Тут людина постає духовною людиною, тобто такою, що усвідомлює себе насамперед одухотвореною, а не просто тілесною істотою.

Ключ до розв'язання всіх, у тому числі й суто земних, проблем середньовічна людина шукає у сфері духу. Знадобився новий «обраний народ» □ християни, «обраність» яких визначається їхньою духовною, а не тілесною спільністю. На цьому ґрунті і починає формуватися нова (середньовічна) філософська парадигма, ідейно-світоглядним змістом якої стає духовне ідеальне тлумачення реальності.

Основу християнського монотеїзму становлять два важливі принципи: ідея божественного творіння та ідея божественного одкровення. Обидві ці ідеї тісно взаємопов'язані й сповідують єдиного Бога, уособленого в людській подобі. Ідея творіння становить основу середньовічної онтології, а ідея одкровення є основою теорії пізнання (через Бога). Звідси всебічна залежність середньовічної філософії від теології, а всіх середньовічних інститутів – від церкви. Середньовічне мислення за своєю суттю є суто теоцентричне: реальністю, яка визначає все суще, є не природа, а Бог.

Як уже сказано в моїй публікації «Діалог віри та розуму у Середньовіччі» можна стверджувати, що одним із завдань філософії Середньовіччя було віднайдення шляхів розв'язання визначального конфлікту доби – конфлікту розуму й віри. Він виявляється так:

- гармонія віри та розуму.
- домінування віри та відкинення розуму.
- розум необхідна складова віри.

Основа християнського вчення безумовно є Святе Письмо, але не механічне запозичення, а піддане новому осмисленню саме на християнських засадах. Ісус Христос має подвійну природу. Тепер християни домагаються того, щоб Біблія сприймалася як Свята книга, яка не лише буквою фіксує волю Бога, але й містить його дух. Отже, знання про створений світ можна одержати тільки надприродним шляхом і ключем до такого пізнання є віра.

Лисоколенко Т.В.

*Днепропетровский областной институт
последипломного педагогического образования*

ИГРОВЫЕ ТЕОРИИ В СОЦИОГУМАНИТАРНОМ ЗНАНИИ

Игра является достаточно разноликой категорией, объектом изучения философии, социологии, политологии, педагогики, психологии и других дисциплин, что свидетельствует о многообразии форм ее проявления. Игра продолжает занимать ведущие позиции в современном обществе, ее значимость только усиливается в информационном обществе. Современный мир с развитой системой коммуникации позволяет нам жить играючи, наше «Я» теперь может быть раздвоено либо растворено в различных сетевых образованиях. Соответственно, игра в современном дискурсе выступает тем компонентом, который требует дальнейшего изучения. Рассмотрение игры как междисциплинарной категории имеет огромное значение для интерпретации ведущих социальных тенденций в ретроспективе и перспективе развития социально-гуманитарного знания в целом.

Так, категория игры в работе Й. Хейзинги «Homo ludens» находится в плоскости культурологического анализа и при этом необходимость и важность анализа этого подхода с позиции других наук является очевидной. Поскольку, при помощи категории игры Й. Хейзинга пытался найти ответ на вопрос: насколько общество, социум носят игровой характер? Игровое пространство Й. Хейзинги широко – начиная от понимания игры как источника культуры, когда он заявляет о том, что «культура возникает в форме игры, культура первоначально разыгрывается» [8, с. 61], заканчивая наукой, бытом, юриспруденцией. Игра рассматривается «как специфический фактор всего, что окружает нас в мире», постаёт как «содержательная форма, несущая смысл» [8, с.7; 13]. В целом необходимо отметить, что Й. Хейзинга не предлагает готовой теории игры, а скорее преподносит читателям игру в историческом срезе. Важным и актуальным является утверждение Й. Хейзинги относительно того, что времена меняются – игра остается, правда, в трансформированном виде, со смещенными акцентами,

превращаясь во что-то все более символичное и социальное. Однако последнее положение часто в гуманитарных теориях остается недостаточно учтенным.

Наибольшим модификациям игра «подверглась» в философии представителей постмодернизма, что отчасти явилось результатом тотального игрового характера всей эпохи. «В жизни мы наблюдаем превращение многообразных культурных практик в одну из них – в игру <..>. Экономика все больше определяется играми на бирже; любой кризис представляет собой прямое следствие игрового характера экономики. Реклама <..> представляет собой набор игровых имитаций» [1]. Сегодня игра представляется одним из современных способов решить множество проблем – однако решение не наступает, одна из проблем очень качественно сначала разыгрывается, а после заигрывается. Как результат, кажется, что общий знаменатель решения проблемы найден, но это далеко не так, поскольку – это всего лишь имитация, которая может служить перемещению игры в другую плоскость.

Л. Витгенштейн положил начало пониманию языка как игры: «весь процесс употребления слов в языке можно представить и в качестве одной из тех игр, с помощью которых овладевают родным языком. Я буду называть эти игры «языковыми играми» [4, с. 227]. Само употребление слов, как считает философ, нельзя подвести под некоторую черту, утверждая, правильным оно является или нет, так как мы живем в мире, в котором одновременно действует множество языковых игр, языковых конструкций. В связи с этим Л. Витгенштейн задается вопросом, как возможно отделить понятие игры от других социально-языковых конструкторов, что еще является игрой, а что уже перестает ею быть? И отвечает: «мы не знаем границ понятия игры, потому что они не установлены» [4, с.268], иначе языковые игры просто не существовали бы. Языковые игры, таким образом, можно наделить неким онтологическим статусом.

Для Г. Гессе действительность является тотальной игрой. В своей работе «Игра в бисер» он развивает теорию о необходимости сохранения духовности в мире тотальной игры. По мнению Г. Гессе «игра – только формальное искусство, сноровка ума, умение остроумно комбинировать» [5, с. 133]. По его мнению, почти все науки в разные периоды перенимали игру и подражали ей, приспособливая ее к своему предмету знаний.

Герменевтический подход к пониманию игры наблюдается в работах К.Апеля и Ж.-Ф. Лиотара. Так, К. Апель концентрирует свое внимание на главных сущностях языковых игр, их значении, приведшего его в итоге к единству языковых игр (в основании с герменевтической). Согласно К.Апелю, общий элемент всех языковых игр заключается в том, что вместе с обучением одному конкретному языку, происходит «обучение единственной языковой игре. <..> При этом обретается компетенция для осуществления рефлексии над собственным языком или формой жизни и для осуществления коммуникации со всеми другими языковыми играми» [2, с. 253]. Рассуждая о

смысловой прагматике языковых игр Ж.-Ф. Лиотар связывает прагматику игры с легитимацией социальных связей. На страницах своей книги «Состояние постмодерна» [6], Ж.-Ф. Лиотар утверждает наличие множества различных языковых игр, существование которых обусловлено тем, что они представляют собой один из основных элементов, делающих возможным общественное взаимодействие.

Игра как часть коммуникации, игра как иная реальность. Именно этими фразами следует характеризовать отношение Н.Лумана к игре. «Игра является разновидностью удвоения реальности, в ходе которого реальность, понимаемая как игра, вычленяется из нормальной реальности, не обязательно отрицая последнюю. Создается вторая – подчиняющаяся определенным условиям – реальность, с точки зрения которой обыкновенный образ жизни выглядит уже как реальная реальность. Для конституции игры изначально требуются предвидимые временные ограничения» [7, с. 83]. Подобные игры носят эпизодический характер, однако это не означает, что «реальная реальность» существует лишь до и после игры – реальности могут пересекаться и соприкасаться. Здесь Н. Луман имеет в виду социальные игры, имеющие правила игры, которые можно нарушать лишь в той степени, в какой это может быть исправлено.

Ставя перед собой цель – помочь человеку научиться анализировать характер своего общения, Э. Берн практически ставит знак равенства между понятиями игра и коммуникация. Здесь следует остановиться на структуре человеческой психики, предложенной Э.Берном, т.к. на основе ее тщательного анализа он приходит к заключению, что люди играют в те игры, которые являются комфортными для их социальной позиции. Коммуникация является успешной, если диалог ведется на одном и том же языке, исходя из равных позиций – когда «ребенок говорит с ребенком, родитель с родителем, взрослый с взрослым» [3]. В целом коммуникация может быть успешной при совпадении социальных ролей и ожиданий участников. Именно диссонанс подобных позиций может являться одной из причин социально-политических кризисов современности.

Подытоживая, необходимо отметить, что рассмотренные теории не могут восприниматься как частные философские вопросы, поскольку соприкасаются с исследовательскими плоскостями других дисциплин. В современном обществе создается научное «поле игры с реальностью», которое требует междисциплинарного подхода для возможности осмысления многогранного феномена игры.

Литература

1. Аванесов С. Антропология игры [Текст] / С.Аванесов, Е.Спешилова // Вестник ТГПУ, 2012. – № 4(119). – С. 208-213.
2. Апель К.-О. Трансцендентально-герменевтическое понятие языка [Текст] / К.-О. Апель // Трансформация философии; [пер. с нем. В.Куренной; Б. Скуратова] – М.: Логос, 2001. – С. 237-262.

3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы [Текст] / Э. Берн; [пер. с англ. М.С.Мацковского] – М.: Прогресс, 1988. – 400 с.

4. Витгенштейн Л. Философские исследования [Текст] / Л. Витгенштейн // Языки как образ мира. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 220-546.

5. Гессе Г. Игра в бисер [Текст] / Г. Гессе; [пер.с нем. Д.Каравкиной, Вс.Розанова] – М.: Художественная литература, 1969. – 544 с.

6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна [Текст] / Ж.-Ф. Лиотар; [пер. с фр.Н.А. Шматко] – М.; СПб.: Алетейя 1998. – 160с.

7. Луман Н. Реальность массмедиа [Текст] / Н.Луман; [пер. с нем. А.Ю. Антоновського] – М.: Праксис, 2005. – 256 с.

8. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня [Текст] / Й. Хейзинга; [пер. с нидерл. Г. Тавризян]. – М.: Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. – С. 7-240.

Никитченко О.Е.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

АКСЕЛЕРАЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ

Концепція «конвергентні процеси у сучасному релігійному житті», за роки свого існування, набула розголосу в українському релігієзнавчому середовищі та вже вживається задля характеристиці сучасного релігійного розвою не лише у світі в цілому, але й відносно деяких подій у релігійному житті України (Див. наприклад: [1, 2]).

Усі ці конвергентні процеси не є породженням лише, чи саме релігійного життя, яке взагалі лише в теоретичному сенсі можна вивести за межі усього загалу форм розвою сучасного суспільства. По-перше, тому що абсолютна більшість населення планети ідентифікує себе як прихильники тієї, чи іншою релігії. Отже віруюча людина, принаймні за кількістю, є головним суб'єктом історії. По-друге, ці тенденції, що ми досліджуємо саме у релігійному житті, і є, безумовно, відповіддю на «виклики» (за А. Тойнбі) суспільного розвою в цілому.

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж однієї релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями. Треба зауважити, що все, що відомо про наявність загального в релігії, те що дозволяє дослідникам аргументувати, що мова іде саме про релігійні явища,

продовжує дискутуватись та констатуватись і у наші часи. У тезах йдеться лише про акселерацію, але як включену у всі ті процеси, які сформувались, чи найбільш актуалізувались за останні десятки років. Це перш за все: актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюзівізму, консюмерізм, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація.

Більшість вищевказаних конвергентних процесів вже багато років досліджуються, добре проаналізовані в літературі, тому зараз у тезах ми зосередимося лише на деяких аспектах, які мають безпосереднє відношення до теми, що розглядається. Але до початку їх характеристики, зауважимо, що хоча усі вищеназвані процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції у релігійному житті цієї доби, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують чи мають той, чи інший вплив на інші.

Акселерація, як один з конвергентних процесів (від лат. *aceleratio* – прискорення) є за сучасними поглядами всебічний процес, що пронизує усі сфери існування та відтворення людини та суспільства. Частіше за все, він характеризує наявність прискорення: у біології – індивідуального розвитку організмів на певній стадії; у медицині, та психології – темпів індивідуального росту і розвитку дітей та підлітків порівняно з попередніми генераціями (прискорення вікового розвитку шляхом зрушення морфогенезу на більш ранні стадії онтогенезу та ін.); у демографії зростання загальної кількості населення земної кулі; у техніці – революційного зсуву новітніх можливостей освоєння світу, та їх розпоширення у ньому; в історії – перебігу подій та явищ соціуму.

Досліджуючи акселерацію як конвергентний процес, можна дійти деяких висновків:

По-перше – це суто конвергентний процес сучасного релігійного життя, бо є таким, що притаманний багатьом релігіям, та в той чи інший спосіб торкається їх усіх;

По-друге – процес акселерації пов'язаний з іншими конвергентними процесами, які в свою чергу мають глобальний вимір;

По-третє – він (процес акселерації) має різні прояви у релігійному житті

- 1) як загальний фактор розвитку людства;
- 2) як стрімке зростання людської популяції
- 3) як фактор стрімких змін в соціальній психології (тут інфантізм)
- 4) як прискорене зростання кількості віруючих (будь-то абсолютний, чи відносний у різних релігійних традиціях та країнах);
- 5) як стрімке зростання новітніх релігій, їх вихід на світовий рівень;
- 6) стрімке зростання християнських і синкретичних церков в Африці;

- 7) стрімке поширення фундаменталізму в православних та мусульманських країнах;
- 8) численне навернення до релігії в постсоціалістичних країнах;
- 9) неймовірне швидке зростання кількості людей, що не ототожнюють себе з жодною релігійною організацією;
- 10) відносно різке зменшення кількості вірних автохтонних культів і таке інше.

По-четверте цей процес можна визначити як амбівалентний, принаймні зараз в суспільній думці щодо його ходи та наслідків існують антиномічні аргументи.

Література

1. Мартинюк Е. Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ століття//Наука і релігія: Проблеми діалогу. /Одеськ. нац. у-нт ім. І.І. Мечникова: Наук. – дослідн. центр «Компаративістські дослідження релігії»; Ред.. кол.: Е.І. Мартинюк (гол. ред), О.А, Івакін, В.А. Кравченко, та ін.; – Одеса: АО «БАХВА», 2002. – 120С.
2. Мартынюк Э.И., Никитченко Е.Э. Конвергентные процессы в современной религиозной жизни/ Режим доступа: <http://www.religiopolis.org/documents/3279-ei-martynjuk-ee-nikitchenko-konvergentnye-protsessy-v-sovremennoj-religioznoj-zhizni.html>

Петина О.Б.

*Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К.Д. Ушинского*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ НОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЧЕЛОВЕКА

Человек в экономических отношениях, модификациях экономического поведения был и является актуальным предметом исследования в социально-философской, социологической, философско-экономической традиции. Представленные теоретико-методологические выводы и обобщения могут способствовать расширению и углублению познавательных возможностей исследования человека экономического в современном социокультурном дискурсе. Особенно важным и значимым по шкале социально-философской актуальности является данный аспект изучения человека для Украины, переживающей сложный этап экономического становления независимого государства. Научная достоверность как необходимая цель исследования объекта потребовала строгого отбора методологического инструментария.

Анализ гносеологического потенциала общенаучного метода моделирования показал наличие набора свойств, необходимых для реализации разносторонних исследовательских теоретических программ. Моделирование экономических явлений и процессов является основным методом исследования в экономической теории. В нем воплощается рефлексивно-симметричное соотношение теоретической и эмпирической форм познания. Модель как способ репрезентации и интерпретации объекта, его упрощенная версия, позволяет выявить специфику изучаемого феномена. Моделирование дает возможность прогнозировать поведение реальных систем и оптимизировать их функционирование. Модель нового экономического человека в пределах теоретических и эмпирических контекстов отражает изменчивые комбинации сложных экономических, идеологических, социокультурных, психологических, духовных, политических, этических дискурсивных взаимодействий. Экономическая мотивация поведения человека в системе рыночных отношений связана с экзистенциально-аксиологическими проблемами выбора будущего и заботы о настоящем качестве жизни, с проблемами определения возможностей развития, общественных ценностей и идеалов, преобразованием в выгодную сторону наличного социально-экономического бытия.

Многофакторная модель человека экономического включает широкий набор характеристик и интегральных индикаторов ее жизнеспособности, но успешно замещающей неопределенные характеристики реального объекта вполне определенными идеальными проекциями.

Жизнеспособность модели зависит от ее репрезентативного потенциала, совместимости с другими моделями, полноты проникновения в общественно значимые программы деятельности, определяющие нормы социально-экономического взаимодействия между людьми, степень социальной и культурной преемственности.

Научное моделирование предполагает анализ экзистенциальных утверждений, принимаемых при моделировании, обозначение границ применения, совместимости моделей из разных областей знания.

Как гносеологические интерпретации (гносеологические образы) действительности модели несут в себе содержательный потенциал наличного и нового знания об объекте достаточно сложном с точки зрения «погруженности» в социокультурные, экономические, политические, исторические контексты реальности, габитусы, в которых многомерный человек «самоконструируется» на определенных основаниях, избирая свой способ выживания и удовлетворения разнообразных потребностей. Гносеологичность исследуемой модели зависит от широты охвата проблемы и постановки конкретных познавательных задач. Эффективным способом исследования, сочетающим ограничения в учете факторов и отборе параметров объекта с научной избирательностью, является системное моделирование. Предмет моделирования рассматривается прежде всего как

система, которая, в свою очередь, состоит из подсистем, отражающих дисциплинарный срез предметной области, что дает возможность получить мультидисциплинарное представление об объекте.

Таким образом, выстроенную по определенным признакам модель нового экономического человека можно использовать для познания системы диспозиций, порождающих и структурирующих практику субъекта экономической деятельности и его представления (т. е. габитус). Наиболее ответственным является этап выбор концепта как системообразующего параметра.

Системное моделирование дает возможность получить наиболее полные представления о таком сложном предмете, как экономический человек, так как алгоритм системного подхода позволяет получить объективное знание о том, что уже существует, о динамике изменений, то есть сочетать активный поиск с обобщением накопленного материала.

Экономический человек представлен в соответствии с главными аспектами системной модели (концептуальным, структурным субстратным дескрипторами). Системообразующим свойством здесь является экономически выгодная мотивированность деятельности.

Предметная область исследования экономического человека представлена как система с отношениями, удовлетворяющими свойству экономически выгодной мотивированности деятельности человека или как система, свойства которой удовлетворяют экономически мотивированным отношениям. Двойственное определение экономического человека формулируется как (1) совокупность моделей поведения человека в отношениях удовлетворяющих свойству экономически выгодной мотивированности деятельности; как (2) совокупность моделей поведения человека, на которых реализуются свойства, находящиеся в экономически мотивированных отношениях.

Системный анализ модели экономического человека позволил обозначить связный список параметров исследуемого объекта. Это система упорядоченная, субстратно-открытая (незавершенная), структурно-открытая (незавершенная), субстратно-неминимальная, структурно-неминимальная, стабильная, неуникальная (по субстрату), стационарная, неэлементарная, концептуально-неточечная, структурно-неточечная, вариативная по структуре, негомеомерная, неимманентная, нецентрированная, внешняя, нежесткая, нетоталитарная, расчлененная, невсецелонадежная, недетерминирующая, первичная в момент ее создания, вторичная (как предмет социальной философии), частичная, сильная относительно субстрата, нециклическая, частично авто-регенеративная по субстрату, частично внешне-регенеративная по субстрату, не-твеновая.

Человек экономический представлен как система, определены ее свойства (атрибутивные параметры), устойчивые характеристики рассмотрены в контексте системных проявлений изучаемого культурного типа. Системный анализ позволяет интегрировать различные подходы к

исследованию предмета, соотнести разнообразные научные версии решения проблемы, которая объединяет важнейшие сферы человеческого существования.

Экономический, социологический и психологический подходы в исследовании «homo economicus» взаимодополнительны. Каждый из них детализирует специфику той области знаний, к которой принадлежит. Монопрофильность моделей «от подхода» (экономического, социологического, психологического и др.) ограничивает горизонт рассмотрения предмета. Методологический системный параметр, положенный в основу исследования человека экономического, позволяет согласовать и интегрировать на общенаучном уровне знания о предмете для достижения полноты и глубины его описания и объяснения, а также анализировать другие точки зрения, подходы к предмету.

*Архімандрит Веніамін (Погребной В.В.)
Полтавська місіонерська духовна семінарія
Української православної церкви*

ЕКСТРАВЕРТНЕ ТА ІНТРОВЕРТНЕ ПАЛОМНИЦТВО

Молоді люди, особливо «не байдужі», дуже допитливі. Вони піддають критичному аналізу все що оточує їх, у тому числі і середовище нашого загального з вами релігійного життя. Піддаємо його випробуванням й ми, якими б правовірними не здавалися один одному. Мої маловір'я і снобізм раніше мені здавалися суто моїм недоліком, але пізніше, читаючи трактат Мігеля де Унамуно «Про трагічне відчуття життя» [1, с.57] я зрозумів – це загальнолюдський настрій, і один з векторів нашого позитивного буття – пробитися крізь товсту стіну мільйонів сумнівів і природничонаукових пояснень духовних і психічних процесів. Так від свого свідомого приходу в Церкву і до сього дня я не відчуваю необхідності, не можу уловити надзвичайної важливості такого релігійного, завжди популярного, явища як паломництво, і, як виявилось, я в цьому не самотній. Хочеться коряво пожартувати і сказати, що вони архіважливі й архіпотрібні, якщо статистика свідчить, що сьогодні дві третини палігримів в Святу Землю – українці і росіяни. Можна не вірити статистиці, а просто пройти по базару в старому Єрусалимі або ж проплисти на поромі уздовж Святої Гори Афон і вже повірити своїм власним вухам. «Якщо зірки запалюють, це кому-небудь потрібно?» [2, с. 33].

І якщо існують як критики, так і прибічники такого явища в православному середовищі, це свідчить, що й кожен з них буде своє переконання на певній платформі. Розпитуючи прибічників і противників

паломництва я прийшов до виводу, що позитивне або негативне відношення до нього має витоки в характері людини. Так, умовно, паломників можна розділити на два табори – паломників екстравертів і паломників інтровертів. Перші переживають поїздки по святих місцях саме так, як стандартно описують їх на сторінках православних публіцистичних журналів християни – чудові історії з обов'язковими не випадковими випадковостями, маленькими чудесами. Другі... їх не описують. Їх подорожі представляють швидше не сакральне географічне переміщення, а переміщення усередині себе. Паломництво для тих, хто живе своїм внутрішнім світом теж дієво і вони систематично прокладають в собі нові «шляхи» і активно ходять по ним. Відмічу, що це не якість, яка виділяє людину з церковного суспільства і ставить її в авангарді – це особливість характеру, психіки людини. Але є в цьому психотипові і та якість, яка украй необхідна паломнику-екстраверту.

Святий Мелітон Сардійський (початок II століття – біля 190 р.) в своїх «Еклогах» ділиться: «Єрусалим земний був коштовний, але знецінився завдяки Єрусалиму Горньому... Бо не в одному місці і не на малій ділянці землі перебуває слава Господня, але у всіх межах землі виливається благодать Його» [3]. У вірі ранніх християн була важлива священна історія порятунку: Хрест і Воскресіння Сина Божого, через яких здійснилося спокутування всього людства від гріха і смерті, але зовсім не важлива була священна географія. «Де б ти не був, Господь прийде до тебе, якщо обитель душі твоєю виявиться така, щоб Господь міг вселитися в тебе і ходити...» [4, с. 102]. Коли той же святий Мелітон відвідає в середині II століття Єрусалим, про що писав в своїй історії Євсевій Кесарійський і що є першою історичною згадкою систематичного паломництва по Святій Землі, він цікавитиметься не місцями, де жив Спаситель, а свитками Святого Письма, для звірки канону старозавітних книг з тими рукописами, що були в його Церкві [5, с. 238].

Продовжуючи думку святого історик єпископ Паладій Єленопольський (360 – 420 рр.) в своєму «Лавсаїку» істотно доповнює: «Для благочестивої мети з великою старанністю обійшов я пішки багато місць і вельми багато сіл, також печери і всі пустинні кущі ченців... і просив викласти мені первинні настанови в чернечому житті» [6, с.12]. Помітний різкий контраст християнських мандрів-паломництв як з язичеськими процесіями до святого «місця» для індивідуального очищення так і із старозавітною вірою в єдиність Храму і культу в нім. Християни завжди їхали і йшли не до місць – адже скрізь присутній Воскреслий Господь, не для принесення жертв – в кожному храмі возноситься безкровна Жертва, а до людей!

І час нічого не змінив за 16 століть. Паїсій Святогорець (1924–1994 рр.) повторюючи святого Григорія Богослова лише підтверджує: «Дивися, в наші дні, подорожуючи для того, щоб отримати невелику користь, ти в поїздах, літаках, готелях отримаєш швидше велику шкоду. Все прийшло до обміршення. Яку користь можна отримати, прямуючи в духовне місце і бачачи там велике мирське безчинство? Для того, щоб все це пішло на

користь, треба бути дуже сильною людиною. Всі шукають спокою, але спокій приходить до нас зсередини. І ці бідолахи, що паломнічають від однієї святині до іншої, хочуть знайти Христа, тоді як Христос знаходиться біля них. Маючи можливість знайти Його без зусиль, вони стомлюються і зрештою не знаходять Його. Людина по справжньому духовна не отримує спокою від хитань і милувань різними пам'ятками. Вони для тих, хто страждає, тому що допомагають їм на недовго забути свій розлад. Людина духовна, така, що має божественну втіху, не потребує подібних речей» [7]. Людина на обох кінцях шляху – ось фундаментальний постулат паломництва. Той, що шукає, спраглий з одного боку і той, хто навчився угамовувати спрагу і осяяний Христом з іншого. І лише на цьому законі можна надбудовувати принципи продуктивного паломництва. Саме тому першим принципом поїздки групи неофітів має бути не естетичний підхід і не засліплення могутністю і монументальністю православної храмової архітектури, іконопису, а особиста зустріч з процвітаючим християнином, як називав того, що рятується і рятує святий Ігнатій Брянчанінов. Інакше паломництво не змінивши форми за змістом залишиться туризмом.

У церковному житті завжди є спокуса обмеження його вузьким колом «своїх» – сім'ї, приходу, і якраз паломництва повинні сприяти подоланню замкнутості й обмеженості, допомогти краще взнати різноманіття церковного життя, його багатство і його проблеми... Спілкування – завжди важко. За словами архієпископа Празького Сергія, «наше завдання в житті може бути сформульовано як шукання спільності в житті з людьми, з якими ми пов'язані» [8].

Мої загальні висновки, звичайно, не унеможливляють запрошення в паломництва малознайомих з Церквою людей. Тим більше що згідно із старим українським прислів'ям «багатом обуха не переб'єш» і я не запевнятиму, що паломництва не мають економічної підоснови, а отже й обумовлені масовістю. Але якщо на чолі паломницької служби якої-небудь єпархії буде тямущий менеджер з дійсним бажанням перетворення життя нецерковних людей, то він буде час від часу моніторити ціни в місцевих туристичних агентствах і виставляти вартість аналогічних поїздок нижче. Саме цим принципом керуються прості обивателі, коли вибирають паломницький туризм. Інколи це звичайно граничить з дурістю, коли в столичному або обласному громадському транспорті можна прочитати оголошення «Поїздка до п-ської купальні поблизу п-ської каплиці для вдалого виходу заміж, зачаття й т.д.», або вже нібито православним «із стажем» пропонується зробити декілька паломництв до того або іншого монастиря в сусідньому регіоні і ця багатократність в Горньому світі буде прийнята як подорож на Афон або до Палестини!? «Околосоветі» джерела, ефект яких в більшості випадків пов'язаний із зміною температури тіла і самонавіянням і зовсім став заміном евангельської заповіді щастя «блаженні чисті серцем...» і предметом для анекдотичних ситуацій.

Для неофітів слід вибирати монастирі не із строгим статутом і не з такими ж строгими насельниками, а саме тими, що знають, що таке життя у миру. Приходським священикам у край складно пояснити православній християнці, що стала після відвідин обителі «ультра», що її державний брак не менш законний по древньохристиянських правилах, коли церковного браку не існувало як такого, чим таїнство вінчання. Але цими думками квапляться наповнити їх незміцнілі уми такі ж радикальні і малоосвічені ченці. І навіть апостол Павло їм не указ... Власне в дореволюційний час і існував такий парадоксальний феномен як «місіонерський монастир», де пост, молитва, стояння, випадки використання епітимії були спрощенні. Сьогодні ж ми все ускладнюємо аж... до природньої потреби. Паломники, що повернулися, діляться, як приїхавши в монастир і підійшовши до загального клозету, побачили на двох дверях букви «Б» і «С». Натовп завмер в чеканні, хто ж вийде із-за цих дверей, щоб знати, де якої статі буде зручніше, але звідти ніхто не виходив! Пізніше їм пояснили, що ці букви аббревіатура «братів» і «сестер», або ж букви «М» і «Н», але в цій обителі вони вже позначали «мирян» і «насельників»!?

Не варто й плутати, та активізувати на цьому увагу тих, що бажають відправитися в паломництво, що таке відмінне від туризму. Свідомість паломника доцентрова: де б він не знаходився, його дорога до Єрусалиму або Києво-Печерської лаври означає, що місце його постійного перебування і священний центр світу суть точки єдиного організованого і ієрархізованого простору, що додає нашому життю вищий сенс. Паломник їде не милуватися пам'ятками, а підтвердити свою повагу єдиним цінностям, які просторова віддаленість не може ослабити. Зовсім інакше поводить себе турист як центральна фігура постмодерністської епохи. Він пересікає континенти, бажаючи скуштувати культурної екзотики, яка не більше ніж цікава. Турист не шукає єдиного сенсу; навпаки, він пересікає кордони різних культур, кожного разу розраховуючи побачити щось принципове несхоже, небачене. Чим вище дискретність соціокультурного поля світу, тим гостріше задоволення туриста. Його влаштувала б повна мозаїчність світу, населеного різними людськими видами [9, с. 88]. Відштовхуючись від цієї моделі відмінностей і варто надбудовувати можливого псевдо-паломника, враховуючи якими очима він дивиться на вашу майбутню поїздку.

Інший полюс нашого соціуму ударяється в псевдоодухотворення всього, що йому зустрічається, і йому активно допомагають в цьому наші екскурсоводи. Протягом 10 липневих днів цього року я відвідав Скандинавські країни, де від наших «поводирів» я почув до 20-ти рад зробити маніпуляції з місцевими предметами заради родинного щастя, здоров'я, чоловічої сили, збагачення. Це були пам'ятники, фонтани, тварини, продукти харчування, камені в мостовій, оглядові майданчики і так далі й тому подібне. Все намагалися сакралізувати, набиваючи оскому і опріснюючи справжні святині!

І подібних дрібних практичних рад і казусів можна привести безліч, але як би ми не розосереджували увагу, спантелившись метою плідності паломництва неофітів, ми знов повертаємося... до людини, як мінімум до супроводжуючої групи. Під час подорожі, вона повинна стати ідеальним, «іним»-»інаким», «тимчасово виконуючим обов'язки святого», оскільки ще невідомо, чи зустрінуть початкові пілігрими такого в обителі, що наближається?! Як підсумок – поменше сакральних місць, побільше сакральних зустрічей!

Література

1. Унамуно М. О трагическом чувстве жизни. – М.: Символ, 1997. – 416 с.
2. Сент-Эксюпери А. де. Маленький принц. – М.: Эксмо, 2011. – 106 с.
3. Адаменко Н. Зачем христианам паломничество? // <http://predanie.org/content/view/1108/>
4. Флоровский Г., прот. Восточные отцы IV века. – Париж, 1931. – 240 с.
5. Евсевий Кессарийский. Церковная история. – СПб.: «Издательство Олега Абышко», 2013. – 544 с.
6. Палладий Еленопольский, еп. Лавсаик, или повествование о жизни святых и блаженных отцов. – М.: Благовест, 2013. – 384 с.
7. Паисий Святгорец. Слова. Т.2. Духовное пробуждение // http://verapravoslavnaya.ru/?Paisii_Svyatogorec_Slova_2
8. Сергей (Королев), архиеп. Пражский. О подвиге общения // <http://www.cirota.ru/forum/view.php?subj=3614>
9. Панарин А.С. Испытание глобализмом. – М.: Эксмо, 2003. – 416 с.

Польская Т.Д.

*Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт»*

ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ МАСС-МЕДИА

Сегодняшнее состояние развития и эволюции информационно-коммуникативных технологий, с одной стороны, дает импульс для прогресса, с другой – неожиданные последствия и проблемы. Взаимоотношение современных мас-медиа и общества Маршалл Мак Люэн определил словами «тотальное медиа-окружение». Медиа стали глобальным институтом влияния именно благодаря технологическим взлетам, «осмысление феномена «вездесущных» медиа «становится интегральной частью теоретизирования о культуре и обществе» [4, р. 3].

Осмысление проблематики новой информационно коммуникативной ситуации вызывает много вопросов философского плана – как меняется

человек в новой коммуникативной реальности, которая, с одной стороны расширяет его возможности к коммуникации, с другой – меняет саму коммуникацию, во многом утрачивая ее подлинную суть как диалога и ограничивая возможности становления личности как деятельного творческого существа. С одной стороны, использование в коммуникативном процессе новых технических информационных и передающих средств создает возможность уникального межличностного взаимодействия. С другой стороны, сохраняя свое значение передачи и восприятия информации коммуникация при помощи электронных средств связи начинает менять саму суть коммуникации. Электронные mass-media формируют такую реальность, которая уже не просто дополняет информационно – коммуникативное поле, а замещает реальность действительного мира; сам мир превращается в знаковую, виртуальную реальность, а процесс симуляции (особенно в рекламе) заходит так далеко, что утрачивается само различие воображения и реальности. Ваттимо пишет о эрозии самого «принципа реальности» [1, с. 13]. Вездесущность медиа, тотальность коммуникации общества Пост-модерна делают все более актуальной потребность прояснить позитивные и негативные следствия процесса создания виртуальной реальности.

Ценностный континуум эпохи постмодерна характеризуется сосуществованием разнородных, противоречивых культурных и мировоззренческих установок, трансформацией и смещением ценностных ориентиров. На протяжении XX века шел процесс распада целостности культуры, переосмысления ее фундаментальных традиционных основ. Если в модерне право голоса имела выверенная рационалистическая конструкция, то в пост-модерне модерная рациональность подверглась отрицанию. Объективность, доказуемость, однозначность и точность были объявлены «формой порабощения», которая должна быть преодолена в многозначности и многообразии.

Массово-коммуникативный аспект современной культуры выразительно иллюстрируется пост-модернистской игрой с обломками, смешением и подделкой стилей и деконструкцией оригинальных текстов как сырья для новых творений. Мас-медиа создают мир «параллельной» реальности, пространства иллюзий и мифологем. Эта символическая реальность, создаваемая СМИ, которые производят собственные ансамбли значений и знаков, лишь весьма условно символизирующих повседневную реальность. Автономная. чувственно – знаковая реальность (знаковые версии реальности), которая зачаровывает или отталкивает своей правдоподобностью, умножает «фантазмы» реализма (Лиотар).

Новое концептуальное пространство культуры-это пространство множества пост-модернистских теоретических конструкций и практик как попытка бегства от тотальности. Исследователи фиксируют пострациональную коммуникацию «Постмодерну як сукупність локальних комунікацій, кожна з яких диктує власну логіку розуміння дійсності» [1, с. 8].

Знаковая и информационная нагроможденность, перенасыщение современной культуры мифологическими конструкциями препятствует осмыслению важнейших проблем общественного дискурса, привнося в него неопределенность, фиктивность и двусмысленность. Расшатывание абсолютных ценностных ориентиров приводит, с одной стороны, к демократизации культуры – у человека есть право выбора – а с другой, – к банализации и снижению ее уровня, к неподлинности культуры – доминированию в ней симулякров, сведению элитарного к гламурному.

Как ни парадоксально, борьба за освобождение в пост-модернизме против вечных ценностей как тоталитарных, препятствующих творческой реализации, приводит к гламуризации сознания, в основе которой лежит очень характерный и тревожный симптом идентификации человеческой личности с объектом, вернее с материальными объектами, которыми она обладает, потере личностного. Гламур предлагает социализированную форму «растворения» человека в мире подобного. Дискурс гламура создает новую реальность, и эта реальность обеднена смыслами.

Главные детерминанты, которые конституируют собой виртуальную реальность, исследователями в основном рассматриваются как рациональные, ищутся ее эпистемологические основания и границы. В то же время с тем современные подходы в философии культуры все больше обращают внимание на онтологические измерения бытия. Современные исследования пишут о возврате к чувственному, к реальности. О силе и правоте телесного контакта и чувственно-практических интуиций повседневности, которые конституируют мир человека не меньше, чем рациональные структуры и технологии.

Можно отметить понятие новой «интеллектуальной чувствительности» ко всякого рода «материальным факторам» Ф. Киттлера, возвращение к чувственности, телесности у Ханса Ульриха Гумбрехта. Ханс Ульрих Гумбрехт проявляет интерес к «материальным факторам коммуникации» и в своей книге «Производство присутствия: Чего не может передать значения» ставит задачу «бросить вызов широко утвердившейся традиции, согласно которой центральной – то есть единственно центральной – практикой гуманитарных наук является толкование, иначе говоря опознание и/или присвоение значений» [3, с. 6].

Гумбрехт отмечает: «в таком переполненном значениями мире мы упускаем из виду феномены и впечатления присутствия, которые в силу этого становятся для нашей культуры важнейшим предметом (не вполне осознанного) желаний». Словом «присутствие» [presence] у Гумбрехта обозначается «не временное, но пространственное отношение к миру и его предметам», то, что «может оказывать непосредственное воздействие на человеческое тело» [3, с. 111], как видим, эти определения обращены к нашей чувственности.

«Значение не должно отменять или уничтожать эффекты присутствия и что неотмененное – физическое присутствие вещей (текста, голоса, холста с

красками, игры спортивной команды) в конечном счете также не должно подавлять аспект значения» [3, с. 111].

Общепонятные экпикации культуры у Гумбрехта укладываются в оппозицию таких идеальных типов как «культура присутствия» и «культура значения». В «культуре значения» субъект истолковывает мир, наделяя его значением. В «культуре присутствия» «основные понятия – тело, вещь, а знания о том, как устроен мир, появляется через «событие самораскрытия мира». То есть мир вещественного бытия имеет свой самораскрывающийся внутренний смысл, а не только наделяется смыслом при толковании. Гумбрехт вовсе не отказывается от толкования «как элементарной и, видимо, неизбежной интеллектуальной практики». Однако присутствие и значение всегда появляются вместе и всегда находятся в конфликте и «в каждом случае имеется свое особое соотношение между компонентами значения и присутствия, которое зависит от материальных качеств (то есть способа коммуникации) того или иного предмета эстетического переживания» [3, с. 111].

Литература

1. Ваттимо Дж. Прозрачное общество. – М., 2003.
2. Висоцька О.Є. Віртуальна реальність та постраціональна комунікація в контексті становлення суспільства постмодерну. Гуманітарний часопис 2007, № 4, С. 5–11.
3. Гумбрехт Х.У. Производство присутствия: Чего не может передать значение / Гумбрехт Х.У. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – 184 с.
4. Featherstone M. Ubiquitous Media: An Introduction / M. Featherstone // Theory, Culture & Society. – 2009. – P. 1–22.

Самборська О.М.

Чернівецький інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»

МОРАЛЬНИЙ ПІДХІД У НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ

У межах міждисциплінарних підходів до вивчення наукового пізнання особливе місце посідає моральний підхід. З одного боку, мораль є історичним досвідом людства, певним знанням, а з другого боку, вона є позанауковою формою моралізування. Проблема співвідношення моралі та знання, на мій погляд, вперше була порушена у герметичних школах Стародавнього Світу (Єгипет, Стародавня Греція). Прикладом можуть служити школи піфагорійців, гностиків та ін., у котрих певні знання можна було передавати лише замкнутому колу перевірених осіб у межах цих шкіл. Якщо звернутися до релігійних текстів, то можна знайти більш ранні

приклади взаємозв'язку моралі й знання: «... той, хто множить знання, примножує печаль».

У наш час чи не всі наукові співтовариства у своїх спробах не допустити розповсюдження зброї масового знищення, насамперед технології створення ядерної зброї, уподібнюються названим вище герметичним школам. До речі, Я. Р. Опенгеймер, науковий керівник Манхеттенського проекту, в межах якого була створена перша атомна бомба, свідчить про моральні сумніви у більшості вчених, що працювали над цією зброєю. Ці сумніви виникли тому, що вони разом з відомими фізиками світу ще в 30-х роках ХХ ст. погодилися з Н. Бором ніколи не працювати над проблемою ланцюгової реакції з метою створення надміцної зброї. Вони знали, що німецькі фізики (К. Ф. Вейцекер, В. Гейзенберг та ін.) працюють за наказом нацистського уряду над атомним проектом, і це змусило їх відкинути моральні заборони і спробувати випередити німців, щоб не дати фашистам можливості отримати першими атомну бомбу (при цьому також відомі неодноразові спроби іншого німецького фізика Ф. Е. Ленарда донести до фюрера інформацію про неправильні дії своїх колег). Але Я. Р. Опенгеймер та його колеги по Манхеттенському проекту не знали, що німецькі вчені, на відміну від них, працювали над атомною зброєю зовсім не добровільно, і що якраз К. Ф. Вейцекер, В. Гейзенберг та ін. навмисно так спрямували свої дослідження, щоб не отримати очікуваного фашистами результату. Хто з цих двох груп учених-фізиків був більш моральним: ті, що надали людству найміцнішу зброю масового знищення, чи ті, що утримались від цього навіть в умовах жорсткого стеження за їхньою діяльністю? Існують різні відповіді на це запитання. Частина учасників Манхеттенського проекту знімає з себе моральну відповідальність, спираючись на таку тезу: «Ми лише створили атомну бомбу, а використали її політики та військові. Хай вони й несуть моральну відповідальність за її застосування». Інша частина манхеттенців відчувала свою моральну провину і виражала її формулою: «Якщо б ми не створили атомної бомби, то не було б і бомбардування Хіросими і Нагасакі» [2, с. 9].

Ще одне важливе питання, пов'язане з проблемою тотожності наукової раціональності з раціональною етикою. З погляду наукової раціональності до доктора Менгеле, що проводив жорстокі експерименти над військовополоненими концтаборів з метою отримання рекомендацій для врятування поранених солдатів і офіцерів вермахту, немає претензій. Але є до нього претензії як до лікаря, що порушив клятву Гіппократа, бо він проводив експерименти над людьми без їхньої згоди на це. До нього є претензії як до військового злочинця, бо він порушив Міжнародну конвенцію про необхідність гуманного ставлення до військовополонених. Серед жертв його «експериментів» були приречені на загибель цілі народи (євреї, цигани) і беззахисні верстви інтернованих дітей, жінок, людей похилого віку, тому, з одного боку, він винний у проведенні геноциду, а з другого боку, у злочинах проти людства і людяності. Він також порушив найголовнішу норму християнської моралі «Не вбивай!». Цей список

моральних і протиправних дій доктора Менгеле можна продовжити, але питання залишається відкритим: чи вчинив би ці злочини «лікар-дослідник» у звичайних умовах? Може, він був лише скрупульозним виконавцем наказів і виконував їх з високою науковою досконалістю? Саме так виправдовувало свої дії більшість нацистських злочинців на Нюрнберзькому процесі.

Але суд відхилив подібні намагання адвокатів виправдати підсудних та висунув систему моральних, етичних і правових вимог до експериментів над людиною, які ввійшли до складу Нюрнберзького кодексу. Принцип інформаційної згоди у складі цього кодексу розглядається як найважливіший соціально-етичний принцип експериментів на людях.

Існує так званий синдром жорстокості експериментатора щодо об'єкта експерименту. Його виявив С. Мілгрем, коли проводив в Іельському університеті експеримент з викладачами з випробування нового «технічного засобу» підвищення ефективності навчання. Оголошені експериментатором властивості цього «технічного засобу» полягали в тому, що учнів необхідно було «стимулювати» до навчання безпечними для їхнього життя ударами електричного струму, але вчителів суворо попередили, щоб вони не переходили за межі дозволеної напруги електрики. Незважаючи на ці попередження, 5 % з них цю небезпечну межу порушували, хоча були певні, що тим самим завдають страждань учням. Мотивацією порушення дозволеної межі «стимулювання» було бажання швидше і якомога якісніше навчити дітей, підтвердити очікувану ефективність «нового засобу». В подібних випадках сутність експерименту перед його учасниками повністю розкривається тільки після його проведення. Звичайно, можливість ураження дітей електричним струмом була нульовою, а діти, за інструкцією експериментатора, лише артистично імітували на своєму обличчі муки «від ударів струму».

На думку Г. Йонаса, етика стає імперативом для нашої технологічної цивілізації. Таким етичним імперативом є принцип відповідальності, що бере до уваги нетривкість людського життя, яке перебуває під постійною загрозою і може урватися кожної миті. Адже вперше за всю історію людства діяльність людини може мати незворотні наслідки й завдати непоправної шкоди, як її життю, так і її сутності. Звідси у Г. Йонаса виникає ідея відповідальності не за минуле і не за близьке майбутнє, а за далеке майбутнє. Якщо технологія становить загрозу для людства, виникає необхідність у створенні спеціальної етики для технологічної доби [2].

К. О. Апелъ у книжці «Етика в добу науки» відкриває сучасні дебати про етику мовлення та комунікації і доводить, що будь-яка людська спільнота, яка розуміє аргументовану мову, повинна підкорятися певним етичним нормам. Логіка, наука, інтелектуальні конструкції відсилають нас до сукупності осіб, до інтерсуб'єктивної згоди. Результатом такої згоди є формула категоричного імперативу «ти повинен». Якщо існує інтерсуб'єктивний консенсус, то це означає, що люди ототожнюють один одного з елементами етичного універсалу [1].

Ю. Хабермас у своїх міркуваннях з етики комунікацій виходить з вимоги, щоб кожен з комунікантів ставив себе на місце всіх інших; і водночас, щоб кожен зберігав можливість визнавати чи не визнавати ту чи іншу суперечливу норму за універсальний закон. Мораль, на його думку, повинна бути: по-перше, деонтологічною, тому що концентрує свою увагу на обґрунтуванні зобов'язань та норм поведінки; по-друге, когнитивістською, бо стверджує, що практичні питання перевіряються на істинність; по-третє, процедурною, тому що дає тільки принцип виправдання моральних норм і цим обмежується; по-четверте, універсалістською, тому що виходить за межі будь-якої заданої епохи й культури. З цього погляду центральне питання моралі вже не є екзистенційним питанням «як правильно жити», а є деонтичним питанням про те, за яких умов ту чи іншу норму поведінки можна вважати правильною. Ці умови створюються людиною, тобто самим дослідником, ученим. В цьому насамперед здійснюється його відповідальність перед людством [3].

Таким чином, наука і науково-пізнавальна діяльність мають людські виміри. Етика науки вивчає принципи, котрими керується або повинен керуватися вчений у процесі пізнання, у спілкуванні з науковим співтовариством, суспільством. Раніше ці питання перебували на периферії досліджень з філософії, методології, логіки, історії та соціології науки. В наш час етика наукового пізнання в галузях конкретних наук визнається як метанаукова дисципліна, а для філософії вона є прикладною сферою знання. Але, як відзначав іще В. І. Вернадський, «зростання наукового знання у ХХ ст. швидко нівелює грані між окремими науками». Саме тому, на його думку, вчені дедалі більше спеціалізуються не за окремими науками, а за проблемами, що потребують комплексних досліджень.

Література

1. Апель К.-О. Априорі спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки / К.-О. Апель. // Сучасна зарубіжна філософія. – К., 1996. – С. 360–421.
2. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. [Пер. з нім.] / Г. Йонас. – К. : Лібра, 2001. – С. 45–209.
3. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие: [Пер. с нем.] / [Под общ. ред. Д.В. Складнева]. – СПб.: Наука, 2000. – 384 с.

ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ СВІДОМОСТІ

Філософія свідомості є одним з головних підрозділів академічної філософії англomовних країн в рамках аналітичної традиції. Останні кілька десятиліть в цій дисципліні відбуваються активні дискусії навколо психофізичної проблеми – тобто, класичної філософської проблеми відношення свідомості та фізичної реальності, зокрема людських тіла й мозку як частин цієї реальності. Позиції матеріалістичної філософії, що півстоліття тому безумовно домінувала, були суттєво послаблені важливими аргументами, що висувалися К. Поппером, Т. Нагелем, Дж. Серлем, Ф. Джексоном, К. Мак-Гіном, Д. Чалмерсом. Ці аргументи свідчать про принципову неможливість редукції свідомості – насамперед, її суб'єктивної якості (як той чи інший психічний стан відчувається-переживається суб'єктивно), а також такої властивості вищих станів свідомості як інтенціональність («прощосьність» – властивість думок бути про щось) – до фізичної (мікрофізичної) основи, а також про те, що в цьому відношенні свідомість є унікальним феноменом: усі інші феномени реальності, крім тих, що залежать від свідомості, в принципі редуковні до фізичної (мікрофізичної) основи, що й робить їх частинами фізичної (матеріальної) реальності. Якщо ці аргументи слушні, то матеріалізм хибний, і має бути істинною якась із нередукціоністських теорій свідомості. Кандидатами на цю роль виступають ідеалізм, панпсихізм (зокрема, «Расселіанський монізм» як його сучасна версія) і дуалізм у двох версіях – епіфеноменалізм, що розглядає свідомість як побічний продукт діяльності мозку і не допускає зворотнього впливу свідомості на мозок, та інтеракціонізм, що передбачає двонаправлену взаємодію між свідомістю та мозком.

Важливо звернути увагу на морально-практичний аспект проблеми: можливість осмислення людської життєдіяльності й таких ключових для морально-практичної свідомості понять як свобода та відповідальність. Уся людська життєдіяльність і відносини між людьми ґрунтуються на інтеракціоністському припущенні, що свідомість є визначальною для багатьох дій людини (тобто, впливає на рухи її тіла, за посередництвом мозку), керує цими діями. Наприклад, я пишу цю статтю тому, що маю певні думки і бажання, а не тому, що частини мого тіла рухаються певним чином в силу самих лише фізичних процесів в моєму тілі та навколо нього.

Також, *інтеракціонізм є єдиним підходом, який узгоджується з розумінням людини як відповідальної особи, а отже, єдиним підходом, який підтримує ідею людської гідності.* Всі альтернативи є у цьому відношенні руйнівними. Щоб переконатися в цьому, достатньо поставити питання: «Чи є

дії людини результатом її свідомих рішень?» Зрозуміло, що лише позитивна відповідь узгоджується з ідеєю відповідальності. Людина відповідальна за свої дії лише тоді і лише в тій мірі, якщо (в якій мірі) ці дії є результатом її свідомих рішень. (Саме тому божевільні не несуть відповідальності.) Інтеракціонізм є єдиним підходом, який розглядає дії людини (принаймні, велику частину її дій – саме ті дії, за які вона й несе відповідальність) як результат її свідомих рішень. Лише він визнає, що ці дії мають своїм джерелом свідомість – Декартове «мисляче **Я**» (яке не лише мислить, але й відчуває, переживає емоції, бажає, ставить цілі, будує плани, приймає рішення).

Проте самого інтеракціонізму може бути недостатньо. Є підстави вважати, що для осмислення ідей про людську свободу та відповідальність необхідно також відхилити ідею всеохопного детермінізму (кожна подія цілковито й однозначно детермінована попередніми подіями), прийняти деяку версію індетермінізму.

Адже з точки зору детермінізму, усе, що будь-яка людина колись робила, робить або буде робити, однозначно й необхідно визначено фізичними станами Всесвіту в будь-який довільний момент часу до появи першої свідомості – наприклад, сукупністю фізичних станів Всесвіту (усією повнотою фізичних фактів про Всесвіт) через секунду після Великого Вибуху. А значить, людина в дійсності не є автором своїх дій і не може вважатися відповідальною за них. Людині лише здається, що вона робить вибір серед реально існуючих можливостей; насправді кожен її вибір визначений у всіх найдрібніших деталях задовго до її народження. Ми усі – маріонетки, яким лише здається, що вони щось вирішують. В кінцевому рахунку, «автором» усього, що відбувається, включаючи всі людські дії, є Великий Вибух, однак до нього навряд чи застосовні категорії свободи та відповідальності.

В такій перспективі, дієвість свідомості аналогічна дієвості молотка, який забиває цвяхи. Зрозуміло, що насправді цвяхи забиває людина, використовуючи молоток, який вона або інша людина раніше створила, як знаряддя. За припущення детермінізму, свідомість – таке саме знаряддя, створене фізичними процесами в мозку (або, опосередковано, Великим Вибухом) і цілковито кероване ними, хоча це знаряддя і має суб'єктивно-феноменальний вимір, в якому йому здається, що воно діє за власним вибором, з власної волі. (Можливо, молотку теж здається, що він забиває цвяхи за власним бажанням.)

З іншого боку, здається, що індетермінізм типу квантово-механічного (у тій або іншій ситуації існує деякий спектр реальних можливостей, з певним розподілом схильностей-ймовірностей реалізації; те, яка з них в дійсності буде реалізована, є справжньою випадковістю) не дуже допомагає. Адже якщо людина щось робить просто випадково, то це має настільки ж мало відношення до свободи та відповідальності, як і дії людини-маріонетки, що наперед визначені Великим Вибухом. Однак може видатися, що третьої

альтернативи логічно просто не існує – будь-яка дія людини, або будь-яка деталь дії або детермінована, або ні.

Мені видається, що третя можливість все-таки існує, хоча вона й буде в якомусь смислі сполученням перших двох. Ця альтернатива полягає в тому, що деяке складне динамічне взаємопереплетення детерміністичних та індетерміністичних подій формує складну якісну визначеність (темперамент, характер, ідеї, знання, цінності, переконання) людської особистості, вибори якої стають причиною її дій, а також динаміки її власного подальшого розвитку.

Почнемо з моменту народження. Відповідно до однієї з ненатуралістичних версій дуалізму (теїстично-креаціоністський дуалізм), Бог створює душу людини та вселяє її в тіло. Відповідно до іншої (теорія реінкарнацій) – душа, яка раніше прожила багато інших життів в інших тілах, вселяється в нове тіло (при цьому втрачаючи явну пам'ять про свої минулі життя). В обох версіях душа, тобто людське психічне **Я**, починаючи від народження може мати множину індивідуальних властивостей (схильностей), значною мірою незалежних від її тіла, і взагалі від будь-яких фізичних фактів. Те ж саме можливо й у натуралістичній (емерждентистській) версії дуалізму.

Ця початкова якісна визначеність індивідуальної людської особистості надалі розвивається в результаті складної взаємодії власних схильностей та зовнішніх факторів. Цей процес регулюється-обумовлюється законами природи – фізичними, психофізичними (те, як стани та процеси в мозку взаємодіють з психікою-свідомістю-душею-**Я**) та психічними (регулярності, властиві самій психіці, у взаємозв'язках одних психічних станів або подій з іншими), – однак це регулювання-обумовлення цілком може не бути строго детерміністичним, а може включати елементи випадковості того типу, яка, за уявленнями сучасної фізики, має місце на квантово-механічному мікрорівні, а також, можливо, і якісь інші форми індетермінізму.

Зокрема, зв'язок між такими нашими психічними станами, як погляди, переконання, почуття, настрої, бажання, рішеннями, які ми приймаємо, та нашими діями може містити значний елемент індетермінізму. Наші різні психічні стани можуть схилити нас різною мірою до різних рішень і дій, що робить високою ймовірність одних рішень і дій і низькою – ймовірність інших; однак наші рішення та дії не визначені однозначно попередніми станами. Різні можливості, між якими ми обираємо, дійсно існують. Нам не просто здається, що ми можемо вчинити так, а можемо інакше, тоді як насправді ми не можемо вчинити інакше, аніж ми вчинимо. Ми справді можемо вчинити так, а можемо інакше. Попередні стани (фізичні та психічні) не детермінують вибір однозначно, а визначають ймовірність того чи іншого вибору. У свою чергу, ті вибори, які ми здійснюємо, самі стають дієвими факторами, що спрямовують зміни-розвиток наших особистостей.

Припущення про неповноту детермінації психічних станів – не лише як «зовнішньої» детермінації фізичними процесами в мозку, але й як

«внутрішньої» детермінації одних психічних станів іншими – відповідає «природному» розумінню людиною того, як вона приймає рішення, і розумінню нею ідеї свободи. Протилежне, детерміністичне уявлення – про те, що людина насправді не може вчинити або так або інакше, що кожний її майбутній вчинок визначений заздалегідь (від моменту Великого Вибуху) і не може бути ніяким іншим, аніж тим, яким він у дійсності виявиться, – несумісне з тим уявленням про свободу вибору в спектрі *реальних* можливостей, на якому необхідно ґрунтується будь-яке прийняття рішень, уся людська діяльність.

Важливо також зауважити, що індетермінізм динаміки людської свідомості-**Я** може мати якісно інший характер, аніж квантово-механічний індетермінізм або індетермінізм у виборі між наявними відомими можливостями. Ця якісно інша й вища форма індетермінізму, що надає йому людський (а не квантово-механічний) характер, пов'язана з *творчістю, відкриттям людиною нових ідей і можливостей*.

Література

1. Popper K., Eccles J. The Self and Its Brain. – Springer International, 1977. – 596 p.
2. Поппер К. Об облаках и часах // Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с. – С. 200-247.
3. Сепетий Д. П. Свідомість як суб'єктивність: таємниця Я. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2011. – 256 с.
4. Серл Дж. Открывая сознание заново. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
5. Чалмерс Д. Сознаний ум. – М.: Эдиториал УРСС, 2013. – 512 с.

Скрицька Н.В.

Буковинський державний медичний університет

СУЩЕ ЯК ПРЕДМЕТ МЕТАФІЗИКИ ДУНСА СКОТА

Поняття сущого належить до сфери метафізики. Кожне суще за своєю природою є одиничне, істинне та благе, а також безкінечне та необхідне. Кожному сущому належить вибір, а тому «а рїогї ми можемо лише сказати, що будь-яке суще повинно бути або одним, або іншим» [2, с. 259]. Однак, в своїх «Оксфордських творах» (Opus Oxoniense) Дунс Скот веде мову не просто про одиничне суще, а про суще як суще. Воно виступає універсальним поняттям, з якого виводиться безкінечне і кінечне суще, духовне та матеріальне, наявне і можливе. Іншими словами, суще як суще є найабстрактніше з усіх понять, які передують будь-якому визначенню. Філософ його розглядає як протилежність не-сущого.

Оскільки суще належить метафізиці, то це поняття є трансцендентальним. Схоласт розглядає два види трансцендентальних атрибутів сущого. Одні атрибути, *passiones convertibiles*, пов'язані зі сущим як таким. Так, загальним поняттям виступає *convertible*, яке пов'язане зі сущим та визначає його атрибути. Потім філософ веде мову про розділові атрибути (*passiones disiunctae*), які допомагають вивести існування менш досконалого із існування більш досконалого. Однак, Д. Скот відзначає, що ми не можемо довести, наприклад, що якщо є випадкове суще, то повинно бути необхідне суще; але й ми не можемо довести, що якщо є необхідне суще, то повинно бути випадкове суще. Отже, як вважає Фредерік Коплстон, Д. Скот залишає місце для вільного божого творіння.

Яка роль сущого та його атрибутів згідно Д. Скота? – Для пізнання Бога. Якщо об'єктом людського розуму є суще в усій своїй повноті, тоді Бог, якщо Він існує, може бути пізнаний людиною. Не можна назвати Богом нічого, що було би менше безкінечно сущого. І тут запитання зводиться до того, чи є таке суще. Таке доведення потребує логічного висновку. Поняття, як вважає філософ, вважається однойменним, якщо воно володіє єдністю достатньою такою, щоб виникло протиріччя, якщо воно і стверджується, і заперечується відносно однієї і тієї ж речі, і для того, щоб воно служило середнім терміном в силогізмі. В цьому випадку поняття сущого розглядається як однойменне і є протилежністю не-сущого. Як Бог, так і творіння є протилежними не-сущому.

Дунс Скот стверджує, що природне знання про Бога повинно бути логічним висновком. Якщо об'єктом людського розуму є суще в усій повноті, то й Бог, якщо він існує, повинен бути пізнаний людиною. Однак, навіть для логічного доведення існування Бога ми повинні мати поняття про нього. З цього приводу Д. Скот пише наступне: «Бо я ніколи не знаю, що щось є, якщо зарання не маю певного поняття про те, чиє буття я пізнаю» [3, с. 160].

Важливим моментом у філософії Д. Скота є доведення безкінечності Бога із конечності речей як із випадкової істини. Якщо є конечні речі, вважає мислитель, то є і Бог, однак підкреслює, що існування Бога – необхідна і важлива умова будь-якого сущого. Як тлумачить Фредерік Коплстон, Д. Скот хоче показати, що існування Бога є необхідною умовою всіх випадкових істин. В тому числі Бог виступає можливістю буття світу. У своїй метафізиці схоласт доводить, що Бог є актуально безкінечне Сущє.

Праця Д. Скота «Про перщоначало» представляє собою складний та заплутаний шлях створеного та того, що творить. На подібні поглядів Ф. Аквінського про п'ять шляхів доведення Бога, Д. Скот доводить, що те, що творить, не може створити самого себе, бо не є причиною самого себе, не може бути створене нічим, оскільки не може бути причиною чогось. Звідси випливає, що суще повинно отримати буття від чогось іншого, і такою причиною може виступати так звана перша діюча причина (*primum effectivum*). Далше філософ веде мову про так звану цільову

причину (*primum finitivum*). Завершальним моментом або найвищою ступенем досконалості суцього виступає *primum eminens*.

Д. Скот доводить, що *primum effectivum*, *primum finitivum* і *primum eminens* це і є одне і те ж необхідно існуюче суще, «умова чи основа чи основа будь-якої можливості, яка розглядається з трьох точок зору» [2, с. 263]. Ці три речі існують реально та необхідно, чого й вимагає будь-яка ступінь досконалості.

Саме виходячи із цих трьох ступенів досконалості, філософ доводить безкінечність необхідно існуючого суцього. Для цього він створює цілий ряд аргументів. Наприклад, Д. Скот доводить, що необхідно існуюче суще повинно знати всю безкінечність можливих дій і тому повинно бути безкінечним самим собою. Бог є суще, яке, якщо мислити його без протиріч, настільки велике, що більше суще помислити без протиріччя неможливо. Розум не знаходить суперечності в понятті безкінечно суцього, і ми не можемо помислити більше суще, аніж реально безкінечне суще. З цього випливає, що Бог повинен бути безкінечним, збагнути яку людським розумінням важко. «Це безкінечне, про що ми можемо зробити висновок, – пише Д. Скот, – ми не можемо, звісно, зрозуміти, і все, що ми про нього говоримо, носить на собі явні ознаки нашого безсилля» [3, с. 96]. Та й саме Перше, під яким мислитель розуміє Бога, є безкінечне за своєю суттю та нічим необмежене.

Також про безкінечність Бога свідчить схильність нашої волі до вищого блага, а нашого розуму – до вищої істини. Наша воля не прагнула би до вищого блага як до найвищої мети, якщо б це благо було суперечливим або не існувало б.

Бог – це вічна безкінечність. Безкінечність ж для Бога – це його абсолютна властивість або атрибут. Як і всі мислителі Середньовіччя, Д. Скот доводив, що всі божественні атрибути злились в єдиній божественній сутності. Природу Бога ми не здатні зрозуміти чи висловити словами. Наш розум може зрозуміти лише деякі божественні атрибути, а відчуті божественну безкінечність ми можемо лише живим відчуттям.

Середньовічний схоласт, виводячи свої філософські постулати із метафізичного пізнання, все ж не наважується виводити всі божественні атрибути із метафізичного пізнання, залишаючи місце вірі. Філософ, наприклад, не може довести справедливості Бога або чи Бог нагороджує, чи наказує за людські гріхи. Філософії навіть не під силу збагнути сутність Бога, такі поняття як добро чи зло, а тому це є проблематика теології.. Завдання філософа – довести, що актуально безкінечне суще існує або суще як суще існує та може бути доведене логічно людським розумом, однак поняття про Бога-Отця дається нам тільки в Одкровенні. Сама метафізика як наука не може дорівнювати Богові, оскільки лише Бог є Творцем всього, в тому числі й метафізичного знання. Однак метафізика може і повинна ставити проблему Бога. А її предметом, згідно Д. Скота, є поняття буття, під яким розуміємо «все, що є».

Середньовічний схоласт називає Бога «Перше», яке є необхідне та можливе і виступає першопричиною. Однак сама першопричина немає причини, а тому безпричинну причину ми вважаємо можливою. Безпричинної причини не існує. «На якій підставі вона могла б існувати?» – запитує Д. Скот. І відповідає запитанням: «Можливо тому, що, будучи можливою, вона була б несумісна з іншою можливістю?» Насправді, як вважає філософ, якщо першопричина, що немає своєї причини, можлива, то вона можлива сама по собі. Оскільки немає своєї причини. Неіснування першопричини неможливе. Бог, неіснування якого немислиме, існує необхідно.

«Першопричина, – як пише Е. Жільсон, – це внутрішня потреба бути прихована за поняттям першоночала (бажання бути першим) в порядку причинності» [1, с. 451]. Далі дослідник продовжує: «Можливість того, чие буття причинне, не обов'язково тягне за собою його дійсне існування, але те, що виключає будь-яку внутрішню чи зовнішню причину відносно свого буття, не існування неможливе (*excludendo omnem causam aliam a se, intrinsecam et extrinsecam, respect sui esse, ex se est impossibile non esse*)» [1, с. 451].

Виходячи з вищесказаного, відзначимо, що доробок Дунса Скота характеризується ототожненням філософії з метафізикою, а предметом філософії виступає буття (*ens*), що трактується як суще чи як те, що можна звести до нього чи вивести з нього. Основою сущого як сущого, буття, метафізичного знання в цілому виступає Бог.

Література

1. Жильсон Е. Философия в средние века: От истоков патристики до конца XIVвека / ред. С.С. Неретина. – 2-е изд-во. – М.: Культурная революция – Республика, 2010. – 678 с.
2. Коплстон Ф. История философии. Средние века / Пер. с англ. Ю.А. Алакина. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2003. – 494 с.
3. Скот И. Д. Избранное / ред. Г.Г. Майорова. – М.: Издательство Францисканцев, 2001. – 270 с.

Слюсар В.М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СУБСТАНЦІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАСИЛЛЯ»

Проблема насилля є об'єктом дослідження багатьох гуманітарних наук. Утім висхідним моментом для кожної наукової розвідки цього спрямування є визначення поняття «насилля», про що свідчить значна кількість теорій щодо його тлумачення і розуміння, при чому низка соціально-філософських,

антропологічних та психологічних теорій саме насиллю надають вирішальну роль в історичних процесах. Німецькі дослідники В. Гайтмейер та Дж. Хейген вказують на такі «пастки», в які можуть заходити дискусії стосовно визначення поняття «насилля»: відбувається зайве індивідуалізування, патологізування та біологізування, залишаючи поза увагою комплексні соціальні зв'язки (пастка іншого тлумачення); воно окреслюється за допомогою сенсаційного лексикону за темою насилля, що розповсюджується у засобах масової інформації (пастка скандалізації); також насилля відчувається скрізь у буденності (пастка інфляції); утверджуються дискурси стурбованості за схемами «злочинець – жертва», «добрий – злий» (пастка моралізування); насилля, яке вчиняється деякими групами тлумачиться як нормальний та природний розвиток (пастка нормалізування); пропонується надзвичайно спрощене пояснення комплексного насилля (редукційна пастка) [1, с. 21]. У той же час К. Валь застерігає від пастки біофобії, коли аналізуються передусім соціальні фактори і конструкції, залишаючи поза увагою біологічні основи та біопсихологічні механізми агресії [2, с. 13]. Погоджуючись із зазначеною систематизацією проблем щодо визначення поняття «насилля», зазначимо, що значною мірою ці суперечності та неоднозначності потрактування знімаються через використання субстанційного підходу, який дозволяє визначити сутність цього явища, притаманної усім його формам, які, як правило, і є об'єктами дослідження конкретних гуманітарних наук.

Субстанційний підхід, продовжуючи класичну традицію наукового мислення, проголошує основоположним принципом розуміння об'єкта наукового пізнання як стійкої сутності, зведення багатоманітності й мінливості властивостей до постійного, відносно сталого і постійно існуючого означення. Складовими субстанційного підходу є визначення сутності та модусносні, тобто виявлення із множини форм і властивостей предмета дослідження його незмінних сутностей. Це реалізовується, по-перше, методом здійснення субстанційного визначення на основі принципу сходження від абстрактного до конкретного; по-друге, здійснення аналізу форм через попереднє встановлення змістовного зв'язку, констатацію відповідності форми сутності предмета; по-третє, розкриття сутнісних характеристик предмета дослідження «у чистому вигляді», незалежно від темпоральних та атрибутивних ознак його форм. Особливістю субстанційного підходу також є аналіз предмета у якості його самопричинності, визнання того чи іншого фактору реальності в якості причини самого себе (субстанції). Відтак, складовою субстанційного підходу для аналізу насилля є здійснення субстанційного визначення самого поняття «насилля», тобто визначення його сутнісних характеристик, притаманних цьому явищу поза часом та незалежно від особливостей його вияву у конкретному історичному соціумі, насилля не як результату впливу комплексу факторів, а як самопричинне явище.

Поняття «насилля» трактується у філософських науках, по-перше, як невинуватене, несправедливе використання сили для вирішення певних соціальних завдань, що зазвичай призводить до перековернення поставлених (навіть благородних) цілей і мети, а, по-друге, як примус (дія), до якого вдається особа, група, держава для досягнення поставлених цілей; це використання сили пов'язане з прямим заподіянням фізичного, психічного чи морального збитку іншій особі або державі чи погрозою такого заподіяння [3, с. 114]. Насилля постає особливим видом впливу людини на людину, метою якого є спонукання останнього до визначеної поведінки [4, с. 18]. Насилля не можна зводити лише до комплексу відповідних дій суб'єкта, що мають негативний характер, передусім це соціокультурний феномен, який, за визначенням В. Денисова, виступає у якості трансісторичної форми соціального життя, всезагального модусу існування людства [5, с. 43]. Такий підхід дозволяє трактувати насилля як феномен, іманентно присутній у багатьох соціальних процесах, і який виконує як деструктивну, так і конструктивну функцію. Насилля можна розглядати як «суспільне відношення, в ході якого одні індивіди (групи людей) за допомогою зовнішнього примусу, який ставить під загрозу життя, підкорюють собі інших, їх здібності, виробничі сили, власність» [6, с. 14]. Акцентуючи на інструменталістській ролі насильства українські та російські філософи в другій половині ХХ ст. звужували і суб'єкт насилля до класу чи групи. Так, у «Філософському словнику» за редакцією В. Шинкарука, насилля розуміється застосування будь-яким суспільним класом чи соціальною групою примусу щодо інших груп чи класів [7, с. 412]. Це визначення повторює запропоноване Є. Плимаком у «Філософській енциклопедії» за редакцією Ф. Константінова [8, с. 551]. Утім, у «Філософському енциклопедичному словнику» за редакцією В. Шинкарука В. Нестеренко розглядає поняття «насилля» поза класово-груповим контекстом і не як примус, а як силу, спрямованої передусім проти свободи [9, с. 408]. Зміст поняття насилля визначає примус основним інструментом реалізації цього соціального феномену. Вірменський психолог, філософ А. Налчаджян у контексті дослідження агресії аналізує співвідношення примусу і насилля, наголошуючи на етичному аспекті першого. Він визначає примус як насилля, мета якого користь для об'єкта такого соціального впливу, хоча може виражатися і у агресивних формах [10, с. 157]. Німецький учений К. Валь виводить поняття «насилля» з «агресії», зазначаючи, що насилля це «підмножина агресії, яка реалізується через суспільство і державу має залежно від соціально- і культурноісторичних характеристик по-різному унормовані форми» [1, с. 13]. Але, на нашу думку, розуміння насилля як соціалізованої агресії не розкриває сутнісного змісту досліджуваного поняття і не розглядає це явище як самопричинне.

Отже, здійснюючи субстанційне визначення поняття «насилля», можна визначити його суть як силу, спрямовану проти свободи індивіда. Такий зміст дозволяє пояснити різні форми насилля як відкриті та приховані,

агресивні та неагресивні, а також виявити насилля як саму дію, так і як загрозу її застосування. Субстанційний підхід, з одного боку, дозволяє не звужувати суб'єктність насилля, а, з іншого боку, аналізуючи його модуси, тлумачити насилля як соціальний феномен, онтологічну засаду соціального буття, що зводить дискусію про етичне маркування насилля та про його легітимізацію у площину вияву конкретних форм насилля (етичних, правових, психо-фізіологічних тощо). Щодо атрибутів насилля, то, на нашу думку, до них можна віднести примус, соціальну стигматизацію, шкоду.

Література

1. Wahl K. Aggression und Gewalt ein biologischer, psychologischer und sozialwissenschaftlicher Überblick / Klaus Wahl. – Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag, 2009. – 201 S.
2. Hagan J. Gewalt. Zu den Schwierigkeiten einer systematischen internationalen Bestandsaufnahme / Wilhelm Heitmeyer, John Hagan // Hagan J. Internationales Handbuch der Gewaltforschung / Wilhelm Heitmeyer, John Hagan (Hrsg.) – Wiesbaden: Westdeutscher Verlag; 2002. – 1587 S. – S. 15–25.
3. Геополітичний словник : навч. посіб. / [кол. авт. : Саух П. Ю., Бутковська Н. Ю., Герасимчук А. А. та ін.] ; за заг. ред. проф. П. Ю. Сауха. – К.: «МП Леся», 2010. – 327 с.
4. Hofmeister H. Der Wille zum Krieg oder Die Ohnmacht der Politik. Ein philosophisch-politischer Traktat / H. Hofmeister. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2001. – 160 S.
5. Денисов В. В. Философия насилия / В.В. Денисов // Философия и общество. – 2008. – № 1. – С. 39 – 56.
6. Степанянц М. Т. Насилие / М. Т. Степанянц // Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс. А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. – М.: Мысль, 2010 –. – Т. 3. – 2010. – С. 14–16.
7. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. [2 вид., переробл. і допов.]. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
8. Плимак Е. Насилие / Е. Плимак // Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1964 –. –Т. 3. Коммунизм – Наука. – 1964. – С. 551–555.
9. Нестеренко В. Насильство В. Нестеренко // Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). – К.: Абрис, 2002. – С. 408. – (Бібліотека Державного фонду фундаментальних досліджень).
10. Налчаджян А. Агрессивность человека / А. Налчаджян. – СПб.: Питер, 2007. – 736 с., с. 157].

МЕТАНОМІКА О. РОЗЕНШТОКА-ГЮСІ ЯК ОРИГІНАЛЬНИЙ ВАРІАНТ ДІАЛОГІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Надзвичайно схожим на діалогізм М. Бахтіна і водночас дуже специфічним є філософський підхід О. Розенштока-Гюсі, приреченого на авторитет у вузькому науковому колі, але невідомого широкій аудиторії. Безперечно, перше, що дається взнаки при їхньому порівнянні – діалогічний світогляд, що ґрунтується на «мовленнєвому мисленні» і пропонує нову загальну дисципліну, що могла б його обґрунтувати. Якщо у Бахтіна універсальною методологією гуманітарних наук стала його металінгвістика, Розеншток-Гюсі запропонував власний варіант – «метаноміку», спрямовану на «відкритість» людини як «істоти, що розкриває себе у момент відповіді» (*answerable creature*). Згідно з цією думкою, властивою і Бахтіну, кожен суб'єкт стає сам собою або, власне, суб'єктом, отримуючи своє «Я» лише у відповідь на звернене до нього слово інших.

Однак, це ще не дає підстав для ототожнення їхніх підходів, адже «граматичному методу» Розенштока-Гюсі притаманне яскраве релігійне забарвлення, яке містифікує подію відповіді, що радше нагадує М. Бубера – одного з головних однодумців і разом з тим опонентів цього методу.

Отже, пізнання світу і себе, слід насправді розпочинати з філології, котра всю свою проблематику запозичує з безперервного циркулювання мовлення, його постійного розвитку та оновлення. «Щось взагалі говориться лише для того, щоб вихідний стан можна було б розглянути у всі моменти часу та звідусіль. Отже, мовлення – це всесвітня операція загального духу, Логосу, в силу якої ми визначаємо ступінь «життя» чи «смерті» будь-якого процесу творіння» [1, с. 123].

Як і Бахтін, О. Розеншток-Гюсі вбачає в мові, отже, і в кожній безпосередній ситуації спілкування причетність людини до фундаментальної «події буття». На його думку, мову не можна редукувати до засобу передачі знань від покоління до покоління, від вчителя до учня, від батька до сина. Також вона не є лише формою мислення, проте, виступає найнеобхіднішою і найважливішою умовою свідомого сумісного існування людства. «Те, що ми усвідомлюємо, ми промовляємо» [2, с. 24]. Тому О. Розеншток-Гюсі не випадково порівнює мову з «ефіром» – невидимо присутнім специфічним середовищем, котре зберігає і трансформує сукупний досвід попередників нащадкам. Завдяки своїм властивостям мова постійно оновлює, змінює людину, перетворюючи її на надприродну, культурну істоту, здатну виходити за межі власного буття і творити «інші світи» (мистецтво, релігію, науку), а також вона виступає універсальною пам'яттю людства.

Надавши мові сакрального статусу, Розеншток-Гюсі сперечається з різними представниками традиційної граматики, що, на його думку, уникали «незручних питань», наприклад, проблеми виникнення мовлення, передусім переймаючись структурами самої мови. У такий спосіб класичні граматичні теорії дали змогу говорити про «мову логіки» або «математичну мову». Але це принципово не змінило підхід до її розгляду, де вона насамперед фігурує як засіб передачі і обміну інформацією.

Одним з найхарактерніших представників «граматиків»-опонентів для О. Розенштока-Гюсі став пізній Л. Вітгенштайн, що виразив свій концепт у теорії мовних ігор. Для останнього мова виступає насамперед діяльністю, тому вона не може бути формалізованою у тому сенсі, що рухливий, плинний потік мови розділяється на масу одиничних «мовних ігор». Ці ігри відрізняються замкненістю і майже повною відсутністю загальних ознак.

Отже, засадничою тезою теорії Вітгенштайна було переконання у тім, що не існує певної умосяжної реальності, яка б задавала форму світу, мисленню та мові. Сама мова уникає конкретного визначення: «Замість дати щось спільне всьому, що ми називаємо мовою, я кажу, що взагалі немає чогось одного, спільного для цих явищ, чогось такого, що спонукало б нас застосовувати до всіх цих явищ те саме слово, — зате вони по-різному споріднені між собою. І через цю спорідненість ми називаємо їх усі «мовами»» [3, с. 121].

Цікаво те, що Вітгенштайн не намагався провести чіткої границі між буденною мовою, пустими балачками і тим, що О. Розеншток-Гюсі з пієтетом називав «величною мовою», яка визначає майбутнє свого носія. Зокрема, у «Коричневій книзі», де Вітгенштайн також спробував дати визначення мові та її змісту, він просто зазначав: «Картина мови дорослого, яка є у нашому розпорядженні, втілює різнорідну масу мови, його рідну мову, оточену дискретними або більш-менш виділеними мовними іграми і технічними мовами» [4, с. 123]. Отже, мова складається з множини одиничних, відокремлених одна від іншої мовних ігор. Кожна з них по суті виступає найпростішою ланкою мовної діяльності.

Однак, саме це категорично заперечує О. Розеншток-Гюсі. Він чітко розмежовує логіку і мову. Окрім того, на його думку, при мовному аналізі взагалі неприйнятно говорити про ту чи іншу «гру». Мова – це не засіб, не гра і жодним чином не одинична структура, яка спонтанно виникає у межах якоїсь гри. Мова не може бути швидкоплинною, мимовільною, інакше її неможливо було б запам'ятати.

Разом з цим, тут неминуче впадає у вічі поверхова оцінка Вітгенштайна. Адже міркування останнього жодним чином не можна редукувати до формули «Мовлення приватної особи – це вже мова», на що, власне, і натякає Розеншток-Гюсі. Зокрема, у статті «Коперніканський переворот у граматиці», поспішно приписуючи це положення Вітгенштайну, він визначає його як «птолемеевське», оскільки тут кожен мовець знаходиться в центрі, як Земля у стосунку до Всесвіту згідно з Птолемеевою моделлю. З іншого боку,

саме така суперечлива оцінка Вітгенштайна спровокувала виникнення нового граматичного методу: «Це жахливо. Ми говоримо лише тому, що повинні слухати. Таким чином, дозвольте нам здійснити коперніканський переворот. І на засадах цього перевороту ми хочемо створити позацентрову граматику» [1, с. 57].

Окрім того, на думку О. Розенштока-Гюсі, слід взагалі відмовитися від спроб застосовувати логічні моделі в обґрунтуванні сутності мови, адже всі вони виявляються безпорадними. «І, оскільки більшість логіків не знає, чим математичні формули відрізняються від мовлення, сьогодні існують символічна логіка, семантика та інші схожі різновиди чорної магії панів Вітгенштайна, Райхенбаха, Ф. фон Вейцзеккера, котрі були б просто смішними, якби не переливали так нав'язливо з пустого в порожнє» [1, с. 57-58].

На противагу цим напрямкам Розеншток-Гюсі вважає свій граматичний метод або «метаноміку» («граматику суспільної згоди») універсальним шляхом, завдяки якому кожна людина усвідомлює своє місце в історії, світі, суспільстві та долі. Граматика для нього виступає самосвідомістю мови, у той час, як логіка – самосвідомістю мислення. Цікаво й те, що «метаноміка» – це власний полісемантичний термін Розенштока-Гюсі, який він розглядає у широкому сенсі. Оскільки реальність, на його думку, не можна описати через традиційні соціологічні методи і терміни права та економіки, метаноміку слід також вважати новим вченням про утворення соціальних законів, мирну реалізацію соціальних змін і виживання людства в межах соціальних катастроф.

Не менш важливим моментом є те, що саме граматика відповідає за просторове та часове сприйняття, адже, за відсутності спільного для всіх мовлення, феномени часу і простору не можуть отримати жодної інтерпретації. Це відбувається тому, що лише при спілкуванні з іншими, людина відмежовує певний внутрішній простір, у якому вона говорить, від зовнішнього світу, про який ідеться. Водночас, тільки завдяки тому, що людина здатна говорити, вона спроможна встановити певний момент теперішнього між минулим і майбутнім. Отже, «людське мовлення творить простір і час», що перетворює концепцію О. Розенштока-Гюсі на своєрідну онтологію мови.

Література

1. Розеншток-Хюсси О. Бог заставляет нас говорить. – М. : Канон+, 1997. – 288 с.
2. Розеншток-Хюсси. О. Речь и действительность. – М. : Лабиринт, 1994. – 210 с.
3. Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
4. Витгенштейн Л. Голубая и коричневая книги. – Новосибирск : сиб. унив. изд., 2008. – 256 с.

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ГЛОБАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ ЯК ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНИМ КУЛЬТУРАМ

Глобалізація освіти, що спостерігається на початку ХХІ століття несе із собою не лише трансформацію значень власних інститутів, але й самої сутності поняття «культурна людина». В сучасному капіталістичному соціумі поняття знання здається досить абстрактним і не практичним порівняно з інформацією. Інформативність культури зумовлює масовий та технологічний характер освіти, зокрема ланки вищої школи. Технологічне, на відміну від природного, розглядає знання як засіб, а не як ціль. Тобто, освіта стає технологічним інструментом досягнення капіталу, в якій університети «репродукують» інформаційний ресурс – кадри.

З огляду на перехідну ситуацію в сучасній вітчизняній освіті, прийняття нового закону «Про вищу освіту», підписання асоціації з Євросоюзом, підвищення залежності України від зовнішніх культурних та економічних впливів набуває значної актуальності питання про сенс та наслідки глобалізаційних викликів для вищої освіти в Україні та світі. В рамках цього дослідження ми ставимо *за мету* показати окремі суперечливі наслідки комерціалізації глобалізованої освіти.

Насамперед зазначимо, що комерціалізація глобалізованої освіти – це новий виклик національним культурам. Особливо тим, що мають багатовікові університетські традиції. Як слушно зазначають російські дослідники явища світової уніфікації в вищій освіті О. Баранов і М. Лебедева, включення строгої економічної доцільності в сферу освіти духовного джерела нації, призводить до втрати значної частки світоглядного знання отриманого студентами. «Щодо вищої освіти, то подібна комерційна орієнтація веде до зниження рівня фундаментальної освіти, а також до того, що університети менше уваги звертають на етичні проблеми, соціальну справедливість, критичний аналіз і т.п.» [1, с. 61]. Фінансування освіти із приватного сектору без диференційованості цих доходів, призводить до виникнення нової небезпеки – перетворення вищої освіти на інструментальний засіб досягнення корпоративної монополії над ринком праці. Держава ж залишає за собою лише зовнішні фактори впливу – ліцензування, акредитація тощо. «Реальні ж важелі управління методичними програмами викладання знаходяться в руках адміністрації самих шкіл та основних спонсорів – приватних компаній, в т.ч. мережевих. Останні починають у все більшій мірі пристосовувати освіту в залежних школах та вищих навчальних закладах до власних корпоративних потреб» [1, с. 63].

Як наслідок, такий стан речей наглядно демонструє вторгнення комерційної конкуренції в національні освітні системи окремих держав.

Гонитва за першість відбувається на фоні зменшення кількості «масових» робочих місць. Можна спостерігати певну трансформацію на ринку праці, яка базується на пошуках одиниць креативних кадрів, а не десятків репродуктивних. Усе це пов'язано з рухом капіталу в глобалізаційній економіці. Основні доходи та нові підприємства виникають у розвинутих країнах на базі високо інформаційних галузей – ІТ, зв'язок, електроніка, альтернативна енергетика, транспорт тощо. В наслідок таких зрушень передових позицій в освітній сфері здобувають ті системи, що адаптуються до потреб світового ринку прогностично. Адже, за період підготовки кадрів ситуація може кардинально змінитися, з огляду на це, в педагогічній структурі глобалізму виникає необхідність у певного роду футуристичних «бізнес-планах», освітніх «форсайтах» тощо.

Погляд на освіту як на бізнес, уже вказує не певні негативні відтінки тих перетворень що відбуваються в світі. Німецький філософ Мартін Гайдеггер в інтерв'ю журналу «Експерес» від 1969 року у відповідь на питання про статус сучасного йому університету відповів, що університет в класичному значенні уже мертвий. А виступи студентів, які відбувалися в той час є закономірною реакцією молоді, які відчують, що щось не так, але не знають що саме. Смерть університету було неминучим явищем технологізації світової культури, яка проявляється в тому числі і в американізації [4].

Небезпека глобалізації для культурного виміру існування освіти є очевидною. Як слушно зазначає вітчизняна дослідниця в сфері філософії освіти Н. Скотна: «глобалізація несе людству не лише видатні досягнення в науці, техніці та технології, збагачення культурної спадщини за рахунок інтеграції світових культур. Вона несе й глобальні та катастрофічні за своїми наслідками катаклізми, міжнаціональні і релігійні сутички, расову неприязнь, міжнародний тероризм, реальну загрозу ядерного взаємознищення та екологічного колапсу, деформації моральних ідеалів та цінностей, які важко виправити» [2, с. 81].

Глобалізованість держав нерівнозначна їх економічним показникам. У 2002 році Швейцарським Економічним Інститутом був складений рейтинг найбільш глобалізованих країн світу. Станом на 2013 рік Україна займає 47 місце в рейтингу найбільш «глобалізованих», наш найближчий сусід Росія 48 місце. Очолюють список Бельгія, Ірландія та Нідерланди. США займають 34 позицію [3].

Як бачимо кожна з країн у більшій чи меншій мірі зорієнтована на сприйняття уніфікаційних тенденцій. А отже, і система освіти у цих країнах перебуває на різній стадії включення в планетарну педагогічну структуру. При введенні систем оцінювання та змісту освіти орієнтованих на прагматичну креативність слід брати до уваги стан внутрішнього освітнього матеріалу, до якого входять педагогічні кадри, інститути, технічні засоби навчання, методичні матеріали, ступінь володіння студентами іноземними мовами тощо.

Окрім прилеглості освіти до феномену глобалізації, в питанні введення інноваційного оцінювання важливим фактором є і теперішній кількісний рівень окремих національних навчальних структур. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй створила особливий Індекс Освіти, що відображає стан розповсюдження навчальних систем конкретної країни в порівнянні з іншим.

Індекс вимірює досягнення країни з точки зору рівня освіти її населення за двома основними показниками:

- Індекс грамотності дорослого населення (2/3 від показника).
- Індекс сукупної частки учнів, які отримують початкову, середню і вищу освіти (1/3 від показника).

Україна в рамках цього рейтингу займає 31 місце з показником у 0.86 пунктів, Росія займає 49 позицію з показником у 0.79, США – 5 місце та 0.94 відповідно. На першому місці знаходиться Нова Зеландія з еталонним результатом в – 1.00 [3].

Отже, глобалізована вища освіта як комерціалізована та інформатизована галузь виробництва кадрів, усе більше віддаляється від культурної приналежності в сторону соціально-економічної. Ця тенденція набула своїх початків ще в першій половині XX століття в вигляді смерті класичного університету, що прискорило перетворення освіти в «глобалізовану економічну послугу». На початку XXI століття означена тенденція набула небаченого раніше масштабу. Вища освіти перестає бути елітарною або ж духовною цінністю, а стає засобом досягнення соціального успіху.

Важливо розуміти, що кількісні освітні показники України відносно високі, у нас є хороший фундамент для формування конкурентної вищої освіти, крім того наша країна є достатньо відкритою для прийняття глобалізаційних викладів та виходу на світову арену освітніх послуг. Тому головною метою має стати підняття якості вже наявної структури.

Література

1. Барабанов О.Н. Глобализация и образование в современном мире / Барабанов О.Н., Лебедева М.М. // Глобализация: человеческое измерение. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 54 – 77.
2. Скотна Н. Україна і світ у контексті цивілізаційної виховної стратегії / Н. Скотна // Філософія освіти. – 2006. – 1(3). – С. 79-88.
3. Рейтинг стран мира по уровню образования – информация об исследовании; Индекс глобализации стран мира по версии КОФ – информация об исследовании [Електронний ресурс] / «Центр гуманитарных технологий» экспертно-аналитический портал. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>
4. Товарнишки Ф., Пальмье М.-М. Интервью М. Хайдеггера в журнале «Экспресс» [Электронный ресурс]; Архив портала Heidegger.ru. – Режим доступа: <http://www.heidegger.ru/tovarnitski.php>

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ОСВІТИ ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Традиція пов'язувати освіту із «завданням» й «призначенням» людини задає евристичний принцип підходу: виявлення того, яким чином освіта виявляється включеною в особистісні смисли людини, який її вплив і зв'язок зі світоглядними основами особистості, з її ціннісно-смисловою сферою. В освітніх практиках, у тому числі й сучасних, досить свідчень того, що смисли й цінності людини, залученої в освітньо-педагогічний процес, не завжди були пов'язані з освітою. Диференційованість і самодостатність окремих сфер індивіда мала як наслідок той факт, що педагогічний процес у межах систематичної освіти міг не формувати духовну цілісність особистості.

Оскільки, людина творить своє буття, дане екзистенціальне завдання не може бути зняте, «вирішене». Динаміка становлення відкриває інше місце людини в порядку сущого, воно розглядається з погляду оцінювання, важливості, значимості, доступності, співвіднесеності, і цінність стає кутом зору, невід'ємним від людського буття, що задає вектор його становлення. Цінностями є умови зростання, збереження напруженості й інтенсивності ставлення людини до сущого в цілому. Таким чином, цілісність людини обумовлена сполученістю зростання й збереження. Під «зростанням» розуміються перспективи, нескінченні можливості становлення, які породжують невизначеність і необхідність постійного вибору. «Збереження» означає посвідчення в собі, очевидність меж, меж триваючому, його осмислення, і тим самим, покладаються структура, склад, порядок. Зростання передуює збереженню й тому може бути розглянуте як вища цінність.

Виходячи з даного підходу, впливає, що освіта повинна бути спрямована на виявлення, розгортання, можливість прояву сутності людини у світі (тут саме й перетинаються цілі «ззовні» й «зсередини»). Потенціал, який народжується як різниця між тим, що людина знає, і тим, що є в реальності, породжує прагнення, спонукання до досягнення ідеалу. У цьому проявляється феноменологія освіти, яка є цивілізаційним ресурсом суспільних змін, які містяться в природі людини, у її недостатності, потребі в знаннях, уміннях, які спонукають індивіда розвивати себе. За рахунок антропогенного навантаження, яке обумовлює стан нестійкості, можливе прискорення соціокультурних процесів у суспільстві, яке існує в межах вузького діапазону фізичного середовища, біо– і соціосфери. З ростом освіченості збільшується моральна критика й незадоволеність буттям, що виступає потужним стимулом для подолання соціальних бар'єрів

(досягнення рівності людей, прийняття конструктивного діалогу, свідомої відмови від насильства й т. п.).

Людина залишається головною діючою особою, «самостою» зі своїми намірами й планом дій – не для того, щоб підкоритися владі речей, але нав'язати свою волю світові за допомогою здійснення своїх цілей і задумів через предметну діяльність або практику. Людина не губить себе у світі, навпроти, вона привносить своє Я в далекий світ, робить його схожим на себе, насичує своєю індивідуальною сутністю. Завдяки соціальному й гуманізованому світу людина убезпечила себе від стихій природи й у точній відповідності з мірою цієї безпеки – рівнем розвитку техніки – стала йти в себе. У свою чергу, використання знарядь праці й техніки з метою зміни навколишньої дійсності стало можливим, тому що людина придбала здатність відволікатися від світу, самозаглиблюватися й оформляти в рефлексивному мисленні подання про речі і

Зміст традиційної освіти – знання, уміння, навички – формував загальну освіченість і грамотність людини й не зачіпав її функціонально – діяльнісний бік, був стабільним, статичним, не вимагав актуального й постійного розвитку індивіда. Це цілком улаштовувало традиційні стійкі суспільства. Онтологія сучасної освіти обумовлена загальними трансформаціями в постметафізичному мисленні. Сучасна філософія, відмовляючись від апріорних трансцендентальних підстав й установок, запропонувала бачити буття не крізь призму універсальних логічних схем, але в повноті екзистенції. Як наслідок, соціальність і культура втратили жорсткість логічної організації через фундаментальні базові структури й предстали у всій своїй складності й повноті соціальних зв'язків і відносин у повсякденному практичному житті. У цих умовах комунікація виділяється в якості сучасної соціальної онтології, оскільки реальність сучасної науки технологічна й, актуалізуючи аспект «як здійснюється процесуальність світу», реалізує рефлексивне ставлення людини до неї як штучного. Світ предстає сферою можливостей.

Дослідження тенденцій зміни сучасного змісту освіти в межах, запропонованих постметафізичним мисленням, виходить із розуміння соціальності, культури й соціальних практик у їхній внутрішній логіці руху. В умовах сучасної динаміки соціальності, науки, культури освіченість набуває не загальний, а функціональний характер, що означає наявність у людини внутрішньої психологічної й професійної готовності, здатності й схильності до підвищення рівня освіти, її безперервне здійснення, реалізацію можливостей вільного вибору професії, володіння комунікативними здібностями. Як вихідний показник можна назвати орієнтацію освіти на формування особистісної готовності стати іншим.

Розглядаючи систему освіти з позицій транзитивного цивілізаційного процесу, який торкається зміни організації повсякденного порядку, можна виділити ряд дисциплінарних просторів, у яких відбувається виробництво основних компонентів людського. Взаємодія й порядок різного визначається

топографією, або як позначив даний процес Е. Гуссерль, «трансцендентальною геологією» культурного простору, у якому живе людина. Характерною рисою освітнього простору, який породжує різноманітні структури сучасної людини, є індивідуалізація буття. Якщо раніше історія цивілізацій була історією обмежень і заборон у боротьбі плоті, страстей, бажань із духовністю й моральною відповідальністю, то сьогодні система морального обов'язку й внутрішньої цензури видозмінюється. Сучасний порядок повсякденності будується на основі витрати, керування потребами, бажаннями, а не на самозреченні, аскетизмі, альтруїзмі, економії й обмеженні споживання. Машини бажань сильніші й гнучкіші знань і критичного аналізу.

Чечельницький А.В.

Одесский национальный морской университет

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ

В Современной гуманитарной науке мы отчетливо видим становление новой системы подходов к исследованию фундаментальных философских проблем. И хоть говорить, что новая методология осмыслена и оформлена, как научный инструмент рано, тем не менее мы можем с полной уверенностью констатировать наличие трансформационных процессов в системе общечеловеческого знания, что в свою очередь находит отражение и в социальной действительности. Отчасти причиной тому является потребность во всеобъемлющем освоении мира. Освоение мира на разных уровнях, возвращение к понятию меры и переосмысление его. «Человек мера всех вещей», и даже если этот человек – исследователь, который познавая те или иные процессы пропускает их через свое субъективное «я», его выводы от этого не становятся такими, которые содержат меньше истины, ведь само «Я» объекта исследования в какой-то момент сопрягается с «Я» субъектом, переплетаясь друг с другом. Преодоление строгих субъектно – объектных отношений, осознание уровней на которых раскрываются смыслы, попытка междисциплинарного освоения проблем, привнесение наблюдателя в наблюдаемое это те ключевые моменты, которые характеризуют, происходящие трансформации научной рациональности в наиболее общем понимании. Это те изменения мышления которые выходят за рамки только науки и становятся составляющей социального мышления, мышления общества в целом и отдельно взятой личности в частности.

Безусловно, все эти изменения отражаются в современных концепциях и теориях. Подтверждением тому является развитие синергетики, философии многомерности, исследования на грани дисциплин.

Обсуждение в философской литературе проблемы целесообразности социального устройства происходит благодаря постоянному, развивающемуся дискурсу, предметом которого становится анализ наглядного противоречия между традиционной классической моделью научного познания социальных явлений и реальным механизмом функционирования социума в глобализационном измерении постсовременности. По мнению Ю.Габермас, теория общества и теория рациональности обуславливают друг друга, «проблема рациональности одновременно ставится на метатеоретических, методологическом и эмпирическом уровнях». Сосредоточившись на связи рациональности с различными формами социальной коммуникации, Ю.Габермас, в общем, оптимист по роли разума в общественной истории [1, с. 287]. Его наиболее последовательный критик Н. Луман, наоборот, указывает на ограниченность рациональности как принципа саморазвертывания социальных систем. Он акцентирует внимание на аутопойезисных качествах общества как системы. Рациональность сегодня осознается уже не как ориентация на оптимальные формы жизни, она не выступает как идеал общества или нормативное требование, но связывается с множеством равноценных моделей общественного устройства. Именно на основе постнеклассической социальной рациональности формируется дискурсивный контекст поиска параметров гармоничных взаимоотношений человека и мира как ценностно-смыслового универсума [4, с. 189].

Современная постнеклассическая наука в центр своих исследований поставила уникальные, сложные системы, особым компонентом которых является сам человек. Как отмечает В.Степин, техногенная цивилизация ныне вступает в полосу особого типа прогресса, когда гуманистические ориентиры становятся первичными в определении стратегий научного поиска [6, с. 636].

Становление постнеклассической рациональности происходит в процессе одновременной плюрализации и конвергентности дисциплинарных парадигм и онтологий, когда невозможна редукция к какой-то одной всей сложности и многообразия научного знания, накопленного предыдущим развитием науки. В ситуации прояснения творчески конструктивной и коммуникативно-интерсубъективной природы научного знания, его социокультурной детерминированности, более актуальным становится понятие научно-исследовательской программы, включающей в себя а priori богатство «человеческого фактора» с его целями, ценностями, задачами, методами, методологиями, инструментами, креативно-конструктивным потенциалом, институциональной организацией т.д. [5, с. 138].

В социально-философской научной литературе концепция постнеклассической рациональности увязывается с рациональными формами

сознания, познания и знания, при этом обособленно остаются основанные на рациональном познании человеческие действия и поведение. Последнее подразумевает, что анализ природы социальной рациональности непосредственно должен быть так или иначе связан с ее местом и значением в человеческой жизнедеятельности, с рассмотрением ее социальной ценности, изучением ее взаимоотношений с другими типами мировоззрений, соотношением с рациональностью оценки человеческой деятельности.

Акценты в рационализации в эпоху постнеклассики смещаются с уровня макросоциальных процессов на уровень индивидуального поведения личности. Это проявляется в предоставлении приоритета ценностно-рационального действия над целесообразной рациональностью в высвобождении интересов отдельного индивида из общих интересов социальной группы, в росте свободы выбора и ответственности за свои поступки, в дифференциации ценностных сфер общества, в общении в «режиме» диалога культур.

Для постнеклассической научной рациональности характерны следующие черты [3]:

- изменение характера научной деятельности, что обусловлено революцией в средствах получения и хранения информации;
- распространение междисциплинарных исследований и комплексных исследовательских программ;
- повышение значения экономических и социально-политических факторов и целей;
- изменение самого объекта исследования – открытие саморазвивающихся систем;
- включение аксиологических факторов в состав пояснительных предложений;
- использование в естествознании методов гуманитарных наук.

Парадигмальной теорией постнеклассической науки служит синергетика, которая в исследовании реальности акцентирует внимание на целостности как таковой через понятие холизма. В узком смысле под холизмом понимают «философию целостности», разработанную философом Я. Смэтсом, который ввёл в философскую речь термин «холизм» в 1926 году, опираясь на слова из «Метафизики» Аристотеля «целое больше, чем сумма его частей» [5, с. 466].

Открытие человекомерных или же человекопланетомерных систем саморазвивающихся привело к открытию «антропного принципа», который вместе с синергетикой стал своеобразной «визитной карточкой» постнеклассики.

Таким образом, постнеклассическая социальная рациональность является плюральным сложным образованием, которое характеризуется нелинейностью развития социальных процессов, в значительной мере рискогенной составляющей, единством сознательного, бессознательного и телесного, коллажем рациональных, нерациональных, иррациональных факторов.

Литература

1. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Юрген Габермас // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С. 287–325.
2. Горбунова Л. С. Постнекласична раціональність: трансдисциплінарний дискурс в науці і освіті [Електронний ресурс] / Л. С. Горбунова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 40(1). – С. 137–152.
3. Додонова В. І. Постнекласичний дискурс соціальної раціональності: монографія / В. І. Додонова; МОНМС України, Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2011. – 340 с.
4. Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман. – М.: Логос, 2004. – С. 189.
5. Никифоров А. Л. Холизм // Новая философская энциклопедия. Том четвертый. М., 2001. – С. 466 – 467.
6. Степин В.С. Теоретическое знание. – М.: «Прогресс – Традиция», 2000. – 744 с.

Шамша И.В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВРЕМЯ КАК ВИД ВРЕМЕНИ

Известный исследователь времени – Н.Н. Трубников понимает время как, в первую очередь, человеческий феномен. Собственно, эта мысль последовательно проводится на протяжении его работы – «Время человеческого бытия» [2; с. 8]. Приняв эту установку в качестве методологической, интересно обратиться к политическому времени и его пониманию в философии политики, политической философии и политической науке.

Итак, видом времени выступает социальное время, а видом социального времени – политическое время. Уже из того, что время может быть социальным, следует то, что оно может быть и несоциальным. Время действительно способно соответствовать уровням бытия (добиологическому, биологическому, социальному), его адекватное понимание оказывается тесно связанным с формами движения материи, которые выделяются в марксистской философии. На этом основании исследователи выделяют пространственно-временные континуумы, которые связаны со специфическими способами различных систем (добиологических, биологических или социальных) отыскивать различные формы разрешения противоречия между единичным и всеобщим.

Исходя из этого, становится понятным, что политическое время является видом социального времени, полностью отвечающего характеристикам и свойствам последнего. Социальное время является не только иным по отношению к добиологическому и биологическому, но и внутри социального времени существуют разные «времена», соответствующие разным классам. Эти «времена» разнятся в зависимости от конкретного способа разрешения противоречия между единичным и всеобщим, свойственным тому или иному классу [1; с. 21]. Единицей измерения социального времени является скорее деятельность, т.е. конкретный способ разрешения противоречия между единичным и всеобщим, чем минуты или секунды [см. например: 1; с. 30]. Постольку, поскольку в сфере политического действия (скажем, в государстве) существуют различные социальные слои, то в каждом слое существуют и различные способы разрешения противоречия между единичным и всеобщим, отвечающие специфике деятельности представителей того или иного слоя общества. Вот это и является содержанием политического времени. Особенности чувствования времени тем или иным слоем населения (например, уплотнение времени у элиты, в данном случае – политической) в зависимости от положения в политическом поле – места в структуре иерархии власти, способности представлять интересы других людей, обладать определенными правами (например, избирательным правом) – это и есть содержание политического времени. Если политическое время понимать по-другому, то оно ничем не будет отличаться от любого другого вида социального времени – юридического, экономического и т.д.

В философском понимании политического времени следует обратить внимание еще на один момент – на то, что политическое время подчиняется закономерностям и свойствам времени как такового. М.М. Федорова, характеризуя понимание истории М. Мерло-Понти, пишет, что «Политический философ оказывался в несколько парадоксальной ситуации, когда он не мог ни полностью ограничиться размышлениями о том, что происходит «здесь и сейчас», ни найти прибежище в замкнутой системе, устанавливающей вечные и незыблемые «законы истории»» [3; с. 115]. М.М. Федорова имеет ввиду то, что политический философ не может ограничиться ни раскрытием всеобщих закономерностей, ни описанием конкретно-исторических событий. Также тут имеется ввиду то, что современная философия политики не может отмежеваться от задач и проблем философии как таковой, и, в частности, от философского осмысления времени. Философия политики не может ограничиться ни одним из двух одинаково абстрактных способов понимания времени. Первый из них представляет собой абсолютизацию прошлого-будущего («времени»), предполагающую упущение настоящего как модуса времени. Второй способ понимания времени представляет собой позитивистскую абсолютизацию момента «теперь», который выступает одной из двух частей настоящего как модуса времени. Это понимание упускает прошлое с будущим. Можно

согласиться со стремлением М. Мерло-Понти избежать однобокого и абстрактного понимания времени. Такое понимание приводит к непозволительным политическим просчетам – от тоталитаристского игнорирования момента «теперь» (игнорирование присутствия в мире здесь и сейчас граждан определенного государства) до позитивистского игнорирования прошлого с будущим. Первое создает государства, состоящие из несчастных граждан, государства, которые опираются на несчастье собственных граждан: последние просто обязаны быть несчастными – поскольку должны отказаться от собственного настоящего ради реализации в будущем какой-нибудь «светлой» идеи. Второе создает общества потребления, безжалостно уничтожающие окружающую среду в угоду сиюминутному результату.

Сказанное делает возможным следующий вывод. Политическое время необходимо понимать как вид, собственно, времени, содержащий все его свойства и характеристики. Поэтому анализ политического времени должен (1) стремиться избегать абстрактного понимания последнего, такого понимания, в котором преимуществом обладает один или несколько модусов времени, остальные же модусы просто игнорируются. Философское осмысление политического времени как вида времени социального, обязано (2) учитывать то, что единицами измерения в политическом времени выступают не столько секунды и минуты, сколько конкретные способы разрешения противоречия между единичным и всеобщим, свойственные тому или иному слою населения. Именно такое понимание времени сможет позволить философии политики найти разрешение противоречий, а не уклониться от последних.

Литература

1. Лой А.Н. Социально-историческое содержание категорий «время» и «пространство» / Анатолий Николаевич Лой. – К.: Наукова думка, 1978. – 136 с.
2. Трубников Н.Н. Время человеческого бытия: Монография / Николай Николаевич Трубников. – М.: Наука, 1987. – 255 с.
3. Федорова М.М. Политическое в контексте феноменологической критики философии истории: М.Мерло-Понти / М.М. Федорова // Политическое как проблема. Очерки политической философии XX века. – М.: Идея-Пресс, 2002. – С. 114–125.

Дущак В.Г.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ТА РАВИНІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЙ ЖІНКИ

Становище жінки в суспільстві визначається не лише писаними законами держави, але й неписаними правилами і нормами, які регулюють її поведінку, статус та обов'язки. В основі цих норм і традицій лежить певна система цінностей і світоглядних засад, яка протягом останніх двох тисяч років формується під впливом біблійної традиції. Проте біблійна релігійна концепція за цей період зазнала значних змін і була розвинута різними релігійними течіями. У даній статті хотілося б зупинитися на формуванні ідей про жінку в двох основних релігіях – християнстві та іудаїзмі.

Монотеїзм євреїв вніс революційні зміни в систему світогляду, адже, відкинувши інших богів і старі релігійні практики, змінив фундаментальну ідею про діяльність космосу. Образ бога включив в себе всі функції, які виконував попередній пантеон, замінивши тим самим і богів, і богинь. Під його контролем опинилися всі потреби людей: військова перемога, сільськогосподарське процвітання, здоров'я і розмноження. Так, перемога і фертильність землі покладалися на здатність Яхве управляти грозою і дощовими опадами, а історія створення світу свідчила, що світ продовжить існування без турботи і активних зусиль людей [8, с. 85-89, 93]. Маючи контроль над хворобами і здоров'ям, він може використовувати цю силу як інструмент винагороди або покарання. Зачаття, на відмінну від месопотамських уявлень, стає виключно божественною дією, а всі діти – подарунками і благословенням бога [8, с. 95, 98].

Тоді як язичництво розглядало сексуальність як частину божественного порядку, яка належить богиням, біблійний бог наділений лише соціальними чоловічими гендерними характеристиками. А сексуальність і божественні переживання в Біблії виступають окремо, між ними перебуває простір і час. Ця ідея лягла в основу біблійних правил чистоти [4, с. 147]. В той же час сила кохання і спокуси слугує базою для дієвої метафори про Ізраїль і Бога як дружину і чоловіка. Еротичне наповнення містить і метафора про Сіон, який уособлює жіночий образ мудрості, виступає медіатором і нареченою Ізраїлю і Бога. Це зумовлено перетворенням людського суспільства і Бога на виключно чоловічі, де жінки стали межовими і маргінальними фігурами, які виступають буфером у їх взаєминах [8, с. 144, 177-178].

Десакралізація сексуальності перетворила її на повністю соціальний, людський феномен, що регулювався нормами соціальної поведінки і соціальним контролем та служіння цілям полісу і сім'ї [2, 449]. Таке призначення сексуальності підняло питання контролю над нею: визначення дозволених зв'язків і часу. Чоловіки і жінки були рівні перед законом, але закон прив'язувався до сексуальної активності жінок: приналежність чи ні жінки до певної сім'ї, одружений чи не одружений статус [8, с. 191].

Вакуум в біблійній релігії, викликаний ігноруванням гендеру і сексуальності, співпав у часі з руйнуванням Єрусалиму, Вавилонським полоном і складним реставраційним періодом. Тож був заповнений грецькими концепціями статі і гендеру в чітко антижіночому, антитілесному напрямку [7, с. 16]. Вже в апокрифах краса стає зброєю в жіночих руках. Книга Премудрості Ісуса, сина Сірахова і Заповіти Дванадцяти Патріархів закликають до відокремлення від жінок. Відбувається і зміна жіночих персонажів (Яїл, Даліла, Авігея) з мудрих жінок Біблії на спокусниць в Талмуді [8, с. 206-209].

Християнство зазнало також сильного впливу стоїків та інших аскетичних рухів, що демонстрували сильну ворожість до тілесних задоволень [7, с.16-18]. В цій традиції, застерігаючи проти бажання пристрастей, Павло у своєму 1 листі до коринф'ян, вперше підняв життя в цілібаті над сімейним життям. Він розглядав цілібат як свободу від пут і ноші плоті [6, с.161]. Натомість заміжжя є «необхідним злом», поступкою для тих, хто не може досягнути ідеалу непорочності. На противагу Ісусу, який прирівнює любов між людьми до любові до бога, Павло бачить любов як блуд. Досягнення взаємної любові можливо лише при виканні Закону, лише перед богом жінка і чоловік стають рівними, але аж ніяк не в практичному житті [3, с. 110-111].

Однак, ідея сексуального зречення не обмежувалася бажанням встановити максимальний контроль над тілом, а й була пов'язана з прагненнями визначити обрії людської свободи, дати надію на майбутнє вдосконалення [2, с. 456]. Переваги цілібату для жінок були незаперечні, бо давали їм можливість займатися інтелектуальною і духовною діяльністю, яка за інших умов була неможлива. Це була свобода думки, свобода від соціальних очікувань і свобода руху [5, с. 82-84]. Водночас ідеологія незайманості не повністю відмінна від одомашнення і обмеження жіночої сексуальності як ідеології одруження, оскільки жінки повинні постійно заперечувати свої тіла через сприйняття їх як тілесність, тоді як чоловіки перебувають у своїх тілах лише при виникненні сексуального бажання. І хоча чоловікам фактично потрібно лише утримати себе від жінок, ця вимога зате стає частиною жіночої відповідальності [6, с. 163].

Незважаючи на те, що ідеологія непорочності знищувала відмінності жіночого тіла, в III ст. у християнстві відбувся відступ до патріархату, який пов'язаний зі зняттям табу з книги Левіта [2, с. 448]. Тож Оріген вказував на відмінності між Марією і всіма жінками з одного боку, та між непорочними і

жінками з іншого боку. І прийшов до висновку, що жінки мусять нести тягар Закону, а діви ні. Хоча існували і відмінні позиції, зокрема автор Дидаскалія, вважаючи історію зцілення Ісусом жінки з 12-річною менструальною кровотечею як звільнення ранньохристиянських жінок від соціальних кайданів нідди, прагнув переконати їх не утримуватися від молитов, вивчення святого письма і участі у євхаристії під час менструації [6, с. 189, 202]. На схожих позиціях був і папа Григорій I, який теж виступав проти заборон пов'язаних з кров'ю і сім'ям. Проте, незважаючи на його втручання, вони стали загальноприйнятими [2, с. 448].

Вплив дуалізму, зокрема платонізму, в ранній церкві простежується у погляді на матерію загалом і сексуальність зокрема як нижчі сфери щодо духу і душі. З ідей Августина, Фоми Аквінського і Тертуліана середньовічна культура створила розгорнуту і аргументовану концепцію жіночої недосконалості, яка базується на християнському звинувачення жінки в спричиненні гріхопадіння, що осмислювалося як перемога тілесного, природнього над духовним. А залежність жіночої природи від тілесного начала зумовило уяву про схильність жінок до різних видів трансгресії, в тому числі єресі і чаклунство, про їх недостатню стійкість у вірі і зв'язок з сатанинським началом [1].

У равиністичному іудаїзмі елліністичний комплекс ідей про жінку і секс вплинув на розвиток законодавчої системи, яка класифікувала щойно сприйняті гендерні відмінності в сувору комплементарність ролей, та зміцнив її масою обмежень призначених для відокремлення статей і обмеження вірогідних приватних, потенційно сексуальних, контактів між ними. Жінки все більше ставали невидимими через закони «скромності», які закутували їх покривалами та в основному ізолювали у власних будинках. Жіноче волосся і кінцівки мали бути закриті, а оскільки голос теж може бути сексуально спокусливим, то їм слід було дотримуватися мовчання. Жінки відокремлювалися протягом молитви і остаточно були усунуті від участі у спільному молебні [8, с. 210].

Натомість, після зруйнування Храму у 70 р. н.е. ряд ритуалів було перенесено в сім'ю або синагогу. Серед них і закони нідди, що зазнали зміщення фокусу зі сфери ритуальної нечистоти до сфери подружніх і статевих відносин [4, с. 158]. Трансформацію законів нідди демонструє Тосефта (тБер. 2:12), яка, на відмінну від отців церкви, дозволяє жінкам у статусі нідди і породіллям читати Тору і вивчати мішну, мідраші, галаху і агаду. Таке зміщення фокусу привело до того, що закони нідди давали жінкам засоби контролю над власним сексуальним життям і в цьому між ними в равиністичному контексті і християнськими практиками целібату виникала структурна паралель [6, с. 165]. Змін зазнала і сама інтерпретація покладених на жінку ритуальних обов'язків. Так, якщо палестинський рабі Йогошуа (поч. II ст. н.е.) трактував їх як боже покарання за перший непослух жінки, яка тепер мусить спокутувати свою вину через дотримання правил нідди, хали і запалювання світильника (мШаб. 2:6). То пізніший підхід

інтерпретує три жіночі обов'язки як зобов'язання всіх людей у відповідь на божий дарунок життя, перетворюючи тілесні практики суспільства в його взаємини з божественною сферою [6, с. 31, 33].

Таким чином, оскільки обидві релігії репрезентують патріархальну модель світобудови і світотворення, то і світогляд сформований під їх впливом відводив першорядну і конструктивну роль чоловікові, закріплюючи через доктрини ієрархію стосунків між статтями з характерним чоловічим домінуванням. Водночас, увібравши мізогіністичну і антиеротичну тематику, християнство зробило її центральною ідеєю про людське буття і розглядало сексуальність як велику антитезу святості, демонічну силу, уособленням якої є жінка. Християнська та іудейська культури асоціюють жінку винятково з домашньою, родинною сферою, засуджуючи прояви соціальної активності і незалежності. Водночас практики целібату в християнстві і жіночі практики в іудаїзмі давали жінкам можливість контролювати своє сексуальне життя.

Література

1. Бабенко М. С. Проблема зла и феномен вдовства в мифологии и философии античности и европейского средневековья: авт. дис. – СПб., 2008. – 24 с.
2. Браун П. Тіло і суспільство: чоловіки, жінки і сексуальне зречення у ранньому християнстві. – К.: Мегатайп, 2003. – 519 с.
3. Вардиман Е. Женщина в древнем мире. – М.: Наука, 1990. – 335 с.
4. Biale R. Women and Jewish Law: The Essential Texts, Their History, and Their Relevance for Today. – New York: Schocken book, 1995. – 293 p.
5. Castelli Elizabeth. Virginitiy and Its Meaning for Women's Sexuality in Early Christianity // Journal of Feminist Studies in Religion. – 1986. – Vol. 2. – No. 1 (Spring). – P. 61-88.
6. Fonrobert C. E. Menstrual purity: Rabbinic and Christian reconstructions of biblical gender. – Stanford: Stanford University Press, 2000. – 326 p.
7. Fox T.S. Sexuality and Catholicism. – New York: George Braziller, 1995. – 381 p.
8. Frymer-Kensky T. In the Wake of the Goddesses: Women, Culture and the Biblical Transformation of Pagan Myth. – New York: Fawcett Columbine, 1993. – 292 p.

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ ПРИМІСЬКИХ СІЛ ЛЬВІВСЬКОГО ПОВІТУ У 20-30-Х РР. XX СТ.

Характеризуючи Львівський повіт у господарсько-економічному плані, Львівське повітове староство ділило його на три рільнічі (сільськогосподарські) райони. Населення першого займалося переважно овочівництвом, садівництвом та частково молочарством. Територіально район знаходився найближче до Львова. В деяких селах – Голоско, Малехів, Збоїська, Кривчиці, Лисиничі – було розвинене квітникарство. У Винниках, Гончарах, Кривчицях вирощували ранні фрукти та волоські горіхи, якими селяни торгували на ринках Львова [1, арк. 42].

Другий рільний район характеризувався вирощуванням картоплі, буряка та інших коренеплодів, капусти. Селяни вирощували птицю, свиней, виробляли молочні продукти. Типовим підльвівським селом цього типу були Пруси, зі своїм молокозабором та розвиненим овочівництвом.

Третій район обіймали гміни, розташовані на сході та півночі повіту. Вони були найменше залежні від львівського ринку, маючи розвинену зернозбиральну та тваринницьку сільськогосподарську культуру. Села ці продукували зернові, м'ясо, пізні фрукти та займались переробкою молока на масло [1, арк. 42].

Особливістю сільськогосподарського життя у підльвівських селах була близькість до повітового міста. Тому населення, незважаючи на глибокі та давні традиції обробки землі, все більше звертало свої погляди на Львів. Повітовий центр став для них місцем задоволення господарських потреб та придбання товарів першої необхідності, у тому числі й деяких продуктів. З другого боку, близьке розташування приміських сіл до Львова підвищувало рівень життя, селяни активно займались вирощуванням прибуткових сільськогосподарських культур, які можна було вдало продати на львівських ринках. Близькість до міста також сприяло працебезпеченню селян у місті, хоча би і посезонно. Ось як характеризувало зв'язок село (гміна)–місто Львівське повітове староство: «Місто як споживач великої кількості продуктів, які постачають з повіту та ринок праці, викликає сильний рух населення як сталий, так і сезонний. Рух сталий можна спостерігати як в ранні години, так і у пополудневі, він охоплює території на відстані до 40 км від Львова... Сезонний рух найбільше активізується весною, на початку сезону будівництва, а з настанням зими завмирає майже повністю. В умовах кризи можна спостерігати повільний, але послідовний зворотній міграційний рух з міста в сільську місцевість у пошуку кращих умов проживання» [2, арк. 186].

У повіті активно заохочувалось створення сільськогосподарських організацій, проводились різноманітні заходи для пожвавлення

сільськогосподарського життя у селах. Самі ж гміни та управління гмін, не мали достатньо коштів для фінансування сільськогосподарської діяльності. Так, у 1928 р. гміни Львівського повіту витратили лише 3,5 % усіх своїх видатків на безпосередньо рільничі потреби. Управління гмін у своїй більшості долучались лише до організаційних дій – сприяли організації сільськогосподарських товариств та спілок [3, арк. 5]. Найбільше впливали на розвиток сільськогосподарської культури кооперативи, які у міжвоєнний період переживали свій розквіт. За даними Львівського повітового староства, якщо у 1913 р. у повіті існувало 45 кооперативів, то у 1931–154 [1, арк. 86-87].

Утворюються й інші організації та товариства: польські – «Окружне сільськогосподарське товариство», «Сільськогосподарська організація молоді», українські – «Сільський господар», «Селянська спілка» тощо. Особливо слід відмітити діяльність «Сільського господаря», який у 1931 р. у Львівському повіті мав 31 філію.

Для підвищення рівня агрокультури певне значення мали різноманітні конкурси за участі як українських, так і польських сільськогосподарських організацій, а також з'їзди цих організацій [1, арк. 16]. На одному з конкурсів, (1929 р.), організованому Міністерством сільського господарства Другої Речі Посполитої сформульовано завдання та мету, які фактично відображали усю діяльність влади у цьому напрямі: «Стимулювати молодь до поступового господарювання на землі з олівцем у руці, щоби не експлуатуючи матінку землю – але дбаючи про неї, доглядаючи та культивуючи – домоглися багатого врожаю» [4, арк. 6]. Протягом року було проведено ще 19 таких конкурсів [5, арк. 7]. Таке стимулювання з боку влади мало активно розвивати сільськогосподарське життя в приміських селах повітового центру.

Література

1. ЛОДА (Львівський обласний державний архів), ф. 7, опис. 3, спр. 258.
2. ЛОДА, ф.7, оп 3, справа 258.
3. ЛОДА, ф. 7, оп.1, спр. 1632.
4. ЛОДА, ф. 7, оп. 1, спр. 232.
5. ЛОДА, ф. 7, оп. 1, спр.998.
6. Коростіль Н. Ж. Економічна та соціокультурна сфера українського села у Східній Галичині (1919-1939 рр.): автореф. дисс....канд. істор. наук: 07.00.02 / Н.Ж. Коростіль, Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2008 – 20 с.

**БОРОТЬБА РОБІТНИКІВ ТА СЕЛЯН ЗА ПОЛІТИЧНІ
ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА: ПОШУКИ ПОРОЗУМІННЯ
(НА МАТЕРІАЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.СТ.)**

Кінець ХІХ – початок ХХ століття ознаменувався змінами у економічному та, як наслідок, політичному житті західноукраїнських земель. Проникнення фінансового капіталу в промисловість і сільське господарство, створення акціонерних компаній та об'єднань, збільшення оборотів банків свідчило про поступове втягнення цієї відсталого провінції Австро-Угорщини у загальносвітовий економічний процес. Зростання фабрично-заводської промисловості привело до формування робітництва, найважливішим джерелом поповнення якого стали спролетаризовані селяни й розорені ремісники. У свою чергу, новосформований робітничий клас суттєво впливав на селянство та ремісників, їхню класову та політичну свідомість. Це полегшувалося тим, що мультинаціональне галицьке робітництво в значній мірі зберігало зв'язки із селом.

Наприкінці ХІХ ст. у Східній Галичині, на Північній Буковині та Закарпатті фабрично-заводський пролетаріат налічував бл. 55 тис. чоловік [1, с. 459].

Наростання класових суперечностей призвело до радикалізації суспільного життя західноукраїнських земель. Якщо перші страйки (як робітничі, так і селянські) в Галичині у 70-х–80-х рр. ХІХ ст. носили передусім економічний характер, то 1890-ті рр. поставили нові питання боротьби: за загальне і рівне виборче право, за 8-годинний робочий день, за право безперепонно відмічати 1 Травня тощо. Що показово, до загального процесу були втягнуті, як робітничі, так й селянські маси. Причому економічні вимоги, залишаючись важливою складовою загального тренду, усе частіше поєднуються з політичними.

У лютому 1891 р. у Коломиї відбулося віче за участю 800 селян, на якому ставилися як політичні, так і економічні питання – зокрема, вимоги запровадження української мови навчання у початковій та середній школі, відкриття українських учительських семінарій. Подібні вимоги висувалися на мітингах у Коломиї, Бородах, Турці [2, с. 534]. У лютому 1892 р. у Снятині відбулося віче з подібними вимогами, в якому взяли участь понад 2000 учасників. У Коломиї у 1893 р. відбувся першотравневий об'єднаний робітничо-селянський мітинг. У прийнятій резолюції учасники вимагали введення загального виборчого права і 8-годинного робочого дня [3].

У грудні 1894 р. у Львові відбулося спільне робітничо-селянське віче, учасники якого вимагали загального виборчого права, політичних свобод

тощо [2, с. 535]. Учасники мітингу прийняли спеціальне рішення про надання допомоги робітникам, якщо вони почнуть загальний страйк.

Вибори до австрійського рейхсрату у 1897 р. поєднали робітників із селянами у відстоюванні спільних кандидатів. Більше того, коли поліція заарештувала найбільш активних селян, які протестували проти фальсифікацій виборів, робітники виступили на захист арештованих, закидавши поліцію камінням [1, с. 461].

Поч. ХХ ст. ознаменувався новим етапом визвольної боротьби. Робітники і селяни Галичини домагалися відміни анахронічної куріатної системи, уведення загального, рівного і прямого виборчого права. Відтак інтереси цих двох класів були близькими, що зумовлювало потребу спільних дій. Класова боротьба відсувала на другий план національні протиріччя в робітничому та селянському середовищі.

Так, газета «Воля» від 15 травня 1900 р. писала про спільні робітничо-селянські збори у Бучачі, на яких виступили організатор робітничого руху в Галичині М. Ганкевич (поляк ?) та засновник робітничого товариства в Бучачі Мозлер (єврей). Доповідачі розказали про «значінє політичних прав, політичних свобод і загального права виборчого» [4, с. 3]. Місцеві робітники та селяни «притакували виводам обох речників» [Там само].

Під впливом виступів робітників у 1902 р. широко розгорнувся селянський рух. Страйкову форму боротьби, практикувану робітниками, почали застосовувати й селяни. Проте якщо раніше селянські страйки мали місце серед сезонних найманих працівників (батраків), то на поч. ХХ ст. вони поширюються й на селян-відходників, зайнятих на роботах у містах і містечках Галичини.

Під час страйку будівельників у м. Львові значна частина сезонних робітників з числа сільського пролетаріату відмовилася стати штрейкбрехерами і повернулася у села. Страйк вибухнув у Львівському повіті у зв'язку з низькою оплатою праці (16 крейцерів на добу, але поширився й на сусідні повіти. До нього приєдналися сезонні робітники, які повернулись у села Гробелю і Довжанку. Далі страйк поширився й на сусідні села. [5, с. 66].

Перша російська революція 1905–1907 рр., що її розпочали в сусідній державі робітники та підтримали селяни, відбилася й на активізації визвольного руху в Галичині. Питання, що постали перед революційним населенням Російської імперії, стали актуальними й для західноукраїнських трудящих. «Чого добивають ся хлопи (селяни. – О.М.) в Росії?», – питала газета «Гайдамаки». І сама ж давала відповідь: «Перше всього они разом з робітниками і ліпшими людьми з інтелігенції хочуть вільних політичних порядків. Аби була воля говорити воля писати, воля збирати ся, єднати ся. Аби права становили люди ,вибрані від народу (...) аби сам нарід через своїх вибраних людей пильнував куди йдуть гроші з податків» [6, с. 5].

Для широких народних мас Галичини боротьба за краще майбутнє у цей час пов'язувалася передусім з боротьбою за виборчу реформу. Газета «Воля»

повідомляла про багаточисленні робітничо-селянські віча на підтримку загального права голосування [с. 6]. Ця ж газета через місяць повідомила про масові народні заворушення на Буковині [8, с. 5]. Що показово, число активних учасників різноманітних політичних акцій на підтримку реформи нерідко сягало п'ятизначної цифри. Таких показників, на нашу думку, не могли б забезпечити самотійно ні робітники, ні селяни – вимагалися дії об'єднані, скоординовані. Так, Буцацькому повіті 11 січня 1906 р. відбулося віче, на яке зібралось близько 10 000 селян та «мійських робітників, котрі вийшли з свого товариства з червоними прапорами» [9, с. 4]. Після багаточисленних промов «обсадили робітники і селяни ганок палати, заткнули там свої прапори і таблиці та відспівали пісні «Гей на горі Січ іде», «Який то вітер», «Не пора», «Червоний штандарт» [Там само]. Що цікаво, репертуар пісень складався як з національно-визвольної тематики, так і суто класової, «пролетарської».

У підсумку відмітимо той незаперечний факт, що політична боротьба галицьких народних мас в умовах Австрійської конституційної монархії мала дещо іншу спрямованість, ніж активність народних низів Російської імперії. Тут переважали реформаторські, а не революційні настрої. Також у Галичині спостерігали вищий рівень взаємодії робітничого класу з селянством, якого так не вистачало російським революціонерам у 1905–1907 рр.

Література

1. Історія Української РСР: У 8 т., т. 3. – К., 1978. – 607 с.
2. История Украинской ССР: в 10 т., т.4. – К., 1983.
3. ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 4, спр. 3617, арк. 73.
4. Воля (Львів). – 15 мая 1900 р., Ч.10.
5. Яцкевич Є.А. Піднесення революційного руху в Східній Галичині в 1901 – 1902 рр. // З історії західноукраїнських земель. Ч III. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1958.
6. Гайдамаки (Львів). – 8 червня 1906 р., Ч.185.
7. Воля (Львів). – 1 падолиста 1905 р., Ч. 15.
8. З Буковини // Воля (Львів). – 1 грудня 1905 р., Ч. 17.
9. Гайдамаки (Львів). – 8 лютого 1906 р., Ч. 169.

ІСТОРІЯ ЕТНОМЕНШИН УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ НАУКОВИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Найактуальнішим із пріоритетів для Української держави та її управлінських органів після проголошення незалежності стала робота зі створення власної політико-правової бази розвитку культурного простору. Етнонаціональний склад населення України зумовлював здійснення відповідної національної політики. Україна надала перевагу плюралістичній етнонаціональній політиці, що сприяло стабільності в державі.

Українська держава в цілому успішно розв'язувала проблему міжетнічних стосунків. Нею прогнозувалися і розвивалися міжнаціональні відносини. Вдавалося запобігти відкритих конфліктів на етнічному ґрунті. Цьому значною мірою сприяло досягнення взаємодії міжнародного та внутрішнього законодавства. За нульовим принципом громадянства визнавалися всі мешканці громадянами, носіями української національної ідентичності. Тоді як Балтійські держави обрали інтегруючу модель, прагнучи відновити чисельність націй шляхом інтеграції меншин навколо власних культур, мов тощо [1, с. 85].

В Україні були створені політико-правові підвалини державної національної політики, яка будувалася на принципах рівності політичних, соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян незалежно від їхнього походження, на підтримці розвитку національної свідомості і самоутвердження, захисту громадян України на рівних підставах. Йдеться про вивірену державну програму гармонізації міжнаціональних стосунків, захист прав національних меншин, задоволення їхніх культурно-просвітницьких, мовно-освітніх та інформаційних потреб [2].

Важливим кроком на шляху формування державної етнополітики України стало проголошення 1 листопада 1991 р. «Декларації прав національностей України» [3]. Цей документ розвивав основні положення про права національностей і етнічних груп, що були викладені в Декларації «Про державний суверенітет України». Окремою частиною в цій Декларації стала деталізація принципу захисту прав етнічних груп як колективних суб'єктів суспільства. Так, проголошувалося забезпечення державою існування національних адміністративних одиниць. Проте національні меншини не мали змоги користуватися цим правом, у зв'язку із відсутністю формулювання поняття «національна адміністративна одиниця», та відповідної законодавчої бази для її створення. Разом з тим, відповідно до Декларації етнічні меншини України, отримали право в місцях свого компактного проживання користуватися рідною мовою нарівні з державною в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, наукові

дослідження, отримання та розповсюдження інформації тощо. Декларація містила гарантію української держави всім національностям на автономію, гарантовану законом, трактувалася як форма культурного самовизначення – право користування і навчання рідною мовою, або вивчення рідної мови в державних навчальних закладах чи через національно-культурні товариства, розвиток національно-культурних традицій, використання національної символіки, святкування національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів і будь-яку іншу діяльність, що не суперечить діючому законодавству. Хоча організаційні засади національно-культурної автономії не були окреслені, її формами фактично стали національно-культурні товариства, статус яких був визначений Законом України «Про об'єднання громадян».

В Україні, на тлі досить активного законотворення, проблема забезпечення прав етноменшин розв'язувалася повільно. В цьому плані було ухвалено незначну кількість документів. Задекларована мета змін стосувалася передусім реформування та оновлення чинної нормативно-правової бази щодо захисту прав; гармонізації законодавства України з нормами міжнародного європейського права тощо. Часто закони, що приймалися мали на меті лобіювати інтереси окремих етносів, пропонували надання кримським татарам статусу корінного народу тощо.

Вітчизняне законодавство, міжнародні правові акти з питань міжетнічних та міжнаціональних відносин в цілому забезпечували свободу вибору кожною етнічною групою шляху державотворення; усвідомлення нею своєї ролі в соціокультурному середовищі; реальні можливості для духовного взаємозбагачення етносів. Замість групового представництва в органах влади Закон України «Про національні меншини» (1992 р.) закон про нацменшини передбачив право національних громадських об'єднань висувати своїх кандидатів у депутати на виборах органів державної влади на загальних засадах (ст. 15). У такий спосіб етнічні меншини нібито здобували можливість участі у розподілі влади. Однак реалізація цієї можливості пов'язувалася з такими труднощами, як обмеженість округів, де етнічні меншини становили відчутну частку населення, а також відсутністю для таких депутатів (у разі обрання) легітимних підстав вимагати, щоб його вважали представником певної етнічної групи. Названа стаття Закону ґрунтувалась на ст. 1 Декларації прав національностей України, за якою представники народів та соціальних груп обиралися на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займали будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях.

Українське законодавство враховувало базові положення міжнародних документів, що акумулювали в собі найновіші теоретичні й політико-правові підходи до розв'язання політичних, етнокультурних проблем етноменшин. Обравши шлях побудови відкритого демократичного правового суспільства, Україна, як європейська етнополітична країна, вивчала й застосовувала у

своєму законодавстві великий досвід захисту прав меншин, що його європейські держави накопичили впродовж століть. Окрім того, вона, як держава, що активно інтегрувалася до європейських структур, враховувала позитивний досвід країн Європи у сфері етнополітики, зокрема у виробленні механізму захисту прав національних меншин.

Таким чином, в державній національній політиці вагомим залишався аспект культури етноменшин. Законодавче регулювання культурного простору етносів відбувалося на переломному етапі формування незалежної держави, її входження як партнера в сім'ю європейських народів, розбудови основ державності.

Література:

1. Андриченко Л.В. Регулирование и защита прав национальных меньшинств в законодательстве зарубежных стран / Л.В. Андриченко // Государство и право. – 2002. – № 3. – С. 79–87.
2. Бородінов В. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин / В. Бородінов. – [Електронний ресурс]. – Електронний доступ: [http://www.viche.info/journal\(2705\)](http://www.viche.info/journal(2705))
3. Діяльність національно-культурних товариств України на сучасному етапі. – Режим доступу: // lib.chdu.edu.ua/pdf

Єрмалаєв Д.І.

Національна академія державного управління при Президентові України

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИХ СЛУЖБ УКРАЇНИ

Слід підкреслити, що метою контррозвідки є не тільки маніпуляція або руйнування розвідувальних планів противника, але й капіталізація надійної інформації стосовно того що противник робить не зовсім вдало або не робить взагалі [1, с. 20].

На нашу думку у теоретичному плані перед контррозвідкою постає п'ять надзвичайно важливих завдань.

1. Розуміння ролі і місця контррозвідки у теорії спеціальних служб, міжнародних відносинах та значення як інструменту державотворення.

2. Знаходження різниці між тактичною та стратегічною контррозвідкою, а також можливого спектру діяльності.

3. Вивчення історії національної контррозвідки, її різноманітних структур, а також засади їх функціонування як інструмент забезпечення національної безпеки

4. З'ясування етичних принципів, законів і контролю та управління контррозвідкою.

5. Визначення змісту наступальних та оборонних операцій контррозвідки і концепції захисту, введення в оману, аналізу, використання подвійних агентів а також оцінку ймовірностей [2, с. 2].

Варто також звернути увагу на основні функції контррозвідки.

1. Ідентифікація ворожої (протиборчої) сторони. Вона виступає однією з найважливіших функцій у багатьох дослідженнях. Зокрема, П. Ірлі та Д. Комрад вже на початку 2008 р. стверджували, що діяльність російських спецслужб в США за президентства В. Путіна вийшла на рівень СРСР часів холодної війни [3].

2. Оцінка положення справ та визначення найбільш відчутних тенденцій у появі нових небезпек, загроз, ризиків. На практиці контррозвідка вибудовує пріоритети складних небезпек і загроз. При цьому постає завдання відповісти на запитання: які національні мішені для противника є найважливішими; за якими доктринами вони діють, який їхній бюджет, підготовка та досвід; які системи зв'язків використовують; які ресурси та об'єкти працюють на них; яка вузлова точка збору інформації задіяна проти нас; яка структура їхньої організації; як і від кого вони отримують завдання.

3. *Нейтралізація.* Очевидно, що мати інформацію про противника, або його планів для контррозвідки є тільки початок діяльності, оскільки залишається безліч альтернатив що і як робити з цією інформацією.

4. *Використання.* У цьому напрямку повинна йти системна, але достатньо тонка й філігранна гра. Найбільш успішним для контррозвідки вважається проникнення у серце та мозок спеціальних служб противника.

Для підвищення ефективності функціонування контррозвідувальних служб і Управління державної охорони зокрема, необхідно зосередитися на вирішенні наступних завдань.

1. Запровадження системного мислення і обмеження індукції як основного методу діяльності контррозвідки. Головною причиною рецидиву помилок спецслужб та контррозвідки зокрема, є надмірне покладання на індукцію як основоположний аналітичний метод. Індуктивне мислення засновувалося на припущенні незмінності алгоритму дій певної держави або збройних сил у специфічних обставинах. Деякі непорозумінні виникали і у розумінні способів якими військово-політичне керівництво противника реагує на зміни, що значною мірою обумовлюється різницею у культурі та традицією аналітиків переоцінювати спроможності та інтелектуальні здібності протилежної сторони. Особливо небезпечною виглядала ситуація, коли загроза виходила не від певної держави або лідера, а від змісту й динаміки соціальних й культурних тенденцій на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Отже, запровадження системного мислення має стати головним ядром реформи контррозвідки. Необхідно створення простору для нового дискурсу, де буде підвищена увага до культурних аспектів суб'єкту (ідеологія, релігія, суспільна думка, психологія, література, інші види мистецтв тощо). Це позначиться на більш адекватній оцінці відповідних сфер, глибині аналізу суперечностей і конфліктів у різноманітних процесах.

2. Перебудова структури аналітичних органів та взаємовідносин між аналітиками та тими, хто добуває інформацію. Необхідно запровадження нових підходів щодо класифікації суб'єктів, на яких фокусується увага аналітиків. У нещодавньому минулому світ сприймався виключно крізь призму держав. У полі зору фахівців сьогодні знаходяться не тільки держави; аналізу підлягає усе, що має значення у більш цілісній системі. При цьому особлива увага приділяється відносинам і балансу влади між суб'єктами, що конкурують.

3. Налагодження ефективної співпраці між особами, що приймають рішення та спецслужбами. Необхідно перетворити спецслужби на повноправного суб'єкта прийняття рішень. Рекомендації та пропозиції розвідки та контррозвідки повинні стати суттєвим компонентом діяльності лідерів держави. Останні також мають бути більше обізнаними на специфічних питаннях діяльності спецслужб та допомагати їм через роз'яснення свого розуміння ситуації, а також ознайомлення з висновками зі своїх широких контактів, що є безцінним матеріалом для аналітиків [4, с. 16].

4. *Нові інструменти обміну інформацією.* Основна задача – зробити комунікацію між спецслужбами та особами, які приймають рішення швидкою й захищеною. Має бути запроваджена електронна система, яка дозволяла миттєво передавати особам, що приймають рішення аналітичні доповіді, вносити корективи у реальному часі, підбивати підсумки тощо. Це, у свою чергу, вимагає створення спеціального підрозділу для стислої презентації інформації.

5. *Покращання взаємодії із зарубіжними спеціальними службами.* В умовах глобалізації ця вимога перетворюється на категоричний імператив.

6. *Реформування системи підготовки та перепідготовки кадрів.* УДО, як і взагалі спецслужбам, потрібні люди з новим баченням, сильним та гнучким інтелектом, креативністю та мотивацією. Якщо у минулому в розвинутих країнах світу набір відбувався із науковців та представників технічної інтелігенції, то сьогодні фокус уваги зміщується на мистецтво, історію, літературу інші гуманітарні науки.

Література

1. Sims J.E. Twenty-first-Century Counterintelligence. The Theoretical Basis for Reforms. / Vaults, mirrors, and masks : rediscovering U.S. counterintelligence // Jennifer E. Sims. – Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2009. – P. 19–79.

2. Van Cleave M. What is Counterintelligence? Guide to thinking and teaching about CI. / Michelle Van Cleave – AFLIO, Virginia, 2013. – 14 pp.

3. Early P., Comrade J. The Untold Story of Russia's Master Spy in America After the End of the Cold War / P. Early, J. Comrade. – New York: Putnam's Sons, 2008 – 340 pp.

4. Kuperwasser Y. Lessons from Israel's Intelligence Reforms / Yosef Kuperwasser – The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institute, 2007. – ANALYSIS PAPER, № 14. – 40 pp.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОХОДЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОГРАНИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ ГРАНИЦАМИ

С началом XXI столетия политический и политологический дискурсы все более охватывают своим вниманием проблематику обеспечения пограничной безопасности (ОПБ) национальных государств, что обусловлено:

глубинными трансформациями мирового геополитического и геоэкономического пространства, образованием новой конфигурации международной системы с новыми границами регионального характера, что, определенным образом, приводит к изменению статуса границ политических;

интенсификацией трансграничных потоков вследствие усиления мировых глобализационных процессов и необходимостью их регулирования.

Исходя из этого, основу успешного решения этой проблематики составляет поиск баланса между интересами ОПБ – с одной стороны, и необходимостью поддержания транспарентности (открытости) границ для развития трансграничного сотрудничества – с другой.

Наиболее гибким подходом в ОПБ обладает концепция «Интегрированного (координированного) управления границами» (ИУГ), внедрение которой обеспечивает соблюдение прав человека в пограничном пространстве, что, в свою очередь, способствует эффективному осуществлению охраны границ и соблюдению пограничного режима.

На сегодняшний день ИУГ рассматривается как общественно-политический феномен, обусловленный реинжинирингом сектора безопасности государств и образованием единой среды безопасности стран-участников. Однако, вследствие имплементации европейских правовых норм в этой сфере в законодательство Украины, сущность и содержание ИУГ пока что определились лишь нормативно. Поэтому практическая реализация потенциала механизма ИУГ существенно ограничена, так как не в полной мере учтены национальные особенности Украины.

Так, согласно Концепции ИУГ Украины, которая принята от 27 октября 2010 № 2031-р, проблемами рассматриваемого феномена являются: ненадлежащая координационная деятельность субъектов ИУГ; необходимость в разработке стандартов и новых подходов к ИУГ; отсутствие концептуальных принципов стратегического планирования

развития ИУГ; потребность в определении основных принципов управления границами.

Рациональное решение обозначенных проблем нуждается, прежде всего, в методологии исследования ИУГ, разработке и практической реализации научно-методического аппарата.

Наработка теоретико-методологических принципов ИУГ исключит его внедрение в сугубо позитивистском ключе, сделает невозможным появление мифологем и идеологем в аспекте его обоснования, а также создаст благоприятные условия по дальнейшему научному сопровождению реализации указанного механизма.

В связи с этим предлагается провести первичную декомпозицию проблемы синтеза системы обеспечения пограничной безопасности (СОПБ) на основе выбранной концепции, а также возможные при этом научные коллизии, что позволит определить исходные установки исследования ИУГ:

Этап 1. Выбор подхода к обоснованию критерия эффективности ИУГ.

Исходя из того, что понятия «барьерность» и «контактность» являются онтологически противоположными, поэтому нелогичными будут попытки достичь одновременно и максимальной защищенности от угроз ПБ и открытости границ (два экстремума). В связи с этим целесообразными могут быть два критерия: максимизация защищенности при допустимом уровне открытости; максимизация открытости при допустимом уровне защищенности. СОПБ, смоделированная по первому критерию, значительно «проигрывает» варианту, построенному по второму критерию, поскольку последний обладает значительно большим потенциалом в отношении развития известных конструктивных трансграничных отношений.

Однако, на данный момент методология определения индикаторов уровней открытости, защищенности и ПБ в целом еще не разработана, что усложняет процедуру формализации расчетных зависимостей и определения исходных данных для расчета. Возможным вариантом может быть оценивание качества оказания пограничных услуг в пунктах пропуска, а вне их – показатели устойчивого развития пограничья. Поэтому данная коллизия не является существенным препятствием для обоснования обозначенного концептуального подхода.

Таким образом, относительно цели функционирования ИУГ необходимо учесть ее биполярный характер, который состоит, с одной стороны, в максимальном противодействии угрозам и вызовам ПБ, а с другой – в транспарентности государственной границы для путешествующих лиц и осуществления законной трансграничной деятельности, обеспечения постоянного развития пограничных территорий.

Этап 2. Определение уровня иерархии (роли и места) ИУГ в общей СОПБ.

Этот вопрос остается пока что дискуссионным и является предметом дальнейших исследований, так как отсутствует однозначный ответ на вопрос, каким образом изучать системные свойства ИУГ. Либо как

подсистему трансграничной безопасности (коллективной, региональной), либо национальной, либо как самостоятельную СОПБ.

Итак, относительно системы ИУГ необходимо учитывать наличие открытой СОПБ (входит одновременно в систему обеспечения НБ и коллективной (региональной) безопасности).

Этап 3. Определение характера угроз, моделирование их эскалации с привязкой к пространственно-временному континууму, составление их формуляров.

Относительно угроз и вызовов ПБ следует учесть уникальность их пространственно-временной и видовой дифференциации (наличие их многообразия по масштабу, месту нахождения источника, вероятностью, месту и временами реализации, характеру возникновения, виду, форме влияния); динамику их эскалации; значительную энтропию при определении рисков и последствий их реализации.

Этап 4. Изучение процессов и способов воздействий на угрозы при условии обеспечения баланса, обоснованного на этапе 1.

Прогнозирование последствий и на этой основе обоснование рационального комплекса мероприятий. Дифференциация их на частные задания (вплоть до операционного уровня) по каждой из угроз.

Этап 5. Определение элементов субъектов ИУГ, на которые может быть возложено выполнение частных заданий.

На данном этапе проектирования системы ИУГ целесообразно агрегировать компетенции субъектов в единое функциональное пространство.

Относительно субъектов ИУГ необходимо учитывать наличие смешанной иерархии, компоненты (субъекты) которой принадлежат к разным ведомствам и организационным уровням ИУГ (пограничному, национальному, региональному, международного), имеют разные обязанности, полномочия и возможности; необходимость координации их деятельности, организации взаимодействия и сотрудничества с учетом особенностей обстановки (при различных условиях режима границы и правовых положениях); множество рисков, противодействующих реализации задач ОПБ (из-за отсутствия надлежащего обеспечения, коррупцию и т.п.).

Этап 6. Оценка состоятельности элементов субъектов ИУГ по фактическому потенциалу и времени, с учетом возможности восстановления потенциала.

Используются методы определения потенциала объектов, в т.ч. и на основе структурного и временного резервирования.

Этап 7. Расчет эффективности выбранных процессов и способов воздействий на определённые виды угроз.

Используются методы многокритериальной оптимизации.

Этап 8. Распределение заданий между субъектами ИУГ, выполнение которых может осуществляться: независимо от других субъектов, в

форме совместных действий, взаимопомощи, согласованных действий, взаимодействия и координации.

Етап 9. Паспортизація угроз.

Паспорт (матрица) угрозы ПБ – это документ, который предусматривает оценку событий, явлений, процессов, других факторов, создающих опасность реализации жизненно важным национальным интересам, характеристику их возможного развития (масштаб, тенденции развития, возможные последствия для НБ и т.д.), а также определение основных организационно-правовых и других механизмов деятельности субъектов обеспечения НБ по реагированию на угрозы (мониторинг, превентивные действия, локализация и т.д.).

Етап 10. Оптимізація розподілення завдань впливу на загрози між суб'єктами ІУГ з урахуванням комплексного характеру загроз.

Успешное решение указанного комплекса задач позволит разработать методологическое и научно-методическое обеспечение в виде методик, методов и моделей: синтеза структурно-функциональной модели ІУК; текущего и прогнозного оценивания эффективности функционирования ІУК; управление процессом усовершенствования СОПБ Украины.

Литература

1. Концепція інтегрованого управління кордонами від 27.10.10 № 2031–р [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2010, № 83.– С. 2918). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2031-2010-%F0>.

Моїсєєнко К.Б.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ТЕОРІЇ ЕЛІТАРИЗМУ ЩОДО РОЛІ ЕЛІТ В УПРАВЛІННІ

Протягом усього цивілізаційного розвитку еліти виконували важливі суспільні функції, діяльність політичних еліт виступає однією із головних складових політичного процесу.

Історичний досвід свідчить, що від здатності еліт визначити основні шляхи, напрямки та завдання суспільного розвитку та реалізувати концептуальні ідеологічні засади державотворення великою мірою залежав стан суспільства та держави.

Теорія еліт у сучасній політичній науці виступає сферою міждисциплінарних досліджень, яка інтегрує здобутки політичної філософії, соціологічної науки, теорії управління, публічної політики, права, конституціоналізму, економічної науки, психології та ін.

Серед напрямків досліджень еліт можна відзначити проблему ротації політичних еліт, роль еліт у процесі державотворення, формування публічної політики та реалізації управлінських рішень, процес внутрішньоелітної взаємодії, а також аналіз конституційно-правових, інституційних, комунікативних та процесуальних основ діяльності політичної еліти.

Обґрунтування сутності політичної еліти та визначення основних напрямків її діяльності на різних історичних етапах розвитку філософської та політичної думки знаходимо у працях Конфуція, Платона, Аристотеля, Марка Туллія Цицерона, Марка Аврелія, Геласія, Томи Аквінського, Ніколло Макіавеллі, Томаса Гобса, Джона Лока, Шарля Луї Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Джона Стюарта Мілля, Девіда Г'юма, Герберта Спенсера, Фрідріха Ніцше та ін.

Класичні теорії еліт наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття започаткували Вільфредо Парето (колообіг еліт, теорія контреліти), Гаetano Моска (теорія правлячого класу) та Рональд Міхельс (теорія «залізного закону олігархії»).

Серед досліджень різних аспектів діяльності політичних еліт та політичного класу в сучасних умовах слід відзначити таких зарубіжних авторів, як Р. Арон, Т. Боттомор, Ю. Габермас, Т. Дай, Р. Даль, Р. Дарендорф, А. Лейпгарт, Д. Растоу, Й. Шумпетер та ін.

Термін «політична еліта» використовується для позначення провідних верств та груп, які здійснюють управління у різних сферах суспільного життя та визначають «правила гри» та політичної взаємодії у суспільстві.

На думку українського дослідника М. Михальченка, «елітаризм – це соціально-філософська і політологічна течія, яка об'єднує різні погляди на еліти: консервативні, ліберальні, демократичні, тоталітаристські та ін. Усі ці течії виходять з факту існування еліт, але по-різному оцінюють їх соціальні та політичні функції. Наприклад, прихильники концепції «демократичної еліти», «ліберального елітаризму» наголошують на необхідності соціальної мобільності і постійної ротації еліт, що дає змогу поповнювати еліти представниками не елітарних груп населення, закликають створювати спеціальні механізми поповнення еліт (система освіти, демократична політична система тощо)... Теоретики демократичного елітаризму наголошують на тому, що збереження ліберальних демократичних цінностей багато в чому залежить від еліти» [1, с. 217].

З іншого боку, у теоріях елітаризму, незалежно від їх напрямку, відбувається протиставлення еліти, держави та суспільства. Це «думка, що в принципі уряд завжди та всюди має бути обмежений колом еліти... намагання дати нормативне виправдання врядуванню еліти в демократичному суспільстві» [1, с. 218].

Аналізуючи погляди вчених на внутрішньопартійну структуризацію та процес прийняття партійних рішень не можна не погодитись з поглядами представників демократичного елітаризму. Так, Йозеф Шумпетер, один із авторів концепції елітарної демократії вважав, що «раціональним методом

прийняття політичного рішення є його формування та реалізація елітарними колами, забезпечуючи при цьому можливість контролю громадян над законністю таких рішень, що безумовно надає політичній еліті легітимації її права на управління суспільством. Фактично, на думку вченого, партії забезпечують формування політичної еліти та є механізмом її структуризації. Але збільшення автономії, впливовості та самостійності партійної еліти від рядових членів партії веде до олігархізації партійної структури, а як наслідок олігархізація усієї політичної системи» [1, с. 218].

Досліджуючи роль партійних еліт у формуванні структури політичної партії та формулюючи «залізний закон олігархії» Роберт Міхельс зазначає, що олігархізація партійної структури є природним та невідворотним явищем. Як наслідок, будь-яка політична система для якої партії є системно-утворюючим чинником тяжіють до олігархізації своєї структури. Олігархізації партій сприяють, на думку Р. Міхельса, такі чинники, як необхідність спеціалізації керівництва партії провокують формування елітних груп, що мають більший досвід керівництва ніж пересічні члени, лідери, з об'єктивних причин утримання своїх владних позицій утворюють групи своєї підтримки, природним також є те, що рядові члени в своїй більшості пасивні і схильні до підпорядкування лідерам.

У теорії «циркуляції еліт» Вільфредо Парето зазначає, що розподіл суспільства в цілому та політичних партій будь-яких його утворень на еліту і масу є природним явищем, а його джерелом виступає гетерогенність соціуму. Індивіди, які володіють більшим впливом, багатством, вищим рівнем знань утворюють вищу страту суспільства – еліту. Причому, не має сенсу ставити питання про те, справжня або не справжня партійна еліта й чи має вона право на дану назву; це еліта партії де-факто. Якщо природним є вичленування еліти у суспільстві та її циркуляція у суспільстві, то даний закон діє і в рамках окремих суспільних організацій, зокрема і в партіях. Проте, В. Парето вказує на те, що всередині еліти виділяється правляча, не-правляча еліти та контреліта.

Тому в середині політичних партій можливе ведення внутрішньопартійної боротьби за владу між елітою та контрелітою, яка формується з числа представників незгодних з лінією керівництва партії і шляхом здобуття підтримки партійних мас або відповідних фінансових кіл здатна очолити партійну структуру.

Методи внутрішньопартійної боротьби між керівництвом партії та контрелітою залежать від типу правлячої еліти партії, типу політичного режиму, рівня політичної культури та ін.

Для кожного типу еліт (В. Парето виділяє «левів» та «лис») характерні визначені методи боротьби. Тому, якщо керівництво партії є «елітою лис», то протистояння з контрелітою в такій партії завершується в більшості випадків досягненням компромісу та більшим рівнем демократизації внутрішньопартійного життя, або навпаки веде до повної зміни керівництва партії.

Література

1. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонова. – К.: Мауп, 2005. – 792 с.

Сушко А.І.

Національний університет «Одеська юридична академія»

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Процес модернізації державного управління в Україні є необхідним елементом сучасного етапу динамічного розвитку держави і громадянського суспільства. В зв'язку з цим проблематика аналізу державного управління виходить на одне з центральних місць для суспільних наук. Більшість фахівців вважає, що потрібно розглядати не просто зміни в окремих управлінських органах, а розробляти нові підходи і шляхи створення функціонально нової системи державного управління. Питання розглядається в теоретичному аспекті як визначення оптимальної структури та організації державного управління, так і в дослідженні тих специфічних змін, які відбуваються в державному управлінні в умовах модернізації.

В сучасних умовах управлінська діяльність реалізується в таких соціокультурних умовах, які будь-який обмін інформацією роблять спілкуванням на рівні суб'єкт-суб'єкт. Тому для представників влади необхідно чітко усвідомити положення, що управління є діалогом між особистостями та інституціями, які мають специфічні культурні якості. І вже на рівні навчання, в тому числі і професійної перепідготовки, потрібне ґрунтовне знайомство з культурною основою буття сучасного суспільства, яке має багатоваріантність, інформаційну насиченість. Ці якості сучасної цивілізації осмислено фахівцями, але їх напрацювання ще недостатньо впливають на процеси модернізації системи державного управління в нашій країні. Особливо це відноситься до реалій постмодерного розуміння соціокультурної обумовленості нашого буття.

Головним бар'єром на шляху модернізації національних інститутів управління є те, що в Україні в значній мірі зберігається система бюрократичного управління, в той час як у країнах сучасної цивілізації працює модель державного менеджменту. Тому нашій країні потрібна гнучка система програм підвищення кваліфікації державних службовців, яка б реагувала на виклики обумовлені глобальними чинниками. В Україні у приватному секторі за останнє десятиліття кадровий менеджмент пройшов уже повну еволюцію формування ініціативного і комунікативного менеджера.

Підвищення ефективності діяльності державних органів стає стратегічною метою нашої держави для забезпечення самих високих темпів розвитку. Тому особливої актуальності набуває питання вдосконалення роботи державного апарату, підвищення результативності та професіоналізму його співробітників. Підвищення кваліфікації персоналу можливе лише з урахуванням кращого світового досвіду з можливими модифікаціями для застосування в Україні. Це можливо в умовах модернізації державного управління на шляху системного формування інтелектуального потенціалу персоналу державної служби.

Серед цінностей сучасної гуманітарної освіти слід особливо виділити наступні: толерантність, здатність людини розуміти та цінувати культури різних народів, вміння знайти слова для налагодження взаємодії та співробітництва. В цьому контексті заслуговують на увагу нові підходи щодо переорієнтації в освіті з підготовки індивідуума на випуск команд здатних вирішувати той чи інший варіант завдань. В даному варіанті спрацьовує ще один фактор-соціальна активізація процесу навчання, коли майбутній управлінець, працюючи поряд з іншими, вчився б взаємодіяти з ними. В ході виконання власного завдання, зміцнюється координація з іншими учасниками, організовано обмін ідеями, технологіями і т.д. Так активна форма навчання в умовах реалізації нових конкретних стратегій створення самонавчальних організацій може бути важливою складовою стратегій навчання у ВУЗах і дасть змогу формувати компетентних фахівців з управління.

В нашій країні проводиться певна робота щодо створення політичної системи, яка б поєднувала принципи, політичні механізми прямої і представницької демократії. Цілком обґрунтовано в науковій літературі робиться наголос саме на тому, щоб забезпечити перехід до сучасних демократичних політичних механізмів. Основним шляхом демократизації вказаних механізмів є соціальне партнерство між громадськістю, владою і бізнесом. Важливо досягнути масштабність і включити в зміст демократизації не лише зміни в політичній сфері, але й зміни в суспільстві, що тягне за собою серйозні зрушення в структурі владно управлінських відносин, в усій системі державного управління України.

Зрозуміло, кожен вибудовує свою ієрархію цінностей самотійно, і важливо, щоб головним принципом ставлення до інших людей стала толерантність. Це установне неповажне ставлення і прийняття (розуміння) поведінки, переконань, національних та інших традицій і цінностей людей, що відрізняються від особистих. Толерантність запобігає конфліктам і встановлює взаєморозуміння між людьми.

Необхідність усвідомлення основних ціннісних настанов для державного службовця пов'язане з тим, що саме вони будуть впливати на ефективність роботи органів державного управління, або місцевого самоврядування, особливо в тих ситуаціях, коли потрібно приймати нестандартне рішення пов'язане з інноваційним рішенням. В

цілому, управлінський процес, який базується на інноваційному підході, має комплексний характер, складається з введення різних систем змін у відповідні структури з метою використання принципово нового чи модернізованого практичного засобу, що задовольняє конкретні практичні потреби і дає значний ефект.

Таким чином, модернізація системи державного управління виступить одним з важливих чинників суспільного прогресу, стимулюючи перехід нашої країни до побудови однієї з сучасних моделей стабільних систем та динамічного розвитку.

Чорній В.С.

Інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Демократична держава передбачає існування відповідної моделі організації влади, в основу якої покладено принцип народовладдя та яка забезпечує реальні можливості реалізації народом своїх прав. Поза сумнівами, про наявність демократичного політичного режиму можна говорити лише в тому випадку, коли вся система публічної влади відповідає цим вимогам. Мова йде як про вищий (загальнодержавний) рівень організації влади, так і про регіональний, та безумовно, місцевий [1, с. 14].

На даний момент Україна є найбільш централізована держава у Європі. Така політична централізація для демократичних держав є небезпечною, адже централістичні засади не допускають реалізацію публічно-владних функцій незалежними суб'єктами владних повноважень, що існують у межах держави. За таких умов діяльність усіх органів влади у суспільстві залежить виключно від волі держави, а всі владні інституції в державі – підпорядковані їй. Надмірна централізація влади – «ахіллесова п'ята» України. Отримавши у спадок комуністичну командно-адміністративну систему управління, українські політики за всі роки незалежності так і не наважилися її докорінно реформувати. Нині ж цим слабким місцем скористалася Росія, прикриваючись сепаратистськими настроями на Сході України. Головною проблемою прийнято вважати те, що українська влада залишала на місцях мінімум повноважень і забирала до Києва увесь фінансовий ресурс. За СРСР була повна централізація влади і нинішня еліта копіює ту ж систему. На жаль, всі хочуть працювати за принципом «переможець отримує все» [2].

Тому проблема взаємодії державної влади й місцевого самоврядування в Україні як ніколи актуальна. Наявна база для функціонування місцевого самоврядування не достатня. З 2010 року в Україні існувала президентська республіка, за якої була встановлена жорстка централізація повноважень та ресурсів у вертикалі органів виконавчої влади, яка в принципі знівелювала місцеве самоврядування, знищила фінансову самостійність територіальних громад та небачених масштабів набула корупція.

Єдиним способом зберегти територіальну цілісність України, на даний момент, є децентралізація влади.

Децентралізація влади є складним та багатоаспектним завданням державної політики. Вона передбачає часткову передачу повноважень від центральних органів влади до органів місцевого та регіонального рівнів. Децентралізація вимагає надання повноважень органам влади, які безпосередньо не належать до виконавчої гілки, а саме – місцевому самоврядуванню. [3, с. 20-22]

Відповідно до Конституції України місцеве самоврядування є специфічною формою народовладдя. Однак, що стосується природи влади, яка безпосередньо здійснюється в системі місцевого самоврядування, то тут позиції вчених розходяться [4]. Так, на думку В. М. Шаповала, за змістом Конституції України теоретично можна вживати поняття «публічна влада», єдиним джерелом якої є народ. Її складовим є державна влада і муніципальна влада, яку відповідно реалізують органи державної влади і органи місцевого самоврядування [5, с. 178]. Чимало вітчизняних авторів характеризують місцеве самоврядування як самостійну форму публічної влади – публічну владу територіальної громади [6, с. 8], як пристосовану до її потреб форму автономного здійснення публічної влади, яку держава заохочує і контролює відповідно до Конституції і законів України [7, с. 4–5]. Визнання місцевого самоврядування як засади конституційного ладу означає встановлення демократичної децентралізованої системи управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування при вирішенні всіх питань місцевого значення. Згідно ст. 5 Конституції України, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. З даного конституційного положення прямо випливає, що органи місцевого самоврядування не входять до єдиного державного механізму і, в силу цього, місцеве самоврядування можна розглядати як окрему форму реалізації народом належної йому влади.

Місцеве самоврядування виконує найважливішу роль сполучної ланки між суспільством і системою державного управління, між договірним саморегулюванням і самоорганізацією суспільства і державним владнопримусовим регулюванням суспільних відносин та сприяє саморозгортанню демократії.

Тільки в умовах розвиненої громадськості можливе ефективне функціонування органів місцевого самоврядування, оскільки кожен громадянин повинен не тільки добре розуміти особисту відповідальність, але

і бути готовим узяти її на себе при вирішенні проблем місцевого співтовариства.

На засіданні 1 квітня 2014 року Уряд схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція), очікуваними результатами відповідно до Концепції є, в першу чергу, посиленню правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, провадженню їх діяльності з дотриманням принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування; доступності публічних послуг, підвищенню їх якості; впровадженню механізму здійснення місцевими держадміністраціями та населенням контролю за наданням органами місцевого самоврядування, територіальними органами центральних органів виконавчої влади публічних послуг; створенню сприятливих правових умов для максимально широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень, а також розвитку форм прямого народовладдя; соціально-економічному розвитку територіальних громад і регіонів; визначенню чітких меж кожної адміністративно-територіальної одиниці, забезпеченню повсюдності юрисдикції органів місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та недопущенню наявності в межах території громади інших адміністративно-територіальних одиниць такого ж рівня; утворенню виконавчих органів обласних та районних рад.

Отже, метою реформування місцевого самоврядування в Україні є підвищення якості життя людини за рахунок створення умов для сталого розвитку територіальних громад як самостійних та самодостатніх соціальних спільнот, члени яких матимуть можливість ефективно захищати власні права та інтереси шляхом участі у вирішенні питань місцевого значення. Законодавчі документи щодо реформи місцевого самоврядування розроблені з урахуванням національного і міжнародного досвіду становлення та організації місцевого самоврядування, документів Ради Європи, з метою визначення засад розбудови оптимальної, ефективного системи належного, добросовісного місцевого самоврядування в Україні. Успіх цього процесу, розбудова дійсно ефективного інституту місцевого самоврядування, залежатиме від реального втілення у суспільно-політичну практику визначених орієнтирів і напрямів реформування.

Література

1. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 120 с.
2. Децентралізація влади: з чого почати? [Ел. ресурс]: <http://www.dw.de/децентралізація-влади-з-чого-почати/a-17574059>
3. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні: Навч. посіб. – К.: «Апарат-центр», 2001, – С.8–23.
4. Конституція України

5. Шаповал В.М. Категорія «орган державної влади» в конституційній теорії і практиці // Ідеологія державотворення: історія і сучасність: матеріали наук. – практ. Конференції 22-23 листоп. 1996 р. – К.: Генеза, 1997. – С. 178.

6. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.

Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.

7. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 4–5.

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ
INTERNATIONAL ASSOCIATION FOR POLITICAL SCIENCE STUDENTS

Українське відділення як частина світової команди Міжнародної асоціації студентів політичної науки (**скорочено укр. МАСПН, англ. – IAPSS – International Association for Political Science Students**) створене за ініціативою першого локального комітету в Україні на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка у квітні 2009 року. Презентація Міжнародної асоціації студентів політологів в Україні вперше відбулася в рамках Міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Людина. Світ. Суспільство» (до 175-річчя Філософського факультету) 23 квітня 2009 року. Саме тоді було оголошено про створення Українського відділення асоціації з центром у КНУ імені Тараса Шевченка на базі Філософського факультету. Декларацію про її створення підписав Декан Філософського факультету акад. НАН України А.Є. Конверський, Голова НТСА КНУ Олексій Якубін та Віце-президент Міжнародної асоціації студентів-політологів Нікола Зельжекович (Nikola Zeljekovic). Таким чином, це відкрило шлях для формування осередків цієї міжнародної організації в інших ВНЗ України з опорою на загальнодержавний координаційний центр у Київському університеті.

Діяльність МАСПН (Україна) підтримується Науково-методичною комісією з політології при МОН України та безпосередньо її головою проф. Цвихом В.Ф.

В Асоціації існує два типи членства: індивідуальне та колективне. На сьогодні українське відділення складається з шести колективних членів:

- Наукове товариство студентів та аспірантів (Київського національного університету імені Тараса Шевченка);
- Одеське представництво МАСПН (Національного університету «Одеська юридична академія»);
- Дніпропетровське представництво МАСПН (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара);
- Школа політичної аналітики «Поліс» (Національний університет «Острозька Академія»);
- Львівське представництво МАСПН (Львівський національний університет імені Івана Франка);
- Ліга політологів (Запорізький національний університет)

Основні заходи МАСПН (Україна):

✓ **Національний Конвент** – головний захід МАСПН (Україна), який складається з академічної та організаційної частин. Проводиться раз на рік навесні. Національний Конвент вже відбувався в Одесі (2011), Києві (2012), Острозі (2013). Цього року захід організовується на базі НУ «Одеська юридична академія».

✓ **Всеукраїнський дебатний турнір «Primus inter Pares»** – турнір проводиться спільно з Фондом Фрідріха Еберта серед 12-ти команд з різних ВНЗ України з актуальних соціально-політичних тем. Дебати були проведені в Києві та Одесі у 2013 році.

✓ **Щорічне соціологічне дослідження «Стан політичної науки в Україні»** – моніторинг основних тенденцій розвитку політологічної освіти в Україні шляхом анкетування студентів-політологів з різних навчальних закладів. Проект був вперше реалізований у 2012 році.

Більше інформації про нас:

<http://iapss.org.ua>

<https://www.facebook.com/groups/iapss.ukraine>

<http://vk.com/public33220731>

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ СТУДЕНТІВ
ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

МАТЕРІАЛИ ДРУГОЇ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПОЛІТОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ, СОЦІОЛОГІЯ: КОНТУРИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПЕРЕТИНУ

10-11 жовтня 2014 року, м. Одеса

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.

Телефон: +38 0552 399580

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

Підписано до друку 05.11.2014 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.

Ум.-друк. арк. 14,18. Тираж 100. Замовлення № 1014-88.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.